י. ל. פּרץ

די ווערק פון יצחק לייבוש פרץ. צוועלף בענד.
צוזאמענגעשטעלט אונטער דער רעדאקציאן פון
דוד פינסקי

דריטער באנד

ארויסגעגעבען פון פארלאג „אידיש“, ניו־יארק.
תר"פ — 1920

י. ל. פּרץ

ערצעהלונגען

אַרויסגעגעבען פון פאַרלאַג „אידיש", ניו-יאָרק.

Copyright 1920

by

JEWISH BOOK AGENCY, INC.

ערצעהלונגען

שלום בית.

חיים איז א טרעגער.

אז ער געהט דורך דער גאַס, איינגעהויקערט אונטער'ן קאַסטען סחורה, זעהט מען איהם נישט ארוים; עס דאַכט זיך, אז דער קאַסטען געהט אַליין אויף צוויי פיס... דאַס שווערע אָטעמען הערט זיך דאָך פון ווייטענס!

דאָך — אַט לעגט ער אָפּ די לאַסט, באַקומט זיינע עטליכע גראָשען; ער גלייכט זיך אויס, אָטעמט שטאַרק אָפּ, בינדט אָפּ די פּאָלעס, ווישט זיך אָפּ דעם שווייס פון פּנים, געהט גלייך צום ברונען, טוט א פּאָר שלינג וואַסער און לויפט אין א הויף אריין.

ער שטעלט זיך לעבען א וואַנט, הויבט אויף דעם ריזען־קאָפּ אַזוי, אז דער שפּיץ באָרד מיט דער נאָז, מיט'ן דאַשעק פונ'ם היטעל, קומען אוים אויף איין שטח.

ער רופט:

— חנה!

פון אונטער'ן דאַך עפענט זיך א קליין פענסטערל, און א קליין ווייבעריש קעפּעל אין א ווייסען ציפּיק ענטפערט:

— חיים?!

דאָס פּאָר־פּאָלק קוקט זיך גאַנץ צופרידען אן; די שכנים זאָגען: זיי קעטשקען זיך. חיים וואַרפט ארויף זיין פאַרדינסט, איינגעוויקעלט אין א שטיקעל פּאַפּיר. חנה כאַפּט עס אין דער לופט; עס איז איהר נישט דאָס ערשטע מאָל.

— א בריה נפלאה! — מאַכט חיים, און האָט גאָר קיין חשק נישט אוועקצוגעהן.

— נעה, נעה, חיים! — שמייכעלט זי, — איך קאָן מיך נישט ריהרען פון קראַנקען קינד... איך האָב צוגעשטעלט דאָס וויגעל צום

קוימען... מיט דער האנט שוים איך און מיט׳ן פוס וויג איך...

— וואס מאכט עס, נעבעך?

— בעסער!

— געלויבט איז גאט! און הענע?

— ביי דער נעהטארין!

— יוסל?

— אין חדר.

חיים לאזט צוריק אראפ די בארד, געהט אוועק און חנה קוקט איהם נאך, ביז ער ווערט איהר פארשוואונדען.

דאנערשטאג און פרייטאג דויערט עס לענגער.

— וויפיעל האסט דו דא אינ׳ם פאפירל? — פרעגט חנה.

— צוויי און צוואנציג גראשען.

— איך האב מורא, עס איז ווייניג!

— וואס דארפסט דו דען, חנה?

— פאר א זעקסער שמירעכטס פאר׳ן קינד, פאר עטליכע גראשען ליכט, חלה האב איך שוין... פלייש אויך, אנדערטהאלבען פונט... נו — בראנפען אויף קידוש!... היינט דארף מען נאך עטליכע דרעננגלעך!

— דרעננגלעך וועל איך דיר שוין שאפען, עס מוז זיין אויפ׳ן מארק.

— דארף איך נאך...

און זי רעכענט אויס, וואס זי דארף נאך אלץ אויף שבת. סוף כל סוף בלייבט: אז מ׳קאן קידו״ש מאכען איבער חלה, און אז אהן אסך זאכען איז זיך גאנץ לייכט צו באגעהן.

דער עיקר איז — בענש־ליכט, אויך די זאלב פאר׳ן קינד!

און פונדעסטוועגען, אז גאט העלפט, די קינדער זענען געזונט, די מעשענע לייכטער — נישט פארזעצט, בפרט, אויב עס איז דא נאך א קוגעל — האט דאס פאר־פאלק גאר א פרעהליכען שבת!

ווארים חנה איז א בריה נפלאה צום קוגעל!

שטענדיג פעהלט איהר עפעס: דא מעהל, דא אייער, דא פעטס, און צום סוף קומט ארויס א פעטער, א זיסער, א מחיה׳־דיגער קוגעל; ער צוגעהט פשוט אין אלע אברים!

— דאָס קאָכט דער מלאך, — זאָגט חנה, און שמייכעלט פאַר נחת.

— יאָ, אַ מלאך, אודאי אַ מלאך! — לאַכט חיים, — דו מיינסט, אַז דו ביסט אַ קליינער מלאך, אַז דו האָלסט אויס פון מיר און פון די קינדער... וויפיעל מאָל טוען זיי דיר אָן צרות, איך ווער אַמאָל בייז... נו, איך הער עפּעס אַ קללה פון דיר, ווי אַנדערע ביי די ווייבער? און באַשר, דו האָסט אַסך נחת פון מיר? דו און די קינדער געהען נאַקעט און באָרוועס... צו וואָס טויג איך? נישט צו קידוש, נישט צו הבדלה, איך קאָן אפילו נישט רעכט קיין זמירות זינגען...

— ביסט פאָרט אַ גוטער טאַטע, און אַ גוטער מאַן! — האָלט זיך חנה ביים איהריגען, — אַזאַ יאָהר אויף מיר, און אויף כל ישראל... איך זאָל מיך נאָר עלטערען מיט דיר, רבונו של עולם!

און דאָס פּאָר־פּאָלק קוקט זיך אין די אויגען אריין אַזוי גוט. אַזוי וואַרעם, און אַזוי מיט'ן גאַנצען האַרץ, אַז עס דאַכט זיך, זיי זענען ערשט פון אונטער דער חופה אַפּיר...

עס ווערט נאָך פרעהליכער ביים טיש...

נאָך נאָכ'ן שלאָף, געהט חיים אין קליינעם שולכעל אריין הערען תורה.

דאָרט לערענט אַ מלמד מיט'ן פּראָסטען עולם „אלשיך". עס איז היים, די פּנים'ער זענען נאָך פאַרשלאָפען; איינער כאַפּט נאָך אַ דרימעל, דער צווייטער לאָזט ארויס אַ הויכען געגעץ; נאָר ראַפּטום, ווען עס קומט צום רעכטען אָרט, מען שמועסט פון י ע נ ע ר וועלט, פון גיהנום, וואו מען שמייסט די רשעים מיט אייזערנע ריטער; פון ליכטיגען גן־עדן, וואו די צדיקים זיצען אין גאָלדענע קרוינען און לערנען תורה — דאַמאָלט ווערען אַלע אויפ־געלעבט; די מיילער — אָפען, די פּנים'ער — רויט... מען הערט זיך איין אָהן אָן אָטעם, וואָס עס וועט זיין אויף יענער וועלט!

חיים שטעהט געוועהנליך ביים אויווען. ער האָט טרערען אין די אויגען, עס ציטערען איהם הענט און פיס; ער איז אינגאַנצען אויף יענער וועלט!

ער ליידט צוזאַמען מיט די רשעים; באָדט זיך אין הייסער במאַלע; ער ווערט געוואָרפען כף הקלע, קלייבט שפּענער אין ווים־טע וועלדער... אַלין לעבט ער דורך, אין עס באַדעקט איהם דער קאַל־

טער שוויים... פאר דאס האט ער שפעטער נחת געהאט גלייך מיט אלע צדיקים: דער ליכטיגער גן־עדן, די מלאכים, דער לויתן, דער שור־הבר, און אלע גוטע זאכען, שטעלען זיך איהם פאר אזוי לעבעדיג און אזוי בולט, אז ווען דער מלמד ענדיגט, גיט א קוש און פאר־מאכט דעם ספר, כאפט ער זיך אויף ווי פון א חלום, טאקע ווי פון יענער וועלט.

— אך, — כאפט ער שווער דעם אטעם, וואס ער האט איינ־געהאלטען די גאנצע צייט, — רבונו של עולם! כאטש א שטיקעל, כאטש א פיצעל, כאטש א בראקעניו עולם הבא... פאר מיר, פאר מיין ווייב, און פאר אלע מיינע קינדערלעך!

און דאמאלט ווערט ער טרויעריג; ער פרעגט זיך: „אימ־שטיינס געזאגט, פון וואס, פאר וואס?...“

איינמאל איז ער נאכ'ן לערנען צוגעגאנגען צום מלמד:

— רבי, זאגט ער, און זיין קול ציטערט, — גיט מיר אן עצה, איך זאל זוכה זיין צו האבען עולם הבא!

— לערען, מיין קינד, תורה! — הערט ער א תשובה.

— איך קאן נישט!

— לערען משניות... עין־יעקב, כאטש פרק...

— איך קאן נישט!

— זאג תהלים!

— איך האב קיין צייט נישט!

— דאווען ערנסט!

— איך פארשטעה נישט, וואס איך דאווען.

דער מלמד קוקט איהם אן מיט רחמנות.

— וואס ביסט דו? — פרעגט ער.

— א טרעגער.

— נו, זיי משמש תלמידי חכמים.

— וואס הייסט?

— טראג, למשל, אלע פארנאכט אין בית המדרש אריין א פאר קאנען וואסער, די לומדים זאלען האבען צו טרינקען...

חיים ווערט דערפרעהט.

— רבי, — האט ער ווייטער געפרעגט, — און מיין ווייב?

— אז דער מאן זיצט אויף א שטול אין גן־עדן, איז דאס ווייב זיין פוסבענקעלע.

אז חיים איז אהיים געקומען הבדלה מאכען, איז חנה געזע־סען און געזאגט „גאט פון אברהם“. אז ער האט זי ־ערזעהן, האט איהם עפעס אנגעכאפט ביים הארץ.

— ניין, חנה, — פאלט ער צו איהר צו, — איך וויל נישט, דו זאלסט זיין מיין פוסבענקעלע... איך וועל מיך אראפבויגען צו דיר, איך וועל דיך אויפהויבען און זעצען דיך לעבען מיר. מיר וועלען צוזאמען זיצען אויף איין שטול, ווי אצינד... עס איז אונז אזוי גוט צוזאמען... הערסט, חנה, דו מוזט זיצען מיט מיר אויף איין שטול... דער רבונו של עולם וועט מ ו ז ע ן באשטעהן!

אין קעלער־שטוב.

א גרויסע קעלער־שטוב, פול מיט בעטען!

— — — — — — — — — — — — — — — —

פריידע די האלאדריגיכע שלאפט שוין לאנג אויף איהר קאס־טען, אין איהר ווינקעלע צווישען אויווען און וואנט. זי האט זיך היינט פריה געלעגט, ווייל עס איז מארגען יריד אין א נאהנטען שטעדטעל, דארף מען אויפשטעהן פריה און ארויספאהרען מיט דער מאזש. זי שלאפט דאך אומרוהיג — זי וועט האבען צרות צרורות מיט'ן געלעגנהייט: זי האט באדונגען דעם בעל־עגלה, ער זאל זי אויפנעמען מיט א קליינעם פעסעל, און נאך פאר'ן איינשלאפען האט זי א ישוב געהאט, אז עס איז גלייכער מיטצונעמען דאס גרוי־סע פאס. זי האט זיך לאנג אומרוהיג געווארפען אויפ'ן געלע־גער: „א בייז מויל א אידענע האט — האט זי אויף זיך אליין זיך געבייזערט — ארויסגעכאפט זיך: „ס'קליינע פעסעל"! נאך וואס? נאך ווען? דעם בעל־עגלה'ס דאגה? ער וועט דארפען מפיים זיין די פערד מיט נאך אביסעל האבער?" אזוי ווארטשענ־דיג אויף דער מאוס'ער צונג, וואס אן אשה האט, איז זי קוים איינ־געשלאפען. פון אונטער'ן איבערבעט שטארט ארויס א רויט קא־פענטיכעל, וואס פאלט איהר אראפ אויפ'ן פנים, ווי א רעמעל ארום דער שפיציגער, בלייליכער נאז. זי אטעמט שווער. זי מוז האל־טען די ביינערנע הענט אויפ'ן אלטען הארץ; גאט ווייסט, וואס עס חלומ'ט איהר! אפשר ווארפט זי דער בעל־עגלה אוועק, און זי בלייבט א האלב יאהר אהן פרנסה!

דער ווינקעל קעגענאיבער געהערט צו יוסל וואסער־טרעגער. דאס ווייב מיט צוויי קינדער שלאפען אין איין בעט און ער מיט'ן על־טערען חדר־אינגעל — אין צווייטען. פון די בעטען רייסט זיך אויך אלע מאל ארויס א זיפץ, דא איז מען אויך איינגעשלאפען מיט עגמת־נפש. דאס חדר־אינגעל האט געוויינט „רבי־געלט"! און

די עלטערע טאכטער איז געבליבען אהן אן ארט. זי האט געהאט א וואוילע שטעל, ביי א פאר־פאלק אהן קינדער, דאחף פלוצלונג די בעל־הבית'טע שטארבען! זי איז אהיים געקומען; זי וועט דאך נישט בלייבען אליין מיט'ן אלמן! עס קומט איהר א פאר רובל שכירות; מען וואלט געקאנט דערפון כאטש רבי־געלט באצאהלען; טענ'עט אבער דער אלמן „לא פקדני“ — דאס ווייב האט איהם נישט אנגעזאגט און ער אליין ווייסט נישט; ער האט זיך קיינמאל נישט געמישט אין ווייבערישע זאכען. איידער מען איז איינגעשלאפען, האט מען זיך אפילו אביסעל געקריגט: די מוטער האט געראטען, מען זאל דעם אלמן רופען צו א דין־תורה; די טאכטער וויל בעסער שרייבען א פראשעניע, אדער צום „מיראוואי“, אדער צום „נאטשעלניק“, יונה וויל ביידע עצות נישט הערען: דער אלמן וועט זיך נוקם זיין און אפרעדען איהם אלע בעלי־בתים. „ער דארף נאר — זאגט יונה — געבען א פיפץ, בין איך אויס קאפעלוש־מאכער... עס האט דען א שיעור, וויפיעל וואסער־טרעגער עס געהען היינט ארום שלינג־און־שלאנג, זייט מען האט די וואסער־לייטונג געמאכט?“

ארויף צוציהער שנארכט בערעל טרעגער איינער אליין ווי א „כראביע“ אין בעט. ביידע קינדער שלאפען אין צווייטען; דאס ווייב איז א קעכין און האט היינט א חתונה. דאך — שלאפט מען אויך נישט רוהיג. בערלען בלאנדזשעט ארום שוין א צייט עפעס א וועהטאג צווישען די ביינער. אויך דער עלטערער זוהן זיפצט אלע מאל פון שלאף; ער ארבייט ביי קאלך־לעשען און האט זיך א פי־סעל אפגעבריהט.

נאך ווייטער שלאפט ווי א „כראבינע“, איינע אליין איז א בעט. צירעל די זיצערין; אין צווייטען שלאפען אלע דריי קינדער. איהר מאן איז א נאכט־וועכטער. כעלות, אז ער וועט קומען, וועט זי ארויסנעהן מיט ברויט און פרישע בייגעל.

מיר האלטען שוין ביים דריטען ווינקעל. עס שטעהט נאך א בעט — א שמאל אייזערן בעטעל. אן אומגעזונט־גערויטעלטער פרויען־קאפ שלאגט זיך אפ פון א קנויל־אלטווארג, וואס דינט איהם אלס קישען. די יונג־פארברענטע ליפען עפענען זיך אפט, ארויס־צולאזען א שווערען זיפץ. „א שווערע פרנסה“ האט איהר מאן, „ער האט קיין מזל נישט,“ מיט חירוף־נפש האט ער יענע וואך ארויס־

געשלעפּט אַ קופּערנעם קעסעל און באַגראָבען אין זאַמד הינטער דער שטאָדט — האָט מען איהם געפונען! ווער ווייסט, מיט וואָס ער וועט היינט אַהיים קומען? אפשר זיצט ער שוין גאַר... און דאָ האָט מען דריי וואָכען קיין טעפּעל וואַרעם וואַסער נישט צוגע־שטעלט... פון דער דירה טרייבט מען...

„אַ שווערע פּרנסה... אַהן מזל!" זיפצען די פאַרבערענטע לי־פּען. און מען מוז זיך נאָך פאַר שכנים היטען. מען פרעגט אַלץ: וואָס טוט דיין מאַן? וואָס קומט ער אַזוי שפּעט אַהיים?...

— — — — — — — — — — — — — — — — —

איבער אַלע בעטען ציטערט אַ טונקעלע שיין פון מיטען שטוב; פון איבער די שפּאַנישע ווענטלעך, וואָס זענען די גרענעצען פון אַ יונג פּאָר־פאַלקס ממשלה. טריינע'ס „ד' אמות". די יונגע בעל־הבית'טע שלאָפט נאָך נישט; ערשט צוויי חדשים נאָך דער חתונה — וואַרט זי אויפ'ן מאַן, וואָס דאַרף קומען פון בית־המדרש. ביי איהר ברענט עס דער קאַגאַניעץ, וואָס וואַרפט העל־ווייסע פלעקען אויפ'ן שוואַרצען סופיט און שיקט אַרויס, דורך די לעכער פון שפּאַנישען ווענטעל, די עטליכע אָרעמע שטראַלען, וואָס טאַנצען אי־בער די אָרעמע בעטען מיט די אַפּגעאַרבייטע, מידע פּנים'ער.

אין טריינע'ס ממשלה איז ליכטיגער און ריינער. — צווישען ביידע בעטען אויף אַ ווייסען טישעל ליגט אַ קרבן־מנחה סדור צווישען צוויי קליינע מעשענע לייכטערלעך — איהר דרשה־געשאַנק! אויף דער וואַנט הענגען חתונה־מלבושים, אַ טלית־זאַק מיט אַן אויסגענעהטען מגן־דוד. פאַר דאָס איז קיין בענקעל אין דער ממשלה נישטאָ. זי זיצט אויף אַ בעט, פאַרריכט אַ נעץ פאַר די ציבעלעס, וואָס ליגען לעבען איהר צוואָוואַרפען אויפ'ן ליילעך. דאָס גאַנצע בעטגעוואַנט ליגט אויפ'ן צווייטען בעט — אונטער'ן בעט־געוואַנט איז באַהאַלטען דאָס יאיכעל אויף וועטשערע.

עס עפענט זיך שטיל די טיר. טריינע ווערט רויטליכער, זי פאַרלירט די נעץ פון דער האַנט און שפּרינגט אויף פון בעט. זי בלייבט דאָך שטעהן, — עס פּאַסט נישט פאַר שכנים; טאָמער כאַפּט זיך ווער אויף, וועט מען חוכא־טלולא פון איהר מאַכען! צרות האָט זי פון די שכנים! פון פריידע'לען, דער עיקר... זי קאָן נישט פאַרשטעהן, ווי אַזוי מען ישילט נישט אַ מאַן באַלד צומאָר־גענס נאָך דער חופּה! „וואַרט—זאָגט זי—די „אַלטע מכשפה!"

דו וועסט שוין זעהן! וואס פאר א מזל דו וועסט ביי איהם האַ־בען... ווייז איהם נאָר א פינגער!"

פריידעל לאזט איהר קיין פרייע מינוט נישט. א מאן — זאגט זי — אז מען פיהרט איהם נישט ארום ביים נאז, איז ער ערגער ווי א וואלף; ציהט ער די קליי פון די ביינער ארויס, דאס בלוט זויגט ער אויס פון די אדערען! שוין צעהן יאהר—זאגט פריידעל—זיצט זי אהן א מאן, און קאן נאך אלץ צו די כחות נישט קומען! און פריידעל איז א קלוגע אידענע. א מלומדת! „וואס עס קומט איהם — זאגט זי — על פי דין, ווארף איהם ווי א הונט א ביין, און ווייטער — ווארע! נ א ר פון דערווייטענס און — נ א ר גע־פלוכט!"

טריינע האט צייט דאס אלץ זיך צו דערמאנען, ווייל עס דויערט. איידער יוסעלע גנב'עט זיך דורך אויף די נעגעל צווישען די שבנים; יעדער טריט זיינער שלאגט איהר אפּ אין הארץ, נאר אנט־קעגען גערן — פאר קיין שום געלט נישט. אט פאלט ער שיעור! אט איז ער שוין ביי די ווענטלעך. — זי אטעמט אפּ.

— גוט־נ'אווענט! — מאכט ער שטיל מיט אראפּגעלאזטע אויגען.

— גוט־יאהר! — ענטפערט זי נאך שטילער.

— ווילסט עסען? — פרעגט זי.

— און דו?

— מאַ..

ער איז ארויס הינטער די ווענטלעך און איז צוריקגעקומען מיט אפּגעגאסענע הענט; זי דערלאנגט איהם א האנטוך. אויפ'ן עק פון טישעל שטעהט שוין גרייט א „מוציא" מיט זאלץ און דאס אפּירגענומענע יאיכעל.

ער זיצט אויף זיין בעט, אויפ'ן גאנצען בעט־געוואנט; זי אויף איהרען מיט די ציבעלעס. זיי עסען גאנץ לאנגזאם און רע־דען דערביי מיט די אויגען — ווי ערשט נאך א חתונה, און מיט די מיילער — פון פרנסה.

— נו, ווי האלסט דו?

— אט, — זיפצט ער אפּ, — דריי תלמידים האב איך שוין!

— בלייבט טאקע מלמדות? — פרעגט זי טרויעריג.

— מא! ענטפערט ער.

— געלויבט איז גאט דערפאר, — טרייסט זי זיך און איהם צוזאמען.

— געלויבט איז גאט — זאגט ער איהר נאך — נאר דאס איז ערשט הונדערט און צוואנציג רובל!

ער זיפצט.

— נו, וואס זיפצסט דו?

— רעכען! — ענטפערט ער, — א רובל א וואך דירה־געלט. איז זעקס און צוואנציג רובל א זמן; שולדיג בין איך נאך... חתונה־הוצאות...

— ווי הייסט? — פרעגט זי פארוואונדערט.

ער שמייכעלט:

— דו מיינסט טאקע, נארעלע, אז דער טאטע האט געקאנט מעהר ווי צוזאגען?

— נו, הכלל? — האקט זי איהם איבער.

— דאס הייסט — פיהרט ער ווייטער דעם חשבון — א רובל צוועלף, איז שוין אכט און דרייסיג, וואס בלייבט אויף עסען? זי רעכענט:

— צוויי און אכציג, דאכט זיך?

— אויף זעקס און צוואנציג וואכען!

— נו, וואס איז — מאכט זי — א י ב ע ר דריי רובל א וואך!

— און וואו איז, — פרעגט ער טרויעריג, — האלץ... ליכט... שבת ויום טוב?

— עט, גאט פארלאזט נישט — טרייסט זי — איך קאן אויך עפּעס טון: אט, האב איך איינגעקויפט ציבעלעס! אייער זענען וואלוועל, וועל איך אויך איינקויפען, במשך א פאר וואכען וועט עפּעס כאפּען אויפ׳ן שאק!

— און רעכען נאר איבער — פיהרט זי ווייטער — וואס קאסט האלץ און ליכט? א גארנישט! אפשר א רובל א וואך... בלייבט אלץ...

— און שבת! און יום־טוב! וואס רעדסט דו, קינד?

און דאס ווארט „קינד“ איז ארויס אזוי ווייך, אזוי גוט־האר־ציג, אז זי צושמייכעלט זיך.

— נו, בענש נאר, בענש — מאכט זי — לעג אפ די חשבונות אויף מארגען... שוין צייט צו שלאפען.

זי פארשעמט זיך דאך, לאזט אראפ די ברעמען און גלייך זי פארענטפערט זיך:

— דו קומסט אזוי שפעט... — זאגט זי מיט א האלב געמאכטען גענעץ.

ער בויגט זיך צו איהר צו איבער'ן טישעל:

— נאריש קינד — פליסטערען זיינע ליפען — איך קום דאך אומישנע שפעט, מיר זאלען קאנען צוזאמען עסען... פארשטעהסט! אזוי פאסט דאך נישט... ווייסט דאך, א מלמד!

— נו, בענש נאר, בענש! — ראט זי דאס איהריגע מיט פעסטער געשלאסענע אויגען.

ער מאכט די זייניגע אויך צו. ער וויל ערנסט בענשען. די אויגען רייסען זיך איהם דאך אלע ווייל אויף... ער דריקט פעסטער אראפ די ברעמען, עס בלייבט דאך א שפאלט, דורך וועלכען ער זעהט זי, עפעס וואונדער־פארביג באלויכטען, אז ער קאן פון איהר דעם בליק נישט אפרייסען.

„זי איז מיד," קריגט ער רחמנות.

ער זעהט, ווי זי רוקט זיך העכער ארויף אויפ'ן בעט, שפארט אן דעם קאפ אן דער וואנט. „זי וועט אזוי איינשלאפען," קלערט ער.

„פארוואס נעמט זי נישט קיין קישען?" ערגערט איהם. אויסרעדען קאן ער נישט, מאכט ער: — מ... מ...!

זי הערט דאך נישט, ער יאגט צו דאס בענשען, ענדיגט, שטעלט זיך אויף, און בלייבט שטעהן, נישט וויסענדיג וואס צו טון.

ער רופט: — טריינע! — נאר אזוי שטיל, אז עס קאן זי נישט וועקען. ער רוקט זיך צו צו איהר בעט און בויגט זיך איבער איהר. איהר פנים שמייכעלט אזוי זיס... עס מוז זיך איהר עפעס גוטס חלומ'ען... און ווי שעהן זי שמייכעלט... אן עברה זי וועקען! דאך וועט איהר דאס קעפעל וועה טון... אי, האט זי האר געהאט — ער האט זיי אויף די תנאים געזעהן — שווארצע, לאנגע... היינט גאל... דער ציפיק איז א געשטיקטער, א דינער, מיט לעכלעך... אפילו א חנ'עוודיגער... ער שמייכעלט אויך מיט!

מען מוז זי דאך וועקען! ער בויגט זיך צו נאך נעהנטער, דער־פיהלט איהר אטעם, ציהט איהם גיריג אין זיך אריין... זי ציהט איהם צו ווי א מאגנעט... און, נישט ווילענדיג, ריהרט ער אן איה־רע ליפען מיט די זייניגע.

— איך שלאף גארנישט, — מאכט זי ראפטום און עפענט א פאר שעלמיש־לאכענדיגע אויגען. זי ווארפט איהם איהרע הענט ארום אקסעל און ציהט איהם צו צו זיך.

— נישט קשה — רוימט זי איהם אין אויער אריין, אזוי זים, אזוי גוט — נישט קשה... גאט, דער גוטער, וועט העלפען... דאס האט ער דאך אונז צוזאמענגעבראכט... ער וועט נישט פארלא־זען! עס וועט זיין — אי האלץ... אי ליכט... עס וועט זיין פרנסה... עס וועט גוט זיין... גאר גוט זיין... ס׳וואר, יוסעלע? ס׳וואר!

ער ענטפערט נישט, ער ציטערט אינגאנצען.

זי שטופט איהם אביסעל אפ פון זיך.

— קוק אויף מיר, יוסל — פאלט איהר איין צו פארלאנגען. יוסל וויל פאלגען, און קאן נישט.

— בטלן, — מאכט זי צו איהם ווייך, — נאך נישט צוגע־וואוינט, הא?

ער וויל באהאלטען זיין קאפ אויף איהר ברוסט, זי לאזט נישט.

— וואס שעמסט דו דיך, בטלן! קושען מעגסט דו, און קוקען נישט?

ער וויל בעסער קושען; זי לאזט נישט.

— קוק אויף מיר, איך בעט דיך!

יוסל עפענט די אויגען מיט כח; זיי פאלען דאך באלד צו־ריק צו.

— איך בעט דיך, — מאכט זי נאך ווייכער, נאך זיידענער. ער קוקט. אצינד לאזט זי אראפ די ברעמען.

— זאג נאר, — מאכט זי — זאג מיר דעם אמת, איך בעט דיך... איך בין עפעס א שעהן ווייבעל?

— יא! — רוימט ער איהר איין, און זי דערפיהלט נאך הייר־סער זיין אטעם.

— ווער האט דיר געזאגט?!

— איך זעה דאך! א מלכה ביסט דו, א מלכה!

— און זאג נאר, יוסל — פרעגט זי ווייטער, — דו ווערסט שוין שטענדיג אזוי... שטענדיג אזוי זיין?

— ווי אזוי מיינסט דו, טריינע?

— איך מיין — ציטערט איהר שטימע — קענען מיר אזוי גוט...

— ווי דען?

— אזוי הארציג?

— ווי דען?

— שטענדיג?

— שטענדיג! — איז ער מבטיח.

— ווערסט מיט מיר עסען שטענדיג צוזאמען?

— זיכער... בלי נדר, — ענטפערט ער.

— און... ווערסט אויף מיר קיין מאל נישט שרייען?...

— ק י י נ מ א ל... בלי מסקנא!

— קיינמאל נישט אנטאן קיין צרות?...

— צרות? איך? דיר?... ווי הייסט? פארוואס?

— איך ווייס? פריידע זאגט —

— וואו — די מכשפה!

ער רוקט זיך ווייטער צו. זי שטויסט איהם אפ צוריק.

— יוסעלע?

— וואס?

— זאג, ווי הייס איך?

— טריינע!

— פע — פארציהט זי די קליינע ליפעלעך —

— טריינעשי — פארבעסערט זיך יוסל.

עס געפעלט איהר אלץ נישט.

— טרייניניו...

— ניין!

— נו — טריינע־לעבען, טריינע־קרוין, טריינע־האַרץ... שוין גוט אזוי?

— יא! — ענטפערט זי גליקליך, — נאר...

— וואס נאר, לעבען מיינס, נחת מיינס?

— נאר, הער, יוסל... און... — שטאמעלט זי.

— און וואס?

— און אז עס וועט, חס ושלום, פעהלען אמאל פרנסה... אז איך וועל וועניג פארדינען... וועסט דו אפשר... אפשר שרייען...

טרערען קומען איהר אין די אויגען אריין.

— חס ושלום! חס ושלום!

ער רייסט אוים דעם קאפ פון איהרע הענט, און פאלט צו צו די נאך אפענע ליפען.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

— א רעכטע שעהנע, ריינע כפרה, צו זייער קאפ, צו זייערע הענט און פים — הערט זיך א קול פון הינטער די ווענטלער — קוש־וואד גאר ביי זיי! קיין אויג לאזט מען נישט צומאכען...

דאס איז פריידעלס הייזעריג־שפיציג־גיפטיגער קול.

„אַז מען זאָגט ,משוגע' — גלויב !“

איהר פרעגט אויף משה יוסעלעס ? וועגען א שרוך פרעגט איהר ? אדרבה ! ווענען דען זאָלט איהר פרעגען, אז נישט מיך ? מיין חבר געוועזען, ווי דען ! איך האָב אפילו זעהר גוט זיין פאָ־טער, דעם דין, געקענט ; לסוף ימיו ביי אונז דין געוועזען. אודאי ער זאָל מיר עס מוחל זיין, א מתנגד געווען, נאָר אן אייזערנער מוח ! אזוינער מ ע ג זיין א מתנגד, אז א מענש איז אליין ביים צ א פ ע ן !

אוים קבלה האָט ער אפילו חוזק געמאַכט. נאָר איך גלויב איהם זעהר ! א פארצייטיגער איד, האָט ער אונז, יונגע לייט, גע־וואָלט אפּסטראשען !

צו קיין גוטען איד איז ער טאַקע נישט געפאָהרען. נאָר ער איז אליין געווען א גוטער איד.

זיין זיצען און לערנען ! מיט א נאַסען האַנטוך ארומגעווי־קעלט דעם קאָפּ (אַניט, זאָגט ער, וועט איהם דער מוח פּלאַצען). מיט איין פוס אונטער זיך... און פון אונטער די לאַנגע, בייזע ברע־מען האָט זיך טאַקע ממש פייער געשיט ! וואָס קלערט איהר, אויב משה ר' יוסעלעס איז א מיוחס ? איינגעטונקט איז יחוס ! נאָר גלאָט, ער אליין איז קיין לייט נישט ! עס טוט מיר דאָס האַרץ וועה, נאָר וואָס אמת איז אמת — א פּלוט איז ער, אין מוח פעהלט עפּעס !

איינגעלוויין אויך אן אייזערנער מוח געוועזען ; זונטאָג האָט ער שוין געקאָנט דעם שעור אויסוועניג ! באַלד זונטאָג !

נאָר משוגע ! זיינע תנועות, זיינע העויות, און אויך אזוינע לאַנגע ברעמען, און ברענענדיגע אויגען, ווי דער פאָטער, עליו השלום. נאָר דער פאָטער איז געוועזען מיושב און ער — משוגע.

א יונג מאכט זיך א מאדע צו קוקען אין הימעל אריין! עס געהט, למשל, דורך — א וואלקען, זעהט ער אינ׳ם א געשטארבענעם פעטער, א כהן גדול, א צאפ... וואכ איהר ווילט נאר אליין, זעהט ער אין דער כמארע! אין דער הימעל לויטער, זאגט ער, אז עס איז א ראש־השנה׳דיגער פרוכת!

ווינטער פלעגט ער אפליגען גאנצע טעג אין פענסטער און ארויסקוקען אויפ׳ן שניי. בריליאנטען, זאגט ער, זעהט ער אין שניי! ווי, עס איז דען נאכצודערצעהלען? איך וועל אייך לאנג נישט ברייען, נאר די מעשה איז אזוי געוועזן:

מיר האבען ביידע אין איין וואך חתונה געהאט; איך בין גע־פאהרען צום שווער קעסט עסען, און ער האט זיך געזוכט א מעמד.

ביים שווער, ווי דער שטייגער איז, האב איך גאר אן משה׳־לען פארגעסען; אין שטעדטעל דארט איז געוועזן א מחלוקת, האב איך מיך שטארק אריינגעלאזט...

דערנאך האב איך מ י י נ ע צרות געהאט! א קינד איז מיר, לא עליכם, געשטארבען, און מיט איהר האב איך אויך נישט גוט געלעבט; אהין — אהער, מיר האבען זיך גע׳גט, און מען הויבט מיר אן צו רעדען שדוכים פון דער היים!

איך לאז איבער דארט די קינדער; זי ו ו י ל נישט. האב׳מיר א דין תורה; דער רב פסק׳ט, זי זאל זיי האלטען ביז צו דריי יאהר; קום איך אהיים, געה אין בית המדרש אריין און טרעף משה׳לען:

„וואס מאכסט דו גוטס?“

— אזוי... — ענטפערט ער.

„האסט שוין עפעס קליינוואַרג?“

— ניין, — מאכט ער.

„פארוואס?“

— איך וויים, פארוואס?

„און וואס טוסט רו דערצו?“

— גארנישט!

איהר הערט א תשובה!

„פאהרסט ערגעץ?“

— מיין טאטע איז אויך נישט געפאהרען.

איהר הערט אן עסק! אז דער טאטע איז נישט געפאהרען

פאהרט ער אויך נישט! ווי הייסט? „איך האב, זאגט ער, א צואה!". איך גלויב נישט מיינע אייגענע אויערען! אז עס געהט וועגען קינדער, פאהרען ק ר י ס ט ע ן צום רבי'ן!

ביי מיינעם, זאל לעבען, האב איך געזעהן איבער דער צייט. איך זאל קיין גוזמא נישט זאגען, איבער צוואנציג געגאלטע בערד... איינער האט דעם רבי'ן אנידערגעלעגט פופציג זילבערנע טאלער! עס האט איהם אפילו געהאלפען ווי א טויטען באנקעס! ווארים טאקע, העלף אזוינעם, וואס איז איינגעטונקט אין עבודה־זרה; נאר — ער האט זיינס געטאן! און דער — גארנישט! מען זאגט, עס פאהרט נישט א גראבער יונג, א טרעגער, א שוסטער — אבער ער, משה'לע?! וואס איז, ער ווייסט נישט, אז גאט, ברוך הוא, איז אמאל אומישנע גוזר, דער צדיק זאל האבען וואס מבטל צו זיין? ווארים אז נישט, טאקע, וואס פאר א וועלט וואלט זיך געפיהרט? אלץ על פין דין... שטענדיג גלייך ווי א ווירע? נאר, געה, טענ'ע מיט'ן! —

דערווייל האט זיך מיר דער קאפ פארדרעהט; איך בין גע־שטאנען אין אסך שדוכים אויפ'ן ארט, און געמאכט האט זיך, אז איך האב חתונה געהאט פון דער פרעמד...

וואס קלערט איהר? מען האט מיך אפגענארט, אז עס איז מיר א חרפה און א בושה געוועזען אויסצוזאגען; אהין און אהער, איך קום צו פאהרען — מיין משה'לע איז שוין אן אלמן צום מזל! און דא הויבט זיך אן א נייער שגעון! ער לאזט זיך קיין שדוך נישט רעדען...

על פי דין מעג מען רעדען א שדוך אין דער שבעה, וויל ער טון לפנים משורת הדין! דערנאך וויל ער איבערווארטען שלשים; דערנאך איז איהם די ספירה נישט מזל'דיג; דערנאך פאלט איהם איין צו ווארטען א גאנץ יאהר! און נאך דעם אלעם, אז איך האב שוין קוים דערלעבט און דאס יאהר איז אריבער, זאגט ער ערשט, אז ער איילט זיך נישט! אז אנדערער זעהסט, אז דו קאנסט זיך באגעהן אהן א ווייב, מהיכא תיתי, האב חתונה, נעם א פאר גילדען נדן און פאהר ערגעץ אוועק און ווער א פרוש!

ניין, דאס וויל ער נישט, דאס דארף ער נישט — ער האט גלאט צייט! ער וויל זיך פשוט מישב זיין!

וואס קלערט איהר, ער האט אפגעלעבט א פאר יאהר טאקע,

ניש! פאר אייך געדאכט, ווי א כלב אין דרויסען! ווארים טאקע באמת, וואס איז ווערט א מענש אהן א שטיקעל אידענע? אהן אביסעל ווארעמס, אהן א געקאכטע קארטאפעל? מיט הערינג האט ער זיך געשפייזט; געזעסען און געקנעלט און געגעסען הערינג! א שעהן לעבען!

אט, קוקט מיך אן, וואס פאר א פנים איך האב! און ווי לאנג איז, אז מיין דריט ווייב איז נפטר געווארען? אפשר א האלב יאהר!

נו? תהו ובהו אין אלע ווינקעלעך: אהן א העמד אויף שבת, די מחיה אין שענק איז אין דער ערד! קיין גאנצע פאר פלודערען נישט! און ער זיצט און קנעלט, און גארנישט!

איהר קאנט פארשטעהן א לעבען? אין דערפריה א ציבעלע מיט ברויט, מיטאג א שטיקעל הערינג, ביינאכט די רעשט פונ'ם הערינג, וואשען — וואשט מען זיך מיט א קווארט ביים פלומפ אויפ'ן הויף, מען ווישט זיך אפ אן די פאלעס, און מען קייט הע־רינג מיט ברויט! וואס קלערט איהר, א שעהן פנים האט ער גע־האט, צו גרונט איז ער געגאנגען! קיין אויגען האט מען נישט גע־זעהן, נאר צוויי שווארצע לעכער אין קאפ! איינגעבויגען — כפול שמונה, און א הולך, אז גאט זאל זיך מרחם זיין!

ער האט זיך ארומגעדרעהט ווי א שאטען, ווי א מת, רחמנא לצלן, און האט דעם גאנצען קאפ פארלוירען; איינמאל, שבת, לויפט ער אין בית המדרש אריין מיט טלית און תפלין אונטער'ן ארעם! א מענש געהט דורך דער גאס, זעהט שטריימלעך, אט־לאסע קאפאטעס, פארמאכטע געוועלבער און גארנישט, ער לויפט מיט טלית ותפלין!

— משה'לע! — שרייט מען איהם נאך — ער הערט נישט! און דא איז שבת, מען טאר קיין גרויסען שפרייז נישט מאכען, און גלאט — מען צולעגט זיך פאר געלעכטער! א מערכה, וואס א שניידער־יונג האט איהם נאכגעווארפען א שטיין, געטראפען אין פלייצע אריין און ער איז אומגעפאלען...

און א וואונדערליכע זאך: כל זמן ער לערענט, לערענט ער, איז ער כאחד האדם, נישט צו דערקענען; ער דערהיצט זיך, רעדט, חזר'ט איבער — און דערביי איז ער פארט משוגע. מען האט דערזעהן, אז ער איז אזוי פארמיפט אין לערנען, אז ער פארגעסט

אמאל א קינד א קלאפּ צו געבען; דעם קאנטשיג האט ער שוין לאנג ערגעץ פארוואָרפען! און, וואס קלערט איהר, די קינדער האבען א גן־עדן אין חדר!

מען וואלט איהם צוגענומען דאס מעמד, לערענט ער אבער אזוי וואויל, אז די קינדער קענען אהן א קניפּ, אהן א ריהר; אזא כח האט ער שוין געהאט. פאר דאס, קוים פארמאכט ער די גמרא, ווערט ער אוים מענש, נישט צו גאט, נישט צו לייט. ער פארגעסט צו עסען, צו שלאפען, צו דאוונען אפילו; א מערכה, וואס ער האט א מזל געהאט צו די קינדער, דאס לעבען האבען זיי איהם ליעב געהאט, זיי האבען זיך פאר'ן מקריב געווען! אלץ דערמאנט און דערלאנגט.

„רבי, וואשט אייך" — זאגט איהם א תלמיד, וואשט ער זיך. „רבי, עסט!" דאס נישט: „עסען — זאגט ער — וועט ער נישט; ער וויל ווארטען, ער האט פיינט אליין צו עסען!" טאמער ווייסט איהר, אויף וועמען ער וויל ווארטען? ער ווארט און זיצט אזוי מיט'ן עק פון הערינג אין דער האנט און שאקעלט זיך און קוקט אין דער טיר אריין, גלייך אליהו הנביא דארף אריינקומען.

פלוצלונג דערמאנט ער זיך, אפנים, אז אליהו הנביא קומט נאר צום סדר, הויבט ער אן צו עסען און צו וויינען צוזאמען. „וואס וויינט איהר, רבי?" פרעגען איהם די דערשראקענע קינדער — ענטפערט ער נישט. דרעהט זיך איבער צו דער וואנט, און די קינדער הערען, אז ער וויינט! טיילמאל געהט ער צו צו דער קליידער־שאנק, וואס איז איהם פון ווירטשאפט געבליבען, עפענט זי אויף, שטעלט זיך אנידער און קוקט, און קוקט, גלייך ער וואלט דא דער גרויסער גביר געווען, און שטעהט און קלערט, וואס פאר א קאפּאטע ער זאל אנטון, אן אטלאסענע אדער א זיידענע; מיט אדער אהן סטראקעס! און דא, שווער איך אייך בנאמנות, איז אין שאנק, אויסער איהרע עטליכע שמאטעס, וואס קיינער האט צומאל נישט געוואלט אפקויפען, קיין לעק נישט געווען!

אין שטעדטעל, באמת, האט יעדערער זיינס אין זין, יעדערער האט מיט זיך צו טון. איך האב יא אויפ'ן רחמנות געהאט, ביז איך פונקט דאמאלט צום ערשטען מאל אז אלמן געווארען!

איך האב אייך שוין דערמאנט, אז מיט'ן צווייטען ווייב האב

איך מיך גאר אפגענארט, אבער גאר איינגאנצען! זי האט, לא עליכם, געקרענקט און געקרענקט ביז זי איז, נישט פאר אייך גע־דאכט, געשטארבען, און איך האב ווייטער געמוזט זיך ארומקוקען וועגען א שדוך און חתונה האבען. ווארים, באמת! האב איך שוין געהאט ווי מען זאגט „מיינע, איהרע און אונזערע“ קינדער. און וואס קאן א מאנספערשוין טון מיט קינדער. אדרבא, וואס? זויגען וועל איך זיי? איינשלעפען? וואשען און קארמען? עס איז מיר אודאי ביטער געוועזען ווי די גאל, און האב צו משה׳לען קיין צייט נישט געהאט! נאר קיין שלימזל, ברוך השם, בין איך נישט, איך האב געזעהן ווי צו טון און האב חתונה געהאט צום דריטען מאל, מאקע מיט דעם דריטען ווייב, וואס איז, לא עליכם, נישט פאר אייך געדאכט, נישט פאר קיין שום איד געדאכט, ערשט נישט לאנג געשטארבען. זי איז אפילו א בריה און אידענע געוועזען, צו דער שענק ווי געוואונשען, און דוקא נישט געקינדערלט!

וואס טוט גאט? פארקיהלט זי זיך — איינמיטען זומער, אין חודש תמוז! — אין מקוה... קריגט א לונגען־אנצינדונג, קאסט אפ א מטמון מיט גאלד, און שטארבט אוועק! הכלל, וואו האלט איך? יא, מיט׳ן דריטען ווייב האב איך דאמאלט חתונה געהאט און קוים האט זי איבערגענומען די שענק, און איך האב געזעהן, אז איך האב מיך אויף וועמען צו פארלאזען, האב איך מיך באלד גענומען משה׳־לען פארזארגען!

„דו מוזט חתונה האבען“ — זאג איך — „דיין טויט וועט זיין און חתונה האבען מוזט דו!“

ער הערט מיך ווי׳ן רב! אזוי, טראכט איך, ווארט! איך האב אפגעשטעלט מיט די בעלי־בתים, מען האט איהם מכלומר׳שט דאס חדר צונומען! איינמאל פאר אלע מאל — א מלמד מוז האבען א ווייב! מיין משה׳ל — נארנישט; אהן תלמידים איז אהן תלמידים!

ער נעהט זיך ארום הינטער דער שטאדט שפאצירען, וואל־גערט זיך ארום אויפ׳ן לאנקע ביים טייך... נישט זיין זאך! ווערט ער הונגעריג, קומט ער אין שטאדט אריין און כאפט ערגעץ א שטיקעל ברויט, וואשט זיך, עסט און בענשט, און געהט אוועק. איך מיין שוין, אז עס וועט דערפון גארנישט זיין, נאר צום דריטען טאג, משה׳לע איז דא אין בית המדרש! ער וויל שוין חתונה האבען! אפשר מיינט איהר, ער איז צום שכל געקומען? ער האט

א ישוב געהאט, אז א מענש אהן א ווייב איז קיי און שפיי? חס ושלום! נאכ'ן קנעלען בענקט ער! די קינדער פעהלען איהם!

נו, לאז זיין פון קאזאק, אבי צום לעבען! ער גיט האנט־תקיעת־כף, אז ער וועט חתונה האבען, מיך מאכט מען פאר אז עומר, איך זאל איהם אויסזוכען א שדוך, און ער קריגט צוריק די תלמידים!

און וואס קלערט איהר, אז איך האב גענומען די זארג אין דער האנט אריין, האט אודאי געברענט אונטער די פינגער! נאר איך קאן נישט זאגען — א גאט־זאך איז עס אויך געווען! פונקט מאכט זיך איהם א וואוילער שדוך! פריהער האט מען איהם אפילו מיר אנגעשלאגען, נאר א שדכן, א ימח שמו'ניק, האט מיר דעם קאפ פארדרעהט. שטעלט אייך פאר, א אידענע, א שמאלץ־גרוב, אנגעזאפט מיט עשירות: א בעל הלואה'ניצע, אן אלמנה, אויף משכנות פלעגט זי לייהען, און א בריה נפלאה געווען; אויפ'ן קאפ דאס גאנצע געשעפט געפיהרט, און קיין איינציג מאל אויף איהר היזק, אויף דער האר זיך נישט טועה געווען. און זי האט'ן דוקא געוואלט, אזא מזל האט ער שוין געהאט! איך קלער איהם צוזאמענצומאכען אויף מלבושים, כאטש א שטריימעל קויפען... א טלית קטן; שיקט זי זאגען, אז זי וויל נישט, זי גיט א פינפאונ־צוואנציגער, און מען האט איהם מלביש ומנעיל געווען כיד המלך... פון אלעם גוטען: א שטריימעל, שיך און זאקען, צוויי טליתים קטנים, צוויי צי דריי פאר פלודערען... מען האט קיין שהיות נישט געמאכט, באלד א חופה געשטעלט און מיין משה'לע שיינט אונטער דער חופה ווי א שררה, נאר וואס דאס משוגע'נע פנים רוהט נישט א רגע, גלייך ער וואלט וועהען געהאט, די ליפען ציטערען ווי ביים אפשפרעכען אן עין־הרע, און די אויגען ברענען עפעס נישט היימליך... אמת משוגע! נאר באלד האט זיך גאר גע־מאכט א נייער שגעון!

ערשטענס וויל נישט די אידענע, ער זאל קנעלען. זי פאר־דינט אפשר צעהן רובל א וואך, וואס טויג עס איהר? וואס דארף זי עס? זיץ און לערען און שמעלץ זיך אין מילך און פוטער! וויל ער נישט! ער מוז קנעלען, ער איז שוין געוואוינט צו די קינדער, ער קאן אהן זיי נישט לעבען! וועסט האבען דיינע אייגענע קינ־דער! ניין, דערווייל מוז ער האבען א מעמד.

נו, א שעהנע כפרה. האלט זיך ביי דעם מעמד; ווערט ער אבער אויפס ניי פארטראכט, הערט ממש אויף צו רעדען, אויכער ביים לערנען מיט די קינדער... און אזוי האט ער נישט מעהר ווי צוויי ווערטער אין מויל: ס'איז נישט דאס! וואס „נישט דאס", ווער „נישט דאס", ווייסט מען נישט.

די אידענע, נעבעך, האט זיך דאס לעבען געשטרעקט, טאקע מקריב געוועזען פאר'ן; געקאכט און דערלאנגט דאס שענסטע און דאס בעסטע, און ער הויבט אלע מאל אויף די אויגען, כאפט א שווערען אטעם און זיפצט: נישט דאס! ס'איז גארנישט דאס!

ער פארזיצט זיך אמאל ביינאכט אין בית המדרש, נישט ער דאווענט, נישט ער לערענט, נאר גלאט, ער זיצט אזוי איבער'ן שטענדער אדער שפרייזט ארום פון איין וואנט צו דער צווייטער. דער לעצטער, וואס געהט ארויס, קריגט אויף'ן רחמנות, רופט איהם מיט: „משה, געהסט?" ער ענטפערט נישט. „פארוואס געהסט דו נישט אהיים?" ער שווייגט. מען כאפט איהם אן ביים אקסעל און שאקעלט מיט'ן, כאפט ער זיך אויף ווי פון דער הינער־פלעט און זאגט: „ס'איז גארנישט דאס!".

שלעכט! דאס ווייבעל, נעבעך, האט מיר דעם קאפ פאר־ווינט. ווארים טאקע, איך האב דאך זי ארייגעפיהרט, איך בין דאך דער ערב־קבלן געוועזען...

און עס שניידט מיר טאקע ביים הארץ; א אידענע נעבעך, אזוי פיעל הוצאות געמאכט, אזוי פיעל געלד אפגעקאסט און איינ־געהאנדעלט זיך א „גארנישט דאס!" מילא, וואס קאן איך העל־פען? איך גיב איהר אן עצה, זי זאל איהם פארנארען צום רבי'ן... מען מאכט א פלאן אויף ראש־השנה, ווארים טאקע, ראש־השנה איז גרעסער דער עולם, — טאקע א וועלט קומט אויף ראש־השנה! — האב מיר א קימא לן, אז דער כח פון צדיק איז אויך גרעסער. נאר פאר ראש־השנה טרעפט זיך אזא מעשה: איינמאל, אווענט־צייט, זאגט איהם דאס ווייבעל פאר דער וועטשערע, ער זאל ארויסגעהן פארמאכען די לאדען. ווארים טאקע, זי וויל נישט עסען צוזאמען ביי אפענע פענסטער; זי נעמט די שרויף אין דער האנט אריין. ער געהט ארויס, אויפ'ן וועג זיפצט ער: „ס'איז נישט דאס!" ער שפארט אונטער דעם לאדען, זי פארשרויפט, נאר קומען — קומט ער שוין נישט אריין; ער איז נעלם געווארען.

וואס קלערט איהר, עס האט זיך געטאן אין שטעדטעל! מען האט גערעכענט: א משוגע'נער, איז ער זיך אין דער קעלט גע־גאנגען באדען און איז דערטרונקען געווארען. אדער ער איז אזוי ארויסגעגאנגען הינטער דער שטאדט און האט פארבלאנדזשעט. א דאגה אויף א משוגע'נעם! מען האט געדונגען פויערען, געזוכט אין טייך, אין דער געגענד, קיין זכר פון א מענש: אויף אנטלוי־פען איז נישט צו רעכענען, ווארים טאקע עס טרעפט זיך, א מענש אנטלויפט פון א ווייב, מהיכא תיתי, נישט איינער אנטלויפט. נאר — א מענש, עסט אפ וועטשערע, נעמט מיט א קאפאטע! ווער לאזט עס שטעהן א שיסעל קליסקעלעך מיט ביבערלעך און לויפט אוועק אין אן אלטער, וואכעדיגער תבונה?! און עס איז א הארצ־רייסענדיג רחמנות אויף דער עגונה נעבעך! עס האט זי װעניג געקאסט? א לייטישע חתונה, מלבושים, רח"ש... און פארוואס? פאר װען? פיער װאכען געלעבט מיט א מאן! און וואס פאר א לעבען! אומשטיינס געזאגט — א לעבען! מען קאן נישט זא־גען, ער האט איהר אפילו קיין שלעכט ווארט נישט גערעדט, נאר קיין גוטס אויך נישט, אלץ די משוגע'נע ווערטער: „ס'איז נישט דאס!“. עס איז איהר, נעבעך, אזוי אויך טאג אויף טאג דער מאמעס מילך איינגעפאלען, דארף זי נאך ווערען אן עגונה!

וואס טוט מען? מען שרייבט צו רביים; עס העלפט נישט! האט מען געפרעגט א שאלה, צי מען מעג שרייבען אויפ'ן „מגיד“...

איינער האט יא געהייסען, דער צווייטער נ י ש ט געהיי־סען; מילא, מתיר צו זיין אן עגונה, האט מען יא געשריבען, נאר לעבען זאל ער אזוי, דער „מגיד“, ווי ער ווייסט עפעס! און פון וואנען זאל ער וויסען? אז די רביים האבען נישט געוואוסט! גארנישט, ווי אין וואסער אריין!

דאכט זיך, שוין פארפאלען? ניין! פאלט פלוצלונג ווי פון הימעל אראפ א שליח מיוחד מיט א גט! אפשר מיינט איהר פון ווייט? ניין, דוקא פון פינף ווערסט הינטער דער שטאדט, פון פיטשעוועקי!

נו, האט נאר געקאנט עמיצען איינפאלען, אז א משוגע'נער וועט אנטלויפען אינגאנצען אויף פינף ווערסט? עס איז גאר קיי־נעם אויף דער מחשבה נישט געקומען, אזוי נאהנט צו זוכען! ביים גט שיקט ער איהר נאך צי א חרם־קוויטעל אויף צוויי הונדערט

גילדען פאר איחרע הוצאות. אויסצאהלען, שרייבט ער, וועט ער א גילדען א וואך, און איז איהר משעבד דערויף אלע זיינע נכסים! דעם ערשטען גילדען האט איהר דער שליח געבראכט!

אין א פאר וואכען ארום איז ער אליין געקומען און האט זיך ווייטער אויסגעזוכט א מלמדות.

— משוגענער, — פרעג איך איהם, — נאך וואס ביסט דו געקומען, האסט נישט געקאנט דארטען קנעלען?

— איך האב געבענקט! — זאגט ער.

— צו וועמען?

— צום היגען בית עלמין! — זאגט ער. און ער זאגט עס אזוי ערנסט, אז א גרויל געהט דורך די ביינער! איהר האט גע־הערט, א מענש זאל בענקען צום בית הקברות? ער בענקט! און ער זאגט קיין שקר נישט!

נאך מעריב געהט ער ·נאכט אויף נאכט ארוים הינטער דער שטאדט און דרעהט זיך ארום בית עלמין! א כהן איז ער, אריינ־געהן טאר ער נישט, דרעהט ער זיך ארום צוים און קוקט פון ווייטען אויף די מצבות!

וואס פאר א שווארץ יאהר, קלער איך, איז דאס? צי איז עס נישט אמאל א סגולה אויף קינדער? צי איז ער נישט א מקובל געווארען? אפשר גאר א כשוף־מאכער.

וואס זאל איך אייך זאגען, עס זענען מיר שוין געקומען הוריות אין קאפ אריין. א קשיא אויף א מעשה! אדער ער איז א באהאלטענער צדיק, אדער ער האט פארקויפט די נשמה אין גיהנום אריין. ווייס איך? קליינערהייט האב איך געהערט, אז אויב מען ציהט א ליכט מיט חלב פון א נפל'ע אויף א פאדעם פון א ציצה, ווערט מען א רואה ואינו נראה. און גלויבט מיר, ווען איך ווייס נישט, אז ער איז א כהן, וואלט איך זיכער געמיינט, אז ער האט זיך מתחבר געווען מיט א חברה גנבים און זוכט א נפל'ע הינטער'ן צוים! גנב'ענען, פארשטעהט זיך, וועט משה ר' יוסע־לע'ס נישט, אבער ליכט צושטעלען, אפשר יא... א דאגה — וואס מוט נישט א איד צוליעב פרנסה?!

עס איז אבער נישט! ער קוקט שוין וואכענלאנג און קוקט, און גארנישט: מען הערט נישט, און מען זעהט נישט! און געה פארשטעה?

פארשטעהט איהר שוין, וואס מען מיינט „שגעון?“, אז מען זאגט „משוגע“ — גלויב!

אזוי, אזוי, רב קרוב, משה'ל איז מיין חבר, איך האב'ן ליעב דאס לעבען... נאר משוגע, נעבעך, איז ער... חתונה מאכען איז איהם שווער, זעהר שווער... מילא, איך זאג אייך גישט „ניין“... איהר ווילט דאך אודאי עפעס פארדינגען, מוט, ווי איהר פאר־שטעהט...

זעהט איהר, אויב איהר האט פון מיינעטוועגען א שדוך...

דער פעטער שכנא און די מוהמע יאכנע.

(אַן אויסגעפלוידערטע מעשה, נאָר פאַר דאָס אַן אמת'ע מעשה).

מיין פעטער האָט געהייסען שכנא און די מוהמע יאכנע.

צי איז דאָס געוועזען אַנגעגרייט אומישנע פון דער השגחה פּרטית, איך זאָל מיך נישט דאַרפען קוועלען, ביים אויסזוכען אַ גראַם צו זייערע נעמען, אויב איך וועל זיי וועלען באַזינגען ? אָדער עס איז אַזוי געוואָרען על פּי מקרה ? דאָס ווייס איך נישט ! אמת, דאַס מוז מען זאָגען : די השגחה פּרטית זאָל מיך אין זין האָבען, און שטענדיג מיך פאַרזאָרגען מיט גראַמען, וואָלט איך קיינמאָל קיין פּראָזע נישט געשריבען ; שטענדיג גראַם — שטראַם... עס וואָלט דערפון קיין „לעטניק“ נישט ארויסגעקומען. דער עולם וויל דוקא נישט קיין גראַמען, נאָר פּראָזע און דוקא פשוט „כדבר איש אל רעהו“, דאָס הייסט : עס זאָל נישט זיין וואָס צו פאַרשטעהן... ווייל לעזען האָט מען ליעב, דאָס האָט מען שוין בירושה... נאָר עפּעס וויסען איז נישט כדאי... פונדעסטוועגען — כבוד איז כבוד !

נאָר לאָמיר צוריק געהן צום פעטער שכנא און דער מוהמע יאכנע.

נישט מיט די נעמען אליין זענען זיי געווען ווי געפּאַסט ! זיי האָבען געהאַט אפילו איין וואוקס, איין דיק, גלייכע נעז מיט אויגען !

איך בין אייך אפילו נישט מחויב צו זאָגען, פון וואַנען איך ווייס עס. אַ שרייבער האָט דאָס רעכט צו וויסען אַלץ, אפילו, וואָס עמיץ האָט אונטער'ן נאָגעל, בפרט אין מח און האַרץ... דער מנהג איז זאָגאָר, אַז ער דערצעהלט אפילו דאָס, וואָס מען טאָר גאָרנישט אויסזאָגען.. .זענען אבער אויף דער וועלט פאַראַן אַזוי פיעל נאָ־

רישע און שלעכטע פּראָווּעס, אַזוי פיעל אידיאָטישע, קראַמישע מנהגים, אַז עס איז אַ חרפּה און אַ בושה, אַז אַרענטליכער מענש זאָל זיך פאַררופען אויף אַ פּראָווע אָדער פאַרטיידיגען זיך מיט אַ מנהג.

דעריבער מוז איך אייך זאָגען, אַז זיי זענען ביידע צוזאַמען געשטאַנען ביי מיין חופּה! און, ווייל איך האָב חתונה געהאַט צו דרייצעהן יאָהר, און, ווייל איך האָב דעם חזן מיט דעם רב מיט טאַטע־מאַמע געקענט, די כלה איז געוועזען פאַרשלייערט און קיין איינגלעך זענען ביי דער חופּה נישט געוועזען, ווייל עס איז געוועזען אַ גרויסע רעוויע הינטער דער שטאָדט — האָב איך מיך פאַרקוקט אויפ'ן פעטער שכנא מיט דער מוהמע יאַכנע, וואָס זענען מיר געשטאַנען פּונקט געגענאיבער, — און דערזעהן, אַז זיי האָבען ביידע פּונקט גלייכע אויגען, קליינע, לויפענדיגע, גלייך זיי וואָלטען שטענדיג געזוכט אַן אָרט, צו באַהאַלטען זיך פאַר פּחד אָדער בושה. עס האָט מיר אַזוי קאָמיש אויסגעזעהן, אַז איך האָב מיך אונטער דער חופּה צולאַכט, און דער טאַטע, עליו השלום, האָט אַרויפגעלעגט אַ פינגער אויפ'ן נאָז, נאָך וועלכען עס פלעגט שטענדיג קומען אַן אויער־דרעהעניש אָדער עפּעס ערגערס...

מיין מערכה איז געוועזען, וואָס דער מסדר קדושין האָט אָנגעהויבען זיין שפּרוך.

ביי דער גילדענער יויך איז מיר איינגעפאַלען, אַז איך האָב אַ גרייטען אָנהויב צו אַ שיר:

מיין פעטער שכנא,
מיין מוהמע יאַכנע,

און איך קאָן אַזאַ שיר אָוועקשיקען אין דער וואַרשעווער צייטונג אריין, פון וועלכער איך האָב בסוד סודות געוואוסט.

איך וואָלט עס בעסער געשריבען אויף לשון הקודש:

דודי שכנא,
דודתי יאחנא,

נאָר דאַמאָלט זענען נאָך די „הנצנים“ נישט געוועזען...

אז זיי האבעןביידע אקוראט איין גרויס, בין איך אויף זי־כער געוואר געווארען ערשט דעם צווייטען טאג.

מעשה־שהיה כך היה: ביים טאטען אין דירה איז זעהר ענג געוועזען. איך האב, ברוך השם, געהאט א זיידען, טאטע־מאמע און זיבען שוועסטער און ברידער; און געבליבען בין איך דאך ביים טאטען אויף קעסט! מיין טאטע האט געהאט זיין אייגענע הויז! מיט צעהן רובל אייגענס און צוויי הונדערט און ניינציג רובל גע־בארגטע אויף וואכער, האט ער אפגעקויפט ביי א מיע'טעטשאן א שטוב מיט א חזיר־שטעלכעל. פון שטוב איז געבליבען שטוב; פון חזיר־שטעלכעל האט מען געמאכט א האלץ־קאמער. אז מען האט מיך אויס נאר נישט ארויסגעגעבען, האט מען געהאט א קורצען ישוב, אז דאס האלץ קאן פראנק און פריי ליגען אויפ'ן הויף, בפרט אז נישט שטענדיג איז האלץ געוועזען — מעהרסטענטיילס דרעננגלעד און טיילמאל — גארנישט... סיי ווי סיי וועט עס ניט געפרוירען ווערען, און טריקענע אין באק־אויווען איז לייכט. און, אז אויב מען וועט נאר ארויסנעמען דאס האלץ, קאנען שטעהן אין קעמערעל צוויי בעטען, מען וועט קאנען דורכ־געהן אויך. און צוויי בעטען איז לכל הדעות געניג פאר א פאר־פאלק.

דעם פלאן האט אויפגעגעבען דער שדכן; ווארים דער טאטע האט זיך איינגעשפארט, „יענער“ זאל אפגעבען פריהער די קעסט, דערווייל וועט ער אויסצאהלען די צוויי הונדערט און צוואנציג רובל חוב פאר'ן הייזעל און וועט זיין בכח צוצושטעלען א שטיבעל.

און גלאט, ווי האלט מען קינדער, וואו עס זענען חזרים גע־שטאנען?

דער מאמען האט עס וועניגער געארט.

— בא — האט זי געזאגט — זעהסט דו שוין! דריי יאהר קעסט איבערקומען! אויך אן עסק!

און עס איז אזוי געבליבען.

דעם צווייטען טאג האט מיין אשתי חוה'לע באין אופן נישט געוואלט ארויסקריכען פון חזיר־שטעלכעל אויף דער ליכטיגער שיין. ארויסגעהענדיג דאווענען, האב איך אן אויג געווארפען אויף איהר בעט, געזעהן די קאלדרע מיט די קישען, נאר אהן א פיצעל פנים. און געגלוסט האט זיך מיר שטארק צו זעהן, ווי מיין אשתי

חוה׳לע זעהט אוים, כאטש נאך נעכטען ביי דער גילדענער יויך איז עס מיר נישט איינגעפאלען; מיר איז די גרויסע רעוויע געלעגען אין קאפ. רופען זי, האט זיך מיר עפעס נישט געלעגט אויף דער צונג: „חוה“ איז צו פיעל פאן־בראט, „ווייב“ איז צו גראב... יעדערער דארף וויסען? וואס?

דעם אמת זאגענדיג, געפעלט מיר נישט עד היום דער מנהג ביי די דייטשען. מאן און ווייב זאלען שטענדיג שפאצירען צוזאמען און דוקא אונטער די הענט. עס זאל חס ושלום קיינער קיין טעות נישט האבען, יעדערער זאל וויסען כהויה, ווער מיט וועמען — ווייס איך דארט! און זיי לאכען נאך פון אונזער כיור איז בית־המדרש. וואס מען וואשט זיך די הענט בריש גלי...

נאר איך פאהר שוין אראפ אין א זייט; איך האב זי חשק צו רופען, און ווייס נישט, ווי אזוי. „הער נאר — זי!“ האט מיר אויך פון האלז נישט געוואלט ארוים; אזוי רעדט מען צו א דינסט, נישט צו א ווייב.

איך בין געשטאנען און געשטאנען און געקלערט, ביז דער טאטע האט אריינגעשריען: געהסט?

איך האב געכאפט א ציטער און בין ארוים מיט גארנישט.

לויט דעם ענגל, וואס די קאלדרע האט בולט געמאכט איז דער הויך, האב איך דאך פארשטאנען, אז מיין אשתי חוה׳לע האט זיך איינגעצויגען ווי א קנויל, איבערגעדעקט זיך און ליגט מיט׳ן פנים אין קישען אריין.

עס פאלט מיר איין אויפ׳ן וועג אין בית־המדרש אריין, אז זי מוז בענקען אהיים; באלד נאך דער וועטשערע זענען מיין שווער און שוויגער און איהר טאטע־מאמע אוועקגעפאהרען.

ער איז געוועזען א שמש אין א נאהנטען שטעדטעל און צו־מארגענס איז דארט פונקט געווען א גבירה׳שע חתונה; זי האט געהאט א שטעלעכעל מיט בענדלעך און קנעפלעך. און „קוים דרעהט זי אוועק דעם קאפ, שטעלען זי די שניר בדיל הדל...“

ביים אוועקפאהרען האט זיך מיין אשתי חוה׳לע צואוויינט אויף א קול. דער פאטער, דער רגזן, האט א ׳געשריי געטאן: סמארק! די מוטער האט איהר צוגעזאגט צו שיקען א מתנה. דאכט זיך מיר — א פאר איילען שליסעלבורגער געדרוקטע ציץ...

און מען האט זי קוים איינגענומען.

אצינד בענקט זי אודאי — טראַכט איך — אהיים; און האָב אויף איהר שטאַרק רחמנות.

דאָס רחמנות האט מיך ביים גאַנצען דאַוונען נישט אפּגעלאָזט. איך האָב געוואָלט ווי אם געשווינדסטען אהיים לויפען, זעהן צי אשתי חוה׳לע וויינט שוין נישט; איך האָב אָבער געמוזט וואַר־טען אויפ׳ן טאַטען.

אין דער טיר האט אונז די מאַמע באַגעגענט מיט א ירגזון:

— א שעהנע פּריצה האָט „עטץ“ מיר איינגעהאַנדעלט! ווי געפעלט זי דיר? זי וויל דאָך נישט אַרוים פון בעט! אַט מוז איך איהר צוטראַגען קאַווע אין בעט אריין!

מיין מאַמע האָט ליעב געהאַט „אמת“ ווי דאָס לעבען. „נאָר דעם ,אמת׳!“ פלעגט זי פון מיר פאַרלאַנגען, אז איך בין אהיים געקומען מיט א צודראָפּעטען פּנים אָדער א צוריסענעם היטעל... צום טאַטען פלעגט זי אָבער האָבען אייביג פאַלשע פּרעטענסיעס. וואָ־רים משדך זיין זיך מיט ר׳ יאַקעלע־יענטע־ברײנעס (אזוי האָט מיין שווער געהייסען) האָט זי דער עיקר געוואָלט. דער טאַטע האָט נאָך געהאַלטען ביי א ישוב און זי האָט געהייסען „צושלאָגען“. „אַז עס זאָל זיין!“ האָט זי געוואָלט... און א באַשטענדיגע שוואַכקייט האָט זי געהאַט צו זאָגען „קאַווע“ אויף ציקאָריע.

איך, נאַטירליך, בין נישט אריינגעגאַנגען אהין, דער טאַטע אויך נישט, כאָטש אשתי חוה׳לע האָט נישט געוואָלט די קאַווע טרינקען. שפּעטער זענען געקומען דער פעטער שכנא און די מוהמע יאַכנע, און, אַז מען האָט זיי דערצעהלט, אַז די „שנור וויל נישט אויפשטעהן“, זענען זיי ביידע גלייך אריין אהין. און — ווייל די טיר איז געווען א נידעריגע, ווי עס פּאַסט פאַר א חזיר־שטעלכעל — האָבען זיי זיך ביידע אָנגעשלאָגען מיט די נעז אָן דער אויבערשטער לייסט, און איך האָב אליין געזעהן מיט מיינע אויגען, אַז ביידע האָבען באַקומען די צייכען אקוראַט אויף איין אָרט, — אויפ׳ן שפּיץ נאָז...

האָט איהר דעם בעסטען באַוויז, אַז מיין פעטער שכנא און מיין מוהמע יאַכנע האָבען געהאַט איין גרוים.

אזוי זענען זיי זיך אויך עהנליך געווען, ווי שוועסטער און ברודער!

מען דערצעהלט אזא מעשה:

מיין מוהמע יאכנע קומט ארויס פון האצעפלאץ און האט נאר אהער חתונה געהאט צום פעטער. ווען דאס איז געווען, ווייס איך נישט, נאר די מעשה איז אן אמת.

דאמאלט איז ביי אונז געווען א בורמישטש א צורר יהודים. וואס האט זיך איינגעשפארט, אז מען זאל נישט חתונה מאכען אהן אקטען. מען זאל ווערלען מאכען אקטען, וואלט מען שוין געמוזטווארטען ביז זעכצעהן־אכטצעהן יאהר. ווי דער דין איז, און א איד, וואס קינדערלט און קינדעלט, זאל ווערלען ווארטען מיט'ן בכור ביז אכטצעהן יאהר, וואלט ער שוין קיין נחת אינ'ם מוזשיניקעל נישט דערלעבט! נאך א ברית דארף מען זיך נישט אפרוהען. אבער נאך חתונה מאכען א קינד, מוז מען שוין ווארטען א שעהנע פאר יאהר. איידער מען קומט צוריק צו די כחות אויף א נייע חתונה...

קורץ פון דער זאך — דער ימח־שמו'ניק האט דאך האס נישט געוואוסט, פלעגט ער שיקען רופען די חתנים און כלות, פרעגען, מכלומר'שט, אויף פעסער און אינאיינוועגס חוקר ודורש זיין, צי עס איז נישט געווען א שטילע חופה. איהר פארשטעהט אן עסק?

מן הסתם איז ער נישט געוואר געווארען.

די חתונה־געהאטע קינדער האבען געקוועטשט מיט די דארע פלייצעלעך אויף: „איני יודע". און צוריק געשמועסט, ווער האט פארשטאנען פויליש? און אז דער „פאליציי", וואס האט געקענט אידיש, האט איבערגעפרעגט, האט מען איהם געענטפערט: ווער? ווען? וואס? הא! ווייס איך!

און גארנישט.

נאר דאס איז רעכט — א חתן... שיקען די כלה צום בור־מישטש איז דאך נישט קיין שטייגער! פלעגט מען נעמען אינג־לעך, באהאלטען די פאה'לעך אונטער די אויערלעך, אנטון איז קליידלעך און אהין שיקען אויפ'ן ארט פון די כלות! פאר „לא תלבש אשה שמלת גבר" האט מען קיין מורא נישט געהאט, ווייל עס איז דאך נישט, חס ושלום, לשם עבירה.

איינמאל האט מען שיער נישט געפלאצט פאר געלעכטער: עפעס א כלה איז אזוי געפעלען געווארען דעם בורמישטש, אז ער האט זיך, מחילה, צושפרייט די וואנסעס און דערלאנגט איהר א קוש אין שטערן אריין און געשענקט נאך א קארמעלקע!

אז עס איז געקומען דער גורל אויף דער מוהמען, איז געבלי־בען, אז דער חתן אליין זאל זיך פארשטעלען פאר דער כלה. אז דער בורמישטש וועט איהם נישט דערקענען, איז מען זיכער גע־וועזען, ווייל מיין פעטער שכנא פלעגט זיך נישט ווייזען אין גאס אריין מיט אלע אינגלעך צוגלייך; ער איז געוועזען, לא עליכם, נישט קיין געזונטער און איז שטענדיג געזעסען און געלערענט. פון וואנען זאל ער איהם קענען?

דער בורמישטש האט איהם לאנג נישט געהאלטען. ער האט איהם — „געליובט איז זיין ליעבער נאמען!" — תוך כדי דבור גע־הייסען ארויכוואַרפען: „וואו, דאס פאסקודסטווא"... „טאקע זכות אבות — פלעגט די באבע זאגען — איז געשעהן, ווארים דער פע־טער שכנא איז נישט איבעריג קלוג און ווער ווייסט, וואס ער וואלט אויסגעפלאפעלט!"

אז ער איז צוריק אהיים געגאנגען, האבען אלע געשריען איז גאס, אז ער איז „די כלה אויס'ן אויג!" טאקע — „כהויה". איז שטוב, איידער ער האט צייט געהאט זיך איבערצוטון, האט דער מחותן — א פארטראכטער איד געוועזען! — א טעות געהאט און דערלאנגט איהם א מתנת יד: „יאכנע! פארוואס ווישט דו דיר נישט אפ די נאז?!"

דערנאך האט זיך געטראפען אזא מעשה:

אז עס איז ארויסגעקומען די גזרה פון די בערד, האט די ערש־טע קויל געטראפען מיין פעטער שכנא. ער איז געגאנגען אין מא־גיסטראט אריין צאהלען א פאראטעק, האט מען איהם געכאפט און צורעכט געמאכט בארד און פאות. אז ער איז אראפ אין גאס אריין, איז געוואָרען א געשריי פה אחד, אז יאכנע איז משוגע געווארען, און האט זיך פארשטעלט פאר'ן פעטער שכנא!

ער האט פאר שרעק און בושה צוזאמען געמאכט פלטה אויס דער שטאדט ארויס.

אינגלעך און ווייבער יאגען איהם נאך: ער אויפ'ן פעלד, זיי אויפ'ן פעלד; ער אין וואלד אריין, זיי אין וואלד אריין, ביז ער איז זיי פארלוירען געווארען צווישען די ביימער.

אז זיי זענען צוריק אין שטאדט אריין, און געטראפען די אמת'ע מוהמע יאכנע — וואס קלערט איהר? — מען האט איהר

אינמיטען גאס אפגעריסען די קאפקע. ווען נישט די פאליציי, וואס איז איהר געקומען צו הילף, וואלט פון איהר קיין שריד ופליט נישט געבליבען.

ביידע זענען קראנק געווארען פאר שרעק און בושה. און אז מענער און ווייבער זענען געקומען מבקר חולה זיין, האבען זיי נישט געוואוסט, צו וועלכען בעט צוצוגעהן, אונטער די איבערבעטען, ליגען נישט דערקענט, וואו עס ליגט שבנא און וואו יאכנע.

נאר דאס אליין זענען אלטע זאכען... היינט איז זיי שוין לייכט צו דערקענען: דער פעטער שבנא האט א בארד ביז אין גארטעל, און באטש די מוהמע יאכנע וויל איהם נאכמאכען און עס שפראצען איהר עטליכע הערלעך פון דער גאמבע, קאן זי זיך גארנישט פאר־גלייכען מיט זיין בעזים, מיט וועלכען מען האט געקאנט אויס־קעהרען א בית המדרש.

הכלל — זיי זענען זיך זעהר עהנליך געווען. אויב דער בורמישטש מיט זיין גוי׳שען געשמאק האט געזאגט אויף איהם פאסקודסטווא, וואלט ער דאס איינענע געזאגט אויף איהר. פאר מיר ווייטער, זענען זיי ביידע שעהן געוועזען; נאר דאס געהט אייך נישט אן. איך וועל דעריבער נאר רעדען פון זייער עהנליכ־קייט, איהר מוזט וויסען, אז זיי האבען געהאט אפילו א גלייכען קול! אז זיי זענען אריין צו דער כלה, האב איך געהערט צוויי גלייכע גראבע קולות און איין וויינענדיגען קול, וואס האט זיך ערשט שפעטער אנגערופען.

— חוה׳לע! — האב איך געהערט — וואס איז דאס פאר א שטיינער?

— חוה׳לע! טוסט אז עגמת נפש שווער און שוויגער!

— קינד און קייט וועט אויס דיר לאכען!

— ווי הייסט? פארוואס?

— ווער טוט אזוי!

— נעמסט וועלען קומען!

— צאצקע מיינע, נחת מיינס, הער עלטערע קרובים, זיי ווי־לען נאר דיין גוטס!

— ביסט דאך שוין נישט קיין קינד!... א מענש!

אזוי האבען ביידע געשיט מיט שאלות, עצות און געבעטעט און

איך האָב קיין איינציג מאָל נישט דערקענט, ווער עס רעדט: רער פעטער שכנא צי די מוהמע יאכנע!

דערנאָך ערשט האָט זיך אנגערופען א וויינענדיגער דינער קול, אביסעל א געדעמפטער פון אונטער דער קאָלדרע:

— איך שעם מיך!

נאָר דאָס געהערט אויך נישט צו דער זאַך.

און א לעבען צווישען זיי איז געווען ווי אונטער דער זון. האָט די מוהמע יאכנע געזאָגט: באָם, האָט ער „ליתר תוקף ועוז" געזאָגט: „בים־באָם!" האָט דער פעטער שכנא געשאָקעלט מיט'ן קאָפ אויף „יא", האָט די מוהמע יאכנע געזאָגט: „אודאי יא! ווי דען?"

אויף ברית'ן און חתונות פלעגען זיי זיך איבערוואַרפען מיט די אויגען פון איין טיש צום צווייטען, און גאַנץ אָפט עצות געבען:

— שכנא, כאַפּ א מיטעל־שטיקעל!

— יאכנע, ווילסט אביסעל ברייז?

ביי מיין עלטערענס ברית, אז די מוהמע יאכנע איז נישט גע־ווען בקו הבריאה, האָט דער פעטער שכנא געגעסען אָהן אַפּעטיט, און האָט אהיים געטראָגען דער מוהמע יאכנע'ן א האַלב שאַק מאַ־קאַראָנען.

ביים צווייטען האָט זיך געטראָפען פאַרקערט: דער פעטער שכנא איז געווען ניט אינגאַנצען, און זי האָט אהיים געטראָגען א קעפּעל פון א צוויי־פונטיגען העכטעל...

און איינס איז פאַר'ן אנדערען געווען די לעצטע אינסטאַנץ.

דער פעטער שכנא, אז מען האָט איהם שוין גאָר איבערגע־שפּאַרט, אז ער האָט שוין קיין וואָרט אין מויל נישט געהאַט, פלעגט דאָך בלייבען ביי דעם זייניגען; „מיין יאכנע זאָגט אבער אזוי!" איז געווען זיין לעצטע תשובה, געגען דעם העלפט שוין קיין שכל און קיין יושר.

די מוהמע יאכנע ווייטער, פלעגט אָנהויבען יעדען זאַץ: „מיין שכנא זאָגט"... אָדער — „שכנא מיינער קלערט" און וואָס איהר שכנא האָט געזאָגט און געקלערט, אויף דעם איז געווען מויערען צו שטעלען...

מיט איין וואָרט — עס איז געווען א לעבען ווי אונטער דער זון. איך פלעג אַפּשיקען מיין אשתי חוה'לע צו דער מוהמע יאכנע

אויף דער ליערען, זי זאל זעהן, ווי אזוי מען דארף באהאנדלען א מאן; זי ווייטער פלעגט מיך אפשיקען צום פעטער שכנא. זעהן ווי א מאן באהאנדעלט א ווייב.

כל־זמן דער פעטער שכנא און די מוהמע יאכנע זענען געזונט געוועזען, פלעגען זיי אפט ארייכקומען און שלום מאכען צווישען מיר און אשתי חוה׳לע. דערנאך, אז זיי זענען שוואך און עלטער געווארען, פלעגען מיר אלע מאל אהין געהן דין־תורה׳ס האבען, און דאס האט אונטערגעהאלטען אונזער שלום־בית!...

א והא ראיה, א פאר יאהר נאך זייער פטירה (אין איין וואך זענען זיי געשטארבען!) האט אונזער „שלום־בית“ איינמאל פאר אלעמאל געפלאצט...

איך האב מיך מיט אשתי חוה׳לע גע׳גט; זי האט צוגענומען צוויי און איך צוויי קינדער... זי האט התונה געהאט, איך האב חתונה געהאט; מיר וואוינען אין פארשידענע שטעדט... עס געהט אונז ביידע נישט ווי אמבעסטען... נאר דאס איז נישט אייער געשעפט.

דער עיקר איז, אז דער פעטער שכנא מיט דער מוהמע יאכנע ליגען זיך בארוהט אין קבר.

און — הערט א מעשה —ביידע מצבות האבען זיך אויס־געדרעהט און צוגעבויגען איינס צו דער צווייטער.

פון צווישען די קברים איז ארויסגעוואקסען א בוים, און האט די מצבות מיט די צווייגען ארומגענומען, ארומגעוויקעלט, גלייך ער וואלט זיי געוואלט פעסטער צוזאמענשליסען...

און מיט דער צייט זענען אפגעריבען געווארען ביידע מצבות, שוין נישט צום איבערלעזען.

דער פנקס פון חברה־קדישה איז פארברענט געווארען ביי דער דריטער שרפה, און קיינער געדענקט נישט, ווער עס ליגט רעכטס און ווער לינקס, דער פעטער שכנא, צי די מוהמע יאכנע? —

איך און מיין געוועזענע אשתי חוה׳לע, וועלען מיר נישט לי־גען אויף איין בית־הקברות... נאר דאס איז שוין ווייטער נישט אייער דאגה...

מענדעל בריינעס.

מענדעל בריינעס (קיין פאמיליען־נאמען איז נאך דאמאלט נישט געוועזען) איז געווען א יושב אהל, דאס הייסט: א שטיק שעהנער איד; קיין גרויסער למדן נישט, נאר — תהלים פאר'ן דאווענען, עין־יעקב נאכ'ן דאווענען, און ביינאכט — א פרק משניות. ער פלעגט גאנץ אפט אהיים נעמען אן אורח, יעדען פריה־מארגען ארייננווארפען אין מאיר בעל הנס, האלטען מפטיר יונה, האבען א גרוים חלק אין דער קאנסארציע פון פתיחות, און דערצו פלעגט ער גלאט זיין א מתעסק במצוות: א מגיד איז געקומען, מען דארף ארומ־געהן צוזאמענמען פאר ארעמע לייט, אויף מצות, אויף האלץ און קארטאפעל; מען דארף ערובין, עמיצען אן אהל שטעלען וכדומה— טוט ר' מענדעל בריינעס אן די ברייטע תבונה, נעמט דעם גראבען שטעקען מיט דער מעשענער גאלקע און געהט מיט'ן רב, מיט'ן דאזשארצע אדער אזוי מיט א שעהנעם בעל־הבית. ער האלט זיך פאר א מצוה אליין צו טראגען די פושקע, כאטש הינטען געהט נאך דער שמש.

ווינטער האט ער קיין מינוט צייט נישט געהאט: תהלים זא־גען, דאווענען, עין־יעקב לערנען, אנבייסען, א נדבה מאכען, מנחה־מעריב, א פרק משניות און וועטשערע — און קריאת־שמע לייענען, שלאפען, חצות, ווייטער שלאפען... עס איז איהם פון טאג קיינמאל קיין רעשט נישט געבליבען. פאר דאס זומער־צייט פלעגט איהם בלייבען א נאך־ווארמעס, א גרויסער נאך־ווארמעס, ער פלעגט איהם א ו י ך פארברענגען אין בית־המדרש, נאר רעדען שוין פון וועלט־זאכען, פון נייע המצאות, פון פאליטיק...

מענדעל בריינעס איז נישט קלוג געוועזען. אין חדר פלעגט מען איהם רופען מענדעל שוטה; אז ער האט החתונה געהאט, איז די

אפיניע ווייכער געווארען און ער פלעגט שוין הייסען: „מענדעל תם“. ערשט דערויף, אז ער איז אראפּ פון קעסט, געווארען א בעל־הבית פאר זיך, און ברײינע, זיין ווייב, האט זיך געמאכט א שפייז־געוועלב און געלייזט „שטיקער גאלד“ — האט מען איהם געקרוינט אויף „מענדעל ברײינעס“. און ווייל מענדעל ברײינעס איז קיינעם אין וועג אריין נישט געגאנגען, קיינעם א שלעכט ווארט נישט געזאגט, און בית־המדרש און קהל האט געהאט פון איהם, האט קיינער נישט דערמאנט וואס אמאל איז געוועזען, האט קיינער הויך נישט געלאכט, אז ער פלעגט צווישען אלע פינף ווערטער זא־גען: אבער וואר איך בין קיין נאר נישט? א־יא, איך בין קלוג?

— אמת, איך בין קיין נאר נישט! — זאגט אמאל ר' מענ־דעלע,—און פונדעסטוועגען פארשטעה איך נישט, ווי אזוי מען אר־בייט אויס אזא דין און געלעכערט שטרוי אין די שעניקעס אריין! איך האב אומישנע ארויסגעשלעפּט אודאי פיערציג שטרוי, איינס נאכ'ן אנדערען, אלע זענען הויל, — אלע חלולים, חלולים. איך האב געוואלט פרעגען מיין ברײינען, זי איז שוין אבער געוועזען אין געוועלב.

און איידער עמיץ האט צייט געהאט צו לאכען, האט ער זיך שוין אליין געענטפערט:

— דאס שטרוי מוזען אודאי די פויערען ברענגען פון ענג־לאנד!

פון ענגלאנד האט מענדעל ברײינעס א סך געהערט און גע־האלטען טאקע עולם ומלאה.

עס איז געוועזען נאך דער סעוואסטאפּאלער קריג; דער גאנ־צער בית־המדרש האט נאך געקלונגען מיט ענגלישע המצאות. די מעשות האבען דערצעהלט אויסגעדינטע זעלנער, וואס האבען עס אליין געזעהן מיט אייגענע אויגען.

טאקע גבורות הבורא, דערצעהלט נאך א בית־המדרש בעל־הבית: למשל, א הארמאט! וואס טויג, רבותים, א הארמאט? די הארמאט שיסט אויס א קויל; נו, וואס איז? דארף מען דאך ערשט פועל'ן, אז דער שונא זאל וועלען שטעהן אונטער'ן חלול! און דער שונא איז דוקא גאר קיין נאר נישט, ער לאזט זיך נישט אנגרעדען צו אזוינע זאכען. אמאל נארט ער גאר אפּ; ער שטעהט, דו שיסט און ער גנב'עט זיך אוועק! עס האט געהאלטען ביי כלה כל הקיצין!

די ממזרים, די ענגעלענדער, האבען דאך אבער געהערט די מעשה פון צפרדע של מצרים, האבען זיי זי נאך געמאכט! זיי האבען ממציא געווען אזא גרויסע הארמאט, וואס שיסט ארויס פון זיך, נישט קוילען, נאר גאנצע הארמאטען, און יעדע פון די הארמאטען, אז זי פאלט אראפ, גיט זי א טראסק אין דער ערד, צופלאצט, און עס שפרינגען פון איהר ארויס צעהן נייע הארמאטען, און די הארמאטען ערשט שיסען מיט קוילען!! נו, געה היט דיך פאר דעם! איצינד קאנט איהר פארשטעהן, וואס פאר א מין שחיטה דאס האט אנגעמאכט!

און איהר מיינט כשוף? חלילה, א פראסטע ספרונזשינע!

און אז מען האט געפרעגט: פאר וואס נאך דער קריג האט זיך מלכות־רוסיא נישט נאכגעמאכט אזוינע הארמאטען, האט מען געוואוסט צו ענטפערען, אז באלד נאך דער מלחמה זענען זיך די מלכיות׳ן צוזאמענגעגאנגען, און, כדי מען זאל נישט חרוב מאכען די וועלט, האט מען געמאכט מיט „ז י י ע ר ב ח ר ם“, אז מען זאל שוין מעהר נישט שיסען, נישט מיט פלאכטעם קאכעדינגען תירוש און נישט מיט אזוינע הארמאטען.

פון דאמאלט אז האט מענדעל בריינעס געהאלטען עולם ומלאה פון ענגלאנד, און וואס ער האט עפעס געזעהן, און זיין שכל האט נישט געקאנט משיג זיין, איז אלץ געווען פון ענגלאנד. אז דער זייגער קומט פון ענגלאנד, פון דעם איז נישט געוועזען וואס צו קלערען, נאר די ערשטע ספרונזשינע האט אויך געמוזט מאכען אן ענגלישער שמיד! און ער האט גערעדט מיט גרויס התלהבות פון ענגלאנד, פון איהרע חכמים, פון איהרע קאוואלעס:

— זיי מוזען דארט זיין שעהנע חכמים!

מענדעל בריינעס וואלט געוואלט לעבען אין ענגלאנד, נאר שטארבען, איבער הונדערט און צוואנציג יאהר, אין ארץ ישראל. ערשטענס, פאר פרומקייט; צווייטענס, גלאט, האט ער בטבע זעהר ליעב געהאט מנוחה, און ווען ער פלעגט זיך דערמאנען אין גלגול מחילות, האט ער אויף דריי טאג פארלוירען דעם אפעטיט. און ווייל ער האט פארט נישט אויפגעהערט צו עסען, האט ער געהאט זעקס טאג בויך־וועהטאג! מחיה האט ער זיך געווען, אז ער איז גע־וואר געווארען פון א זיכערען מענש, אז ארץ ישראל איז ווייטער ווי ענגלאנד.

— גוט, טראַכט ער, און קלערט שוין פון דאמאָלט אָן אויפ'ן רעכטען אמת צו: פאָהרען קיין ארץ ישראל, וואָרים „דער וועג מוז ראָד געהן דורך ענגלאַנד!"...

ער וואָלט שוין לאַנג פאַרקויפט דאָס געזועלבעל מיט'ן כלי־בית און געפאָהרען, ווען נישט ברײנע.

ברײנע האָט גאַנץ עהרליך געהאַלטען איהר מענדרעלען. זי האָט זיך געוואונשען צו זיין זיין פוס־בענקעלע אין גן־עדן; זי האָט איהם געקעכעלט און געשטאָפּט, געאַרבייט ווי אַן עזעל, מפרנס צו זיין, צו שוכען און צו קליידען מענדעלען מיט די פיער קינדער: דריי מיידלעך און איין אינגעל. איהר גאַנצער עולם הזה איז גע־ווען, אַז זי האָט געזעהן פון געוועלב אַרויס איהר מענדעלען געהן מיט דער צדקה־פּושקע אין דער לינקער און מיט'ן שטעקען מיט דער מעשענער סקיפּקע אין דער רעכטער האַנט! זי האָט פאַרקויפט בחצי חנם איהר שטאָדט אין עזרת נשים, ווייל די פענסטער געהען אין שול אַריין, און באַצאָהלט „ממון קרח" פאַר אַ שטאָדט לעבען בית־המדרש פענסטער, זי זאָל זעהן ווי מענדעלע איז עולה לתורה און מאַכט די זיסע ברכה. עס האָט איהר געקוואָלען דאָס האַרץ, ווען מענדעלע האָט אונטערגעזאָגט דעם חזן, „האשה ברײנע בת מורנו"... און מנדר געווען פאַר איהר געזונט ח"י פּעמים ח"י; זי איז געווען גליקליך, אַז זי פלעגט שבת און יום־טוב געהן מיט איהם ראַזונען צוזאַמען; און אַז זיי האָבען זיך צושיידט ביי די צווייערליי טרעפּ, פלעגט זי בלייבען שטעהן אויפ'ן ערשטען שטאַפּעל און אײַ־בערדרעהען זיך און זעהן ווי איהר מענדעלע הויבט די פיסלעך אויף די מענערישע טרעפּ. נאָכ'ן דאַוונען האָט זי איהם אָפּגעוואַרט ביי דער שוועל, און אַז זי האָט איהם דערזעהן, און זי האָט דער־הערט זיין „גוט שבת", איז זי רויט געוואָרען, גלייך ווי זי וואָלט ערשט פון אונטער דער חופּה אַפּיר. פונדעסטוועגען האָט זי גע־וואוסט, אַז מענדעלע איז נישט קלוג אין די „וועלט־נאַרישקייטען". אַז ער איז נאָר אַ חכם אין די קליינע אותיות, אַ מוח אין בית־המדרש, אָבער אַזוי, אין עולם הזה זאַכען, גאָר לאַ!... דאָס איז שוין איהר זאַך!

— ניין, מענדעלע, — זאָגט זי איהם געלאַסען, — מען פאָהרט נישט אַזוי, מען פאַרקויפט נישט קיין סחורה! אפשר שפּעטער, אַז

מיר וועלען חתונה מאכען אלע קינדער, אפּגעבען קעסט, דערלעבען כאַטש אַן אייניקעל, און אפשר אַן אוראייניקעל, דאַמאַלט, זעהסטו, מהיכא תיתי, איבערגעבען די קינדער די מחיה...

און מענדעל האָט געוואוסט, אַז ברײנע איז אין וועלט־זאַכען אַ „ווילדע חכמה". און האָט געוואוסט! וואָרים נאָך ירושלים און ענגלאַנד, איז איהם ברײנע געווען פאַרבאָקען אין הארץ.

ער האָט דערווייל נישט אַלע קינדער חתונה געמאַכט, און ער קומט אייגמאָל אַהיים זעהר טרויעריג:

— זעהסט דו, ברײנע, — מאַכט ער, אַ פּאַוועסטקע צום בית־דין של מעלה! — ער ווייזט איהר אַ גרויע האָר אין דער באָרד.

ברײנע טרייסט איהם:

— רעד נישט קיין נאַרישקייטען, מענדעלע, דו ביסט נישט קלאָר אין אַזעלכע זאַכען... מיין טאַטע, עליו השלום, איז גרוי גע־וואָרען צו פופציג יאָהר, און דיר צו לענגערע יאָהר...

— א ו נ ז צו לענגערע יאָהר, — פאַרבעסערט מענדעל.

— און אונז צו לענגערע יאָהר, האָט ער נאָך געלעבט אודאי אַ יאָהר דרייסיג!

— היינט אַבער שוואַכע דורות, נישט די פאַרצייטיגע כוחות!

— זאָגט מענדעלע און לאָזט אַראָפּ די אויגען.

ברײנע האָט איהם אויסגערעדט דאָס עגמת נפש און איהם אנגעהויבען בעסער צו קעכלען: נעמט ביים קצב נאָך אַ האַלב פונט פלייש צום וואַרמעס...

— אי, ברײנטשע, — זאָגט דער קצב, — איהר האָט אודאי מחותנים צום טיש, זאָל אייך זיין צו מזל!

— ניין, — ענטפערט ברײנע, — היינטיגע שוואַכע דורות...

און ביים עסען לעגט זי אַלע מאָל צו מענדעלען נאָך אַ שטי־קעל, נאָך אַ פּיצעל... „עס דאָס, דאָס איז אַ מחיה", און האָט, קו־קענדיג אויף מענדעלען אין זינען געהאַט: זאָל איהם זיין צו גע־זונט... היינטיגע שוואַכע דורות!...

זי האָט מיקלאָמפּערשט „געכאַפּט אַ זעמעל אין געוועלב, גע־וואַשען זיך ביי דער שכנה," אַמאָל — האָט איהר אַ קרובה גע־קאַכט אַ נייע מאָדע קילישע און איהר געבראַכט אַ פּאָר לעפעל צו פאַרזוכען: אַמאָל איז זי געוועזען אויף אַ ברית, כאַטש זי האָט

פארגעסען, ווי די יולדת הייסט. — אבי זי איז נישט הונגעריג גע־וועזן ביים עסען און נאר געבעטען זיך:

— עס, מענדעלע, עס. וואס גלייכסט דו דיך צו מיר? תורה תתיש כח!

— מתיש כח, מיינסט דו, ברײנע.

— זאל זיין מתיש כח... אדער ווי אין פרק שטעהט: אם אין תורה אין קמח, אז מען לערענט, מוז מען עסען!

מענדעל שמייכעלט אויפ'ן נייעם גרייז.

— אבער איך, וואס טו איך? איך געה א גאנצען טאג לע־דיג, אדער זיץ איבער'ן פייער־טאפ. קומט אריין א קונה, מעסט איך אפ א קווארט באבעלעך, צי קאשע, צי מעהל, נישט — נישט! דעריבער דארף איך ווייניגער עסען.

מענדעל גלויבט אין דער געבאפטער זעמעל, אין דער קי־לישע, אינ'ם ברית, כאטש ער האט תחנון געזאגט. א קשיא אויף א מעשה, אודאי ביי א מנין... ער דארף טאקע — גלויבט ער — מעהר עסען, א קאטאוועס — יעדען טאג צוויי יום תהלים, א פרק משניות, עטליכע בלאט עין יעקב, היינט־זשע — דאווענען, פושקע טראגען, שטעקען שלעפען, ער ווייסט?...

און ער איז שטארק צופרידען, וואס זיין כשר'ע ברײנע האט אזא רוהיג לעבען, וואס זי זיצט לעדיג אין געוועלבעל איבער'ן פייער־טאפ, פארלעגט די הענט אוןווארט אויפ'ן קונה, קומט ער — קומט ער, נישט — נישט! זעהר גלייך! זאל זי כאטש נישט אזוי פיעל ארבייטען ווי ער, זאל זי זיך כאטש אויסרוהען די ביינער. און מענדעלע שטאפט אין זיך אריין וואס אמאל מעהר, אבי ער זאל האבען כח מאריך ימים צו זיין. ער זאל דערלעבען צו זעהן ענגלאנד און צו שטארבען דערנאך אין ירושלים.

אחוץ פון ברײנען האט מענדעלע נאך נחת פון קינדער: אז עלטערען זוהן האט ער חתונה געמאכט אין דער פרעמד; ער עסט שוין קעסט ביים שווער! געלויבט איז גאט, זייט ער האט חתונה געהאט, איז נאך פון איהם קיין בריף נישט געוועזן, א סימן, עס געהט איהם גוט, אז ער איז בקו הבריאה. ווער עס קומט צו פאה־רען, ברענגט א גרוס... נאך איהם געהט א חתן־בחור — א חדר־אינ־געל. ברײנע באשטעלט מלמדים, צאהלט שכר־למוד, זעהט, ער זאל לערנען מיט זיינס גלייכען. ער פאר דאס פארהערט איהם

אלע שבת... נאר פאר'ן עסען האט מענדעלע פ י י נ ט צו פאר־הערען. נאכ'ן עסען איז בעסער, מעהר רחבות. דעריבער דרי־מעלט ער טאקע באלד איין, און כאפט זיך ערשט אויף ביים מלמד'ס לחיים. גיט דעם זוהן א קניפ אין בעקעל און שוין.

ער האט נאך דריי מעכטער, יונגע קינדער, צייכען מיידלעך, נאר וואוילע קינדער אלע. דרך־ארץ'דיגע קינדער, שטילע קינדער. שטענדיג ריינע, אפגעוואשענע, א מחיה!... ער זעהט אפילו נישט, ווען מען וואשט זיי, ווען מען קעמט זיי, ווען בריינע לאטעט און פארריכט! ער קאן כמעט נישט פארשטעהן, ווי אזוי דאס ווערט קלוג און פיין געבוירען!...

— טאקע מ י י נ ע קינדער! טראכט ער זיך מיט גאוה, אין מ י ר אריין געראטען! ער דאנקט און לויבט זיין ליעבען נאמען דערפאר, וואס בריינע האט אזא רוהיג לעבען, נישט ווי אנדערע מאמעס; וואס די קינדער דרעהען איהר נישט אפ דעם קאפ! און ווי די קינדער פאלגען! ער הייסט זיך, למשל, ברענגען א טרונק וואסער, בריינע האט א טבע אליי, וואס ער זאגט, איבער־צוזאגען, און קוים חזר'ט זי איבער: ברענגט דעם טאטען וואסער, לויפט דאס קינד שוין און ברענגט; א מחיה אזוינע קינדער! ער קומט אין שטוב אריין און בריינע זאגט נאר: דער טאטע געהט— איז שוין שטיל!

געלויבט איז גאט, מען רעדט שוין דעם צ ו ו י י ט ע ן זוהן א שדוך, און א גוטען שדוך. בריינע וויל טאקע פאהרען אנקוקען די כלה. חנאות צייט וועט זי עס טון, אזוי האט זי איהם גע־זאגט. און ווייל ער איז געוואר געווארען, אז צום מחותן פאהרט מען נ י ש ט דורך ענגלאנד, איז ער א י ה ר מוחל דעם כבוד. זאל זי זיך אביסעל איבערפאהרען. פארוואס נישט? זי פאהרט אינגאנצען פיער מאל אין יאהר נאך סחורה, אויך קומט זי צוריק מיד און מאט פון לויפען, באקוקען, דינגען... זאל זי א י י ן מ א ל כאטש פאהרען און קומען מיט נחת, זאל די וועלט זעהן, וואס פאר א ווייב ער האט! ער אליין וועט זיך ווייזען אויף די תנאים! אפילו ביי דער חופה איז אויך געגוג! דעם ע ר ש ט ע ן זוהנ'ס כלה האט זי אויך אנגעקוקט; זי איז שוין מזל'דיג צו אזעלכע זאכען... ער וועט זיך נאך גענוג אנפאהרען...

עס זענען ווייטער אוועקגעגאנגען א פאר יאהר. אז גאט בענשט, בענשט ער מיט אלעם, אפילו מיט מנוחה — דער צווייטער זוהן האט אויך חתונה געהאט, און גוט חתונה געהאט, ער עסט שוין אויך קעסט.

מענדעלע האט אפילו גאנץ ווייניג געוואוסט ווער און וואס; עס איז איהם איבערגעגאנגען כמעט ווי אין א חלום. ער האט אפילו קיין איינציגען טאג קיין יום תהלים נישט פארפעהלט... עס האט איהם דער קאפ נישט וועה געטאן, אויסער אין דערפריה, נאך דער גרויסער נאכט, פון ווייניגער שלאפען!

און מענדעלע פרעהט זיך. — נאך איינגאנצען דריי מיידלעך חתונה צו מאכען, (ביי ברייגען געהט עס געשווינד), און דערנאך: שוין! איבערגעבען די מחיה, דינגען א ברייטען וואגען, מען זאל זיך קאנען אויסציהען, אנפאקען מיט ענגליש שטרוי און וויא!

נאר עפעס פיהלט ער, אז די פיס זענען איהם נישט בקו הבריאה, אז פון א קורצער צייט איז איהם דער אטעם שווער. נאר בריינע לאזט איהם נישט צו קיין עגמת נפש, זי טרייסט איהם און קעכעלט איהם אלע מאל מעהר; זי איז איהם מבטיח, אז ער וועט נאך אלץ דערלעבען!

— — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —

איינמאל זיצט ער אין בית־המדרש ביים עין יעקב און דער־הערט א געשריי; עס דאכט זיך איהם — זיין טאכטער; נייז. ווי קומט זי אויפ׳ן שול־הויף? און א כלה־מיידעל וויינט נישט... עפעס לויפט מען אויף די טרעפ, מען שרייט: טאטע! טאטע! טאטע! פארט איהר קול; עס איז אבער דאך נישט מעגליך!

ער וויל איבערקלערען, נעמט ארויס א שמעק טאבאק. נאך איידער ער האט איהם ארייגעזעצט אין די נאזלעכער, האט איהם שוין די טאכטער געריסען ביי די לאצען:

— ט א ט ע ! די מאמע איז אוועקגעפאלען, געוואלד!

און איידער ר׳ מענדעלע איז צו זיך געקומען און אהיים גע־לאפען, איז שוין בריינע געלעגען טויט!

אין איין טאג איז מענדעלע באמת גרייז־גרוי געווארען. דער אטעם טאקע שווער און די פיס טאקע געשוואלען... ער האט זיך

נישט נעריכט, אז ברײנע זאָל איהם נישט איבערלעבען... ביי אזא מאן, ביי אזוינע קינדער, ביי אזא וואוילטאָג!...

און ברײנע, אזוי ווי מען האָט זי נישט ארויסגעזועהן ביים לע־בען, האָט מען זי קוים אנגעזועהן אויף דער מטה... אזא דאַרעניש!...

די אלמנה.

די גרויע ריהרעווּדיגע נעבעל קלייבען זיך צוזאַמען אויף אַ שוואַרצען וואָלקען. עס איז רוּשנע, עס וועט פאַלען אַ שטאַרקער רעגען; ער שיקט זיך שוין אַנזאָגען דורך עטליכע דיקע טראָפּען... דאָס שטיבעל שטעהט אונטער'ן באַרג, דאָס שטרויענע דעכעל איז פוּל מיט לעכער; עס האָט נישט װער עס צו פאַרריכטען.

די וואָלקען האָבען פאַרשטעלט די זון. די רעשט ליכט פאַרשטעלט דער באַרג; אין שטיבעל איז כמעט פינסטער. עס איז פאַרנאַכט, באַלד וועט די נאַכט צופאַלען... אין עק, אויפ'ן קוימען, שטעהט אַ לעדיג לעמפּעל מיט אַן אָפּגעבראָכענעם גלעזעל אָהן נאַפט... עס האָט נישט װער צו געהן נאַפט קויפען.

אין שטיבעל איז שווילער ווי אין דרויסען...

דער קוימען איז נישט לעדיג: עטליכע ערדענע, האַלב צוּבראָכענע טעפּלעך, אַביסעל אַש... אַ שטיקעל אָפּגעשליפענער ציגעל, אייזערנע פיסלעך, — נאָר אָהן אַ פונק פייער. פאַר דער טיר ליגט נאָר אַ פוילע ליפּע האָלץ, עס האָט נישט װער זי צוצוהאַקען.

דער בעל־הבית פון שטיבעל איז קראַנק געווען אַ גאַנץ געהענדיג יאָהר און וואָס אַ טאָג איז קלענער געוואָרען דאָס אָפּגעשפּאַרטע קניפּעל...

ער האָט געזאַמעלט פון אַ קינדס ווענען: „צוזאַמענגעקליבען אַ רובל הונדערט, אוועקגעגעבען אויף פּראָצענט"... האָט גאָט באַשערט אַ מיידעלע, „זאָל זיין נדן פאַר איהר!".

איז אָבער געקומען די קרענק!

פון קניפּעל האָט אַלע מאָל מעהר געפעהלט געלט און דעם קראַנקען — כוחות און בלוט... עס האָבען אַרויסגעוואַנדערט די כלים פון שטוב; די לעצטע איז אַרויסגעגאַנגען די נעה־מאַשין...

מיט'ן לעצטען דרייער פון קניפעל איז ארוים אויך די נשמה פון גוף...

דאס ברודיגע שטיקעל לייגוואנט פון'ם קניפעל הענגט אצינד איבער א גלאז וואסער ביים נשמה־ליכטעל.

ביי דער טיר שטעהט א קליין אייזערען קעסטעל... דאס איז דער געוועזענער דינסטס. זי איז ערשט ארויסגעגאנגען זיך זוכען אן ארט.

אין לעדיגען שטיבעל איז כמעט פינסטער...

אויף דער פארלאגע שימערט אביסעל צואווארפען שטרוי...

אויף די פיער ווענט שטארען ארוים פארשידענע נעגעל.

אויף זיי האט געהאנגען א שפיגעלע (היינט דארף מען עס נישט... די אלמנה וואלט זיך פאר איהר פנים דערשראקען...), א חנוכה־לעמפעל (פאר וועמעס וועגען?), עס האבען געהאנגען קליי־דער... יעדער האט זיך פאר זיין טויט אפגעכאפט זיינס!

אין ווינקעל שטעהט א וויגעל; אין וויגעל ליגט א קינד. עס שלאפט.

אויף דער ערד לעבען וויגעל זיצט די פרישע אלמנה. די דארע הענט פארבראכען, דער שווערער קאפ אנגעשפארט אויפ'ן וויגעל... די אויסגעוויינטע אויגען קוקען שטארק אויפ'ן סופית.

עס דאכט זיך, זי לעבט נישט, זי פיהלט נישט, זי קלערט נישט... איהר הארץ קלאפט נישט, זי האט קיין דופק נישט...

דאך אין מוח וואלגערט זיך ארום א מחשבה; קיין אנדערע טרייבט זי נישט ארוים, ריהרט זי זיך נישט —

— „הענע — האט ער אמאל געזאגט — דערלאנג מיר דאס שערעל!" ער האט עס נישט געדארפט, ער האט דערביי עפעס קליגעריש געשמייכעלט... וואס האט ער געוואלט? איך זאל צו־געהן צו איהם? איך האב געשיילט קארטאפלעס... צי האב איך איהם דערלאנגט דאס שערעל? ניין; עס איז עמיץ דערווייל אריינ־געקומען... ווער?

זי קאן זיך נישט דערמאנען און קלערט אלץ: ווער?

דאס קינד דערווייל שלאפט און שמייכעלט אין חלום.

דער משולח.

ער געהט, און דער ווינט צוּוואַנט די פּאָלעס און די ווייסע באָרד.

אַלעמאָל כאַפּט ער זיך אָן מיט דער רעכטער האַנט אין דער לינקער זייט! עס ניט איהם אַלעמאָל דאָרט אַ שטאָך. ער וויל זיך דאָך נישט מודה זיין; ער וויל זיך דוקא איינרעדען, אַז ער טאַפּט נאָר ביי דער בוזעם־טאַש.

— איך זאָל נאָר דעם קאָנטראַקט מיט דעם געלט נישט פאַר־לירען! אַט פאַר דעם מכלומר'שט ציטערט ער.

— און אפילו עס שטעכט, איז אויך אַ נאַרישקייט! איך האָב נאָך, געלויבט איז גאָט, געננג כח אויף אַזאַ שליחות. אַנדערע אין מיינע יאָהרען וועלען שוין קיין וויאַרסט נישט אַפּגעהן, נאָר איך, געלויבט איז זיין ליעבער נאָמען, דאַרף נאָך נישט צו קיין מענשען און פאַרדין מיר אַליין מיין ברויט... געלויבט איז גאָט, מען גע־טרויט מיר געלט!

— ווען איך האָב מיין אייגענס — טראַכט ער ווייטער — וואָס מען געטרויעט מיר, וואָלט איך אין שליחות צו זיבעציג יאָהר נישט געגאַנגען; ווייל אָבער דער רבונו של עולם אַזוי, איז אַזוי גוט!

עס הויבען אָן צו פאַלען גראָבע פּלאַכעס שניי; ער ווישט זיך אַלעמאָל דאָס פּנים.

— איך האָב נאָך — טראַכט ער — איינגאַנצען אַ האַלבע מייל, אַוואַ! אויך מיר אַ גאַנג! אַסך נעהנטער ווי ווייטער! ער דרעהט זיך איבער — מען זעהט שוין אפילו נישט דעם שטעדטי־שען זייגער, נישט דעם קלויסטער, נישט די קאַזאַרמע. „גוּ, שמריה, פאָהר!“.

און שמריה פאהרט אין דעם נאסען שניי; די אלטע פיס קאַ־פען זיך אריין און ארויס. — „געלויבט איז גאָט, עס איז קיין גרויסער ווינט נישט!".

גרויס, האט אפנים, ביי איהם געהייסען א שטורעם־ווינט; דער ווינט איז געוועזען געווענג שטארק און געיאגט גלייך אין פּנים אריין, אז עס האט איהם אלע מאָל אַטעם פארפעהלט; ער האט איהם ארויסגענארט אלע טרערען פון די אלטע אויגען, וואס האבען איהם געשטאכען ווי שפּילקעס. נאר אויף די אויגען ליידט ער תמיד.

פאר'ן ערשטען געלט, פאלט איהם איין, קויפט ער זיך וועגס־ברילען. — אזוינע גרויסע, קיילעכדיגע; זיי זאָלען די גאנצע אוי־גען פארשטעלען.

גאט זאָל וועלען — טראכט ער — וואָלט איך צו דעם אויך געקומען! עס זאָל נאר זיין אלע טאג א שליחות, און ווייט, גאר ווייט! געהן, ב"ה, קאן איך, וואָלט איך מיר שוין אפּגעשפּארט אויף א פּאר ברילען...

ער דארף אפילו א שטיקעל פעלצעל אויך. עס וואָלט איהם לייכטער געווען אויף דער ברוסט... ער רעכענט איבער, אז דערווייל האט ער נאך א ווארעמע קאפּאטע!

— זי זאָל זיך נאר נישט רייסען, וואָלט זי גאר וואויל גע־וועזען. ער שמייכעלט מיט פארגעניגען. דאס, — טראכט ער — איז נישט קיין היינטיגע קאפּאטע, קיין קיי און שפּיי, קיין שפּינ־וועבס! נאר פארצייטישער לאסטיג; דאס, וועט מיך איבערלע־בען! און אהן א שפּאלט, דאס איז אויך א מעלה; זי צופליהט זיך נישט אזוי ווי א היינטיגע סחורה, און פון פארענט פארלענט זי זיך אויף אן אייל!...

— א פעלצעל — טראכט ער ווייטער — איז אייגענטליך בעסער. א פעלצעל איז ווארעם, גוט ווארעם. נאר אלץ פריהער ברילען. א פעלצעל איז נאר גוט ווינטער און ברילען דארף מען תמיד. ווארים זומער, אז עס מאכט זיך א ווינט און יאגט דעם שטויב גלייך אין די אויגען אריין, איז ערגער ווי ווינטער!

און עס בלייבט, אז פריהער זענען ברילען, דערנאך ערשט א פעלצעל! דער אויבערשטער זאָל נאר העלפען, ער זאָל אפּגע־מען דעם ווייץ... א פיער גילדען וועט ער אודאי כאפּען...

און ער שלאפעט ווייטער, און דער נאסער שניי פאטשט איהם אין פנים אריין, דער ווינט ווערט אלעמאל שטארקער און איז זייט שטעכט אלעמאל מעהר.

— דער ווינט זאל זיך נאר ווענען איבערדרעהען! נאר מן הסתם — טראכט ער — אזי אזוי גלייבער, צוריקצואוועגס וועל איך מעהר מיד זיין, וועל איך איהם דאמאלט האבען פון הינטען! א, דאמאלט וועט זיך עס גאר אנדערש געהן! אלץ פארזארגט! גרינג אויפ'ן הארץ!

ער האט זיך געמוזט אפשטעלען א רגע און דעם אטעם כאפען. דאס שרעקט איהם אביסעל איבער:

— וואס איז אזוינס מיט מיר געשעהן? ווענינ פרעסט און ווינטען האב איך אויסגעהאלטען אלס קאנטאניסט? — פרעגט ער זיך טרויעריג און האלב דערשראקען.

און ער דערמאנט זיך זיין סלוזשבע אלס ניקאלאיעווסקער סאלדאט. פינף און צוואנציג יאהר ריינע סלוזשבע אונטער דער ביקס, חוץ די קינדערשע יאהרען אלס קאנטאניסט. ער איז זיין גענוג אנגעגאנגען אין זיין לעבען, געמארשירט איבער בערג און טאל, אין שניי און פרעסט און אלערליי זאווערוכעס. און וועלכע שנייען, וועלכע פרעסט! די בוימער פלעגען פלאצען, פייגעלעך פלעגען טויט אראפפאלען אויף דער ערד — און דער רוסישער סאלדאט איז געגאנגען פריש, לעבעדיג, און נאך דערצו א ליעדעלע געזונגען, א טרעפאק, א קאמארינסקי און מיט די פיס צוגעקלאפט!

דער געדאנק, אז ער האט גאנצע פינף און דרייסיג יאהר אויסגעהאלטען די פארצייטיגע סלוזשבע, אויסגעשטאנען אלע צרות, אלע שנייען, אלע ווינטען, אלע שלעק, הונגער, דורשט און נויטען, און א געזונטער אהיים געקומען — דער געדאנק מאכט איהם גרויס! ער הויבט אויף דעם קאפ מיט גדלות און געהט מיט נייעם כח.

— הא, הא, וואס איז גאר ביי מיר אזא פרעסטעל? אין רוסלאנד, דאכט זיך, איז געווען עפעס אנדערש!

ער געהט, דער ווינט ווערט אביסעל שטילער, עס ווערט אלעמאל טונקעלער, עס פאלט צו די נאכט.

„אויך מיר א טאג — טראכט ער — א טל ומטר'ל!... און ער הייבט זיך אן מעהר צו יאגען, עס זאל איהם נישט די נאכט בא-

פאלען, נישט אומזיסט געהט ער שבת אין שולכעל לערנען תורה. ער ווייסט: מען דאַרף אַרויסגעהן און צוריק קומען בכי טוב!

ער פיהלט אביסעל הונגער, און אַ טבע האָט ער, אַז ווען ער ווערט הונגעריג, ווערט ער לוסטיג! ער ווייסט, אַז אַפּעטיט איז אַ גוטע זאַך; זיינע סוחרים, וואָס שיקען איהם אין שליחות, ווייַנען תמיד נאָר אויף דעם, וואָס זיי זענען קיינמאָל נישט הונגעריג! ער האָט, ב"ה, אַפּעטיט! אויסער, אַז ער איז נישט בקו הבריאה ווי. למשל, נעכטען; ער איז קראַנק געווען, האָט זיך איהם געדאַכט אַז דאָס ברויט איז זויער.

— געה, וואו איז עס זויער געווען; זעלנעריש ברויט! אמאָל אפשר יאָ, אָבער היינט באַקט פּאַניע אַזאַ ברויט, אַז די אידישע בעקערס מעגען זיך באַהאַלטען. און געקויפט האָט ער אַ פרישע ברויט! עס איז געווען אַ מחיה צו שניידען. ער איז אָבער נישט געווען בקי הבריאה, עפּעס האָט איהם אַ קעלט געיאָגט דורך די ביינער.

— נאָר געלויבט איז דער, וואָס ער איז נישט ווערט זיין נאָמען צו געדענקען, עס טרעפט זיך איהם זעלטען!

אַצינד האָט ער אויך אַפּעטיט, ער האָט אפילו אין קעשענע ברויט מיט אַ שטיקעל קעז... דאָס שטיקעל קעז האָט איהם דעם סוחר'ס ווייב געגעבען, לעבען זאָל זי און געזונט זיין! זי איז טאַקע אַ בעל צדקה, זי האָט אַ אידיש האַרץ.

— זי זאָל נאָר נישט אַזוי קללה'ן — טראַכט ער — וואָלט זי געווען גאָר אַ וואוילע אידענע!... ער דערמאַנט זיך אין זיין געשטאָרבען ווייב.

— גאָר מיין שפּרינצע ניעפּריטשקעם! זי האָט אויך געהאַט אַ גוט האַרץ, און אַזאַ טבע צו קללה'ן. וואָס פאַר אַ קינד איך האָב אָוועקגעשיקט אין דער וועלט אַריין, האָט זי געוויינט ווי אַ ביי־בער. כאָטש אין דער היים האָט זי זיי געשאָלטען מיט טויטע קללות! ווער שמועסט — דערמאַנט ער זיך — אַז איינס איז גע־שטאָרבען! זי האָט זיך געוואָרפען גאַנצע טעג ווי אַ שלאַנג אויף דער ערד, געהאַקט זיך מיט די פויסטען אין קאָפּ אַריין.

איינמאָל האָט זי גאָר געוואָלט וואָרפען אַ שטיין אין הימעל אַריין!

— אָט, זעהסט דו — טראַכט ער — גאָט מאַכט זיך אַסך

פון א נארישער אידענע!... זי לאזט אבער נישט ארויסנעמען די מטה מיט׳ן מת! זי פאטשט אוים די ווייבער, דער חברה נושאים רייסט זי אוים די בערד!

א שעהנע גבורה האט געשטעקט אין דער שפרינצען! עס האט זיך געדאכט א פליג, און אזא כח, אזא כח!...

— פארט, זי זאל עס מיר מוחל זיין, א גוטע געווען! זי האט אפילו מ י ר אויך נישט פיינט געהאט, כאטש זי האט מיר קיינמאל קיין גוט ווארט נישט געגעבען!

געשריגען האט זי: א גט, א גט! אז נישט וועט זי אזוי אנט־לויפען! נאר וואו האט זי געוואלט א גט!

ער דערמאנט זיך עפעס און שמייכעלט...

די מעשה איז שוין לאנג, לאנג... דענסטמאל איז נאך געווען די קאנסומציע און ער איז געווען א נאכט־וועכטער, און ארומ־געגאנגען גאנצע נעכט מיט׳ן אייזערנעם שטעקעלע, מען זאל נישט אריינ׳גנב׳נען בראנפען!

סלוזשבע האט ער געקאנט, ביי פאניען איז א גוט חדר, ער האט גוטע מלמדים געהאט!... פארטאג, ווינטער איז עס געווען. עס קומט איהם אפבייטען דער טאג־וועכטער, חיים יונה — איז שוין אויפ׳ן עולם אמת — און ער געהט אהיים געפרוירען, פארשטארט! ער קלאפט אין דער טיר און זי שרייט איהם ארוים פון בעט:

— געה אין דער ערד אריין! איך האב געמיינט דיין נאמען וועט אהיים קומען.

אהא! זי איז בייז נאך פון נעכטען בייטאג! ער קאן זיך אפילו נישט דערמאנען, וואס נעכטען איז אזוינס געווען, נאר ז י י ן האט דאך עפעס געמוזט.

— פארמאך דאס מויל און עפען! — שרייט ער.

— דעם קאפ וועל איך דיר עפענען! — הערט זיך א קלארע תשובה.

— לאז מיך אריין! — שרייט ער.

— אין דר׳ערד אריין געה! — ענטפערט זי.

און ער האט זיך מישב געווען און איז געגאנגען אין בית־המדרש אריין. ער האט זיך געלעגט שלאפען הינטער׳ן אייוועז. צום שלים־מזל איז געווען א סוואנר, ער איז פארגארעט געווא־רען, און מען האט איהם אהיים געטראגען א טויטען...

א קליינינקייט האט דאכאלט שפרינצע איבערגעארבייט! ער האט שפעטער גאנץ גוט געהערט, וואס זי האט איבערגעארבייט.

מען זאגט איהר: עס איז גארנישט, א סוואנד.

ניין! זי וויל נאר א דאקטאר; זי האט בדעה צו חלש'ן, צו ווארפען זיך אין וואסער אריין, און שרייט נאר: מיין מאן! מיין מאן, מיין תכשיט!

ער נעמט צוזאמען אלע כחות, זעצט זיך אויף און פרעגט זי געלאסען:

— שפרינצע, ווילסט א גט?

— נעם איין... זי האט דאך נישט געענדיגט די קללה און ארויסגעלאזט א געוויין...

— שמריה, ווי מיינסט דו, גאט וועט מיך נישט שטראפען פאר מיינע קללות, פאר מיין רשעות?...

קוים איז ער אבער געזונט געווארען — צוריק די אייגענע שפרינצע: א מויל אויף רעדער, א צונג אויף שרויפען, און אייזען שטארק, זי קראצט ווי א קאץ, הא, הא! א שאד שפרינצע! זי האט אפילו קיין נחת פון די קינדער נישט דערלעבט.

עס מוז זיי גוט געהן אויף דער וועלט; אלע בעלי מלאכות. די מלאכה לאזט נישט שטארבען פאר הונגער! כח האבען זיי, איז מיר אריין געראטען; אי וואס, זיי שרייבען נישט, וואס איז? אליין קאנען זיי נישט, און געה בעט ערשט אן אנדערען, יענער זאל שרייבען! און וואס פאר א טעם האט אזא בריף? ווי איבער־געשווענקטע יויך! און גלאט מיט דער צייט... יונגע קינדער פאר־געסען... עס מוז זיי דאך גאר גוט זיין...

נאר שפרינצע געבעך ליגט אין דער ערד! א שאד שפרינצע!

— אזוי ווי קאנסומציע האט אויפגעהערט, איז זי געווארען אויס מענש! טאקע, איידער איך האב מיך געוואוינט צום שליחות. צו זאגען דעם פריץ: יאשניע פאניע, נישט וואשע וויסאקא בלא־גאראדיע, איידער מען האט מיר געטרויט קאנטראקטען מיט געלט — האט געפעהלט דאס שטיקעל ברויט...

מילא איך, זעהסט דו, א מאנספערשוין, א געוועזענער קאנ־טאניסט. עסט מען נישט א טאג! איהר אבער איז עס געגאנגען, אימשטיינס געזאגט, איג'ם גאנצען לעבען! א נארישע אידענע, זי פארלירט באלד די כחות, זי האט שוין אפילו נישט געקאנט שיל־

טען, דער גאנצער שייגעץ איז איהר פון קאפ ארויס, און נאר גע־
ווינט...

עס איז מיר נמאס ומאוס געווארען פאר'ן לעבען... עפעס האט
זי גאר מורא געקריגען פאר מיר! זי האט גאר מורא געהאט צו
עסען, מיר זאל נישט פעהלען. אז איך זעה, אז ז י האט מורא.
בין א י ך ביי קוראזש, א י ך שריי, איך שילט! למשל:
פארוואס געהסט דו נישט פרעסען?! איך פאל אמאל איין א
רציחה אריין און וויל זי פשוט שלאגען, נאר געה שלאג א וויינענ־
דיגע אידענע, אז זי זיצט פארלעגט די הענט און ריהרט זיך נישט!
איך לויף צו מיט א קולאק, שפיי אין איהם נאך אן, און זי ענט־
פערט מיר: „עס פריהער דו אפ, איך וועל נאכדעם עסען!" און
איך האב געמוזט פריהער אפבייסען פונ'ם ברויט, און איהר אי־
בערלאזען די רעשט...

אמאל נארט זי מיך ארויס אין גאס אריין: איך וועל שוין
עסען, געה נאר אין גאס אריין; געה, אפשר וועסט דו עפעס פאר־
דינען, און מכלומר'שט שמייכעלט זי דערביי, און גלעט מיך אמאל!

און אז איך געה און קום צוריק, טרעף איך כמעט דאס אייגענע
ברויט! זי רעדט מיר איין, אז זי קאן נישט עסען קיין טרוקענס.
זי דארף גאר א גריץ!

ער בויגט אראפ דעם קאפ, גלייך עס וואלט איהם געדריקט
א שווערע לאסט און די טרויעריגע געדאנקען יאגען:

— און וואס פאר א יללות זי האט געמאכט, אז איך האב
געוואלט מיין שבת'דיגע קאפאטע, אט די וואס איך טראג — פאר־
זעצען! מעשים האט זי געארבייט און געלאפען און פארזעצט איה־
רע מעשענע בענש־לייכטער, און ביז אין טויט אריין שוין געבענשט
אין קארטאפעל!... פאר'ן טויט האט זי מיר מודה געווען, אז זי
האט קיינמאל נישט געוואלט קיין גט, אז זי האט נאר א בייז מויל
געהאט.

— די צונג, די צונג, — האט זי געשריען. — רבונו של עולם,
זייַ מיר מוחל די צונג!—און איז טאקע געשטארבען אין איין פחד,
מען זאל זי אויף יענער וועלט נישט הענגען אויף דער צונג!

— גאט, — מאכט זי צו מיר, — וועט קיין רחמנות אויף
מיר נישט האבען; איך האב צופיעל געזינדיגט! נאר אז דו וועסט

קומען, נישט באלד, חס ושלום! איבער הונדערט און צוואנציג יאהר, אז דו וועסט קומען, גערענק, כאפ מיך אראפ פון תליה! זאג דעם בית דין של מעלה, אז דו האסט מ'ר מוחל געווען!

זי האט באלד פארלוירען די געדאנקען. אלץ גערופען די קינדער! עס האט זיך איהר געדאכט, אז זיי זענען דא אין שטוב. א. זי רעדט מיט זיי, און האט זיי אויך געבעטען מחילה.

א נארישע אידענע, ווער וואלט איהר נישט מוחל געווען.

ווי אלט איז זי געווען אינגאנצען? אפשר א יאהר פופציג! אזוי פריה געשטארבען! א קלייניגקייט, אז א מענש נעמט זיך אליין צו דאס לעבען, אז וואס מען טראגט ארויס פון שטוב צו פארזעצען, טראגט מען ארויס האלב געזונט, שטיקער פלייש!...

טאג אויף טאג איז זי גרינער און געלע, קלענער און דארער געווארען.

זי האט געזאגט, אז זי פיהלט, ווי דער מארד טריקענט איהר אין די ביינער... זי האט געוואוסט, אז זי וועט שטארבען!...

ווי האט זי ליעב געהאט די שטוב מיט אלע זאכען! וואס מען האט ארויסגעגעבען, א בענקעל, א בלעכענע עסע, איך ווייס וואס, האט זי עס באגאסען מיט ביטערע טרערען! זי האט זיך מיט יעדער זאך געזעגענט ווי א מאמע מיט א קינד!... מישטיינס געזאגט, ארומגעכאפט און כמעט געקושט... „אהא! מאכט זי, ווען איך וועל שטארבען, וועסט דו שוין נישט זיין אין שטוב!“

א מעשה, א נקבה איז פארט א נאר! א רגע איז זי א קאזאק אין ספודניצע, און א ליאדע וואס — ערגער ווי א קינד! זעהסט דו שוין, ביים שטארבען איז אודאי א חלוק צי מיט א בענקעל צי אהן א בענקעל!...

— פע! — האקט ער זיך אליין איבער די געדאנקען. — וואס מיר קומט אלץ אין קאפ אריין, דורך די פוסטע זאכען געה איך וואלגע.

— נו, זעלנערישע פיס, טראגט ווייטער! — קאמאנדירט ער מיט זיך.

ער קוקט זיך אום — ארום און ארום שנייט; אויבען — א גרויער הימעל מיט שווארצע שמאטעס געלאטעט; — גאר מיין אונטערשטע קאפאטע! — טראכט ער — שינעט מיט לאסטיקענע לאטעס! רבונו של עולם, דיר פעהלט אויך קרעדיט אין געוועלב?

דערווייל נעמט א פראסט. די בארד און די וואנסעס זענען אייז, אין גוף איז אפילו נישט קשה, דער קאפ איז גאר ווארעם, אויפ'ן שטערן פיהלט ער טראפען שוויים: נאר די פיס ווערען וואס אמאל קעלטער און שוואכער.

שוין נישט ווייט. ער האט דאך חשק זיך אפצורוהען און ער שעמט זיך פאר זיך אליין. דאס ערשטע מאל דארף ער זיך אפ־רוהען ביי א שליחות פון צוויי מייל וועג. ער וויל זיך נישט מודה זיין, אז ער איז אן אכציגער און עס איז שוין צייט דערויף.

ניין, ער מוז געהן... נאר געהן... כל זמן מען געהט, געהט מען. עס טראגט זיך; קוים גיט מען נאך דעם יצר הרע און מען רוהט זיך אפ, ווערט מען שוין א לייט!

מען קאן זיך גלאט פארקיהלען, שרעקט ער זיך אליין איבער, — און וויל זיך אלץ אויסרעדען דעם שטארקען חשק צום אפרוהען.

— נישט ווייט שוין צום דארף, דארט וועל איך אויך צייט האבען!

— דאס, טראכט ער — וועל איך יא טון: איך וועל נישט געהן גלייך צום פריץ... ביים פריץ מוז מען ווארטען א שעה אין דרויסען... נאר גלייך צום איד.

— באטש גוט, — טראכט ער, — וואס איך האב נישט קיין מורא פאר דעם פריצ'ס הונט; פונדעסטוועגען, ביינאכט, אז מען לאזט אפ דעם בורען, איז פארט א סכנה; איך האב מיט אפילו מיין וועטשערע, און בורי האט ליעב קען. פארט בעסער פריהער אויסרוהען די ביינער! איך וועל מיר פריהער ארייגעהן צום איד, אנווארעמען זיך, וואשען זיך, עפעס עסען...

און עס קומט איהם וואסער אין מויל אריין; ער האט פון אין דער פריה אן נישט געגעסען; נאר דאס איז א קלייניגקייט, איהם ארט נישט, וואס ער איז הונגעריג; ער האט הנאה דערפון: אז מען איז הונגעריג, איז א סימן, אז מען לעבט! נאר די פיס!...

ער האט נאך איינגאנצען א צוויי וויארסט, ער זעהט שוין ארוים דעם פריצ'ס גרויסע שאפע... נאר די פיס זעהען נישט, זיי ווילען זיך דוקא אפרוהען!

— און ווידער פארקעהרט, — טראכט ער זיך, — וואס איז, אז איך וועל מיך אביסעל אפרוהען? א מינוט, א האלבע מינוט!

אפשר יא? לאז מיך נאר פרואווען! אזוי לאנג פאלגען מיך די פיס, וועל איך זיי אויך אמאל פאלגען!

און שמריה זעצט זיך אין דער זייט אויף א בערגעל שניי. אצינד הערט ער ערשט, ווי דאס הארץ קלאפט אין איהם ווי א האמער, און עס שטעכט, און דער קאפ שוויצט...

ער דערשרעקט זיך.. צי ווערט ער נישט קראנק? ער האט ביי זיך פרעמד געלט! ער קאן בלייבען, חס ושלום, חלשות... און ער טרייסט זיך: געלויבט איז גאט, וואס קיינער געהט נישט! און אפילו עמיץ זאל געהן, וועט איהם אויך נישט איינפאלען, אז איך האב געלט ביי מיר... מישטיינס געזאגט, ווען מ'געטרויט געלט!... נאר א קאפ זיצען, דערנאך וואליי!

נאר די ברעמען פאלען איהם צו ווי בליי.

— ניין, הויב דיך אויף, שמריה, ווסטאוואי! — קאמאנדירט ער מיט זיך.

קאמאנדירען קאן ער נאך, אבער אויספיהרען נישט, ער קאן זיך נישט ריהרען. איהם דאכט זיך דאך, אז ער געהט, אז ער געהט אלעמאל שטארקער! אט זעהט ער שוין אלע הייזלעך... דא וואוינט אנטעק, דארט באזילי; ער קען זיי אלע, ער דינגט ביי זיי פוהרען... צום איד איז נאך ווייט, נאר גלייכער צום איד... מ'טרעפט דארט אמאל מזומן... און איהם דאכט זיך, אז ער געהט צום אידם הייזעל; נאר עס רוקט זיך אפ אלע מאל ווייטער, ווייטער... מן הסתם דארף אזוי זיין... עס ברענט דאך א פרעהליך פייערל אויפ'ן קוימען, דאס גאנצע פענסטערל איז לוסטיג און רויט, די גראבע מירל שוימט אודאי א גרויסען טאפ קארטאפעל, און זי איז איהם שטענדיג מכבד מיט א קארטאפעל; א פארגעניגען א הייסע קארטאפעל! און ער רוקט זיך ווייטער. אזוי דאכט זיך איהם, כאטש ער זיצט אויף איין ארט.

דער פראסט האט אביסעל געלאזט, עס הויבען אן פאלען ברייטע, דיקע פלאכעס שניי.

איהם איז, אפנים, אויך ווארעמער געווארען אין דער שנייקאפאטע. און עס דאכט זיך איהם, אז ער איז שוין ביים איד אין שטוב. מירל זייערט די קארטאפעל. ער הערט, ווי דאס וואסער גיסט זיך, זיור, זיור, און אזוי גיסט זיך פון זיין לאסטיקענער קאפאטע אויך. יונה געהט ארום און זינגט אונטער דער נאז; זיין

שטייגער איז צו זינגען נאך מעריב, ווייל דאמאלט איי ער הונ־געריג, און מאכט אלע מאל: „נו, מירל!".

נאר מירל יאגט זיך נישט: „וואלגער טוט זיך בעסער!"

— צי שלאף איך און עס חלומ'ט זיך מיר? ווערט ער ראפ־טום פרעהליך־דערשראקען. עס דאכט זיך איהם, אז עס עפענט זיך די טיר און עס קומט אריין זיין עלטערער זוהן... חנה! חנה! אה! ער דערקענט איהם! וואס טוט ער דא? נאר חנה דערקענט איהם נישט, און ער מאכט זיך נישט וויסענדיג... כא, כא, כא! ער דער־צעהלט יונה'ן, אז ער פאהרט צום טאטען. ער האט דעם טאטען נישט פארגעסען! און יונה ממזר זאגט איהם נישט, אז דער טאטע זיצט אויפ'ן באנק־בעטעל!... מירל האט צו טון: זי איז פארנומען ביי די קארטאפעל, זי וועט נישט מפסיק זיין; זי שמייכעלט נאר, זי רייבט די קארטאפעל מיט'ן גרויסען הילצערנעם לעפעל און שמייכעלט!

— אה! חנה מוז זיין רייך, גאר רייך! אלץ איז אויף איהם גאנץ, און א קייט... אפשר טאמביק? ניין, אודאי גאלד! חנה וועט נישט טראגען קיין טאמביקענע קייט, ח"ו... כא! כא! כא!

— ער גיט א קוק אויפ'ן פיעקאליק... כא! כא! כא! — ער פלאצט שיער פאר געלעכטער. יעקעל, בערעל, זכריה... אלע דריי... כא! כא! זיי האבען זיך באהאלטען אויפ'ן פיעקאליק. דאס איז גנבים! כא! כא! כא! א שאד שפרינגצע, א שאד! זי זאל באטש אויך האבען דעם נחת! דערווייל באשטעלט חנה צוויי גענז. „חנה! חנה! דערקענסט מיך נישט? א י ך בין עס!..." און איהם דאכט זיך, אז ער צוקושט זיך מיט חנה'ן...

— הערסטו, חנה, א שאד די מאמען, זי זאל דיך זעהן!... יעקעל, בערעל, זכריה, אראפ פון פיעקאליק! איך האב אייך באלד דערקענט! קומט אראפ, איך האב געוואוסט, אז איהר וועט קו־מען! א והא ראיה, איך האב אייך מיטגעבראכט קעז, אמת'ן שאפ־פעניצע קעז! זעהט נאר, קומט, קינדער, איהר האט דאך עפעס ליעב זעלנעריש ברויט! וואס? אפשר נישט? אמת, א שאד די מאמע!

און עס דאכט זיך איהם, אז אלע פיער קינדער האבען איהם ארומגערינגעלט און האלטען איהם און קושען איהם און דריקען זיך צו איהם צו.

— נאָר וואַלנע, קינדערלעך! וואַלנע, דריקט מיך נישט צו שטאַרק! איך בין שוין נישט קיין יונגערמאַן, איך בין אַן אכציי־גער!.. .וואַלנע, איהר דושעט מיך, וואַלנע, קינדערלעך... אַלטע ביינער! וואַלנע, איך האָב געלט אין קעשענע! מיר, ב"ה, גע־טרויט מען געלט!... גענוג, קינדערלעך, גענוג!...

און עס איז געווען גענוג... ער איז געבליבען פאַרשטאַרט מיט דער האַנט אויף דער בוזעם־קעשענע. —

צוזאַמען.

מיט יוסל מלמד איז שלעכט...

ער אליין האלט עס אפילו נישט פאַר שלעכט. ווארים וואָס? קיין האַניג פון לעבען האַט ער קיינמאָל נישט געלעקט... קיין יונ־גערמאַן איז ער נישט, קיין מיתה חטופה וואלט עס נישט געווען; ליגט שוין, לא עליכם, א שעהנע פאַר וואָכען! און דערצו איז פונקט חודש ניסן, וואלט ער כאַטש פטור געוואָרען פון חבוט הקבר. לאָזט זי אָבער נישט, יענטעל די רבי'צין; מאַכט זי קולות, זי און די קינדער... גוס'עט ער און גוס'עט, שוין עטליכע מאָל ודוי געזאָגט. אויסגעצווינגען זיך, איבערגעדרעהט זיך צו דער וואַנט, און זי לאָזט נישט קומען צו יציאת נשמה; זי און די קינדער. ער פינטעלט מיט די אויגען, בעט זיך ביי איהר רחמים — דעם קול האָט ער שוין לאַנג אָנגעוואָרען — און זי מיט די קינדער טרעטען נישט אָפּ פון בעט און מאַכען יללות...

קריגט מען דאָרט אויבען אויף איהם רחמנות.

מאַכט זיך, איינמאָל ביינאַכט, שוין אפילו נאָך חצות, הויבט עפּעס אָן צו רוישען הינטער'ן פענסטערל, און פאַמעלעך געהט איבער דאָס רוישען אין אַ מין נגינה — עפּעס נישט געזונגען, נישט געשפּילט אויף אַ כלי, און פאַרט נגינה, און אַזוי מחיה'דיג שטיל און זיס, אַז עס צוגעהט אין אַלע אברים.

ווערען יוסל'ס ווייב מיט די קינדער מיט אַמאָל שטיל, הערען זיך איין צו דער נגינה. באַלד דערפיהלען זיי עפּעס אַ זיסע מיר־קייט אין גאַנצען גוף, לאָזען זיך אַראָפּ אויף דער ערד אַרום בעט, שפּאַרען אָן די קעפּ אָן די לייסטען, די ברעמען פאַלען צו, די אוי־גען שליסען זיך, און זיי דרעמלען איין.

האָט זיך די נשמה דערמיט באַנוצט און אַרויסגעכאַפּט זיך פון גוף.

מילא, גלייך אַרויף קאָן דאָך די נשמה נישט; נישט אַזוי

לייכט זיך אפצושאקלען פון שטויב פון דער ערד און אויסגלייכען די פליגעלעך, און אגב מוז זי דאך, על פי דין, בלייבען ביים גוף. כל זמן ער קומט נישט צו קבר ישראל: מוז נאכגעהן דער מטה, זעהן די קבורה, אויסהערען קדיש.

פליהט זי, די נשמה, ארויס דורך די נאזלעכער פון גוף, כאפט זיך ארויס דורך דעם אפענעם לופטשיקעל פון שטוב, שטעלט זיך א ווײלע און ווארפט פון יענער זייט אריין א רחמנות־בליק צום בעט, צום אויסגעצויגענעם גוף, וואס האט שוין אפילו נישט גע־צאפעלט, דרעהט זיך אויס, און הויבט אן זיך ארומצודרעהען ארום הויז...

איז אבער יוסל מלמד בטבע א פארטראכטער געווען, א פאר־חוש׳טע נשמה געהאט. פארגעסט זי זיך, די נשמה, לאזט זיך אין מארק אריין, דערנאך פון מארק און פון שטעדטעל ארויס; מיידט אוים די לעצטע הייזלעך, די באד און געהט אזוי אלץ ווייטער און ווייטער...

איין בורא עולם ווייסט, ווי לאנג עס האט געדויערט און ווי־פיעל זי איז אפגעגאנגען. פליהען האט זי כמעט נאך נישט גע־קאנט, געהט זי און געהט און קומט צו צו א בערגעל. דערהערט זי פלוצלונג פון דער הויך א גערויש, א גערויש אזוי ווי פון פלי־געל. דערמאנט זי זיך, די נשמה, אן דעם טויט; מיינט זי, אז ס׳איז שוין נאך קבורה, אז זי געהט עם ארויף, וואו מען דארף. און אז דאס רוישען די פליגעל פון די מלאכים, וואס מען האט איהר געשיקט אנטקעגען... צושמייכעלט זי זיך, די נשמה, עס קומט איהר: פאר דער תורה הקדושה אוועקגעלעגט דאס געזונט מיט׳ן לעבען... ווערט זי דערפרעהט: איילט זיך צו, סאפעט און געהט בארג אויף, אלץ פאר׳חושט. אינמיטען הויבט זי אבער די אויגען אויף, דערזעהט זי — א ווינט־מיהל! און די ווינט־מיהל דרעהט זיך, א ווינטעל גע־וועז, און די פליגעל רוישען אין דער לופטען. מילא דערמאנט זי זיך, אז עס איז נאך פאר קבורה און קוקט אזוי ווייטער: ביי דער ווינט־מיהל, דערזעהט זי, שטעהט א הייזעל, מיט עטליכע פענס־טערלעך, און צוויי פון די פענסטערלעך זענען זעהר ליכטיג. וואונ־דערט זי זיך, וואס עס לייכט זיך נאך ערגעץ אזוי שפעט, קוקט זי זיך אום, דערקענט זי די מיהל; ערשט פאר־א־יאהרען האט זי דא ווייץ גע׳כשר׳ט, משגיח געווען ביים מאלען מצה־שמורה־מעהל,

ס'איז פריידעל דער אלמנה'ס מיהל... פלעגט ביי איהר מאלציייטען עסען, די בנים פארהערען — גרויסע עם הארצים געוועזן! — און זי פלעגט איהם מכבד זיין מיט גריוועז און קלאגען זיך פאר איהם, באשר בכן, דער מאן האט זי פארלאזט בחצי ימיו, איבערגעלאזט איינע אליין מיט קינדער אין א דארף, מיט א גרויסער ווינט־מיהל, וואס וואקסט איבער'ן קאפ... וכדומה... און אויפ'ן שכן פלעגט זי זיך קלאגען, אויפ'ן איד פון צווייטען דארף, פון דער צווייטער ווינט־מיהל, וואס רעדט איהר אפ די קונים. — און אצינד אזוינע יום־טוב'דיגע ליכטיגע שויבען! איז איהר א גרויסער חדוש, דער נשמה. געהט זי נעהנטער צו, קוקט אריין, און ווערט נאך אמאל נתפעל. נישט חודש, נישט שבת און קיין יום־טוב אודאי נישט. און דער טיש איז ווייס געדעקט. און אויפ'ן טיש שטעהט א שאַ־באשניק, אנגעצונדען אלע זיבען ליכט, אויפ'ן ווייסען טישטוך— כיבוד. די בנים זענען נישט אין שטוב, אודאי אין דער צווייטער מיט די פינסטערע פענסטערלעך, שלאפען שוין אודאי... און ביים טיש זיצט פריידעל, נישט פארמעהליגט, א שבת־יום־טוב'דיגער מלבוש, מיט א ווייסען זיידענעם טיכעל איבער'ן קאפ — פון איין זייט, און עפעס א איד, אין א נייעם קאשקעט און א טוכענער קאַ־פאטע — אין דער צווייטער זייט טיש. פאלט איהר איין: דער איד פון צווייטען דארף, פון דער צווייטער מיהל! און ער איז אויך גארנישט פארמעהליגט, און דער איד, זעהט מען בחוש, שדכ'נט זיך צו איהר... מען נעמט א קאפ, מען טרינקט לחיים... און זי בעט זיך נאר: שטיל! די קינדער זאלען אין דער צווייטער שטוב נישט הערען... און מען הויבט ווייטער אויף די גלעזלעך!

אינמיטען ווערט די אידענע טרויעריג און פרעגט: און די קינדער? קינדער אין שטוב, זאגט דער איד, האט ער פייגט... כ'זאל ווערלען קינדער, זאגט דער איד, וואלט ער א בתולה גענומען און אייגענע געהאט... וויל זי זיך פון איהם אפרוקען... כאפט ער זי אן ביי דער האנט און קוקט איהר אין די אויגען אריין... די מיידלעך, זאגט ער, מעגען זיך שטעלען אין שטעדטעל אויף אן ארט, ער וועט זיי אפפיהרען. דאס אינגעל, — ער האט א קרוב א דרדקי־מלמד, וועט ער איהם אפגעבען פאר א באהעלפער... און — ווי זי וויל! זי — א אידענע! — כליפעט און טרינקט וויי־טער: לחיים! און דערוויייל קרעהט דער האן, דער איד כאפט

זיך אויף, ער מוז פאהרען אין שטערטעל אריין נאך א חופה און א מנין... זי באגלייט איהם ביז צו דער טיר, ער פארשווינדט אין דער נאכט אריין, און זי וואקעלט זיך צוריק, קומט צו צו דער טיר פון דער שטוב, וואו די קינדער שלאפען, פאלט צו מיט'ן פנים צו דער מזוזה, און צוואויינט זיך אויף א קול: הלואי וואלט זי דער מאן געווען מיט זיך מיטגענומען, נישט איבערגעלאזט איינע אליין. וואלטען די קינדער יתומים אהן טאטע־מאמע געווען, קיין שטיף־טאטען נישט באקומען, וואלט ווער אויף זיי רחמנות געהאט...

כאפט זיך ערשט די נשמה, וואס מיט איהר איז געשעהען, און דרעהט זיך אויס, און לאזט זיך צוריק אהיים... בלאנדזשעט אבי־סעל און קומט דאך צום שטערטעל צו. מען קלאפט אין שול אריין: דריי מאל! א שטיין איז איהר אראפ פון הארץ; אפנים, מען ווייסט נאך נישט... קומט צו דער שטוב, דער לופטשיק — אפען. דער עולם ארום בעט שלאפט, די נאז־לעכער פון גוף — נאך נישט פארקיהלט, כאפט זי זיך צוריק אין גוף אריין. און גארנישט!

אין דערפריה, דאס גערודער אין מארק וועקט זיך, פויערים מיט פוהרען קומען אן; קלייטען עפענען זיך, די איינגעשלאפענע בני בית כאפען זיך אויף: א נס! יוסל מלמד שוויצט. איבער נאכט א קריזים געווען. מענשען געהען דאווענען און טרעטען אפ: ששון ושמחה! נאר רעדען רעדט ער נישט, אפגעשוואכט, געהט מען דאווענען. יוסל, זאגט מען, איז אונזער... טרייבט דאס ווייב די מיידלעך ארוים צו דער שטעל. די אינגלעך אין חדר אריין, און וויל אויך ארויסגעהן און אריינרופען א שכנה אויף איהר ארט. נאר אזוי, ווי זיי בלייבען אליין, זעצט זיך יוסל אויף און זאגט איהר: זיי וויסען, זאגט ער איהר, אז דו וועסט היינט־מארגען אוועקגעהן פון דער וועלט, דעריבער זאג איך דיר אן, זאלסט קומען אהין מיט א ריינעם חשבון... געה, על כן, אין מארק אריין, זעה איינ־צומאנען דיינע חובות און באצאהל וועמען דו ביסט שולדיג... דאס זאלסטו טון איבער'ן טאג און פארנאכט זאלסטו אהיים קומען, מיטברעננגען זאלסטו א מנין מענשען, און וועסט דיך לעגען אין בעט און ודוי זאגען, און די רעשט געהער צו זיין ליעבען נא־מען... ווארים איך וויל נישט, מיינע קינדער זאלען באקומען א שטיף־טאטען, האב איך מיר עס אויסגעבעטען, זיי זאלען בעסער

בלייבען יתומים אהן טאטע־מאמע, וועט קהל אויף זיי רחמנות האבען און השגחה געבען...

מיינט זי, ער רעדט פון וועג, נאך נישט ביי די קלארע גע־דאנקען, וויל זי איהם אבער נישט דערצארנען, שאקעלט מיט'ן קאפ אויף יא, און געהט ארויס...

פארנאכט, מנחה צייט, קומט זי צוריק, פרעגט ער זי, צי זי האט אלץ געטאן, ווי ער האט געהייסען. וויל זי איהם ווייטער נישט דערצארנען, שאקעלט זי ווייטער מיט'ן קאפ אויף יא. פרעגט ער וועגען מנין, נאר איידער זי ענטפערט, קומען טאקע אריין מענ־שען. געקומען זענען זיי מבקר חולה זיין — מיינט ער, אז זי האט זיי באשטעלט, זאגט ער איהר: געה אין בעט אריין... הויבט זי זיך אן צו שרעקען, פינטעלט צו די מענשען מיט די אויגען: וואס וויל ער פון איהר. זאגט מען איהר, אז א מאן, בפרט א שכיב מרע, מוז מען פאלגען. און ער זאגט, אז ער איז אויף איהר גוזר, לעגט זי זיך אויפ'ן בעט... הייסט ער, עס זאל עמיץ מיט איהר זאגען ודוי. „מיט מיר אויך,“ זאגט ער... זעהען די אידען, אז זיין פנים ענדערט זיך, נעמט איינער א מעבר־יבק און זאגט פאר. הייסט ער, זי זאל דוקא מיטזאגען. ראטען די אידען, זי זאל פאלגען. מן הסתם וויים ער, וואס ער וויל. זאגט זי נאך, און קלאפט זיך אין הארץ... און זאגענדיג ווערט איהר קול וואס אמאל שוואכער און שוואכער. און דאס פנים אלץ געלער און שווארצער... און די עדה אידען קוקט, און עס שטארט זיי דער אטעם פאר שרעק. נאר דער זאגער קוקט דורך ברילען אין מעבר־יבק אריין און זעהט נישט, וואס ארום טוט זיך און הערט נישט אויף צו זאגען... און יוסל זאגט און שמייכעלט, און די אידענע געבעך קאן שוין קוים מאכען מיט די ליפען, און זי ציהט זיך איין, ווי א קנויל, און גיט זיך מיט אמאל א ציה אוים איבער'ן בעט, יוסל אין זיין בעט אויך, און מיט איין מאל, זעהען די אידען, ווי פוןביידע נאזלעכער, אזוי ביי איהם, אזוי ביי איהר, באווייזען זיך פלעמלעך און די פלעמלעך פליהען צו צום לופטשיק, און גיסען זיך צוזאמען אין איין פלעמעל און דאס פלעמעל פליהט ארויס... שרייען די אידען אוים: ברוך דיין אמת, פאלט דער מעבר יבק פון זאגערס האנט ארויס...

און די קינדער זענען טאקע געבליבען אהן טאטע־מאמע... און וועלען קיין שטיף־טאטען נישט האבען.

א כעס פון אידענע.

דאס קליינע שטיבעל איז פאר׳חושכ׳ט ווי אין איהם דער דלות, אויף וועלכען עס וויינען אלע פיער ווענט... אינ׳ם אפגעריסענעם סופיט שטעקט א האקען — א יתום נאך א געוועזענעם הענגעל־לייכטער. דער גרויסער, אפגעשיילטער אויווען איז „ארומגעגארטעלט ביי די לענדען“ מיט א גראבען זאק, שטעהט איבערגעבויגען אין א זייט, און קוקט אריבער צו זיין פינסטערען שכן— צום לעדיגען שווארצען קוימען, אויף וועלכען עס ליגט אן איבערגעדרעהטער טאפ מיט אן אנגעברענטען ראנד, און אין א זייט, א „עליו־השלום“, א צובראכענער לעפעל. דער בלעכענער גבור האט געהאט אן עהרליכען טויט: ער איז געפאלען אין דער מלחמה מיט אויסגעדארטער, איינגעשפארטער, נעכטיגער קאשע!

דאס שטיבעל איז איבערגעפילט מיט כלים; עס שטעהט א הימעל־בעט, פארהאנגען מיט צוריסענע פארהענגלעך... דורך די לעכער קוקט ארויס דאס בעטגעוואנט, אהן ציכלעך, מיט רויטע פארפעדערטע אויגען. עס שטעהט א וויגעל, פון וועלכען עס שיינט ארויס א גרויס געלבליך קעפעל פון א שלאפענדיגען קינד... עס שטעהט א קאסטען, באשלאגען מיט בלעך, מיט אן אפענעם הענגעל־שלאס, — עס מוז שוין דארט קיין גרויס עשירות נישט זיין,— עס שטעהט נאך א טיש מיט דריי בענקלעך; דאס הילצערנע מעבעל איז אמאל רויט געפארבט געוועזען. היינט איז עס טונקעל ברודיג... רעכענט נאך צו: א שאפ, א פאמיעס־שאף, א פאס וואסער, א קאטשובע מיט א לאפעטע, וועט איהר פארשטעהן, אז מען קאן שוין, אין שטיבעל פון ד׳ על ד׳, קיין שפילקע נישט אריינווארפען...

און דאך זענען דא: א ן ע ר און א ז י.

זי — א אידענע אין די מיטעלע יאהרען — זיצט אויפ׳ן

קאסטעז, וואס פילט אויס דעם ארט צווישען הימעל־בעט און דער וויג.

זי האט רעכטס דאס איינציגע, קליינע, פארגרינטע פענסטער, לינקס — דעם טיש. זי ארבייט א זאק, שאקעלט צו דאס וויגעל מיט'ן פוס און הערט זיך איין, ווי ער לערענט ביים טיש. און ער לערענט מיט א זינגענדיג־וואלאכיש־וויינענדיגען קול. ער לערענט און באוועגט זיך אומרוהיג, אפגעריסען און נערוועז. טייל ווערטער שלינגט ער, טייל ציהט ער, טייל כאפט ער, טייל היפערט ער איבער; טייל אקצענטירט ער און דריקט אויס מיט ליעבשאפט, טייל שיט ער גלייכגילטיג ארויס, ווי ארבעס פון א זאק. דערביי רוהט ער נישט א רגע: דא באפט ער ארויס פון קעשענע אן אמאל רויט און גאנץ געוועזענע פאטשיילע, ווישט זיך די נאז, דעם שוויים פון פנים און שטערן, באלד לאזט ער זי אראפ אויפ'ן שויס און כאפט זיך קרייזלען די פאות, צופען דאס שפיציגע, ערטערוויז קוים גרויליכע, בערדעל... אט באהאלט ער אן אויסגעצופט האר אין ספר אריין און הויבט זיך אן צו פאטשען אויף דער קני, די הענט דערפיהלען דערווייל די פאטשיילע, כאפען זי און ווארפען א שפיץ אין מויל אריין; ער בייסט, ווארפט איבער איין פוס אויפ'ן צווייטען און טוישט אלע מינוט די פיס.

ביי דער גאנצער צייט קנייטשט זיך איהם זיין בלאסער שטערן אין דער לענג און אין דער ברייט, עס קנייטשט זיך אויס א קמין איבער דער נאז. די לאנגע ברעמען ווערען, אונטער דער איבערגעלענגטער הויט פון שטערן, כמעט פארלוירען. דערווייל גיט איהם — דאכט זיך — עפעס א שטאך אין דער ברוסט; כאפט ער און דערלאנגט זיך מיט דער רעכטער האנט אויף דער לינקער זייט און „על־חטא“... ראפטום פארלעגט ער דעם קאפ לינקס, דריקט צו מיט א פינגער די לינקע זייט נאז, מאכט מיט דער רעכטער זייט א קינסטליכע פאנטאנע, ווארפט איבער דעם קאפ רעכטס, די פאנטאנע שפריצט פון דער לינקער זייט נאז!... אינמיטען כאפט ער א שמעק־טאבאק, ציהוידערט זיך בעסער, דער קול קלינגט, דאס בענקעל קנאקט, עס רודערט דער טיש!

דאס קינד וועקט זיך נישט! עס איז געוואוינט צו דער מוזיק.

און זי, דאס יונגערהייט איינגעשרומפענע ווייב, זיצט און עפעט נחת פון מאן. זי לאזט פון איהם קיין אויג נישט אראפ;

איהר אויער פארלירט נישט קיין איינציגען טאָן פון זיין מויל... אַמאָל זיפצט זי: ער זאָל אזוי—טראַכט זי—טויגען צו דער וועלט ווי צו יענער. וואָלט איהר דאָ אויך וואויל און ליכטיג גע־וועזען... דאָ אויך...

— „מאַ! — טרייסט זי זיך — ווער שמועסט פון אַ כבוד! נישט יעדער איז זוכה צו ביידע טישען.“

זי הערט זיך איין... איהר איינגעשרומפּען פנים ענדערט זיך. דאָס אויך וואָס אמאָל; זי איז אויך נערוועז:

ערשט איז ,ערוב' אויסגעגאָסען געוואָרען אַ ווילדע הנאה; אזוי פיעל נחת האָט זי פון זיין תורה געשעפּט... דערמאָנט זי זיך, אַז היינט איז דאָך שוין דאָנערשטאָג, אַז עס איז דאָך קיין דרייער אויף שבת נישטאָ. און דאָס גן־עדן ליכט אויפ'ן פנים ווערט וואָס אמאָל טונקעלער און טונקעלער. ביז דער שמייכעל פאַרשווינדט פון גאַנצען פנים... דערנאָך וואַרפט זי אַ בליק דורכ'ן פאַרגרינטען פענסטער, קוקט אויף דער זון — עס מוז שוין זיין שפּעט און עס איז נאָך אין שטוב קיין לעפעל וואַרעם־וואַסער נישטאָ. — און די שפּיזלעך בלייבען איהר שטעהן אין דער האַנט, אַ טונקעלער שאָטען האָט שוין דאָס פנים באַדעקט. זי וואַרפט אַן אויג אויפ'ן קינד; עס שלאָפט שוין אומרוהיג, עס וועט זיך באַלד אויפכאַפּען. עס איז פאַר'ן קראַנקען קינד קיין טראָפּען מילך נישטאָ — און פון שאָטען איז שוין אַ וואָלקען געוואָרען. די שפּיזלעך הויבען אַן אין דער האַנט צו ציטערען, צו וואַרפען זיך...

און אַז זי דערמאָנט זיך נאָך, אַז, אויסער דעם, געהט צו פּסח... אַז די אויריננגלעך מיט די בעניש־לייבטער זענען פאַרזעצט. דער קאַסטען — לער, דער הענגעל־לייכטער — פאַרקויפט, — הויבען אַן די שפּיזלעך גאָר מערדעריש צו טאַנצען! דער וואָלקען אויפ'ן פנים ווערט טונקעל־בלוי, אנגעלאָדען... אין די קליינע, גרויע אויגען, וואָס מען זעהט קוים אַרויס פון אונטער'ן טיכעל איפ'ן קאָפּ, באַווייזען זיך — בליצען.

ער זיצט נאָך אַלץ און לערענט; ער באַמערקט נישט, אַז עס מאַכט זיך אַ געוויטער, אַז עס ווערט אַלע מאָל געפעהרליכער... אַז זי לאָזט אַרויס דעם זאָק מיט די שפּיזלעך פון דער האַנט און הויבט אַן קנאַקען די אויסגעדאַרטע פינגער, אַז זי קנייטשט איין דער שטערן פאַר ווערטאָג. איין אויג ווערט צוגעמאַכט, און דאָס צוויי־

טע קוקט אויף איהם, מעסער־שפּיציג אויפ'ן מאן, דעם למדן, אז עס וואלט איהם, ווען ער זאל עס זעהן, קיהל געווארען אין אלע אברים; דאך ער זעהט נישט, ווי איהרע בלויע ליפּען ציטערען, ווי די גאמבע ציטערט, ווי עס קלאפּט איהר א צאן אן א צאן... ווי זי האלט זיך איין מיט אלע כחות, נישט אויסצוברעכען... ווי דער דונער רייסט זיך און רייסט, און עס דארף נאר א קלייניגקייט, ער זאל ארויס פון מויל.

די קלייניגקייט האט זיך געטראפען:

ער לערענט און זאגט! „שמע מיניה — — — תלת..." און טייטשט זיך אויס בנעימות: „איז דאך פון דאנען געדרונגען..." ער וויל זאגען: דריי — נאר דאס ווארט „געדרונגען" איז שוין גענוג געווען... אן דעם ווארט האט זיך אנגעכאפּט דאס פארביטערטע הארץ, דאס איז געווען דער פונק צום פּולווער!

איהר שטארקער ווילען פּלאצט. דאס אומגליקליכע ווארט האט געעפענט אלע פארהאמערטע טויערען, אויפגעהאקט אלע ריגלען... אויסער זיך איז זי צוגעשפּרונגען צום מאן מיט פּיענע אין מויל, מיט נעגעל אין פנים אריין.

— געדרונגען, זאגסט דו, געדרונגען? אוי! א דרינגעניש זאל אויף דיר קומען, רבונו של עולם! — האט זי אויסגעשריען מיט א הייזעריגען קול פאר כעס — א דרינגעניש, רבונו של עולם! יא! יא! — האט זי ווייטער מיט א שלאנגען־קול געסיטשעט: פאר פּסח... דאנערשטאג... ס'קינד קראנק... קיין טראפּען מילך! הא!

עס פארפעהלט איהר אטעם, די איינגעפאלענע ברוסט שלאגט פּאליעם, פון די אויגען יאגען בליצען.

ער בלייבט ווי פארשטיינערט. בלייך איז ער אויפגעשפּרונגען פון בענקעל, אהן אטעם פאר שרעק, און האט זיך הינטערווייזלעכטס נערוקט צו דער טיר.

זיי שטעהען איינס געגען אנדערען און קוקען זיך אן; ער מיט גלעזערנע אויגען פאר שרעק, זי — מיט ברענענדיגע — פאר כעס... ער באמערקט דאך באלד, אז זי האט פאר כעס קיין שליטה נישט, נישט איבער דער צונג, נישט איבער די הענט. די אויגען ווערען איהם אלע מאל קלענער; ער כאפּט אן עק פאטשיילע אין מויל אריין, רוקט זיך נאך אביסעל אפּ, אטעמט טיפער אפּ און מורמעלט:

— הער, דו, אשה... ווייסט דו, וואָס איז בטול תורה? נישט לאָזען דיין מאַן לערנען, האַ? אַלע פרנסה, האַ? ! און ווער גיט דעם פויגעלע? אַלע נישט גלויבען אין גאָט! אַלע יצר־הרע. אַלע נאָר די וועלט... נאַרישע אשה... מרשעת! נישט לאָזען לערנען א מאַן... דערפאַר קומט גיהנום..."

אַז זי ענטפערט נישט, ווערט ער שטאַרקער ביי זיך! איהר פנים ווערט בלייכער און בלייכער, זי ציטערט אַלע מאָל מעהר, און וואָס מעהר זי ציטערט און ווערט בלייכער — פעסטער און ראַשער ווערט זיין קול:

— גיהנום! פייער! הענגען אויף דער צונג! ארבע מיתות בית־דין!

זי שווייגט, דאָס פנים איהרס איז שוין ווי א קרייד.

ער פיהלט, אַז ער טוט נישט גלייך, אַז ער דאַרף זי נישט אַזוי קרענקען, אַז ער רעדט נישט עהרליך; נאָר איינהאַלטען קאָן ער זיך שוין נישט. אַלעס שלעכטע, וואָס ער האָט ביז אַהער אין זיך געהאַט, שיט זיך איהם אַרויס, ער קאָן עס נישט איינהאַלטען.

— ווייסט וואָס טייטש? — געהט זיין קול איבער ווי אין א בייזען דונער: סקילה — דאָס הייסט: וואַרפען אין גרוב אַריין און פאַרשיטען מיט שטיינער! שרפה — פיהרט ער ווייטער און וואַנדערט זיך אַליין אויף זיין העזה — שרפה, דאָס הייסט: אַריינגיסען אין די גערערעם א לעפעל הייס־קאָכענדיג־זידענדיג בליי! הרג איז בסיף... דאָס הייסט: מען האַקט אָפּ דעם קאָפּ מיט א שווערד... אָט אַזוי! און ער מאַכט א באַוועגונג מיט דער האַנט אַרום האַלז. היינט — חנק... ווערגען... הערסט — ווערגען! פאַרשטעהסט — בטול תורה! אַלע פאַר בטול תורה!

דאָס האַרץ טוט איהם שוין וועה פאַר רחמנות אויף זיין קרבן, נאָר עס איז איהם דאָס ערשטע מאָל, ער זאָל אַזוי גובר זיין... עס פאַר׳שכור׳ט איהם! אַזא נאַרישע אידענע! ער האָט ביז אַהער גאָרנישט געוואוסט, אַז מען קאָן זי אַזוי איבערשרעקען.

— אָט דאָס איז בטול תורה! — שרייט ער ענדליך אויס. ער האַקט דאַך אָפּ, זי קאָן דאַך צו זיך קומען און כאַפּען א בעזעם! ער שפּרינגט צוריק צו צום טיש, פאַרמאַכט די גמרא און לויפט אַרויס...

— אין בית המדרש אריין געה איך! — שרייט ער איהר צו, שוין מיט א ווייכערער שטימע און פארמאכט נאך זיך די טיר.

דאס געשריי מיט'ן קלאפ פון דער טיר האט אויפגעוועקט דאס קו'ענקליכע קינד. עס הויבט לאנגזאם אויף די שווערע ברעמען, דאס וועקסען־געל פנים פארקרימט זיך, און עס הויבט אן צו פייפען אונטער'ן געשוואלענעם נעזעל. נאר זי שטעהט אלץ אויף איהר ארט, אויסער זיך, ווי פארשטיינערט און הערט נישט דעם קינדס קול.

— הא! — רייסט זיך איהר ענדליך א הייזעריגער קול פון דער פארענגטער ברוסט ארויס. — אזוי — נישט ד י וועלט, נישט י ע נ ע וועלט... הענגען — זאגט ער — ווערגען — זאגט ער — הייסע סמאלע — בליי — זאגט ער! בטול תורה!

— גארנישט... מ י ר גארנישט... — העשעט איהר אין צו־ריסענעם הארץ: דא הונגער... אהן א קלייד... אהן בעגש־לייכטער... אלץ נישט... דאס קינד הונגעריג.. קיין טראפען מילך... און דארט — הענגען.. הענגען אויף דער צונג... בטול תורה — זאגט ער. —

— הענגען... כא! כא! כא! — רייסט זיך ראפטום אויס איהר פארצווייפעלטער קול... הענגען, יא. נאר דא! — באלד! אלץ איינס! נאך וואס ווארטען?

דאס קינד הויבט אן העכער צו וויינען. נאר זי הערט אלץ נישט.

— א שטריק! א שטריק! — שרייט זי אויסער זיך, און זוכט מיט פארבלאנדזשעטע אויגען א שטריק אין אלע ווינקעלער.

— א שטריק וואו נעמט מען? זאל ער שוין מיין געביין דא נישט טרעפען! לאמיך באטש דאס גיהנום פטור ווערען! זאל ער וויסען! זאל ער זיין א מאמע! זאל ער! א כפרה בין איך! א מלאך המות! אן עק! אן עק זאל זיין! א שטריק!

און דאס לעצטע ווארט רייסט זיך איהר פון האלז ארויס ווי א רוף אויף הילף ביי א שרפה.

זי דערמאנט זיך, אז עס ליגט ערגעץ א שטריק... יא, אונטער'ן אויוועז... מען האט געזאלט אויפ'ן ווינטער דעם אויוועז איבער־בינדען, ער מוז נאך דארט ליגען...

זי לויפט צו און געפינט דעם שטריק: א פרייד — זי האט

געבונען דעם אוצר! זי ווארפט אן אויג אויפ'ן סופיט — דער האָ־קען זיצט... זי דאַרף נאָר אויפ'ן טיש אַרויף.

זי שפּרינגט אַרויף —

נאָר פון דער הויך דערזעהט זי, אז דאָס דערשראָקענע, פאַר־חלש'טע קינד איז איינגעזעצט, עס בויגט זיך איבער'ן וויגעל; עס וויל אַרוים! אָט, אָט, פאַלט עס אַרוים...

— מאַמע! — האָט דאָס קינד קוים אויסגעריסען פון שוואַ־כען העלזעל.

עס כאַפּט זי אָן א נייער כעס.

זי ווארפט אוועק דעם שטריק, שפּרינגט אַראָפּ פון טיש, לויפט צו צום קינד, און ווארפט איהם דאָס קעפּעל אויפ'ן קישען צוריק, שרייענדיג:

— ממזר! אפילו הענגען לאָזט עס מיך נישט! אפילו נישט הענגען בשלום! עס וויל שוין ציהען... ציהען וויל עס... א! סם וועסט דו ציהען פון דער ברוסט! סם!

— נאַ, פרעסער, נאַ! — שרייט זי אויס אין איין אָטעם, און שטופּט דעם קינד די אויסגעדאַרטע ברוסט אין מויל אַריין:

— נאַ, ציה, ביים!...

עלענד.

סענדער האָט געהאַט זעקס ווייבער און וויל דאָס זיבעטע!

דאָס ערשטע ווייב זיינס געדענקט ער קוים. זיין פאַטער עליו השלום, ר׳ פּתחיה, האָט איהם אַמאָל אַהיים געבראַכט אַ זייגערעל, דערנאָך האָט מען איהם אַנגעטאָן אַ פוטער מיט אַ שטריימעל, דערנאָך האָט ער געגעסען אַ גאָלדענע יויך!... ער קאָן זי ניט דערמאָנען, ווי דאָס ווייבעל האָט אויסגעזעהן; ער געדענקט אַ קלייד מיט אַ זילבערנעם פּאַס, אַ שטערנטיכעל, אַ פּאָר אוירינגלעך, קיין פּנים נישט; זי האָט דאָך געמוזט האָבען אַ פּנים!

פאַר דאָס געדענקט ער, אַז פאַר דער חתונה, אַ חודש, העכסטענס צוויי, איז ער געוואָרען בר מצוה. דאַמאָלט האָט דער פאַטער, אַ בעלזער חסיד, גענומען ביי איהם פאַר׳ן גאַנצען עולם האַנטתקיעת־כּף, אַז ער וועט זיך נישט אויסלערנען קיין פרעמדע מנהגים ביים שווער אין היַיז, נישט געהן אין שווערס דרך, נישט ווערען קיין קאַצקער, קיינמאָל נישט עובר זיין זמן קריאת שמע, און יאָהר ביי יאָהר עולה רגל זיין קיין בעלז.

דער שטעדטישער רב, אויך אַ בעלזער, האָט איהם געגעבען אַ קניפּ אין בעקעל פאַר דער דרשה. דערביי האָט ער איהם געזאָגט, אַז תורה אליין איז נישט מציל מדינו של גהינום, אַ והא ראיה דער גאון, ער איז דאָך געווען אַ למדן מופלג, טאַקע אַ גאון, און איז היינט פּאַרט אין אַ קליינער מדרגה... ער זיצט אין פאַרדערהויז פון גן־עדן איבער אַ ש״ס גמרא און לערענט, און דאָס האַרץ טוט איהם וועה זעהענדיג, ווי פּראָסטע מענשען, וואָס קענען קוים עברי, שפּרינגען איבער איהם אַריבער גלייך אין גן־עדן; וויאַרים באמת, זאָגט ער! דער עיקר איז כּונה און אמונה... אמונה,

זאגט ער, איז זיין ליעבען נאמען, און נאך מעהר — אמונה איז דעם איך, וואס...

וואס... געדענקט ער שוין נישט, נאר עס איז אויסגעקומען. אז עס איז שוין גלייכער צו עסען טרפות ונבלות איידער צו פאהרען קיין קאצק. גלייכער צו זיין א כלב, אז אפיקורס, איידער דעם בעלזער און גאט ברוך הוא להכעיס, טאג אויף טאג עובר צו זיין זמן קריאת שמע, און אזוי ווייטער...

און באלד נאך דער חתונה האט זיך אנגעהויבען דער גיהנום!... ער איז שיער נישט געשטארבען פאר הונגער, ער פלעגט אפדאווענען אכט אין דער פריה און עסען געהט מען צוויי ביינאכט, ווען ער איז שוין געלעגען און געשנארכט ערגעץ אויף א באנק...

ער האט אנגעהויבען גנב'נען עסען, אויסטרינקען, מיט דער הילף פון א שטרוי, די מילך, ארויסכאפען פלייש פון טאפ; גנב'נען געלט און קויפען עסען. דער שווער האט אנגעהויבען פאטשען, די שוויגער — צו שאקלען איבער איהם מיט א קאטשובע, מיט'ן בעזעם, מיט וואס זי האט געקריגען אין דער האנט אריין, ביז ער האט זיך איינמאל מישב געווען און איז ביינאכט אנטלאפען...

מען האט איהם געכאפט.

— דו שייגעץ, — שרייט דער שווער, — א ווייב נעהט צו קינד, אנטלויפט מען.

ער האט זיך קוים געגלויבט! סטייטש?

צום דריטען טאג איז דאס ווייבעל, נעבעך געשטארבען, אין קינפעט. עס האט איהם שטארק וועה געטאן; דאך איידער ער האט צייט געהאט זיך אויסצואוויינען, האט איהם דער שווער אראפגעכאפט דעם ספאדעק, אויסגעטאן דאס זייגערל, אפגעצויגען די יופיצע און געגעבען א טאלעץ ארויס. אז ער האט אזש די ציין געקליבען.

ער געדענקט שוין נישט אפילו, ווי אזוי ער איז אהיים נעקומען. באהילפיג זענען איהם געווען בעלזער חסידים. דאמאלט איז ער אלט געווען פיערצעהן יאהר. געזעסען איז ער שוין ביז זעכצעהן. אין די צוויי יאהר האט דער פאטער פארלאזט אלע געשעפטען (ער איז געווען א תבואה מעקלער) און אלץ געהאט דין־תורות מיט'ן מחותן. געלעבט האט מען פון דער מאמעס שטעל. דער פאטער האט זיך געריכט פונ'ם „קאצקער חזיר“ אלע האר ארויסצוריי-

סען! און האָט אַלע מאָל גענומען אויף הוצאות, אויף אַנדערע טוענים, אַנדערע רבנים, פּלעגט שטענדיג אַהיים צו קומען מלא כעס, און אַריינוואַרפען סענדער'ן פיערצעהן פּעטש:

— אַזאַ נבלה ווי דו — לאָזט זיך אַרויסוואַרפען! אַז די מאַמע האָט זיך אַנגענומען, איז געוואָרען ערשט חשך. סענדער האָט גאָט געדאַנקט, אַז ער איז נאָך אַמאָל געשטאַנען אונטער דער חופה. איידער מען האָט געבראַכט די כלה, האָט ער מיט'ן גאַנצען הארץ מתפּלל געווען, דער שדוך זאָל שוין עולה יפה זיין. געוואוסט האָט ער, אַז דער נייער מחותן איז שוין אַ בעלזער, אַז ער וועט שוין נישט דאַרפען גנב'נען און כאַפּען פון די טעפּ. נאָר, „רבונו של עולם", זאָל זי נישט שטאַרבען אין קינפּעט, זאָל זי שוין בעסער זיין אַן עקרה.

ער וויים, אַז ווען נישט, וואָס יענע איז געשטאַרבען, וואָלט ער פּאַרט אויסגעהאַלטען די צוויי יאָהר קעסט! דערנאָך וואָלט געוועזען קעסט ביים טאַטען. אַלע מכות וואָלטען זיך אויסגע־היילט... ער וואָלט נישט אַהיים געפאָהרען נאַקעט און בלויז, ווינ־טער אין גרעסטען פראָסט...

אַז ער האָט זיך דערמאַנט אין דער קעלט, האָט ער אונטער דער חופה אַנגעהויבען אינערליך שטאַרק צו וויינען. ער האָט נישט געהערט, ווי מען האָט איהם באַוואַרפען מיט שניי, געשטאַ־כען מיט שפּילקעס, ווי די כלי־זמר האָבען געשפּילט, ווי מען האָט מיט דער כלה אַרום איהם זיבען רעדלער געמאַכט, ווי דער חזן האָט געזונגען... און, אַז מען האָט איהם מקרא געווען דעם „הרי את", האָט ער אין הארץ אויסגעשריגען:

— רבונו של עולם, בעסער אַן עקרה!

און ער האָט עס געבעטען אין אַ בייזער שעה.

געווען איז זי אַפילו, דערצעהלט ער, אַ חנ'עוודיג ווייבעל, אַ גאָר נישט־קשה'דיג ווייבעל! אַ בריה, אַ גוטע... זי איז איהם געקראָכען אונטער די נעגעל. און אַ לוסטיגע אידענע, קיין שמוי־גער, נישט קיין, ווי רופט מען עס, נישט קיין טשמאַי. נאָר פאַר־קעהרט! אַ לאַך, אַ שטיף ביי דער וועטשערע — דעם שווער האָט עס אַפילו אַמאָל געאַרט.

— נאָר איך, — דערצעהלט ער, — איך האָב באמת שטאַרק הנאה געהאַט דערפון. טאַקע, עס איז ליכטיגער געוואָרען אין

שטוב! איהר ווייסט נישט, א גוט ווייב איז פרעהליך, נאר וואס קומט ארויס — אן עקרה! און אפשר וואלט איך מיך מיט איהר פארט נישט גע׳גט; א קשיא אויף א מעשה, אז מען קניפט זיך צו עמיצען צו, איז שווער זיך אפצורייסען. און צוגעקניפט בין איך געווען, אמת, נישט צו איהר, זעהסט דו, א אידענע א, א אידענע. נאר צו דער שמחה! צו דעם שמייכעלע, פון וועלכען עס פלעגט מיר ווארעם ווערען אין אלע אברים... אבער ערשטענס, האט מיך די מאמע באשיט מיט ביטערע בריף, זי וויל אן אייניקעל! צום שלים־מזל בין איך געווען א בן־יחיד; די מאמע, עליה השלום, האט קיין אנדערע אייניקלעך נישט ג ע ק א נ ט האבען! עס איז איהר ממש געגאנגען אין לעבען. יעדער בריף איז אויסגעווייקט מיט טרערען. דער טאטע האט פאר כעס גאר אויפגעהערט צו שרייבען; ער האט מיך גאר פאר׳מסר׳ט פאר׳ן רבי׳ן... אין דער לעצטער צייט איז זי גאר אנדערש געווארען, פארלארען די שמחה, עפעס די אויגען האבען איהר אנגעהויבען רויט צו ווערען, און ווען זי האט מיך אנגעקוקט, האט זי ארויסגעלאזט א בעטש... זי האט, אפנים, מורא געהאט פאר א גט!

געוואוינט האבען מיר צוזאמען מיט׳ן שווער. דער נדן איז נאך געווען איינגעלעגט, דער שווער האט מורא געהאט ארויסצוגעבען דאס שלישית; איך האב אויף איהם נישט וואס פאראיבעל צו האבען: אהן קינדער רייסט זיך עס ווי א פאדים... געלעבט האט מען פון פראצענט. געזעסען צוזאמען אין איין שטוב; עס איז אפילו נישט מעגליך געווען א ווארט צו רעדען... און זי האט מיך נאר אנגעקוקט און געקאפעט מיט טרערען. עס איז אויף איהר, רחמנא לצלן, אן איבערקעהרעניש געקומען... א העלפט איז פון איהר, רחמנא לצלן, געבליבען, און די געבליבענע העלפט איז, זאל גאט שומר ומציל זיין, גרין און געל און איינגעשרומפען... פונדעסטוועגען האב איך געהאט שטארק רחמנות, שטארק רחמנות.. עס האט מיך געשניטען ביים הארץ...

טרערען קומען איהם אין די אלטע אויגען ארייִן.

„נאר וואס האב איך געזאלט טון? דער רבי האט גוזר געווען! דער שווער איז באשטאנען (אמת, ער האט דעם גאנצען נדן צוגענומען), דער טאטע איז געקומען... מען האט מיך אפגעגט.“

„איך בין שוין דאמאלט געווען קרוב לשלשים, א זיבען, אכט און צוואנציג יאהר, און בין צוריק געפאהרען צום טאטען...“

דער מסחר דערווייל איז געפאלען, קיין געלט איז נישט גע־ווען, און אונזער סענדער ווערט א מלמד.

א מלמד קאן נישט זיין אהן א רבי׳צין.

זעקס יאהר איז ער געווען מלמד, און דריי ווייבער האט ער געהאט אין די זעקס יאהר: איינע האט איהם גע׳גט, צוויי האט ער גע׳גט; איינע איז גלאט געווען, רחמנא לצלן, א שלים־מזל׳ני־צע. ער האט זיך איינגעצונען נעבאך: מען האט איהם איינגע־רעדט, אז זי איז אן אלמנה, צום סוף איז זי געווען דאס פיערטע מאל א גרושה, ער איז געווען איהר פינפטער מאן, א קליינינ־קייט! מען האט געזאגט, אז זי האט איין קינד, געבראכט האט זי פינף! נאך א מערכה, וואס די רעשט האט זיך ביי איהר נישט געהאלטען, ווארים געהאט האט זי מיט יעדען מאן דריי און אפשר פיער. —

און „עס איז שווער געווען, דערצעהלט ער, צו גט׳ן! אזא שלים־מזל, אזא מחוסר דעה, אז עס איז כמעט נישט מעגליך גע־ווען, נישט מיט איהר צו לעבען, נישט צו געבען א גט.

„וואס קלערט איהר, איך בין גוט אריין אין דער בלאטע! אן אידענע, דאכט זיך, וואס איז דער חלוק? וואס איז? עולם הזה דארף איך? באמת א מלמד, ווער האט צייט דערצו? נאר א גולם, רחמנא לצלן! מען מוז מיט איהר קאמאנדירען: שטעה אויף— שטעהט זי אויף, טו דיך אן — פאלגט זי. לעג אן א פייער, קאך דאס און דאס... איז זי אלץ מקיים, נאר אליין — גארנישט. אז איך האב פארגעסען איהר צו זאגען, וואס צו טון, האט זי זיך אליין קיינמאל נישט דערמאנט! וואס קלערט איהר! איך האב דורך איהר דעם מעמד פארלארען. איך האב געמוזט גערן אויפ׳ן מארג, קויפען עסען, אנטון די קינדער; נים מיינע, פרעמדע קינ־דער! איך האב נאך אזא גולם נישט געזעהן! זי האט גאר קיין נשמה נישט געהאט, רחמנא לצלן, אז מען האט זי געדארפט דער־מאנען צו עסען! א רוח אין פיטעל שרכן׳ס טאטענס טאטען אריין! דאס האט ער מיר די מציאה אנגעהאנגען, — באשר — זי האט געהאט 250 רובל פון די מאנען, וואס האבען זי גע׳גט, יע־דערער האט זיך ממש אויסגעטאן ביז צום העמד! און ווייטער

דאָס אייגענע, דאָס געלט איז געלעגען איינגעלעגט ביי א פעטער און ער האָט קוים געגעבען דרייצעהן פּראָצענט.

„איך האָב געמיינט, — עס איז מיין עק. רעד צו איהר, ענט־פערט זי נישט; זי ווייס גאָרנישט. וואָס מען רעדט צו איהר! און א טבע האָט זי געהאַט. אז זי האָט נישט געקאָנט ליידען איהרע אייגענע קינדער. ווען איינס איז צו איהר צוגעגאַנגען, א טראָד, א זעץ, א קניפּ. די קולות זענען געגאַנגען עד לב השמים... איך האָב איהר אמאָל פאַר כעס געוואָרפען א לייכטער, עס טוט מיר עד היום באַנג. באמת, וואָס איז זי שולדיג געווען? רחמנא לצלן. עס האָט עפּעס געמוזט זיין א קרענק אזוינע. מען איז מיט איהר אויסגעפאָהרען צו אלע רביים, און קיינער האָט איהר נישט גע־קאָנט העלפען.“

און סענדער האָט דאָס פאַרשטאַנען על פּי דרך הטבע: א דאָקטאָר, להבדיל, קאָן אויסהיילען א קראַנקען פוס. אבער, אז עס איז גאָר קיין פוס נישטאָ? לאָמט מען ביז אין טויט אריין. א רבי, להבדיל, היילט א קראַנקע נשמה; אבער גאָט זאָל היטען, אז מען האָט איהר כביכול פאַרגעסען אריינצובלאָזען די נשמה, קאָן קיין גוטער איד נישט העלפען. בלייבט מען א חיה, א בהמה ביז אין טויט אריין.

„און איידער איך בין איהרער פּטור געוואָרען! אסך רבנים האָבען זי גאָרנישט געוואָלט צולאָזען צו א גט. באשר — זי האָט נישט קיין שכל צו ווע־לען א גט. הערסט א מעשה! זי זאָל האָבען שכל, וואָלט זי זיך דאָך נאָך געעלטערט מיט'ן ערשטען מאַן! און אז איך האָב שוין יאָ אזאַ רב געקריגען, וואָס איז באַשטאַנען, האָט געדויערט פון פּסח ביז סוכות, איידער מען האָט זי אויסגעלע־רענט, וואָס זי זאָל זאָגען.

„און זי וואָלט באמת נישט געקאָנט, ווען נישט די רבי'צין, דעם רב'ס ווייב. אזאַ ווייב א חכמה, איז טאַקע א קרוין פאַר'ן מאַן, א מחיה. זי איז געפאַלען אויפ'ן שכל, האָט זיך איהר גע־שטעלט קעגענאיבער, געשאָקעלט מיט'ן קלוגען קאָפּ אויף יאָ, איז געוועזען יאָ!“

פאַר דעם האָבען איהם שוין אָפּגעג'גט די אנדערע צוויי: איינער איז נישט געפעלען זיין קאַלטאַנעוואַטע באָרד; זי האָט, זאָגט זי, פיינט א קאַלטען.

„און וואס זאל איך טון, אז איך האב א קאלטען? איך וויין איהר, ווי איך לעג יעדע ארויסגעפאלענע האר אין דער גמרא אריין, איך גיב איהר צו פארשטעהן, אז א בארד איז א דבר שבקדושה; אז אידען שווערען ביי דער בארד ווי בנקיטת חפין; זי זאגט אבער, אז מיין בארד נודזשעט זי, אז זי קאן נישט עסען, אז זי גיט צוריק יעדען ביסען!

— נו, וואס טוט מען מיט א בארד? — פרעג איך זי.

— שלאג דיך — שרייט זי — מיט איהר קאפ אן דער וואנט, אדער גט מיך.

„און איך האב מיך איינגעשפארט: באין אופן! עס איז מיר אין איהר נישט געגאנגען... עס איז מיר פשוט נמאס ומאוס געווארען דאס ס'ז מיט'ן חתונה האבען. ווער האט צייט און קאפ דערצו? איידער איך האב געקריגען תלמידים, איידער וואס, געה ווייטער גט זיך, האב חתונה און פארליר פון דאס נייעס דאס מלמדות! און צום שלים־מזל איז אין שטעדטעל געוועזן :; טייך זהן א נאמען, מוז מען זיך פאהרען גט'ן. א שעהן עסק! און די בעלי בתים זוכען נאר א תירוץ אפצורייסען פון מלמדות. זי וויל אבער א גט און איך שריי: געוואלד, ווארט מיר א יאהר, א זמן, — זי וויל נישט הערען און געדענקען, א גט און א גט!

איך האב מיך מישב געווען און דער ארורה נישט געענטפערט; איך זיץ און לערען... שטעלט זי זיך איבער די תלמידים און שרייט: א גט! א גט! הויבט גאר אן צו ווארפען אין דר'ערד די אנדערטהאלבען טעלער!

מיין מערכה איז נאך געווען, וואס זי האט זיך גע'מאוס'ט צו מיר צוצוגעהן, אזונסט וואלט זי מיר נישט איינמאל די בארד אויסגעריסען! עס איז געווען א ווילדע חיה, א קצב'ס א טאכטער, און אלמנה נאך א שניידער! פארשטעהט איהר דעם יחוס!

איך האב קוים גע'פועל'ט ביי די בעלי־בתים, זיי זאלען מיך לאזען קנעלען אין בית המדרש. קומט זי אין בית המדרש און שרייט אין מקום קדוש: א גט! א גט! טו עפעס!

זי לאזט שבת אין שטיבעל נישט אויסנעמען!

די צווייטע וואך האב איך שוין געקנעלט ביי די בעלי־בתים אין דער היים, עס איז געבליבען — א וואך אום א וואך. די בעלי

בתים האבען שוין אויך מיר רחמנות געהאט. פון שטיבעל האט מען זי שוין א פאר מאל ארויסגעווארפען. וואס קומט אבער ארויס, אז זי האט זיך מישב געווען און אויפגעהערט צו קאכען, צו וואשען גרעט, אויסצוקעהרען די שטוב און צו געהן טהרה... וואס קלערט איהר, זי האט מיך דערדליבעט, איך האב איהר געמוזט געבען גט!

די צווייטע, וואס האט מיך גע'גט, איז עפעס געווען גאר א נייע מאדע שלים־מזל. איך האב שוין א גליק צו ווייבער! רחמנא לצלן, אלע בלאטעס טשעפען זיך צו מיר! מענשען האבען מזל צו אלעם, אפילו צו ווייבער. ביי לייטען איז דא ווייבער ווי גאלד! נאר איך נעבעך! וואס זאל איך אייך זאגען, דאס איז געווען אזוינס, וואס די וועלט פארמאגט עס נישט. און אלץ פייטעל שדכן! די ערד זאל איהם ארויסווארפען, עס איז גאר אזא פושע ישראל נישט געווען! און ער — גארנישט, דער פושע ישראל!... וואס בין איך, זאגט ער, שולדיג? איך זעה א ווייבעל, רעד איך איהר א שדוך! איך ווייס, וואס ביי איהר אין הארץ איז? פון וואנען זאל איך וויסען, אז זי וועט נאראווען? מ י ר נעפעלט דיין בארד! און ער האט מיך ווייטער ארייגעפיהרט אין א צרה. וואס פרעגט איהר, ער האט מיר געגעבען א שטומע! רחמנא לצלן, ממש א שטומע. די ערשטע פאר טאג האב איך מיך מחיה געווען; באמת אן אידענע אהן לשון, אויף אלע צדיקים געזאגט, פארוואס נישט, כצפיחת בדבש! אַ ווייב האסט דו און קיין איינ־ציגע קללה, א קליינינקייט! זי איז אבער אויך געוועזען פון גע־מיינעם שטיינער, פון בעלי מלאכות. און איך בין איהר אויך נישט געפעלען; איהר הערט א מעשה! וו, נו! הויבט זי אן איבער מיר צו בלאזען שופר, אזא קול האט זי געהאט — זי האט זיך אויס־געריסען דעם האלז! וואס איהר איז נישט געפעלען, ווייס איך נישט עד היום, נאר זי האט יעבלאזען שופר, געדראפעט, געקא־פעט, נעפאמשט, ביז זי האט מיך אפגע'גט!...

עס איז נישט געווען אזוי געשווינד ווי מען זאגט; זי האט איינמאל פאר כעס געקריגען דאס חולי נופל אינמיטען שטוב, יא, יא!

איינע נאך איז מיר געשטארבען. דער אייגענער קעלבאסניק פייטעל פארקויפט מיר א צוקראכענעם מלבוש — א סובאטניצע:

אפילו א ניש'קשה'דיגס פון א ווייבעל, כ'לעבען... נאר געשפיגען האט זי מיט בלוט און דאר געווען... ווייס איך...

זי האט, נעבעך, נישט געהאט קיין פרעטענסיע. א פשוט, עהרליך ווייבעל, אן אמת'ע אשה צנועה, ווי א ווייב דארף צו זיין. נאר די קרענק האט זי נעבעך אויפגעגעסען; ווי איך זאג אייך: א צוקראכענער מלבוש! זי איז אפילו נישט מעוברת געווארען און איז איינגעשלאפען ווי א הון. איך האב געמיינט, איך פארגעה פאר צרות! וואס דאס האט מיך אפגעקאסט, — א הון! און וואס? גארנישט! כמעט גארנישט! איך האב שוין אזא מזל! זי איז געווען א גברא קטילא, זון באלד אין דער שבעה, — פייטעל איז דא! דער שמן, ימח שמו!

— איך האב געוואוסט, זאגט ער, איך האב געטראכט, זאגט ער, קיין ווייב וועט ער יישט האבען, נאר ירושה, זאגט ער, וועט ער נעמען... אצינד וועסט דו ערשט חתונה האבען ווי א מענש.

— פופציג טאלער איז קיין קלייניגקייט! וואס דען, זאגט ער, האסט דו געמיינט? א שעהן ווייבעל. 50 טאלער, אהן קינדער, און אהן א חעהלער? הע, פארוואס קומט דיר דאס? באשר.

— האסט שעהן נע'דרש'נט?

אין הארץ האב איך איהם געשאלטען. נאר ע"פ שכל האב איך פארשטאנען, אז ער איז גערעכט; איך בין פארנארט געווען אין דעם מענש! איך בין געווען מלמד און ער וואלט מיך ווייטער געפיהרט אין חדר אריין!

ווי דער אמת איז, בין איך שוין, אט אפנים, פאר צרות אזוי דערשלאגען געווען, אז איך בין ממש אהן שכל געבליבען. און פייטעל האט מיר ווייטער געדולט מיין קאפ מיט א ירושה, מיט א זיכערער ירושה, און שוין הונדערט טאלער... ער וואלט מיך זיכער איבערגעדרייבערט, ער האט שוין אזא כח געהאט יעדען איבערצודרייבערען, נאר די מערכה איז געווען, אז ער אליין איז געשטארבען.

פונדעסטוועגען, זאגט סענדער, איך בין דאך א איך און אכציגער, פונדעסטוועגען, ווען עס טרעפט זיך מיר א גוטער שדוך, וואלט איך נאך אמאל געפרואווט חתונה האבען! היינט איז אבער אלץ אין דר'ערד! עס איז קיין רעכטע אידענע און קיין רעכטער שדכן נישטא... איהר מיינט, יונגעלייט, אז צו אלטען מאן איז

גוט צו זיין אליין, גאר אליין, גאר גאר אליין, ווי א וויארסט למשל אינמיטען וועג?... געהט שוין געהט... און אהן א קינד! איך ווינש עס קיין אידען נישט, קיין שונא אפילו אויך נישט...

און, דער גרייז־גרויער קאלטען האט אנגעהויבען צו ציטע־רען און די ברוינע־בלויע ליפען האבען געציטערט. די ברילען זע־נען פארגאנגען און ער האט אוועקגעמאכט מיט דער האנט, ווי איי־נער רעדט: פארפאלען! —

קלאַץ געשיכטען.

1.

דער קלאַץ אַליין.

אײנמיטען מארק ליגט אַן אַלטער, פּוילער קלאַץ...

דאַכט זיך, טויט ווי אַלע טויטע — און דאָך, אין אַ שטי־לער זומער־נאַכט, ווען אַלץ ארום איז פאַרזונקען אין טיפען שלאָף ווען לבנה און שטערען דרימלען אונטער אַ לייכטען זילבער־נע־בעל, וועקט זיך אין מיר אויף דער אַלטער כשוף־מאַכער... „האָ־קוס־פּאָקוס!" — דער קלאַץ לעבט!

ערגעץ אין מצרים ליגט אַ פאַר'כשוף'טער אַלטער קלאַץ, וואָס וועקט זיך יעדען פריה־מאָרגען (ווען די פרישע, ריינע זון שטעהט אויף) און יעדען אָווענט (ווען זי געהט אונטער פאַרשעמט און פאַרבלוטיגט) און גיט פון זיך ארוים אַ וואונדערליכען קלאַנג; — מיין קלאַץ דערצעהלט גאַנצע געשיכטען.

אַלץ, וואָס איך שרייב פונ'ם שטעדטעל, האָב איך איהם צו פאַרדאַנקען, דאָס אַלץ זענען „קלאַץ־געשיכטען"... דאָס אַלץ דער־צעהלט ער מיר.

נאָר אָנהויבען הויבט ער אָן פון זיך. רעכט האָט ער! יע־דערער איז ביי זיך דער הייליגער מיטעלפּונקט, ארום וועלכען ער שטעלט זיך אויס די רעשט וועלט.

עס געהט כסדר: איך, און דערנאָך ערשט אַלץ, וואָס מיין איז; מיין משפחה, מיינע חברים, מיינע גוטע פריינד, מיינע באַ־קאַנטע, מיין שטאָדט, מיין געגענד, מיין לאַנד... אַלץ וואָס מיין איז!

שפּעטער נעמען מיר שוין שותפים צו: אונזער ערד,

א ו נ ז ע ר וועלט.

פאר דעם קומען מיר צוריק צו: מיין גאט! נאר דאס זאל זיין א סגולה צו פרנסה...

טייל מיינען אפילו, אז זיי זענען נישט נאר דער מיטעל־פונקט, נאר זאגאר דער ברען־פונקט פון דער וועלט. דאס גאנצע ליכט לויפט זיך דא צוזאמען ארויסצושטראלען ערשט פון זיי אויף דער רעשט וועלט... אהן א חלב'ען ליכטעל אפילו אין האנט, לויפען די בארמהערציגע לייט ארום אין די גאסען און שרייען: ליכט! ליכט! ווי אמאל דער כביכול און דערנאך, להבדיל, געטהע פאר'ן טויט...

אנדערע קלערען גאר: צי איז אויסער זיי נאך עפעס פאראן!...

„איך בין איך“ — על כן — בין איך דא! נאר די רעשט וועלט צי איז זי נישט מיינער א חלום פון א זומער־ צי א ווינטער־נאכט, ווי עס מאכט זיך?

און באמת, ווער נויטיגט מיך צו גלויבען, אז אויסער מיר עקזיסטירט נאך עפעס? פיהלען פיהל איך נאר מ י י ן הונגער, מ י י ן דורשט, מ י י ן עגמת־נפש... אי וואס — מען זאגט? דאס איז ווייניג!

מען פלעגט אמאל זאגען, אז עס איז פאראן עהרליכקייט, רחמנות, יושר, אמת וכדומה, און עס האט זיך אויסגעוויזען — א חלום, א וויסטער חלום...

און — א והא ראיה! אז א י ך, איך נאר, נעם א קאפ בראנפען, טאנצט די גאנצע וועלט ארום ווי שכור!

לאמיר בעסער צוריקגעהן צום קלאץ, צו זיין אויטאביאגראפיע!

געווען איז ער אמאל א בוים.

א פרישער גרינער בוים אין וואלד!

געווארצעלט האט ער אין דער ערד, געצווייגען זיך אין הימעל

אריין... אז אדלער, גאטירליך, פליהט העכער! זיינס האט ער דאך געטאן בשלמות; ער האט זיך געהויבען און געהויבען, איבער זיינס גלייכען געוואקסען! ער האט שוין אפילו א גרוים שטיק הימעל גענעהן!

טיילמאל האט זיך איהם געדאכט, אז, אט, אט, פאלט אראפ דאס טעלערעל פון הימעל און לעגט זיך איהם — א קרוין אויפ'ן קאפ! און ער איז ווערט די קרוין, ער ציהט זיך אלץ־אין־איינעם ארויף!...

נעלעבט האט זיך נישט שלעכט!

טויזענט בלעטער צום אטעמען, אריינצוציהען גרינצייג... א פאר שאק ווארצלען אונטער דער ערד, צו ציהען חיונה — זאפט און זאלץ! דאס איז פאר'ן גוף; די נשמה האט פויגעל־קאנצערט און וואלקען־מאסקאראדע!

צווישען די צווייגען זשומט, ברומט, טרילערט און קלינגט... אויפ'ן הימעל פליהט און ציהט און יאגט זיך. פון א זייט שווימט א סטאדע וואלינע שעפעלעך; אט טרייבט זיי אקעגען א גראמאדע צויטיגע, שווארצע וועלף... אלע פארשווינדען, און איבער דער ברייט פון הימעל ציהט זיך אויס א לאנגער דייטש מיט גרויסע שטיוועל, מיט א מעשענער, פיקעל־הויב אויפ'ן קאפ... ער ווערט אויך צורונען, שא! דער הימעל הענגט ארוים וועש צו טריקע־נען... דאס „גרעט" שאקעלט זיך, הוידעט און ווארפט זיך, גלייך עס וויל אראפפאלען און א האלבע וועלט „מלביש־ערומים" זיין...

דאס אלץ איז זומער.

ווינטער־צייט הילט זיך איין דער בוים אין ווייסען מאנטעל און דרימעלט. ער שלאפט איין, און חלומ'ט איבער א וועלט!

אין אזא שלאף הערט ער איינמאל: טראך! טראך!

א האק, צי א דונער! ער צי אז אנדערער?

איידער ער קומט צו זיך — באץ! ער ליגט שוין אויסגע־צויגען אויפ'ן שניי...

און ער שלאפט ווייטער איין... און ער חלומ'ט ווייטער:

— פארפאלען! עס וועט זיך אנהויבען א ניי לעבען, גאר אן אנדער לעבען! נישט אין היימישען וואלד, נישט צווישען זיינס־גלייכען — בוימער, נאר אין דער אייביגער פרעמד!

נישט „הימעל און ערד" וועט עס הייסען, נאר „הימעל און וואסער", בעסער געזאגט: הימעל און הימעל, אז אמת'ער פון אויבען, אז אפגעשפיגעלטער פון אונטען...

א מאסט וועט ער זיין, אויף דער גרעסטער שיף שווימען; אויף דער גרעסטער שיף, אויפ'ן גרעסטען ים! און א וועלט וועט ער זעהן!

דעם וואלד וועט ער דאך נישט פארגעסען!

וועט ער נעהנטער קומען צו א שטיק ערד, וועט ער זיך שאקלען און גריסען דעם וואלד... פון צייט צו צייט וועט איהם דער ווינט צוטראגען אביסעל ריח פון נאדלען און בלעטער... אויף דער שיף וועט געוויס זיין א שטייגעל... דרינען א קליין זים פויגעלע...

ער חלומ'ט און פיהלט, ווי די האק שפארט איהם אין די זייטען, שיילט און רייסט... שאדט נישט!

„טערפי קאזאק, אטאמאנאם רודיעש!"

אנדערע האט מען אויף פיצפיצלעך צוהאקט, אויף אש פארברענט, אויף אלע וועלט־עקען פארשפרייט דאס אש און צווייהט.

און ער וועט זיין א מאסט!

אויפגעכאפט האט ער זיך נישט אלס מאסט... מען האט פון איהם קוים א באלקען געמאכט, אין א הויז איינגעמויערט.

ענג, דושנע, פינסטער — עס דריקט פון אלע זייטען...

ער פאלט אוועק אין א נייעם שלאף, אין א וויסטען שלאף; אהן חלומות, אהן האפנונג, אהן טרייסט...

און אזוי איז ער פופציג און אפשר הונדערט יאהר געשלאפען...

און עס וועקט איהם ווייטער: טראך! טראך!

ער כאפט זיך שוין אויף באמת אין א ים. אין א רויטען, פייערדיגען ים... פאליעס פייער שלאגען...

דאס איז מיין עק! — טראכט ער — אין גיהנום בין איך! מיינט ער.

נאר א קלאץ דענקט און די פאזשארנא קאמאנדע לענקט און טוט איהרס.. אצינד ליגט ער אינמיטען גאס...

ער ליגט און פוילט און ניצט נאך דער קליינער וועלט... האליץ־ווערים ציהען פון איהם די גאנצע פרנסה... א צושוי־בערטע דינסטמויד לויפט צו און רייסט אויס א קיהנדעל... דער שרייבער פון מאגיסטראט נעמט זיך יעדען טאג נאכ'ן מיטאג א צאהן־שטעכער... פרייטאג רייסט פון איהם ווער אין גאט גלויבט עדות צום נעגעל־פארברענען...

קומט אינמיטען דער נאכט אין שטעדטעל א קליין סוחר'ל, א נשרף'ל, צי אזוי א בעטלער, נעכטיגט ער איבער אויפ'ן קלאץ...

טיילמאל ציהט זיך אויף איהם אויס דער נאכט־וועכטער און שנארכט...

2.

ב י י ט א ג.

א זומער־מארגען...

מיט א געשריי און געוויין, געלעכטער און געזאנג רייסט זיך דאס יונגוואַרג ארויס פון די קליינע הייזלעך... נאקעט, האלב־נאקעט, מיט און אהן שטיקלעך ברויט אין די הענט — לויפט עס צום קלאץ.

מען שפילט זיך...

און שפילען זיך הייסט קאפירען די עלטערע וועלט.

אלס חתן־כלה פאהרט מען אויף שטעקען שפאצירען, קושט מען זיך אין די ווינקעלעך, שענקט מען זיך מתנות.

איז ווייניג, דערלעגט מען נאך א שערבעלע, נאך א שטיקעל גלאז פון א גרין אדער בלוי־געוועזענער פלאש, נאך א שטיקעל לע־

דער... אַניט געהט דער שדוך אָפּ. האָט מען אַ דין־תורה, צאָהלט מען קנס...

אַלס מאַן און ווייב, קריגט מען זיך, שילט מען זיך און מען שרייט... ווערט מען מיד, לאָזט מען דעם רעשט גרימצאָרן אויס צו די קינדער, צו די אָרעמע קינדער פון האָלץ און שמאַטעס...

זיי זענען „ממזרים“... ווילען נישט לערנען, נישט פרום זיין, נישט טון די הענט אין קאַלטען וואַסער אריין... נאָר פרעסען וויל עס און זויפען, און עס האָט אַ קישקע אָהן אַ דנאָ!

פאַר גרויס צרות מאַכט מען זיך „שטעלען“; פאַרשעלט מען די קונים׳ס ביינער. צו דער סחורה — ווי אַ גאַט אין הימעל— לענט מען צו, און צאָהלען מוז מען פּאַטענט, שטעל־געלט, מלמד־געלט, דירה־געלט, היינט קינדער חתונה מאַכען... און זיי דינגען זיך נאָך, די נשמה ציהען זיי אַרויס!

דערנאָך געהט אַ לויה... אַ קאַץ איז גע׳פּגר׳ט, צי מען האָט אַ טויט מייזעל געפונען...

אינמיטען קומט דער בעלפער.

אינמיטען טאָג פאַרנעמען דעם קלאַץ עטליכע ווייבלער, קעסט־קינדער... ביים שעהנעם וועטער זעצען זיי זיך אויס אין די ווייסע יאַקעלער, האַלירטע טיכלעך און, פאַר בושה, מיט אַ האַנט־אַרבייט אויף דער שויס. און מען פאַרברענגט אַ גוטע שעה...

פריהער געהט עס צו שטיל.

איינע רויטעלט זיך און דערצעהלט, ווי גוט זי ווערט באַ־האַנדעלט. די צווייטע „האָט נאָך זייט זי לעבט אַזאַ מאַן נישט געזעהן!“, די דריטע שווייגט און פלאַמט; די מוז זיין די גליק־ליכסטע... טיילמאָל שלינגט דאָך איינע אַראָפּ אַ טרער נאָך אַ טרער — מען האָט איהר געוויס אַן אַלטען מלמד געגעבען...

דערנאָך ווערט רעדאַגירט די שטאָדט־צייטונג, די מויל־אַ־ביים, וואָס צופליהט זיך פייל פון בויגען אין אַלע שטיבער, אין

אלע הייזער אריין, און קומט דערנאך צוריק צום קלאץ באַרגרע־פערט און פארשענערט, נישט צום דערקענען...

עלטערע מענשען זאגען, אז פון קלאץ וועט קיין גוטס נישט ארויס...

פארנאכט געהען שוין די יונגע ווייבלעך, אויסגעפוצט אין די נאך פרישע חתונה־קליידער, הינטער דער שטאדט, אויפ'ן שאַ־סיי, ביים ראנד פון קליינעם וועלדעל, פון וועלכען אונזער קלאץ קומט ארויס. אין וועלדעל זיך „אריינלאזען", איז קיין שטייגער נישט; עס וואלט שוין צופיעל „דייטשעריש" אדער „פריציש" גע־ווען... די „שעהנע בריינדעל" פלעגט שפאצירען אין װאלד, האט זי זיך אמאל אויסגעשפאצירט, אויף אלע שונאים געזאגט: — „א רחמנות אויפ'ן אלטען פאטער, אויפ'ן געוועזענעם לאנד־שרכן, ער שעמט זיך פאר דער ליכטיגער שיין!"

דעם קלאץ פארנעמען דערהוייל עטליכע אלטע ווייבער, וואס כאפען זיך ארויס אויף א רגע, אביסעל לופט צו שעפען, אביסעל נחת צו האבען און אפצורעדען זיך פון הארץ...

און, אז מען האט שוין איבערגעשיט דאס גאנצע שטעדטעל, רעדט מען פון „וואס אמאל איז געווען און היינט איז נישטא"...

אמאל זענען געווען געטריייע מענער און היינט — פאר די הינט ארויסצוווארפען, איינס ביי איינס טרפה ווי חזיר; עס געהט זיי קיין וואר ווארט נישט ארויס פון מויל... נאך דער חתונה איז „קעטשעלע־מעטשעלע", ביי איין טיש עסט מען, פון איין שיסעל; — וואס עלטער, ווערט מען קעלטער, און — גארנישט!

פארצייטענס פלעגט א אידענע האלטען אז אור־אייניקעל ביים פארטוך און איהר אייגענס ביי דער ברוסט; היינט נאכ'ן דריטען, העכסטענס נאכ'ן פיערטען מאל — קראנק, דארף מען שוין דאקטוירים און... דא רוימט מען זיך איין עטליכע סודות און מען שפייט אויף אלע זייטען...

דעריבער שטראפט טאקע דער בורא־עולם... ער וועט זיין גוטס נישט ווארפען אין דער בלאטע אריין. פרנסה נישטא, קליי־נע קינדער געהען אוים ווי די ליכט, פאר זעלנער נעמט מען... און קהל און רב שווייגען! — —

אפילו די זון איז שוין אויך ניעט דאס, וואס אמאל! פאר־ציַיטען פלעגט מען פון פסח ביז סכות געהן אין איין העמד... עס רעדט זיך נאר אזוי, באשפּינט און באניַיט איז מ׳ען געווען, און די ספּאדניצעס מיט די זילבערנע און גאלדענע פּליטען זענען אסך שענער געווען, ווי די היינטיגע מאדעס... נאר ווארעם איז געווען, א מחיה! ווער האט געוואוסט פון הוסטען, פון שווערען אטעם, פון א ציטערניש אין די ביינער?

די זון געהט אונטער; די וויַיבער צולויפען זיך; מען דארף וועטשערע קאכען. פאר די „געטריַיע" מענער, דאס פּנים פאר־פלאמען...

עס פלאמט אויף איין פענסטער נאכ׳ן צווייטען, א שויבען־טיר נאך א שויבען־טיר. מיט רויטע אויגען קוקען די היַיזלעך אין גאס אריין, און ביים קלאַין זיצען שוין מענער נאך מנחה־ומעריב.

מען רעדט פון פּאליטיק, פון פּרנסה, פון אידישען מזל...

איינער ציהט זיך אויס אויף דער ווארעמער ערד, שפּאַרט אן דעם קאפּ אויפ׳ן וויַיבען, פוילען האלץ און קוקט אין הימעל אריין מיט צער, מיט נחת, מיט געבעט — ווי איינער, ווי אמאל — און דרימעלט אזוי איין.

פּלוצלונג ווערט א געשריַיעריי פון טיר און פענסטער, וויַי־בערשע קולות רופען: חיים, יוסל, ראובן.

אנדערע, מיט א צולאג — א קללה: דיין נאמען זאל אהיים קומען! די קארטאפּעל ווערען קאליע!

און ערשט גאר שפּעט, אז דאס שטעדטעל שלאפט איין, רוקט זיך ארויס פון נידעריגסטען היַיזעל ר׳ שמערעל, דער געוועזענער לאנד־שדכן...

פיערציג יאהר איז ער ארומגעלאפען זוכען חתנים און כלות, ביז ער האט די פיס פארלוירען; קוים ער שלעפּט זיי נאך...

א האלבען געגענד האט ער חתונה געמאכט, נאר זיין אייגענע

מאכטער פארגעסען... אין גרויען צאפּ אריין פארגעסען... נײַנצעהן יאהר דערלעבט!

ער זעצט זיך און באהאלט דעם אלטען גרויען קאפּ אין די ציטערדיגע הענט... נדן האט ער איהר געקליבען; נישט גענעסען, נישט געטרונקען, צו פּוס מיילען גאנצע געגאנגען... אלץ געקליבען און געקליבען!

אזא חרפּה, אזא שאנד!

ער הויבט די אויגען אויף צום הימעל.

כאטש גוט, וואס זיין רחל האט עס נישט דערלעבט!

— גאט! — וויינט אין איהם דאס הארץ — זאל זי נאך תשובה טון... אוועק וועל איך מיט איהר... איך וועל איהר א נייעם נדן צוזאמענמאכען... מיט די קראנקע פים וועל איך פון טיר צו טיר אויף הכנסת־כלה געהן... חתונה מאכען, לייטיש חתונה מאכען!

— גאט, שיק א שטראל פון דיין ליכט אין איהר הארץ אריין! א הארץ האט זי דאך א גוטס געהאט, א גוט הארץ... א שטילע איז זי, א גוטע געווען... א הארציגע!...

— מעשה־שטן, מעשה־שטן! — קלאגט דער אלטער אין דער שטילער נאכט אריין...

— און — אז ער געהט אויך אוועק, דאמאלט דערצעהלט מיר דער קלאץ זיינע מעשה׳לעך.

3.

נאך האלבער נאכט.

דאפעלט דיק ווערט דער קלאץ; ער גיסט זיך מיט זיין אייגענעם שאטען צוזאמען. א גרויע, טיפע שטילקייט וויגט זיך איבער׳ן טויטען מארק.

דאס שטעדטעל שלאפט; טיר און טויער געשלאסען.

זעלטען רוישט דורך דער לופט א פלעדערמויז; אז אומגליקליכע פלעדערמויז אין א שטעדטעל, וואו די ווייבער האבען קיין האר נישט! פון ערגעץ א הינטער גאס בלעקט פון ציים צו ציים

א קעלבעל, גלייך עס וואלט זיך געקלאגט אויפ'ן לעבען, וואס עס איז צו קורץ און ווערט נאך פאר דער צייט איבערגעריסען מיט געוואלד. פון צייט צו צייט לאזט זיך הערען א הונט פון דער קריסטליכער פארשטאדט, וואס קאן די לבנה נישט ליידען; וואס ריהרט זי זיך אין דער שטילער נאכט? — — —

ווייטער איז שטיל, די ארעמע קליינע וועלט האט קוים איינ־געוויגט איהרע קליינע — וועז אויך נענוג טיפע — שמערצען, האפנונגען און פארלאנגען, ווי אויך איהר קליינעם יצר־הרע...

שטיל און טרויעריג ליגט דער קלאץ אינמיטען מארק; שטיל און טרויעריג שווימט איבער איהם אין הימעל א פוילע געלע לבנה.

וואס ביסט דו לבנה אזוי געל? וואס איז אזוי קרענקליך דיין פנים? פון דיר שניידט מען דאך קיין צאהן־שטעכער, קיין עדות צו נענעל, קיין קיהנדלעך? צי האסט דו מיטלייד מיט'ן אידישען קעלבעל פון הינטערגאס? צי שרעקט דיך דער הונט פון דער קריסטליכער פארשטאדט?

און פיליכט ביסט דו גאר אונז ארעמע מענשען מקנא, ווייל, ווי עס איז, האבען מיר א נאכט צום שלאפען?

קראנקע לבנה! — נישט אלע שלאפען.

דא און דארט שפארט זיך ארויס אביסעל ליכט דורך א שפאר־רע פון א לאדען; ארום מאנכע ציטערען דין־שטראלינע, רויטליך־בלויע מגן־דוד'ס...

דא איז זיך א שניידער, צי א שוסטער, און אפשר א טלתים־וועבער, ביי דער ארבייט פארזעסען, אז ארעמע נעהטאריו פינטעלט מיט די רויטע אויגען און געהט, און שטעפט...

דארט שטעהט אויף א דערשראקענע מוטער צום קראנקען קינד...

ערגעץ אנדערש איז א ווינקעלע, ביי א נראשענדיגען חלב'ן ליכטעל, צעהלט אוים א בעטלער זיין צוזאמענגעמאכט פארמעגען.

אינ'ם גרויסען, ווייסען הויז ליגט א קראנקע; זרח שענ־קער'ס ווייב. געה בארעכען א וועלט: א יונג ווייבעל, אן אלטער מאן; געהט ער ארום א געזונטער און זי ליגט איבעראנאנד!

שטארבט זי אוועק, עס ברענט א קאגאניק, עס זיצט א חברה־מאן... זרח געהט אהין און צוריק פארטראכט און רייסט זיך איינציגע האר פון דער ווייסער בארד:

„ער האט זי באלד נישט געוואלט! וואס האט איהם געטויגט אזא בלאסע, אזא ווייסע... מען האט זי איהם איינגערעדט; איינגערעדט האט מען זי איהם... ער האט יענע געוואלט, און יענער להכעיס האט ער מיט דער חתונה געהאט...

עס לייכט זיך אויך ביים דיין אין פענסטער. ער זיצט און לערנט, און אפשר קלערט ער שוין וועגען א הספד; זרח איז א גביר און אן איד א למדן: אשת חבר כחבר...

וואו עס איז פינסטער, שלאפען אויך ניט אלע...

קעגענאיבער דעם גרויסען ווייסען הויז שטעהט אן איינגעפאלענע, פארפינסטערטע שטוב מיט אויסגעבויגענע ווענט. די לאדען הענגען קרום אראפ און פארמאכען שוין לאנג נישט די פענסטער. אין שטוב, ביי דער בלאסער שיין פון דער לבנה, ציטערען ווי בלוטיגע פלעקען די קישען אהן ציכלעך אויף צוויי שטענדיג זיפצענדיגע בעטען...

אן אלטער איינגעשרומפענער ווייבער־קאפ מיט אויסגעלאשענע אויגען הויבט זיך אויף און רופט צום צווייטען בעט:

— טויבע, הערסט?

עס קומט פון צווייטען בעט קיין ענטפער, עס הערט זיך פון דארט קיין אטעם נישט. די אלטע לאזט זיך נישט נארען. זי ווייס, אז טויבע שלאפט נישט, אז זי קאן נישט שלאפען... עס לאזט זי נישט שלאפען...

— טויבע! — רופט די אלטע הארטער.

— וואס ווילסט דו, מאמע? — הערט זיך פון צווייטען בעט אן אפגעריסענער קול, אנגעזאפט מיט טרערען, — וועקסט מיר די קינדער וועקען!

די אלטע שווייגט א רגע. אין דער שטילקייט הערט זי, ווי טויבע דרעהט זיך איבער אין בעט און פארגראבט דאס פנים אין קישען.

— הערסט, טויבע! — מאכט די אלטע נאך א ווײלע — דײן מאנדעל װעט הײנט־מארגען אװעק... ער האט שױן דעם טלית־זאק פּארפּאקט... אז עגונה װיל ער דיך לאזען, אז עגונה! ער האט דען יהדות? ער האט דען א אידיש הארץ?... ער װעט דיר קײן גט נישט לאזען!

פון צװײטען בעט הערט זיך א פארשטיקט געװײן.

די אלטע מרוטשעט פאר זיך:

— טאטע־מאמע נישט געפאלגט... געפוצטע שטיװעלעד גע־װאלט... זרח — א שמאלץ־גרוב — נישט! געפוצטע שטיװעלער! דעם אלטען אין קבר ארײן געפּיהרט... גאט שװײגט נישט, גאט צאהלט... רבונו־של־עולם....

טויבע שפּרינגט ארויס, ווי אן אונטערגעשאסענער פויגעל, פון בעט, כאפּט אויף זיך א קלייד מיט א שאל און לויפט ארויס פון שטוב.

— און יענע שטארבט, — מרוטשעט ווייטער די אלטע און לעגט דעם ציטערדיגען קאפּ צוריק אויפ'ן רויטליד־שווארצען קי־שען — וואלט ער איהר א גט געלאזט, וואלט אפשר נאך צוריק זווג געווען...

טויבע זעצט זיך אויפ'ן קלאץ. די בארוועסע פיס צופלי־סען זיך אין זאמד, די גרויע שאל מיט'ן גרויען קלייד אין דער גרויער לבנה־נאכט... עס זעהט זיך נאר איהר בלאסער פּנים מיט די ברענענדיגע אויגען. וואס קאנען זיך נישט אפּרייסען פון גרוי־סען, ווייסען הויז, פון ציטערינען ליכט, וואס רייסט זיך ארויס דורך דער שפּארע פון די גרינע לאדען...

— שטארבען — טראכט טויבע — איז נאך גארנישט!

נאר זי דערשרעקט זיך פאר איהרע אייגענע ווערטער; זי זאל עס גארנישט האבען ארויסגעזאגט אין א בייזער שעה!

— לעב, לעב, מירעלע! ליספּעלט זי מיט ציטעריגע ליפּען. זאל דיר גאט דיין לעבען באנייען... הונדערט און צוואנציג יאהר זאלסט דו לעבען...

דאס געבעט רייסט זיך אפּ פון זיך אליין. טרויעריג־פינס־טערע געדאנקען באהערשען זי. נאך בייטאג האט זי געהערט, אז

דער דאָקטאָר האָט אָפּגעטראָטען פון מירל'ס בעט, אז אַלע מבינים האָבען אָוועקגעמאַכט מיט דער האַנט...

„איין גאָט קאָן העלפען," האָט מען געזאָגט, און מויבע'ס האַרץ ציטערט, צי וויל נישט גאָט אויספיהרען זיינס... צי איז זי מיט זרח'ן קיין זווג נישט געווען...

ער (איהר מאַן) מוז אוועק, עס איז שוין נישטאָ פון וואַ־נען צו לעבען... אַמעריקא ציהט איהם... און יענע — יענע שטאַרבט...

זי בלייבט און זרח בלייבט...

— „נאָר נישט קיין גט, נאָר נישט קיין גט!" — צאַפּעלט אין איהר דאָס האַרץ —

דאָס אַלץ האָט מיר דער קלאָץ דערצעהלט.

אַ פאַרשטערטער שבת.

האלב שבת! א בערגעל מיסט ביי דער טיר — צום ארויס־וואַרפען; די לאַקשען ליגען אַפּגעשווענקט אין שיסעל, מען דאַרף זיי נאָר באַגיסען מיט א לעפּעל יויך, זיי זאָלען זיך נישט צוזאַמענ־קלעפּען. אויפ׳ן טיש איז גרייט בראַנפּען אויף קידוש; א קוילעטש מיט א חלה — צום באַדעקען מיט א זיידענעם חלה־טישטיכעל!

זרח, דער יונגער בעל בית׳ל, איז שוין אַפּגעוואַשען. מיט צוויי פינגער פון יעדער האַנט דריקט ער אויס דאָס וואַסער פון די פּאות. מרים, די יונגע בעל הבית׳טע, שטעהט ביי איהם און פוצט איהם צו די קאַפּאָטע.

— א, זה... שלימויז! — שמייכעלט זי צו איהם — אנדערט־האַלבען יאָהר נאָך א חתונה מאַכט מען אזוי צורעכט מלבושים! זעה! דאָ אויפ׳ן לאַץ! זעהסט? א פלעק פון חלב! — זי קראַצט מיט די נעגעל, געהט איבער מיט דער באַרשט.

— גענוג שוין! — בעט זיך זרח — די הענט וועלען דיר וועה טון! דו קאַנסט דאָך שוין קוים דעם אָטעם כאַפּען, לאָז שוין אָפּ!

— אווא! גלייכער, זיי זאָלען אביסעל וועה טון, איידער מען זאָל זאָגען אין בית־המדרש, אז דו האָסט א ווייב — א שמאָדער. וואָס פוצט דיר אפילו די שבת׳דיגע קאַפּאָטע נישט אָפּ!

זי געפינט נאָך א פלעק, בויגט זיך נאָך אמאָל איין און פוצט. דאָס בלאַסע פּנים רויטעלט זיך, די אויגען בליצען, און שווער ווערט איהר דער אָטעם, — איהרס האָט זי דאָך אויסגע־פיהרט... זרח קושט זי אויפ׳ן קאָפּ.

— וואָס געפעלט עס דיר אזוי? — רייסט זיך מרים אויס מיט א געלעכטער — די האַר־באַנד?

— שעם דיך כאָטש פאַר דער מאַמען — האָט זי צוגענע־בען שטיל.

די האר־באנד, וואס זי טראגט אויפ'ן קאפ, און די מוטער, וואס שטעהט אצינד איבערגעדרעהט צום ספרים־שענקעל און זוכט, מכלומר'שט, דעם טייטש־חומש — זענען איהר צוויי שטיי־נער אויפ'ן הארץ.

פאר דער חתונה האט מרים געהאט א פאר ריקע, לאנגע צעפ פון בלאנד־זיידענע האר. אלע מיידלעך האבען איהר די צעפ מקנא געווען. אז זי פלעגט דורכגעהן דעם מארק, פלעגען מענשען טראכטען: אט, דער יצר־הרע געהט. זרח — דאמאלט שוין איהר חתן — פלעגט ציטערען פאר פרייד, אז ער האט אמאל באקומען איהרם א צאפ אין דער האנט אריין; נאר אימשטיינס געזאגט. ווען איז עס איהם געראטען? א קנאפ יאהר זענען זיי געווען חתן־כלה... געזעהן האבען זיי זיך אבער קוים עטליכע מאל... איינ־מאל שבועות ביינאכט (הושענא־רבא האט מרים מורא געהאט פאר'ן יום־הדין); איינמאל האבען זיי זיך ארויסגענארט שמחת־תורה פון הקפות; נאך אמאל האבען זיי זיך געטראפען חול־המועד־פסח אויפ'ן שפאציר הינטער דער שטאדט... און דאמאלט טאקע האט מען זיי „געכאפט"! עס איז געווארען א גערודער, א גע־שרייעריי. דער רב האט געשיקט רופען די עלטערען; געזאגט זיי, אז ער גלויבט באמונה שלמה, אז עס זענען עהרליכע קינדער, פונדעסטוועגען איז זיין עצה, מען זאל באלד שטעלען א חופה...

מרים'ס מוטער — די „לאנגע סערעל" — האט קיין צייט נישט געהאט צו מאכען אלע איינשיטען. זרח'ס פאטער, דער שטרי־קענמאכער, האט נאך נישט געהאט דעם גאנצען נדן; א חופה האט מען דאך געשטעלט! און פאר דער חופה האט מען אפגעשוירען די בלאנד־זיידענע האר!

מרים האט געוויינט מיט ביטערע טרערען —

זיצענדיג צווישען די בחורים, האט זרח, — אזוי דערצעהלט ער, — דערפיהלט, ווען מען האט זיך גענומען צו די צעפ. עס האט איהם א שניט געטאן אין הארץ! ביי דער גילדענער יויך, האבען זיי ביידע אויסגעזעהן, ווי „עס וואלט זיי אונטערגעגאנגען א שיף מיט זויער־מילך".

אך, די האר־באנד, די האר־באנד!

די האר וואלטען צוריק געוואקסען, מען זאל זיי נישט דאר־פען אלע מאל אונטערשערען! זרח זאגט אפילו, אז עס זענען פא־

ראַן אַזוינע שטעדט, וואו אידישע טעכטער טראָגען שייטלעך, טייל אפילו — אייגענע האָר; ווייסט כּ'ען דאָך, אַז ער איז אַ שטיק אפּיקורס, דער זרח. ווען גאָט זאָל איהם העלפען — זאָגט ער — ער זאָל געווינען אויף דער לאָטעריע (פון סוחר'עריי נתעשר צו ווערען, איז שלא כדרך הטבע), וואָלט ער איבערגעלאָזט דער שוויגער אַ פּאָר טויזענטער, און ער מיט מרים-לעבען וואָלטען אוועק אין איינע פון די גרויסע שטעדט!...

מרים אבער וויל נישט הערען און געדענקען! זי בעט זיך רחמים ביי זרח'ן, ער זאָל נישט רעדען דערפון; זי קושט איהם און האַלזט איהם, ער זאָל בעסער שווייגען.

ערשטענס — ווי לאָזט מען עס איבער אַליין אַ מאַמען; טאַקע מיט געלט. נאָר טאַמער ווערט זי, חס ושלום, קראַנק... אַ מענש איז די יאָהרען... ווער וועט איהר דערלאַנגען אַ לעפעל וואַרעם וואַסער? צווייטענס — האָט מרים-לעב אַליין מורא פאַר דער עבירה! עס זענען טאַקע דאָ אַזוינע שטעדט; אַז זרח זאָגט, איז אודאי אמת, זי גלויבט, — נאָר אַ קשיא אויף אַ מעשה! סדום ועמורה פון טייטש-חומש זענען אויך שטעדט געווען, מיט נאָך ערגערע מנהגים: אייזערנע בעטלעך פאַר אורחים... יתומים האָט מען אויסגעשמירט מיט האָניג... נו, כהיום! און ווער ווייס, אויב מאָרגען וועט נישט דער אויבערשטער אַראָפּשיקען זיינע מלאכים, זיך אַן עצה האַלטען, און אין איין רגע איבערקעהרען די היינטיגע סדום ועמורה'ס?

זי ווייס, אַז גאָט, ברוך הוא, איז אַן ארך אפּים; ער וואַרט אידאי... אפשר וועלען זיי תשובה טון!...

— נו, הכלל — זאָגט מרים — דאַרפען מיר זיך אַריינלעגען אין קראַנקען בעט?

— ניין, זרח — זאָגט זי — איך וויל נישט... אַז מען זאָגט, מען טאָר נישט, טאָר מען נישט...

פון דער מוטער האָט זי נאָך מעהר צרות.

די לאַנגע סערעל האָט ליעב די טאָכטער מעהר ווי צעהן מוטערס צוזאַמען; קיין שלעכט וואָרט וועט זי איהר נישט זאָגען. — נאָר זייט מען האָט „געכאַפּט די חתן-כלה", האָט זי אויף זיי שטענדיג אַן אויג... היט זי זיי אָפּ!

— דו ביסט — זאָגט זי צו מרים׳ען — א פרומע נשמה, נאָר א ווייך הארץ האָסט דו; און געגען דעם יצר־הרע מוז מען האָבען אן אייזערנע גבורה. א מענש מוז זיך שטעלען ווי א לייב, ווייל דער יצר־הרע איז ערגער ווי א שלאַנג!

און זי האָט זיך גענומען צו דער גוטער, נאָר שוואַכער טאָכ־טער, צו דער פרומער, נאָר שוואַכער נשמה, זי אונטערצוגאַרטלען געגען יצר־הרע! און נאָך יעדען אונטערגאַרטלען בלייבט מרים אוים מענש! עס טוט איהר וועה דאָס הארץ; ביינאַכט שרעקען זי אַלערליי חלומות...

קוים געהט זרח ארוים פון שטוב, הויבט זיך אן דאָס מוסר־זאָגען.

ספערעל איז א מושלמת, לייענט עברי־טייטש ווי א וואַסער; קאַן דעם טייטש־חומש מיט׳ן קו־הישר, מיט׳ן ראשית־חכמה און נאָך עטליכע אזוינע ספרים, כמעט אויסענווענינ; אין גיהנום איז זי קלאָר; זי איז אין יעדען ווינקעלע ווי אין דער היים! זי ווייס, וואו מען קאָכט אין הייסער סמאָלע, וואו מען ברענט מיט שוואַר־צען פייער, און שדים בראָטען די נשמות, ווי הינדלעך אויף דער שפּיז! זי איז קלאָר איננאַנצען שלחן־ערוך פון יענער וועלט: פארוואָס מען הענגט אויף דער צונג, מען וואַרפט צווישען הימעל און ערד, און אַדלער און קראָהען רייסען אוים שטיקער פלייש; פארוואָס מען לויפט ארום אין וועלדער, און ווילדע חיות בייסען די פיענטעם, פארוואָס מען שינדט אָפּ די הויט, מען וויקעלט איין אין שטעכעדיגע דערנער... און מען הייסט נאָך שעפּען וואַסער מיט א קאַן אָהן א דנאָ.. איין גליק איז נאָר, וואָס גאָט איז פול בארמ־הארצינקייט! ער וויל נישט מעהר, נאָר מען זאָל תשובה טון... און מרים הערט דאָס אַלץ אוים מיט הארצקלאַפּען, מיט ציטערדיגע ליפּען, און א פּנים ווי קרייד.

זי שרעקט זיך... זי ווייס, אז א מענש איז זינדיג... ערגער איז אין די טעג, ווען אן אשה איז פול מיט שדים, ווען ארום איהר טאַנצען רוחות רעות... ווען אן אשה טאָר נישט קוקען אין שפּי־געל אריין, פון איהרע בליקען זאָלען קיין פלעקען נישט ווערען! איהר הויך איז דאָך דאַמאָלט מיט טומאה, די קליידער — באַשיט מיט ריבוקים, מיט פּיפּערנאַטערס! ווי געציטערט האָט זי דאַמאָלט פאַר זרח׳ן...

און נאך איידער עס האט זיך עפּעס אנגעהויבען, האט שוין די מאמע מורא געהאט, וואס אמאל געפּרעגט: טאכטערשי, אפשר שוין? אפשר האלסט דו עס בסוד. אפשר ווילסט דו דיר פארזינדיגען די יונגע יאהר?... זעה, קוק נאך אמאל, טאמער פארט! אפשר האסט דו נישט גוט אכטונג געגעבען!

— מאמעשי — פרעגט אמאל מרים — פארוואס האלט עס זרח אזוי פאר גרינג? ער לאכט אפילו, אז איך ווארף איהם די שליסעלעך!

— אז עולה, א גרויסע זינד! — זאגט די מאמע. — נאר א מאנספערשוין איז שוין בטבע אזוי... אימשטיינס־געזאגט, זיי ווייסען דען... און וואס האט אזוינער מורא? ער כאפּט אמאל אריין א פרק משניות, ווערען איהם זעקס בלאט חטאים אויסגעמעקט פון בוך! און ווען איז זייער יום־הדין? איין מאל אין יאהר — ימים נוראים... אבער אן אשה, נעבעך, א „שעשני כרצונו“, דאס איז ווי אינדיטשקעס! א ליאדע וואס, איז אויף זיי, רחמנא לצלן, א פגירה! היינט זעה, בשעת'ן טראגען, בשעת'ן האבען — דאמאלט הענגט דאך יא די נשמה אויף א האר! סאמע ימים נוראים! און וואס, אימשטיינס געזאגט, זאל אונז מציל זיין? דער טייטש־חומש?!... א קאטאוועס, א מענש אהן ציצית... אינגאנצען דריי מצוות: חלה, נדה, הדלקת הנר... מיט חלה איז נאך נישט אזוי געפעהרליך! מען קאן נאך יוצא זיין! הדלקת הנר אויך... פרייטאג, צוועלפען, מאכט מען שבת... אבער יענעס... עס איז זיך דען גאר צו דערהיטען?

— אז דיין אויג, זאגט זי — קוקט אויף דעם אייגענעם ארט, וואו זיין אויג; אז דיין הויך טרעפט זיך צוזאמען מיט זיין אטעם,

— שוין! לילית כאפּט דאס שוין אויף. זי קריגט שוין שליטה, זי פליהט ארויף גלייך צום כסא הכבוד, מיט'ן הויך, מיט'ן בליק, מאכט דערפון אן עסק! באלד הויבען אן שטארבען יולדות... קליינע קינדער...

און מרים האט זיך געפיהלט זינדיג פאר גאט פאר א סך אזוינע „בליקען“ מיט „הויכען“... נאך אזא הויך אדער אזא בליק, האט זי געבעט נישט געשלאפען פאר פחד, איהר נשמה זאל נישט ארויספליהען און אליין אנשרייבען אין בוך!...

איינמאל איז געקומען אין שטעדטעל אריין דער אקרוזשנאי־

סוד. מען איז געלאפען אויף זיין וואונדער. מרים איז איינמאל אויך געגאנגען זעהן; עס איז געוועזען באלד נאך דער חתונה — גלוסטען זיך אזוינע זאכען. האט זי געזעהן דריי סודיאס, א פּראָ־קוראר, א סעקרעטאר און איינעם, וואס מען האט גע׳משפט... און וואס עס געהט האט זי נישט פארשטאנען, נאר דערנאך, אז מען האט אויסגערופען: קאטארגע, האט זיך דער פאר׳משפט׳ער א ווארף געטאן אויף דער ערד, גלייך א דונער האט איהם דער־שלאגען... פון דאמאלט אן האט זי נאך מעהר פחד פאר׳ן בית־דין של מעלה! דא האט זיך דער פראקוראר אביסעל געאיקעט; דארט וועט רעדען דער שטן! מיט שווארץ־פייער וועט ער שיטען, קאכענדיגער פעך וועט זיך איהם גיסען פון מויל... און וואס, קאָ־טארגע? דארט רופט מען אוים: כף הקלע, בראטען הייסט מען און ברענען!

„ווי וועט עס דאמאלט חלש׳ען די נשמה!“ טראכט מרים. און עס ווערט איהר קאלט אין אלע אברים, אין הארץ הויבט אן צו שטעכען ווי מיט נאדלען!

פון דעם אלעם ווייסט נישט זרח. אז ער איז דא אין שטוב, שווייגט די מוטער. דאמאלט איז מרים לוסטיג און פרעהליך. גאר אן אנדער מענש...

ווען אבער איז ער אין שטוב? פרייטאג פארנאכט, שבת... א גאנצע וואך האט ער דאך זיין מסחר! מוז ער דאך זיין אין גאס...

ביינאכט האט מען אויך נישט קיין רוה... די לאנגע סערעל שלאפט נישט האלבע נעכט; קריכט ארום. געהט אויף און אפּ. לייענט אויך די לאנגע קריאת־שמע מיט׳ן גאנצען על חטא...

זרח קריצט טיילמאל מיט די ציין; דאך מוז ער שווייגען. ער האט אמאל דער שווייגער א שלעכט ווארט געזאגט, האט זיך מרים די אויגען אויסגעוויינט! מעהר וועט ער די נארישקייט נישט טון... די ציין קריצען, נאר שווייגען מוז מען.

פון דער שוויגערס מוסר־זאגען האט ער גארנישט געוואוסט; ער זעהט, אז מרים ווערט וואס אמאל שוואכער, בלאסער, אז זי כאפט זיך וואס אמאל אפטער אן ביי דער ברוסט, אטעם פאר־פעהלט איהר... און ער שמייכעלט! ער האפט אויף נחת!... טייל־מאל פאלט איהם איין, אז מען וואלט נעדארפט אפשר רופען א דאקטאר. ער טוט עס דאך נישט, און ברענגט עס נישט איבער די

ליפען, פאר מורא, ער זאל זי נישט איבערשרעקען זייט א קורצע צייט שרעקט זי זיך אלץ אינאיינעם. נאכט אויף נאכט שרעקט זי זיך. א קאץ לאזט זיך הערען פון דאך, א הונט גיט א ביל אין גאס, עמיץ קלאפט ערגעץ אין א טיר... א ליאדע שארך שרעקט זי, זי לאזט ארויס א געשריי און בלייבט ליגען פארציטערט. האלב פאר׳חלש׳ט... ברענג איהר א דאקטאר, פאלט זי באמת, חס ושלום, אריין אין א קרענק.

אפט מאכט זיך דערפון א שמועס.

— וואס איז דיר, מרים׳לעב? וואס פעהלט דיר?

— מיר, — ענטפערט מרים מיט א בלאסען שמייכעל אויף די ליפען — מיר? אז דו ביסט נאר דא און שטוב, איז מיר וואויל ווי די וועלט! מען זאל אונז נאר קיין עין־הרע נישט געבען!

זי ציטערט פאר אן עין־הרע; מען האט איהר דען נישט מיט וואס מקנא צו זיין! אז זרח דרימעלט איין שבת נאכ׳ן עסען, געהט זי גאנץ אפט שטילערהייט צו און בלאזט אויף איהם; עס איז זומער, דאס פענסטער איז אפען, א קשיא אויף א מעשה? עמיץ געהט דורך און ווארפט אריין אן עין־הרע! עם דאכט זיך איהר, אז מען מוז איהר מקנא זיין, אז עס איז קיין שענערער, קיין באַשמעקטערער מענש אויף דער וועלט נישטא! קרוין פוילען אוים־צופאהרען!

„ווער שמועסט, טראכט זי, ער זאל נאך זיין אפגעהיט אין יעגע זאכען! אביסעל מעהר אפגעהיט!... נאר, ווייטער דאס איי־גענע, ער איז דאך, ווי די מוטער זאגט, א מאנספארשוין, ער האט גאנצע תרי״ג מצוות... איז דאס ביי איהם גאר קיין יחוס נישט“...

זרח מיינט, אז עס מוז איהר פארט עפעס זיין, נאר זי לייקענט שטיין און ביין: „וואלט ער נאר אין דערהיים געוועזען... שטענדיג אין דערהיים“...

ער הערט און שמייכעלט; די אמת׳ע כונה פון די רייד פאר־שטעהט ער אבער נישט; און זי וועט קיינמאל נישט פאר׳מסר׳ן די מאמען. ער וועט קיינמאל נישט וויסען, וואס זי ליידט, ווען ער איז נישטא...

אצינד אבער פאלט צו שבת... אצינד מעג זרח געהן... זאל ער געהן דאווענען... שבת האט זי פאר דער מוטער קיין מורא נישט;

שבת זאָגט זי קיין מוסר נישט... שבת „איז די מאַמע א וואוילע מאַמע!“

— מרים'לעב — מאַכט זי צו איהר, אז זרח איז ארויסגע־גאַנגען — היינט איז שבת, פוץ דיך אָפּ, טו דיר אָן א קליידעל... אז דיין מאַן וועט נאָכ'ן דאַווענען קומען מיט די מלאכים אין שטוב אריין, זאָלסט דו איהם אקעגען לויפען מיט אַלעם גוטען, פאר דעם וועסט דו זוכה זיין...

— ...א גראָבען קוש פון זרח'ן — ענדיגט מרים מיט א גע־לעכטער.

דער מוטער געפעלט אפילו נישט דער אויספיהר, עס איז דאָך אבער שבת, שבת־לעב, און זי וועט קיין בייז וואָרט נישט רעדען. זי נעמט זיך צום טייטש־חומש, טוט אָן א פּאָר גרויסע ברילען, און לייענט.

מרים הערט זיך איין. אָפּט הערט זי מיט'ן גאַנצען האַרץ. טייל מעשיות געפעלען איהר זעהר. זי צולאַכט זיך, אז עס קלינגט ווי א זילבערען גלעקעל, ווען דאָס אינגעל אברהם, וואָס האָט צו־האַקט דעם אַלטען תרח'ס שטיינערנע געטער, זאָגט דעם אַלטען: אז דאָס האָט דער גרעסטער פון זיי געכאַפּט דעם האמער און צוהאַקט אַלע קליינע; דאָס האַרץ ציטערט איהר פאר שרעק, יצחק זאָל נישט דערקענען, אז דאָס „מאַלצייט“ דערלאַנגט איהם יעקב, נישט עשו; טרערען קומען איהר אין די אויגען אריין, ווען יעקב טרעפט זיך מיט רחל'ען ביי דעם ברונען; לבן'ען איז זי א שונא אויפ'ן לעבען, פאַרוואָס ער האָט יעקב'ן גענאַרט... ווען עמיץ, למשל, נאַרט אַזוי אָפּ זרח'ן... בררר! עס ווערט איהר קאַלט אין אַלע אברים. פאר דאָס, שפּעטער, אז יעקב קריגט ביידע: אי לאה'ן, אי רחל'ן, ווערט זי רוהיגער; זי ווייסט דאָך, אז עס איז געווען פאר'ן חרם דרבנו גרשום...

היינט געהט די סדרה תרומה; מען ברענגט דאָס און יענעס צום משכן... דאָס אינטערעסירט זי ווייניגער... זי איז מיד און שלעפעריג.

דאָס קעפּעל צוואויגט זיך. די ברעמען פאַלען צו, זי דריי־מעלט איין... א גוטער, חנ'עווודיגער שמייכעל, באַווייזט זיך איהר אויפ'ן בלאַסען פּנים... עס הויבט זיך אָן צו רויטלען... נאָר עס וועקט זי דער מוטערס שטימע:

— מרים!

— מרים!

— וואס, מאמעשי, איך הער...

— נישט דאס מיין איך...

— וואס דען, מאמעשי?

— לויט מיין רעכנונג איז היינט... פארשטעהסט, טאכטער־שי, איז היינט די צייט...

— נאך נישט, מאמעשי!

— גיב נאר אכטונג, טאכטער!

מרים דרימעלט ווייטער איין; די זעלבע זילבערנע שיסעל מיט די זילבערנע לעפעל, און די מוטער וועקט זי ווייטער.

— זיכער — נאך נישט?

ליידער איז שוין געוועזען „שוין“...

— א שאד! — מאכט סערעל, — א פארשטערטער שבת.

זי זיפצט אפ און פארטיפט זיך צוריק אין טייטש־חומש...

ווייטער נשיאים, שיסעל, לעפעל... מרים דרימעלט ווייטער איין, נאר דאס פנים רויטעלט זיך נישט, קיין שמייכעל צירט נישט די פיינע ליפען...

אין דער צייט האט זרח אפגעדאווענט, און כאפט זיך שטי־לערהייט ארויס פון בית המדרש, עס זאל איהם קיינער נישט פאר־האלטען. ער לויפט איבער די גאס...

אז ער קומט צו דער טיר, שטעלט ער זיך אפ. ער הערט זיך איין, וואס אין שטוב טוט זיך... די שוויגער לייענט... מרים זיצט אודאי און הערט, שטארק פארנומען, ווי געוועהנליך. ער וויל זי איבעררראשען.

שטיל עפענט ער די טיר... די שוויגער הערט נישט, מרים שלאפט.

מיט איין שפרונג איז ער ביי איהר און ער קושט זי ביים „גוט שבת!“...

— פושע באלהי ישראל! — גיט סערעל א געשריי.

עס האט לאנג געדויערט, איידער׳ מען האט די פארציטערטע מרים דערמינטערט.

עס איז געווען — א פארשטערטער שבת.

אַ חלום פון אַ ליטווישען מלמד.

1.

דער ליטוואַק פאָהרט.

קנעלט ביי אַ רייכען אַרענדאַר אין דאָרף אַ מלמד. צוויי בנים האָט דער אַרענדאַר געהאַט, זאָלען זיי כּאַטש עברי קענען...

און אומישנע גענומען אַ ליטווישען מלמד; גרויסע בריות אויף אויסלערנען עברי...

קיין גרויסע פעולה זעהט מען נאָך נישט. די בנים — ווילדע ברואים, אויסגעקאַכט מיט די שקצים, נישט אָפּצורייסען פון פערד, פון טייך, פון די לאַדאַכים מיט סמעטענע און זויער־מילך... און ־אַ געהט שוין צו פּסח, דער מלמד פאָהרט אַהיים...

קיין גרויס נחת האָט דער אַרענדאַר דערפון נישט, ער וועט מוזען פאָהרען עקסטרא אין אַ נאָהנט שטעדטעל אַריין און ברענ־גען אַן אורח, אַניט איז ביי איהם דער סדר קריעת ים־סוף. שטעלט ער אַליין אויס די מינים, מוז ער זיצען מיט'ן רוקען צום סדר...

עס איז אָבער קיין תירוץ נישט. פּסח, דער יום־טוב פון חירות, ער האָט אויך אַ ווייב און קינדער אין דערהיים, — מוז ער פאָהרען...

דער מלמד אַליין רעדט נישט פון פאָהרען, אַ פאַרטראַגענער למדן! און אפשר שעמט ער זיך, מוז מען פאַר איהם געדענקען, און מאַכען איהם אַ סורפּריז.

און צו דער רעכטער צייט בעט מען אויס אַ פוהר מיט שטרוי. די אַרענדאַרקע פּאַקט אין שטרוי אַריין מכל טוב; דער רבי'ציין אויף יום־טוב. אַ פעסעלע קוואַס. אַ פּאָר טעפּלעך שמאַלץ, אַ לע־בעדיגען אינדיק...

— יאנעק, זאגט זי צום שמייסער, — וואס שפאנט איין, — ווערסט זיצען מיט די פיס ארויס!

— דאבזשע! — ענטפערט יאנעק; מיט דער ארענדארקע שפארט מען זיך נישט. א אידענע א מזיק. פון איהרס א בליק ווערט ניכטער א שכור׳ער פויער, און דערלאנגט זי אין באק, געהט מען א וואך ארומגעבונדען...

— שפאן און פארפאהר!

יאנעק פארפאהרט. די ארענדארקע שטעלט זיך ביי דער טיר. זי ווערט נאכרופען: פאהרט לחיים ושלום! זי האט איהם נישט ליעב, דעם ליטוואק, דעם אויסגעדארטען למדן מיט די ברעמען איבער די אויגען און צושויבערטע בארד מיט פאות, וואס רעדט נישט מיט קיין אשה א ווארט, אבער כבוד התורה. א למדן מוז ער זיין, אלע ליטוואקעס זענען למדנים. און דער ארענדאר געהט אין שטוב אריין צום מלמד, אנזאגען די בשורה.

טרעפט ער איהם אליין איבער דער גמרא... די בנים זענען שוין ערגעץ אין דארף, אין קעלער, צי ביים טייך...

שטעלט זיך דער ארענדאר אפ אין טיר:

— רבי, געשפאנט...

ענטפערט נישט, דער ליטוואק.

פארטייטש ער איהם:

— פאר אייך... א פוהר, אהיים צו פאהרען אויף יום־טוב.

— איך פאהר נישט! — ענטפערט איהם יענער, נישט אפ־רייסענדיג קיין אויג פון דער גמרא...

— וואס רעדט איהר, רבי?

נבהל ונשתומם ווערט דער ארענדאר: ווי הייסט איהר פאהרט נישט? איז דאך יעדער ליטוואק א כעסן, בפרט א תלמיד־חכם. בריהט ער איהם אפ מיט דבורים:

— עם הארץ, בטול תורה!

לויפט ער ארויס. דער ארענדאר, דערצעהלט דער פלונית׳טע אזוי און אזוי...

„א ליטוואק, פאר א בלאט גמרא איז ער גע׳פועל׳ט, איך ווייס וואס“...

— און אפשר גלייכער, צוניץ קומען, — זאגט ער, — ביים סדר.

די ארענדארקע הייסט אויסשפאנען, אויספאקען... דרך־ארץ פאר׳ן למדן האט זי. אבער דאד אן אשה, טוט איהר דאס הארץ וועה אויף יענער אשה, וואס וועט מוזען געהן הערען קידוש צו א פרעמדען סדר... און דער צער פון די קינדערלעך.

פארפאלען! נאר פאהרען, טראכט זי, וועט ער שוין. אויב נישט שבועות, א צו קורצער יום טוב, אויף סוכות. זי וועט איהם ארויסטרייבען מיט א קאטשערע!

וכך הוה.

פאר סוכות פאקט מען ווייטער אן א וואגען. יאנעק שפאנט איין, פארפאהרט מיט׳ן קנאק, און אריינגעהן אנזאגען, געהט שוין די ארענדארקע.

איהר זאגט מען נישט אפ.

ער זיצט ווייטער ביי דער גמרא, און זי שטעלט זיך אין טיר און גיט א זאג:

— רבי, איהר פאהרט אהיים!

גיט ער א ציטער, נאר רייסט זיך נישט אפ פון לערנען.

מאכט זי א שפרייז אין שטוב אריין, פרעגענדיג:

— איהר פאהרט צי ניין?

שטעלט ער זיך אויף, פארמאכט די גמרא און געהט.

זי פרעגט איהם אפ פון וועג, און אז ער קומט צו דער טיר, רופט זי איהם נאך, שוין ווייכער:

— נעמט מיט די גמרא... שעהן אין דרויסען, פוילישער יע־שען... זיצט אייך אויך אויפ׳ן געזעס און לערענט.

שפרייזט ער צוריק, נעמט די גמרא, געהט ארויס צו דער פוהר, דער ארענדאר זעצט איהם אויף.

יאנעק גיט א קנאק מיט׳ן בייטשעל, די פערד ריהרען. דער ארענדאר מיט דער ארענדארקע רופען נאך:

— פאהרט לחיים ולשלום...

דער ליטוואק ענטפערט נישט... ער לערענט שוין...

און די פוהר ווערט נעלם אין וואלד.

2.

אין וואלד. דער ליטוואק און די קרעטשמערקע.

איז טאקע תורה די בעסטע סחורה און די בעסטע שמירה... אבער משנה מנהג זיין, גישט אהיים פאהרען אויף פסח צו ווייב און קינד, פארשטערען זיי אזא יום־טוב, איז נישט קיין קליינינ־קייט...

פאהרט מען אזוי אין וואלד. אן אלטער וואלד... בוימער ווי די ריזען, שטעקען פון דער ערד ארויס און קניען קאפויר. דאס פוהרעל ווארפט זיך איבער די נאקעטע ווארצלען. אין מערב לאזט זיך אראפ א פלאם! די שטאמען, ווי אונטער גרין־סאמעטענע חופות, פלאמען אין גאלד. אויף דער ערד וואלגערען זיך ארום, ציטערען און פלאטערען ליכטיגע רעדלעך, ווי די זילבערנע מטבעות... הערט זיך א פויגעל, א צווייטער... יאנעק פייפט א גוי'יש ליעדעל... דער ליטוואק הערט נישט, אין דער סוגיא פאר־טיפט. נאר אט, דאס פוהרעל איז ארויף אויף א צוויינ, שפרינגט אונטער, דער ליטוואק, גיט א קליינעם פליה אין דער הויך, און— דערזעהט דעם וואלד. און דערזעהט א בוים, אן אלטען, א גאלדע־נעם, פארגעסט ער אן דער גמרא, וואס גליטשט זיך איהם פון שויס אראפ, און רופט אויס:

— מה נאה אילן זה!

און ער דערמאנט זיך, וואס די ארענדארקע האט געזאגט: „פוילישער יעשען!"

— אה, דאס איז — ציטערען איהם די לעפצען — פוילישער יעשען... א כשוף! א כשוף!

אינמיטען הערט ער:

— טפרו—ו!

יאנעק שטעלט אפ די פערד.

פון די בוימער ארויס קומט א פויערטע. אויך א פלאם — א רויטע ספאדניצע, א פארפלאמט פנים, רויטע בענדער פלאטערען ארום קאפ...

ער קאן קיין אויג נישט אפרייסען פון דער פלאם. און יאנעק, אפנים, קען זי...

— וואס נעהט עס די קרעטשמערקע צו־פוס ? — וואונדערט זיך יאנעק.

א וואונדערליכע זאך, אין דארף — קיין ווארט פויליש נישט פארשטאנען... און צינד פארשטעהט ער. און עפעס אן אנדער קול האט ער, יאנעק... און זי ענטפערט, און ער פארשטעהט! איז שטארט געווען, זאגט זי, איינגעקויפט... א ראד צובראכען. דעם וואגען מיט'ן שמייסער ביים קאוואל געלאזט...

— זיצט אויף! — פארבעט יאנעק.

וויל זי צו יאנעק'ן ארויף.

— ניין, ניין, — וועהרט ער איהר — פול אנגעפאקט מיט לאדאכים... זי זעהט דאך, ער אליין זיצט מיט די פיס אין דרוי־סען... ביים ראבין זאל זי זיך זעצען. א ראבין, אבער נישט־קשה, ער איז אויך א מבין, וואס גוטס איז...

ער לאכט, זי לאזט זיך צוויי מאל נישט זאגען, שפרינגט צום ראבין אויפ'ן געזעס ארויף, ווי א קאץ... יאנעק גיט א פייף, די פערדלעך ריהרען. זי כאפט איהם ארום און רוקט איהם אפ, און מאכט זיך פלאץ. עס ווארפט איהם היץ און קעלט... דאס פוהרעל

— וואורצעל אראפ, וואורצעל ארויף, און זי:

— וואס ציטערסט דו אזוי, ראבין?

ביי א שטארקערען טרייסעל גיט זי אויך א ציטער און כאפט איהם אן ביי א האנט.

רייסט ער אוים די האנט, לאכט זי:

— ע, נארישער ראבין!

און עס ווארפט. און קני קלאפט אן קני. ער רוקט זיך ווי וויים מעגליך אפ; לאכט זי נאך קלינגענדיגער:

— נארישער, נארישער רבי... ווער זעהט דא? ווער ווייסט? וואס? האסט א שענער ווייב אין דערהיים? ווי הייסט זי? שפרינ־צע? וויפיעל האט זי דיר שוין אנגעקינדעלט, די שפרינצע? א דארע, אן אויסגעמאגערטע מוז זי זיין... און א שלימעזאלניצע, די שפרינצע... פון די הענט פאלט איהר... און שילטען שילט זי...

— פון וואנעט ווייסט זי? פון וואנעט ווייסט זי? — קרעכצט עס אין איהם...

— און דו, — זאגט זי — ביסט נאך א לייט... א פארשויז... מען דארף דיך נאר אויסגלייכען...

און זי נעמט, און גלייכט איהם די אקסעל אויס, און הויבט דעם קאפ.

— אט אזוי, ווי א סאסנע! — זאגט זי... נאר די פאות, די בארד!

און זי שטעלט זיך אויף קעגען איהם אין דער פוהר, פאר־גלעט איהם די פאות הינטער די אויערען, צוקעמט איהם מיט די פינגער די בארד...

— און א קוש ווילסט דו?

א מערכה, וואס מען איז ארויס פון וואלד, און תיכף האט זיך באוויזען די קרעטשמע...

— טפרו—ו—

זי שפרינגט אראפ, אן ליטוואק — גלייך זי וואלט פאר־געסען...

— קום, יאנעק, וועסט קריגען א קאפ!

יאנעק שפאנט אבער אויס די פערד. ער מוז פריהער צום קאוואל, צוויי פאדקאוועס אין וואלד פארלוירען...

די קרעטשמערקע פארשווינדט, יאנעק רייט אוועק. דער צו־מישטער ליטוואק כאפט זיך, דערמאנט זיך אן דער גמרא, וואס האט זיך אראפגעגליטשט... ער הויבט זי אויף, קושט, עפענט אויף דער שוים...

— געלויבט איז ער, געלויבט איז ער... — שטאמעלט ער...

דער נסיון האט זיך אבער נאך נישט געענדיגט.

די זון איז שוין איינגאנצען ארונטער הינטער'ן וואלד. די פענסטער פון קרעטשמע רויטלען זיך, פלאמען אויף. פון קרעטשמע ארויס הערט זיך גערויש, געזאנג — פויערען טרינקען...

דאס איז ער אבער גובר, און פארמיפט זיך אין זיין סוגיא... הויבט אבער אן דער הימעל טריפען. א ווארעם זומערדיג רעגענ־דעל טריפט... און די פויערטע, מיט די הענט ביי די לענדען, בא־ווייזט זיך פאר דער טיר.

— עס רעגענט, ראביז, עס וועט דיר דורכנעצען דעם היי־ליגען ספר...

ציטערט ער, און גלייך זי וואלט עס באמערקט:

— נישט אין קרעטשמע אריין, — זאגט זי... — נאר איבער דער קרעטשמע, אין א באזונדער שטיבעל אריין...

און דאָס רעגענדעל שטאַרקט זיך.

און אַ שטיבעל האָט זי „אַ שטילס, פאַר סוחרים, פאַר פּריצים... דאָרט קומט נישט קיין קול פון קרעטשמע אַרויף..." און „דער קאַוואַל איז אודאי נישט אין דערהיים... סיי ווי סיי וועט עס דויערען ביז אַ שטיק אין דער נאַכט אַריין"... „זיי קיין נאַר נישט, ראָבין!"

און דאָס ערגסטע פאַר אַ ליטוואַק איז צו זיין אַ נאַר... און פון רעגענדעל איז שוין רעגען, די גמרא־בלעטער פּיטש־נאַס... קריכט ער אַראָפּ, ווייזט זי איהם די טרעפּלעך צום שטיבעל אַרויף... געהט ער אַרויף, קוקט אַריין: אַ טיש, אַ שטול, אַ בעט... און אַ ליכט אַנגעגרייט...

אוי, ווען ער האָט אַזאַ שטוב צום לערנען...

עובר געווען אויף „לא תחמוד"!

און דערווייל כאַפּט איהם אַן אַ ווילדער חשק צום לערנען אין שטוב. און ער זעצט זיך, און צינדט אַן דאָס ליכט און עפענט די גמרא... און לערענט, אַ שעה, צוויי און מעהר, ביז דאָס ליכט געהט אויס, און ער לעגט זיך אויפ'ן בעט, און שלאָפט איין...

איז אַ סברא, אַז ער האָט נאָך פאַר מידקייט פאַרגעסען קריאת שמע צו לייענען.

אין דערפריה ריהרט איהם די פּויערטע ביי די אַקסעל און וועקט איהם אויף:

— יאַנעק'ן מיט דער פּוהר האָב איך, — זאָגט זי, — אהיים געשיקט...

— וואָס? וואָס? — שטאַמעלט ער אין שרעק.

— דו וועסט דאָ — זאָגט זי — זיצען און לערנען... ס'וועט דיר קיינער נישט שטערען, אַ באַזונדער חדר... ס'וועט דיר גוט זיין, וועסט זעהן!

זיין שרעק וואַקסט.

לאַכט זי:

— וואָס שרעקסטו דו זיך?

— כ'וויל דיך נישט מאַנס זיין, חלילה... און אַז מען וועט זינדיגען אַמאָל, האָסטו דו דאָך דעם זכות פון דיין הייליגער תורה... ס'וועט מכפּר זיין...

און זי שמייכעלט, און גלעט איהם איבער'ן פנים:
— און כשר'ס וועסט דו עסען... מיליכדיגס... ברויט — פון שטאדט... דו זיץ דיר און לערען... זיץ און לערען... קיינער וועט דא נישט ארויפקומען, קיינער וועט נישט וויסען... נאר דו און די תורה...

די תאוה פון למדן וואקסט.
— אבער סוכות, — שטאמעלט ער, סוכות!
און א וואונדערליכע זאך... זי פארשטעהט גאר אידיש, און ענטפערט:
— וועסט דיר מאכען א סוכה, א כשר'ע סוכה... כ'וועל דיר געבען ברעטער, ברענגען סכך פון וואלד...
און ער איז געבליבען...

ביי דער קליפה צווישען די נעגעל.

געבליבען...
די קרעטשמערקע האט געהאלטען ווארט, געגעבען נאר מיליכדיגס און ברויט — אידיש ברויט פון שטאדט.
מכפר צו זיין די זינד, וואס ער זיצט ביי אן ערלית, האט ער א נדר געטאן: אויף א מעת־לעת א שעה ווייניגער צו שלאפען און א שעה מעהר צו לערנען, און וועט אויך האלטען ווארט.
פארטיפט אין לערנען, וואלט ער אפשר גאר אן סוכות פארגעסען; זי אבער דערמאנט.
זי קומט ארויף, שטעלט זיך איהם קעגענאיבער, לעגט די רויטע נאקעטע הענט פאר איהם אויפ'ן טיש, מיט די פינגער ביז צו דער גמרא, און שמייכעלט:
— איז דיר גוט, ראבין?
— גוט, גוט... — שטאמעלט ער.
— און פאר וואוילטאג האסטו פארגעסען, וואס היינט איז?
— וואס איז היינט?
— ערב סוכות. איך אבער האב נישט פארגעסען. אויפ'ן הויף ליגען שוין ברעטער, אומישנע א שטעלעכעל צונומען...

זי האט שוין אפילו געשיקט אין וואלד אריין נאך סכך...

— עפּעס גאר א צוגעשיקטע זאך, — טראכט ער. — אז ערלית, פאַרשטעהט און רעדט אידיש, ווייסט וואס סכך איז.

אבער אראפּגעהן גלוסט זיך איהם נישט. ער קאן די אויגען פון דער גמרא נישט אויפהויבען.

גוט... זאל ער זיך לערנען. זי ווייסט, ווי מען מאכט א סיכה, ווי מען באדעקט מיט סכך. פאַרנאַכט וועט זי איהם רופען צו „קדוש".

„קדוש" ווייסט זי אויך.

און צו „קדוש" האט זי געלאזט ברענגען פון שטאדט ראַ־זשינקע־וויין. זי ווייסט, ער וועט קיין נסך נישט טרינקען. און אויב דער ראבין וויל, קאן ער מאכען קדוש איבער חלה. דאס ווייסט זי אויך. און חלות האט מען געבראכט פון שטאדט, חלות ווייסע ווי שניי! זיין שפּרינצע באקט נישט אזוינע חלות.

— נאר קיין פלייש, זאל ער שוין מוחל זיין, וועט ער נישט האבען...

— ציי ווייסט זי פון „בשר שנתעלם מן העין" אויך?

— פאר דאס וועט זי דעקען א טיש! א טישטוך — א ווייס. ליכט — גרויסע, כשר'ע ליכט...

זי געהט אריבער צו דער צווייטער זייט טיש און לעגט איהם די ווייכע האנט אויף די אקסעל:

— דו וועסט דיר זיצען אין סוכה, עסען און טרינקען, און שלאפען אין סוכה...

מען וועט איהם אריינשטעלען א בעט... בעטגעוואנט, אויך ווייס ווי שניי...

ער ציטערט אינגאנצען.

— אבער דו, מארטא (ער ווייסט שוין, ווי זי הייסט) דו, מארטא, — בעט ער זיך, — זאלסט אין סוכה אריין נישט קו־מען, עס פּאַסט נישט...

— איך ווייס, איך ווייס — שמייכעלט זי — צום עסען נ י ש ט, צום בענשען — נישט... כל־זמן די ליכט וועלען ברע־נען — אויך נישט...

און פארשווינדט...

ער בלייבט צושראָקען און צומישט... פאַרגעסט די גמרא און

זיצט אין זיך אריין פארזונקען. און זיצט אזוי א שעה און צוויי. דערנאך דערהערט ער די האק, וואס ארבייט, צוזאמענשלאגענדיג ברעטער אין הויף...

— א לייטער! — רופט מארטא אין הויף.

זי וועט אודאי לעגען דעם סכך. עמיץ פון קרעטשמע העלפט איהר, אפנים. אויך א גוי...

— וואס פאר א סכך, וואס פאר א סוכה וועט עס זיין? וועט ער דארט זאגען די „אושפיזין"?

און ער גריבעלט אזוי אין זיך, און גריבעלט, ביז די זון געהט אונטער און מארטא רופט צו איהם ארויף:

— ראבין מיינער, ראבין ליעבער, שטעל דיך דאווענען. די זון לאזט זיך אראפ... באלד וועלען זיך אין הימעל שטערענדלעך באווייזען... אזא שעהנע נאכט, אזא שטילע נאכט...

אזא אשה צנועה, טראכט ער, די ערלית.

געמוזט אמאל זיין אין שטאדט, דינען ביי א איד, ווייסט די דינים, אפילו די דינים פון סוכה, און ווייסט, וואס א ראבין — א איד א למדן איז...

און ווי עהרליך זי האלט איהם... אויף זיין שפרינגצע'ן געזאגט... זי וועט זיך גאר אפשר, איהם צוליעב, מגייר זיין...

און ער שטעלט זיך דאווענען...

4.

הושענא רבא ביינאכט.

און ער האט מקיים געווען מצות סוכה מיט אלע פיטשעווערקעס. געגעסען, געדאווענט, געלערנט אין סוכה, געשלאפען...

הושענא רבא ביינאכט... נאך וועטשערע, ער זיצט און לערענט. דער קאפ וויגט זיך ווי אן אומרוה אין דער ברייט... באמערקט ער פלוצלונג, אז זיין קאפווארפט איבער'ן באלייכטען טיש קיין שאטען נישט.

דערשרעקט ער זיך, הויבט זיך אויף, געהט איבער דער סוכה.

אויף און אפּ, איבער דער לענג, איבער דער ברייט, — דער גאנצער גוף האָט קיין שאָטען נישט.

גיט עס איהם אַ כאַפּ ביים האַרץ, ווי מיט אַ צוואַנג, אין די שלייפען קלאַפּען העמערלעך. ער לויפט אַרוים אויפ׳ן הויף — אַז אויסגעשטערנטע לבנה־נאכט... די קרעטשמע וואַרפט איהר שאָטען איבער׳ן הויף...

אַנגעשפּאַרט ביים דאַך שטעהט אַ לייטער. דער לייטער האָט זיין שאָטען. אויפ׳ן דאַך שטעהט אַ קאַץ, זי האָט איהר שאָטען, און זי קוקט צו איהם אַראָפּ מיט רויטע אויגען. און —

— מיאַ—ו, מיאַ—ו!

זי לאַכט עס אויס איהם:

— איך בין נאָר אַ קאַץ און האָב מיין שאָטען, און דו, ליט־וואַק־למדן, האָסט קיין שאָטען נישט!

דרעהט ער זיך אָפּ, ער קאָן איהרע רויטע אויגען נישט אויסהאַלטען. קומט פון ביידעל אַרויס „בריטאַן“... אויף דער גאַנצער לענג פון דער קייט אין הויף אַריין קומט ער, און

— וואַר, וואַר!

צו דער קאַץ? ניין, אויף איהם וואַרקעט ער, דער הונט.

— איך בין אַ הינט און האָב מיין שאָטען... מיין קייט האָט איהר שאָטען. אין כאָך איך מיט׳ן עק, האָט דער עק זיין שאָטען און וואַרפט זיך גלייך מיט איהם. וואו האָסט דו דיין שאָטען אהינ־געטאָן, ליטוואַק? חייב מיתה ביסטו געוואָרען, ווועסט דאָס יאָהר נישט אויסלעבען! וואַר—וואַר!

ניין!

ער מוז זיין לעבען ראַטעווען! ער מוז אַוועק פון קרעטש־מע... צום אַרענדאַר, אַהיים... ער מוז אַוועק פון דער ערלית צו זיין שפּרינצע, צו זיין אשת חיל, די צנועה, צו דער כּאַמען פון זיינע קינדער...

אָבער ווי אַזוי באַפרייט מען זיך?

עס איז דאָך אַ כשוף, די ערלית... די מאַרטאַ... ער מוז זי נישט אַנדערש נאָר דער׳הרג׳ענען... כּל־זמן זי לעבט, פּיהלט ער, כּל־זמן זי האָט אָפענע אויגען, כּל־זמן זי קוקט אויף איהם מיט איהרע אויגאַנעס, וועט ער זיך פון דער קליפּה נישט באַפרייען— טויטען מוז ער זי...

און אינ׳ם אויפגעקאכטען הארץ שרייט עס:

— טויטען, טויטען!

דערנאך וועט ער תשובה טון... ער וועט באדיי צו א רבי׳ן פאהרען (ביים גאנצען לעבען אויף גוטע אידען חוכא וטלולא געמאכט), א תשובה ארויסנעמען... תעניתים, גלגול שלג, וואס עס קאן נאר זיין פאר יסורים...

און אפשר וואלט גאר קיין בלוט נישט געגאנגען... ביים ערש־טען קלאפ וואלט די קליפה צורונען געווארען, ווי א רויך זיך צו־לאזט...

אלץ איינס. ער מוז טון זיינס...

אין סוכה, דערמאנט ער זיך, וואלגערט זיך ארום אין ווינקעל די האק, מיט וועלכער מען האט צוזאמענגעשלאגען די ברעטער...

און ער לויפט נאך דער האק.

6.

דער ליטוואק פאהרט אהיים און טוט א נדר.

דאס ליכט אין סוכה האט זיך שוין אויסגעברענט; ער טאפט, געפינט די האק אין דער פינסטער, נעמט זי און שטעלט זיך אין סוכה ביי דער טיר...

ער וועט זי אפווארטען, זי וועט דאך קומען...

ביים ערשטען אריבערבויגען דעם קאפ, וועט ער איהר מיט דער האק דערלאנגען...

ווארט ער זי אפ א שעה אין צוויי, מארטא קומט נישט... שטיל, מען הערט נישט קיין טריט...

די מכשפה האט זיך אפשר געשטויסען. אפשר האט זי איהם געזעהן פון פענסטער פון איהר גרויסער שטוב אין דער הויף, און פארשטאנען נאך וואס ער לויפט.

מאכט נישט אויס. ער געהט מיט דער האק צו איהר.

קומט ער צום פראנט פון קרעטשמע, — זי איז פינסטער, די פענסטער פון אינעווייניג פארלאדענט, די טיר פארמאכט. רופען קאן ער נישט, פארשנירט דער האלז. קלאפט ער פריהער מיט דער

האנט, דערנאך מיט דער האק. קיינער ענטפערט נישט. הויבט ער דעם קאפ אויף צום פענסטער פון מארטא'ס גרויסער שטוב אין דער הויך — דארט לייכט זיך, דארט לייכט זיך שטארק. די שייבלעך פלאמען. א שמחה מוז דארט זיין, א געזויש הערט זיך, א פרעהליכס. א הארמאניקע רופט זיך אן, א פייפערל ציהט מיט...

— לחיים! — רופט מען אויף גוי'איש, — אויפ'ן ליטווישען מלמד'ס פאהיבעל!

— פארפאלען, שוין דעם שאטען פארלוירען! לאכט מען. זי — אויך...

ווייסט ער שוין, אין וועמעס הענט ער איז ארייננעפאלען. אן אנדערער — אנטלויף, ווי פאר א פייער. איז ער דאך אבער א קפרן — א ליטוואק, צופלאקערט זיך אינ'ם נאך מעהר די רציחה. ער מוז ארויף צו איהר. ער מוז זיך נוקם זיין, טויט שלאגען.

געדענקט ער דאך, אז אויף יענער זייט הויז שטעהט אן דאך אנגעשפארט א לייטער, לויפט ער נאך איהם, ברענגט איהם, שטעלט איהם אויף, שפארט אן אן פענסטער און קריכט, מיט דער האק אין דער האנט, ארויף!

פלוצלונג — טראך!

א שטאפעל ברעכט זיך אונטער, ער פאלט אראפ, אראפ. פאלט לאנג, ווי אין א תהום, אין א גיהנום אריין. און פאלט מיט'ן קאפ אויף עפעס הארטס און כאפט זיך אויף...

ער איז אין וואלד... איינגעשלאפען, און פון דער פוהר אראפ־געפאלען...

— יאנעק! יאנעק! — שרייט ער נאך דער פוהר.

קוים יאנעק האט דערהערט און זיך אפגעשטעלט, דערזעהן, ווער עס רופט...

אבער אויפהויבען אליין קאן ער זיך נישט. מיט'ן קאפ אויף א וואורצעל פון א בוים געטראפען, בלוט טריפט...

נישט געפעהרליך. יאנעק האט אראפגעכאפט א שמאטקעלע פון א לאדאך מיט זויערמילך, און ארומגעבונדען, און אויפגעהויבען, און אויף דער פוהר צוריק ארויפגעזעצט...

מען פאהרט ווייטער און פאהרענדיג, טוט דער ליטווישער מלמד א נדר:

— נישט משנה מנהג זיין! וואו ער זאל נישט סנעלען. אויף פסח, אם ירצה השם, פאהרט ער אהיים... צו זיין שפרינצע, צו זיי־נע קינדערלעך.

ווארט וועט ער האלטען, דער ליטוואק!

דער כעלמער מלמד.

אמאל איז די וועלט אזוי פארפלייצט געווארען מיט תאוות. — דערציילט שכנא פאר א גאנץ רעדעל אין בית המדרש — אז מען האט מורא געקריגען, דער רבונו של עולם זאל נישט, כביכול, פארגעסע. פאר גרויס גרימצארן די שבועה און נישט עפענען די טויערען פון הימעל און ברענגען א מבול, נאר אהן נח'ן און אהן דער תבה. עס איז רחמנא לצלן, געווען באו מים עד נפש — ווי זאגט ער, ביז אהער! עס איז אזוי ווייט געקומען, ביז די למ"ד וא"ו צדיקים האבען מורא געקריגען פאר זיך אליין און זענען זיך צוזאמענגעקומען אויף אן אסיפה קיין בראטקעוו. זיי זענען געזעסען און האבען געקלערט זיבען טעג און זיבען נעכט; עס איז שוין ביי זיי געווען א סברא, מען זאל מאכען כלו חייב, לאז משיח קומען ווערט נעמען אן עק. ס'איז אבער אינמיטען געווען א פראסטער איד, א וואסער־טרעגער, ער האט זיך איינגעשפארט: ניין און ניין! ס'איז אראפגעקומען א בת־קול, דער מלאך גבריאל האט זיך באוויזען, מען האט געזאגט, אז מען וויל אזוי אויפ'ן הימעל, אין די עולמות העליונים; אונזער וואסער־טרעגער קוקט נישט אויף די אלע זאכען, ער וויל נישט קיין עברה טון! מען האט זיך אזוי לאנג געהאמפערט, ביז עס איז געבליבען, מען זאל צורעכט מאכען דעם יצר הרע.

זלע למ"ד וא"ו צדיקים זענען געווען פראסטע ארעמע אי־דען; א חוץ דעם וואסער־טרעגער זענען נאך געווען שוסטער, האלץ־העקער, שטיינער־קלאפער, וכדומה. נאר איינער פון זיי האט פונקט פאר א קורצע צייט אפגענומען א גרויסע ירושה פון א מוהמע, וואס איז געשטארבען אין אלכסנדריא של מצרים און ער האט נאך קיין צייט נישט געהאט נכשל צו ווערען אינ'ם גאלדענעם עגל. אט פאר זיין געלט האט מען אראפגעבראכט, און טאקע פון מצרים, א סרים.

מען האט אראפגעבראכט א סריס, מען האט איהם פאר־שטעלט פאר א גוטען אידען, מיט בארד און פאות, מיט א קאפטאן מיט סטראקעס, שיך און זאקען, מיט אן אפענעם הארץ און מען האט זיך אנגעהויבען רייצען מיט'ן יצר הרע: אט דא, ביי דעם צדיק, ווייז דיין גבורה!

דער יצר הרע איז געקומען; וואס זאל ער וויסען? ער זעהט א איד מיט בארד און פאות און צולאכט זיך אויף א קול: כא, כא, כא! א גרויסע זאך ארויסצוברענגען צו אן עברה.

איהם איז גארנישט איינגעפאלען, אז דאס איז א סריס. ער זעצט זיך לעבען איהם אנידער, הויבט זיך אן מיט איהם צו ווערט־לען, רעדען אביסעל חנופה, חכמה'לעך, עזות'קייט, נבול־פה; דער סריס אבער פארשטעהט נישט קיין ווארט און גיט אפילו נישט קיין שמייכעל. דער יצר־הרע איז אזש הייזעריג געווארען; דאס ערשטע מאל טרעפט זיך איהם אזוי פיעל ארבייט ביי א גוטען אידען! ער גיט א פייף: רחמנא לצלן! עס באווייזען זיך אלערליי נשים: גבאי'טעס, פראסטע ווייבער, יונגע ווייבלעך און אזוי נקבות. זיי קומען אן פארלעכווייז, ווי די עופות טמאים אין נח'ס תיבה אריין, אנגעטאן אויף פארשידענע אופנים: מיט קריי־נאלינעס, אהן קרינאלינעס, פארהאנגענע, פארשטעלטע, האלב־נאַ־קעטע, און מיט פארשידענע מדות: לאבענדיגע, וויינענדיגע, שיל־טענדיגע, שרייענדיגע — אבער עס העלפט ווי אן ארבעס אן דער וואנט! א טייך מיט שוויים האט שוין דעם יצר הרע באנאסען, ער איז אזוי מיד געווארען, גלייך ער וואלט א גאנצע וואך האלץ געהאקט. און דער סריס ריהרט זיך אלץ נישט! דער יצר־הרע גיט נאך א פייף און ברענגט ארויף רחב־הזונה — עס געהט נישט. באטש צוריים זיך! „איך וועל נאך מאכען די לעצטע פראבע — זאגט דער יצר־הרע — מאסאזש! איך וועל נאך פרואווען איהם אביסעל איינרייבען!" ער כאפט דעם סריס און קנייטשט איהם, בויגט איהם, רייבט איהם און גליהט איהם. ווער, וואס? דער יצר־הרע האט אזוי לאנג אומזיסט געארבייט איבער'ן סריס, ביז ער האט אנגעהויבען סאפען ווי א גאנז, עס האבען איהם געבראכען הענט און פיס און האט פלוצים אנגעהויבען צו חלש'ען.

די למד־וא"ו צדיקים האבען נאר דארויף ארויסגעקוקט. זיי האבען גענומען דעם יצר־הרע, געבונדען מיט דרייסיג בינטלעך

כפול־שמונה ציצית, געקוילעט מיט א מוהל־מעסער, ארייגגערוקט אין א הייסען באק־אויוועז און פארברענט אויף קויל. נאכדעם האבען זיי גענומען די אש, און, אז עס איז געווארען א שטארקער שטורעם־ווינט, האבען זיי עס פארשפרייט און צוזייהט אויף די פיער ווינקלען פון דער וועלט.

אין הימעל איז געווארען א גרויסע שמחה, אויף דער ערד א גוט יאהר; א לעבען, ווי אונטער דער זון: די אומות העולם האבען אויפגעהערט צו האלטען מלחמה; מאן און ווייב האבען זיך נישט געקריגט און די קאטשערעס מיט די לאפעטעס האט מען נאר באנוצט צו חלה באקען; אלע מלכים האבען אהיים געלאזט דעם חיל, די ביקסען האט מען אוועקגעשענקט קליינע קינדער אויף ל"ג בעומר, און די הארמאטען האט מען גענומען אין די דערפער אריין און געשטעלט פאר סטראשאקעס אויף די פעלדער. דאמאלט האט מען געמעגט טייטען מיט די פינגער אויף יעדער הארמאט. לאכען און חוזק מאכען, וויפיעל עס וועט אריין. עס איז געוועז אויף דער וועלט שלום ושלוה, לעבעדיג, פרעהליך.

עס וואלט אלץ גוט געוועזען, נאר די חופה־שטאנגען, אזוי ווי זיי זענען געשטאנען אין שול אין א ווינקעלע, אזוי האב זיי קיינער נישט געריהרט. אלע מאנסבילען זענען געווארען פרושים, אלע ווייבער גבאי'טעס און צנועות — א גאנץ יאהר ימי הגבלה! רבנים, שמשים חזנים, שדכנים און כלי־זמר זענען ארומגעגאנגען פוסט־און־פאס: אוים חתונה־הוצאות, אוים חתונה־קליידער, אוים נדן, אוים חופות — הכלל, נאר מען זיצט און מען לערענט!

די וועלט האט זיך פארזארגט: ס'מייטש? שטארבען שטארבט מען און קיינער ווערט נישט געבוירען! עס איז אזוינס נאך נישט געהערט געווארען! — אין גאט ווייסט, וואס עס וואלט געוועז, ווען נישט דער כעלמער מלמד!

אט הערט אוים א מעשה:

נאך פאר די למד־וא"ו צדיקים'ס אסיפה האט א כעלמער מלמד דערפיהלט, אז דער יצר־הרע דלובעט איהם שטארק דעם מוח... ער האט איהם געשלעפט אין בית־המדרש אריין — אך איז מיר! — ער געהט מיט; ער איז מיט איהם געפאהרען צו א גוטען איד, מהיכא־תיתי, ער פאהרט גאנץ גערן; ער געהט מיט איהם אין מקוה אריין, דער ימח־שמו'ניק האלט צו די נאז — נאר געהן געהט

ער. דער מלמד האט געזעהן, אז עס איז שלעכט, ער קאן פאר־לירען דאס מלמדות, האט ער זיך מישב געווען און איז אנטלאפען הערט. הערט איז וואלד אריין...

זיבען יאהר איז ער געווען אין וואלד, געשלאפען אויף דער גאלער ערד, געגעסען פוילע ווארצעל און געזאגט תהלים מיט זוהר. ער איז אזוי איסגעדארט געווארען, אז מען האט איהם געקאנט דורכציהען דורך אן אויער פון א נאדעל, און אזוי דורכזיכטיג, אז מען האט איהם גארנישט געזעהן. ער איז פראסט געווארען א רואה ואינו נראה, איהר פארשטעהט?

אז ער איז געקומען צו דער מדרגה, האט ער זיך אויפגעהויבען צוריק צו געהן אין ישוב אריין; איהם האט זיך געדאכט, אז אצינד איז ער שוין אויף אייביג באפרייט פונ'ם יצר הרע, אז ער מעג שוין פאהרען אהיים.

נאר קוים ער איז ארויס פונ'ם וואלד — כאפט זיך אויף פלוצים א שטורעם־ווינט, און קעהרט איבער וועלטען! דאס איז געוועזען פונקט דאמאלט, ווען די למד־וא"ו צדיקים האבען צו־שפרייט דעם יצר־הרע'ס אש אויף אלע פיער עקען פון דער וועלט. און עס האט איהם, ניט פאר אייך געדאכט, אריינגעפרושעט א שטויב אש אינ'ם לינקען אויג. א שעהנע מעשה! דאס לינקע אויג האט אנגעהויבען צו זעהן אזוינע זאכען וואס, רחמנא לצלן, מען זעהט עס נישט אויף דער גאנצער וועלט. פונ'ם לינקען אויג האט זיך באלד אנגעשטעקט דאס רעכטע אויג, באלד איז עס איהם געקראכען אין מוח. נאכדעם אין הארצען אריין; איך וועל אייך נישט לאנג ברייען — דער בעלמער מלמד איז געווארען פול מיט יצר־הרע, און אז ער איז געקומען צוריק אין ישוב אריין, האט ער. וואס טויג אייך מעשיות, צוריק אנגעשטעקט די גאנצע וועלט.

מיין זיידע, עליו השלום, וואס האט מיר דערצעהלט די מעשה, פלעגט אלץ זאגען, אז ווען נישט דער בעלמער מלמד, וואלטען מיר שוין לאנג נישט געווען אויף דער וועלט! און ווען ער, דער זיידע עליו השלום, האט געזעהן א חתונה, א ברית, אדער א פדיון הבן, פלעגט ער אלץ זאגען: „דאס איז דעם בעלמער מלמד'ס מלאכה; אין יעדען פון אונז שטעקט א שטיק בעלמער מלמד..." —

ווי אַזוי אַ פּרוש איז געוואָרען אוים פּרוש.

איז געשטאַנען אַ פּרוש, פרייטאָג נאָכ'ן קניזש, וואָס ער האָט ביי דער שוחט'קע געגעסען, אין לעדיגען בית־המדרש, אַן דער זייט פון אַ שטענדער, אויף וועלכען עס איז אָפען געווען „שיר־השירים". ווי עס פּאַסט פאַר פרייטאָג.

מיט די הענט האָט ער זיך אַ פּריש בעזעמעל — אַ פּריש בעזעמעל פון פּרישע ברעזינע צווייגלעך און פּרישע, האַרטע, גרינע בלעטער — געבונדען; מיט די פייכטע־פאַר'חלום'טע אויגען אין „שיר־השירים" אריינגעקוקט, און מיט די ליפּען אַ פּסוק נאָך אַ פּסוק, האַלב זינגענדיג, געמורמעלט...

אַז ער איז געקומען צום פּסוק: „הנך יפה, רעיתי" — דאָס איז טייטש: דו ביסט מיין חבר'טאָרין, שעהן — האָט ער (דאַכט זיך, צופעליג) צו דער מערב־וואַנט אַן אויג געוואָרפען. צום פענס־טערל אין דער מערב־וואַנט, וואָס געהט אין דער שמש'טעס שטוב אריין...

און באותו הרגע האָט ער פּלוצלונג דערפיהלט, אַז עפּעס הויבט איהם אַן צו שטיקען אין האַלז און רייסט זיך אַרוים דורכ'ן מויל.

דערשרעקט ער זיך, עפענט ברייט דאָס מויל, — שפּרינגט איהם, פון מויל אויפ'ן שטענדער אַרויף, טפעס אַ קליינס, אַ גרינ־ליכס, אַ ריהרעוודיגס...

ער קוקט זיך בעסער צו: אַ קליין־ריהרעוודיג גרינליך מענשעל. נאָר אַ ווײדעלע האָט עס פון הינטען, און אויף הינערנע פיסלעך שפּרינגט עס.

— ווער ביסטו?

— דיין מחשבה, — ענטפערט לאַכענדיג דאָס קליינע מענ־

שעלע, און באַווייזט צוויי שורות ווייסע, שאַרף־שפּיציגע ציינדעלעך.

— איך האָב שיר־השירים געזאָגט! — באַליידיגט זיך דער פּרוש.

— „הנך יפה, רעיתי.“ — אמת: און דערבײַ צו דער שמש׳טעם פענסטערל אַז אַזיג געוואָרפן — נישט די כנסת ישראל. — ברייגע דער שמש׳טעם האַסטו אין זין געהאַט... ווילסט זי זעהן?

רוקט זיך דער פּרוש אָפּ דערשראָקען.

— נו, נו, — לאַכט דאָס מענשעלע, — איך האָב סיי־ווי־סיי היינט קיין צייט נישט: איך מוז אַראָפּ אונטען, פאַרשרייבען זיך אין ספר הנולדים — אַ מעטריקעל מאַכען. איך וועל צוריק קומען. און פאַרשווינדט.

מיינט דער פּרוש: אַ זעהעניש, אַ פאַרבלענדעניש געווען... ער שלאָפט שוין נישט אַזוי פיעל נעכט!

שטאַרקט ער זיך, נעמט צוזאַמען די צווייגלעך, פאַרענדיגט דאָס בעזימעל און געהט אין מרחץ אַריין.

ווייטער אַ פרייטאָג נאָכ׳ן אָנבייסען; ער איז ווייטער איינער אַליין אין בית־המדרש...

זיצט ער, קוקט אַריין אין „תרגום שני“.

הפלא ופלא שלמה דעם מלך׳ס פּאַלאַץ.

פון קריסטאַל, אינמיטען ים...

פאַרמאַכט ער די אויגען פאַר גרויס תענוג און שאָקעלט מיט׳ן קאָפּ אין דער ברייט:

— אײַ־אײַ־אײַ!

באַקומט ער אַ קליין שנעלעכעל אין דער נאָז

עפענט ער די אויגען — דאָס מענשעלע!

נאָר גרעסער, דאַכט זיך איהם.

— ביסט, דאַכט זיך, צונעוואַקסען?

— דו טראַכסט און איך וואַקס.

איך האָב נישט געטראַכט! — לייקענט דער פּרוש — „תרגום שני“ געלערענט.

— אמת! אבער טיף אין שטילען הארץ געטראכט:
„אין אזא פּאלאץ, אינמיטען ים מיט איהר צוזאמען...“
לאזט דער פרוש אראפּ דעם קאפּ.
— זי ווערט א כלה, — זיפצט ער.
— נארישקייטען.
— מיט יונה ליבעל׳ס...
— ער הוסט.
— איז וואס?
— וועט ער שפּעטער בעסער הוסטען... שפּייען מיט בלוט...
— איז וואס — —
— דערוייל גארנישט: דאס פרי׳לע מוז זיך אויסשטעהן אויפ׳ן בוים...

באטראכט איהם דער פרוש, פארשענדיג.

דערזעהט ער, ווי ער איז איבער דער צייט גאר רויט גע־ווארען.

— אוי, ווי רויט דו ביסט געווארען! — שרייט ער אויס. דערשראקען.

— „אדם“ — ענטפערט דאס מענשעל — איז א מענש, „אדם“ איז רויט, „דם“ איז בלוט...

— וואס פלאפּעלסטו?

— ס׳וועט קומען די רעכטע צייט, וועסטו פארשטעהן!

— זאג בעסער — מאכט ווייטער דאס רויטע מענשעלע נאר א קליינער פויזע — ווילסט זי זעהן? זי צוואגט זיך אצינד.

און אז דער פרוש זאגט נישט: ניין, גיט דאס רויטע מענ־שעלע א בלאז צום פענסטערל צו אין דער מערב־וואנט, עפענט זיך דאס פענסטערל, שטעהט בריינע, דער שמש׳טעס טאכטער, צו זיי מיט די אקסעל, איבער א שיסעל הייס וואסער און צוואגט זיך לכבוד שבת.

— זעהסט — מאכט דאס רויטע מענשעלע — אביסעל האר! די שיסעל איז פאר זיי צו קליין. זי האלט זיי קוים אין דער שיסעל!

כאפּט איהם דער פרוש אן דערשראקען:

— זי קאן זיך נאך אויסדרעהען און דערזעהן!

— וועמען ?
— דיך ! זי וועט זיך חלילה, דערשרעקען !
— אויסער דיר — ענטפערט דאס מענשעלע — קאן מיך קיינער נישט זעהן...
— רעד שטילער !
— אויסער דיר, הערט קיינער נישט מיין קול... זעה בעסער דאס האלז־און־נאקען : אז אלאבאסטערען וואס ?
און, אז דער פרוש ציטערט :
— ווילסט, איך זאל זי דיר ווייזען ? ווי אחשורוש האט גע־וואלט זעהן ושתי׳ן, ווילסט ?
— כ׳וויל ! — ענטפערט דער פרוש, קוים ריהרענדיג מיט די פארברענטע ליפען...
— וועסט אונטערשרייבען ?
— וואס ?
— א כתב ! — מיט׳ן בלוט פון מינדסטען פינגער...
— כ׳וויל, תיכף, גיב אהער !
— געה איך שוין אראפ און ברענג א כתב.
דאס מענשעלע איז פארשוואונדען, דאס טירעל איז פאר־מאכט, און דער פרוש וואקעלט זיך קוים צו צו א באנק.

הושענה רבא, שפעט ביי־נאכט.
אויפ׳ן שולחן ברענען זיך צוויי יאהר־צייט־ליכט.
דער פרוש זיצט אויף דער באנק הינטער׳ן אויוון. באווייזט זיך דאס קליינע מענשעלע, וואס איז שוין, אייגענטליך, נישט אזוי קליין געווען, — און דערלאנגט איהם עפעס צו דער האנט.
— וואס איז ? — פרעגט דער פרוש.
— „חוזק האט דעם מאטען נישט דערקענט" — וויצעלט זיך דער רויטער. — עס איז דאך דיין קניפיק. האסט דאך מיר איהם געגעבען אויסצושלייפען.
— ווען ?
— איינמאל, האלבער נאכט, נאך א זעהעניש.
— נאך וואס .

— „אדם“ — א מענש, „אדם“ — רויט — —

— שווייג! — שרייט אויס דער פרוש אין איין שרעק.

שמייכעלט דאס רויטע און פאררעדט:

— אבער זעה, ווי אויסגעשלייפט!

ער עפענט דעם קניפיק — די קלינג ניט א בליץ.

— ווי א חלף — מאכט ער — פרואוו אויפ'ן נאגעל.

דער פרוש נעמט מעכאניש דאס מעסער, פרואווט דאך נישט און זאגט פארבענקט:

— זעהן וויל איך!

— אז דו האסט אונטערגעשריבען, מהיכא־תיתי! — ענט־פערט דאס מענשעל און רופט:

— וואנט, וואנט, לאז זיך אראפ

פאלגט זי די מערב־וואנט, לאזט זיך אראפ — בריינע שלאפט אויף א באנק־בעטעל.

זיצט דער פרוש, פארבאדען אין שוויים, מיט ציטעריגע הענט און פיס, א פנים — ווייס ווי קאלך און ברענענדיג־פארגלאצטע אויגען און קוקט.

זיצט דער רויטער לעבען איהם און רוימט איהם אין אויער אריין:

— זעהסט א יד'ל, וואס? אפגעטאקט! אז עלענבויגען! פון עלפענביין, וואס?

— מעהר! מעהר! — לעכצט דער פרוש מיט פארברענטע ליפען.

— קאלדרע אראפ!—הייסט דער רויטער און עס געשיהט.

—ווי מיינסטו — שמייכעלט ער — שענער ווי ושתי!

— שולמית! — מאכט דער פרוש מיט שוים איבער'ן מויל.

— און דער פאלאץ, — ציטערט ער — דער פאלאץ, קרים־טאל אינמיטען ים?...

— וועט זיין! — פארזיכערט דער רויטער — די פרי איז אויסגעשטאנען... היינט, מארגען וועט זיין. נאך א קלייניגקייט פעהלט...

— אבער ס'העמד, ס'העמד אראפ! — קאכט דער פרוש —

באותו הרגע איז אבער דאס גאנצע זעהעניש פארשוואונדען.

די וואנט איז צוריק ארויף אויף איהר ארט.

— וואס איז דאס? וואס האסטו געטאן?

— נישט איך — ענטפערט דער רויטער, — יונה ליב׳עלם!

— יונה ליב׳עלם, ער? ווי אזוי?

— געקומען תורה לערנען... זיצט ביי דער מזרח־וואנט. האב איך קיין שליטה נישט... מוז מען ווארטען. אדער — זיינער פטור ווערען...

מאכט זיך דער פרוש, די לעצטע ווערטער נישט הערענדיג, און בויגט זיך אויס, און שטרעקט ארוים דעם קאפ פון הינטער׳ן אויוועז.

אמת, יונה ליב׳עלם זיצט ביי דער מזרח־וואנט און לערענט. ער האט ביים זעהעניש, זיין קומען נישט געהערט.

— און ער הוסט נישט! — מאכט ער בייז, און דריקט, נישט ווילענדיג און וויסענדיג, שטארקער דאס הענטעל פון קניפיק אין דער האנט. ער הויבט נישט אן צו הוסטען!

— ר׳וועט! — זאגט דער רויטער.

הויבט יונה ליב׳עלם אן צו הוסטען.

— א פשוט׳ער הוסט! — זאגט דער פרוש, — ווי פון א קאטער.

— כאפט זיך יונה ליב׳על אן ביים לייב; ער פארקייכט זיך. ער הויבט זיך אויף און געהט צו צום כיור, גאך אביסעל וואסער. צוריקצואוועגס וואקעלט ער זיך...

— גברא קטילא, וואס?

— ניין! — ענטפערט דער פרוש, — היינט הושענא־רבא... דער שאטען געהט איהם נאך!

— א ציטערינגער, א דינער... ווי לאנג מיינסטו...

— אויפדערוואך איז די חתונה — האקט איהם פינסטער איבער דער פרוש.

— וועט זיין א יונגע אלמנה!

— כ׳וויל נישט, ער זאל זי אנריהרען! — שפרינגט אויף דער פרוש מיט שוים איבער׳ן מויל.

— קאנסט דיר אן עצה געבען.

— ווי אזוי ?

יונה ליב'עלם האט זיך אפגעשטעלט, אטעם צו כאפען און דאס רויטע מענשעל זאגט :

— קום צו צו זיין שאטען !

— וואס וועט זיין ?!

— וועסט זעהן !

זיי געהען צו, דער פרוש איז בארוועס, הערען זיך נישט די טריט.

— פארליר נאר נישט — ווארענט דער רויטער — דעם קני־פיק, — ס'וועט טון א קלאפ.

דער פרוש דריקט פעסטער דעם קניפיק אין דער האנט.

יונה ליב'עלם שטעהט אינמיטען בית־המדרש, האלט זיך אן ביי א שטענדער און קייכט, זיי שטעהען אויף זיין שאטען.

— ווילסט פטור ווערען ? — פרעגט דער רויטער.

דער פרוש שאקעלט מיט'ן קאפ אויף יא.

זיין קול וואלט יונה ליב'עלם געהערט.

— לאז אראפ דעם קניפיק אויפ'ן שאטענס האלז, געשווינד לאז אראפ !

און אז דער פרוש ווייגערט זיך, גיט איהם דער רויטער א שטויס אן עלענבויגען ; פארלירט ער דאס מעסער.

פאלט דאס מעסער מיט'ן שפיץ אראפ, שטעכט דורך דעם שאטענס האלז און בלייבט שטעקען אין דער פאדלאגע.

אין דער זעלבער רגע פאלט יונה ליב'עלם אנידער, און א שטראם בלוט שיסט איהם ארויס פון האלז.

גיט דער פרוש א געשריי : געוואלד ! און כאפט זיך אויף !

ווארים דאס אליץ איז א שווערער, וויסטער חלום, אויף דער הארטער באנק, אין לעריגען בית־המדרש, אין א לבנה'דיגער נאכט געוועזן...

און אז דער פרוש האט זיך אויפגעכאפט שטעהענדיג אינמיטען בית־המדרש, פארבאדען אין שוויס, האט ער זיך דערשראקען, דערנאך צוגעוואקעלט צוריק הינטער'ן אויווען ארונטער, אפירגע־

שארט זיין זעקעל מיט זאכען פון אונטער א באנק, פארבונדען מיט א שטריקעל, געווארפען איבער די פלייצעס און איז ארויס פון בית־המדרש...

אהיים אדער אין דער וועלט אריין. —

בשעת מגפה.

1.

דאָס שטעדטעל שרעקט זיך.

„זי געהט! אוי, זי איז שוין נישט ווייט! ארום אין די דער־פער איז סכנות נפשות! רבונו של עולם! וואָס טוט מען?". אל תפתח פה לשטן: דעם נאָמען פון דער מגפה טאָר מען נישט ברענגען איבער די ליפּען. נאָר די שרעק לעגט זיך יעדען ווי א שטיין אויפ'ן הארץ.

און עס קומען אַלע טאָג ערגערע ידיעות: אין אַפּט איז א וואַסער־טרעגער געפאַלען מיט די קאַנען אינמיטען גאַס... אין אָסטראָווצע האָט מען צוויי אידען געפּאַלמעסט. אין בראַטקאָוו זיצט א דאָקטאָר מיט א סטודענט פון ווארשוי. ראַכעוו איז אָפּגעשלאָסען, מען לאָזט נישט ארויס און נישט אריין.

גאַנץ ראַדאָם איז ארומגענומען מיט א צעפּ פון קאָזאַקען... אין צוויזמיר, רחמנא לצלן, זאָגט מען, פאַלען מענשען ווי פליגען... א שרעק!

דער האַנדעל ווערט שוואַכער, די פרומקייט שטאַרקער. תבואה־סוחרים האָבען זיך מורא צו ריהרען פון ארט. דער גרויסער יחסל האָט שוין זיין פערד־און־בודקע פאַרקויפט — א שאָד דער האָבער; די תבואה־מעקלער ציהען אַלע טאָג פעסטער איין די גאַרטלען אויפ'ן לעדיגען מאָגען, און די שטיבער ווערט אַלע וואָס מעהר רחבות: מען טראָגט ארוים יעדען פרייטאָג עפּעס אַנדערש צו פאַרזעצען אויף שבת! א בעל־מלאכה, אָפּט אפילו א בעל־הבית.

כאפּט אַן איבעריגען טרונק־בראַנפען, צו מאַכען זיך אַ האַרץ, אויף קוראַזש... פון דעם האָט דאָך אַ שענקער קיין פּרנסה נישט, און אַ פויער זעהט מען זעלטען אין שטעדטעל... פאַר דאָס — האָט דעם רופא'ס ווייב אויסגעטאַן דאָס שייטעל און אנגעטאַן אַ האַרבאַנד. אַ באַהאַלטענער משכיל האָט פאַרברענט ברישׂ־גלי אַן „אהבת ציון" און גענומען זיך צו תהלים זאָגען. די דינסט פון בעדער איז גע־קומען צום רב, אַרויסנעמען אַ תשובה, באשר... זי פלעגט אַלע פרייטאָג אַריינקוקען דורך אַ שפּאַרע אין באָד אַריין צו די מענער... עפּעס אַ יונגערמאַן, מען וויל נישט פּורש בשמו זיין, פאַסט שוין אַ גאַנצען חודש און קלערט נאָך אַ פּרוש צו ווערען. גאָט ווייסט, פאַרוואָס פאַר אַ זינד! טייל שניידער טראָגען אָפּ דעם יתור; קצבים גיבען אַ גרעסערען צולאָג. איין ירוחם חלפן האַלט זיך נאָר, נעמט ניט ווייניגער פאַר 10 פּראָצענט אַ חודש אויף אַ חרם־קווי־טעל, מיט אַ משכון... דאָס איז אַ האַרץ — אַ קיזעל־שטיין!

און די פּנימ'ער זענען געל און בלאַס, די ליפּען — ברויז־און־בלוי, די אויגען — קיילעכדיג גרויס, די קעפּ — אַראָפּגעלאָזט... אין די גאַסען איז שטיל: צוואָוואָרפּענע, קליינע קופּקעלער מענשען. מענער באַזונדער און ווייבער באַזונדער, שטעהען און סוד'ען זיך אָהן לשון, שאָקלען מיט די קעפּ, מאַכען מיט די הענט און הויבען אַלע מאָל אויף די פייכטע אויגען צום בלייערנעם הימעל. וואָס האָט זיך אויסגעשפּרייט איבער'ן שטעדטעל... עס איז שטיל אַפילו אין בית־המדרש ביי מנחה ומעריב... פאַר דאָס איז פול די עזרת נשים אַפילו צו מנחה ומעריב. אַלע מינוט רייסט זיך אַ יאָמערליך גע־וויין דורך די אייזערנע קראַטען פון דער ווייבערשער שול אַרויס. אַז האַר און נעגעל שטעלען זיך ביי די מענער קאַפּויר! עס איז יערע נאָכט כל נדרי; מען באַדט זיך אין טרערען.

וואָס טוט מען? וואָס פאַר אַן עצה, וואָס פאַר אַ ראָט?

אין וואַרשוי — פאַרצעהלט מען, האָט מען טיי־הייזער גע־עפענט פאַר אָרעמע לייט, אַ ביליגע קיך געמאַכט; מען טיילט — קוילען, קליידער, עסען אומזיסט. אַלץ זייערע מיטעל... אַלץ נאָכטון די אומות העולם און אפשר דעם פּאָליצמייסטער צוליעב! דאָ האָט מען אַנדערע צדקות: „מאיר בעל־נס". גוטע אידען... און אַפילו וויכטיגע סגולות! באַלד שבת־צו־נאַכטס שטעלט מען אויף

די בענש־ליכט אין די פענסטער... אונטער'ן שטערטעל האט וואסיל א מיהל; מען וועט איהם ביינאכט אוועק־„לקח'ענען" די סטא־ווידלעס און באגראבען אויפ'ן הייליגען ארט; מען וועט חתונה מאכען א יתום מיט א יתומה; מען וועט איינרייסען שולען און קברים. מען וועט אלץ טון. ליידער אבער זענען די אלע סגולות אייבינע זאכען, און דאך איז ביי דער ערשטער מגפה, שנת תק"ץ, דער גאנצער מארק באוואקסען געווארען מיט גראז און אינמיטען איז נאר א פאר סטעזשקעס געוועזען, אויסגעטראטען פון דער חברה נושאים.

און אויסער דעם, און נאך שרעקליכער פאר דער מגפה, זענען: די דעזינפעקציע, איזאלאציע און, רחמנא לצלן, דאס פאלמעסען... א מענש לעבט נישט אייביג, שטארבט נישט מעהר ווי איין מאל... נאר טויט און לעבען איז ביים בעל רחמים אין דער האנט; עס העלפט וויינען, בעטען, תשובה טון; צדקה איז א רפואה... יענעס אבער איז אין גוי'שע הענט; מען נעמט ארוים דעם מארך פון די ביינער, עס קאסט אפ ממון מיט דמים, און—מען פאלמעסט! מען צושניידט א מת, רחמנא לצלן, אויף פיצפיצלעך, מען איז מקבר אהן תכריכים; אין סמאלע... אין שפיטאל ווייטער, סמ'ט מען... מען פארברענט אומשולדיגע בעטגעוואנט, אדער מען מאכט א צעפ פון קאזאקען, כאטש אלע זאלען שטארבען פון הונגער, אדער איינער זאל אויפפרעסען דעם צווייטען... כא! מען מוז אנהויבען טון, מען קאן דעם שונא אין שטאדט נישט ארייגלאזען!

עס שטעהען שוין בענש־ליכט אין די פענסטער, מען קוקט זיך שוין אום אויף וואסיל'ס מיהל, מען רעדט שוין וועגען חתונה מא־כען א יתום מיט א יתומה! און די שרעק וואקסט פון טאג צו טאג... מען האט געהאפט, אז די סכנה וועט אריבער צוזאמען מיט'ן זו־מער, מיט די גרויסע היצען...

עס איז שוין אלץ אריבער, עס איז שוין נאך ימים נוראים... עס איז, ב"ה, נאך סוכות... די קעלט נעמט שוין דורך די ביינער. עס ווייזט זיך אפט אביסעל שניי, און די מגפה רוקט זיך אלץ נעהנטער און נעהנטער! גאט זאל שומר ומציל זיין!

3.

צוויי שרעקען זיך נישט.

און דאך זענען דא אין שטעדטעל צוויי פארשוין, וואס שרעקען זיך נישט; נאך מעהר — זיי האפען אויף דער מגפה!

די צוויי פארשוין זענען: דער יונגער דאקטאר סאוויצקי, א קריסט, און, להבדיל, יוסל דער ישיבה־בחור!

סאוויצקי איז דריטהאלבען יאהר צוריק אהער געקומען באלד נאך דעם ענדיגען די אוניווערזיטעט... געקומען איז ער א גוטער קריסט, א דימענט! ממש מחסידי אומות העולם... מען האט זיך געוואונשען, דער וואיט זאל אזא גוטער זיין, עס האט אין דעם מענש קיין פיצעל גאוה נישט געשטעקט; ער האט זיך גארנישט געהאלטען גרוים; יעדען זיך אפגעגריסט, אפילו א קינד, אפילו א אידענע! אלטע לייט פלעגט ער אפטרעטען פון וועג... אידישע פיש האט ער ליעב געהאט, ווי דאס לעבען... און אלע בעלי־בתים האבען איהם שטארק מכבד געווען: מען האט זיך פאר איהם געגייגט, אראפגענומען אפילו דאס גאנצע היטעל. מען פלעגט איהם שיקען חלה אויף שבת, פארבעטען אפט אויף פיש. מען האט איהם געוואונשען כל טוב, נאר — געניצט האט מען איהם נישט...

ווער דארף דא א דאקטאר? א רופא איז ווענינ? און בפרט אז א רופא! ער גיט נאר א קוק אויפ'ן חולה, ווייסט ער שוין, וואס עס איז איהם... דעריבער איז טאקע קיין וואונדער נישט, וואס דער אפטייקער נעמט אן זיינע רעצעפטען! מעגליך איז דאך, אז אן אנדערער דאקטאר וואלט גיכער פראקטיק געהאט. עס זאל, למשל, געוועזען אראפקומען אן אלטער דאקטאר, אן אנגעזאפטער, מיט גרויסער פראקטיק... דא איז אבער אראפגעקומען א יונגער שנעק, וואס קאן זיך קיין וואנסע פון דער אויבערשטער ליפ נישט ארויסציפען, מיט א יונגען, בלאסען פנים'ל, ווי ביי א בתולה. אנגעטאן ווי א „פירציג", א „פראנטעל"; ערשט פון „חדר" ארוים! און אזוי ווי די אייער ווילען שטענדיג קליגער זיין פאר די הינער, מוז ער זיין א חולק אויפ'ן אלטען רופא, וואס האט שוין די ציין אויפגעגעסען אין דער מלאכה! מוז ער זאגען, אז די קראנקע נעמען צופיעל ריצען־

אויל, אז געהאקטע באנקעס זענען א סכנה, בפרט ביי א קינפעטא־רין. פיאווקעס הייסט ער שטעלען אויף דער שויב — זיי זאלען נישט שאטען... פון טרוקענע באנקעס מאכט ער חוכא־וטלולא, און גלויבט נישט אפילו אין זאלבען... איהר האט נאך געהערט, א דאק־טאר אהן א זאלב, אהן אביסעל בלוט־צאפען, ממש אהן באנקעס? און געה נוץ אזוינס! דער אפטייקער אליין דרעהט מיט דער נאז אויף זיינע רעצעפטען! פאר צוואנציג גראשען א רעצעפט!

סאוויצקי האט זיך געהאלטען אזוי א האלב יאהר: געפיהרט אן אפענע מלחמה מיט'ן רופא, און א באהאלטענע מיט'ן אפטיי־קער. מיט די בעלי־בתים האט ער אליין נאך גוט געלעבט.

עס האט אזוי לאנג געדויערט, ביז ער האט אויפגעגעסען די פאר גילדען, וואס ער האט פון ערגעץ געבראכט. מיט דער צייט האט ער זיך נאך פארשולדיגט: פאר דירה־געלט, פאר פלייש, פאר שפייז, פאר קליידער; אומעטום איז ער געווען א בעל־חוב, און די בעלי־חובות ווערען מיט יעדען טאג אומגעדולדיגער...

און איינמאל, אז דער קצב האט צוריקגעשיקט די דינסט אהן פלייש, האט סאוויצקי אראפגעלאזט די פליגעל און אנגעהויבען מודה זיין, אז בלוט־צאפען דארף מען, אז ריצען־אויל מעג מען נע־מען יעדע מינוט... מיט דעם האט ער זיך אבער גארנישט פארבע־סערט; ווארים — ערשטענס האט מען איהם נישט געגלויבט, אז ער מיינט עס ערנסט; ער וויל נאר אפשר ארייננארען דעם עולם! צווייטענס, ווייטער, אויב ער איז אליין מודה דעם פעלדשער, דארף מען דאך איהם אודאי אויף ערב יום כפור!

סאוויצקי האט ווייטער פון ערגעץ געקריגען א פאר גילדען (ביי קריסטען טרעפען זיך אפט ירושות פון רייכע פעטער און מוהמעס), האט ווייטער געקווענקלט זיך א האלב יאהר אומזיסט, און איז ווייטער אויף אן המצאה געפאלען: ער איז פלוצלונג געווא־רען אן א נ ט י ס ע מ י ט, אבער גאר א שארפער אנטיסעמיט.

ער האט אויפגעהערט צו גריסען. טיילמאל פלעגט ער אפילו אפשפריגגען און אויסשפייען אויף א איד...

דעם וואיט האט ער אנגערעדט, ער זאל, כאטש עס געהט צו ווינטער, אראפטרייבען עטליכע אידישע פאמיליעס פון פויערשער ערד... איז געקומען א נייער סטראזשניק (די אלטע האבען שוין געהאט זייער פעסט „לא יחרץ" געלט), פלעגט ער איהם אליין ארומפיהרען אין אלע הויפען און אנווייזען, וואו אומריינינגקייט איז...

דעם אפטייקער האט ער איינמאל געזאגט, אז ווען ער זאל זיין אויף זיין ארט, וואלט ער אלע אידען פאר'סמ'ט!... און נאך, און נאך אזוינע זאכען...

די המצאה האט שוין אביסעל געהאלפען! טייל בעל־בתים האבען איהם אנגעהויבען רופען, צאהלען פאר וויזיטען. כאטש מען פלעגט צורייסען די רעצעפטען אדער אויסגיסען די מיקסטורען און ארויסווארפען די זאלבען, — דעם שונא ישראל מוז מען פארמאַכען דאס מויל... עס איז אויך געווען א מין חורש, א מין „לאַ־יחרץ־געלט“... אויף פרנסה האט עס ד א ך נישט געניגט!

מעהר קיין המצאות האט ער נישט געהאט, עס איז שוין קיין האפנונג נישט געוועזען, עס זאל זיך פארבעסערען.

דערצו האבען זיך נאך געמאכט עטליכע אומגליקליכע צופאַלען: ער האט א אינגעל ניט געקאנט ארויסנעמען אן ארבעס פון אן אויער... א קראנקער האט זיך יא אמאל איינגעשטעלט דאס לעבען און גענומען זיין רעצעפט, איז ער פונקט אין א וואך ארום געשטארבען! דאס ערגסטע איז געוועזען, וואס ער האט זיך איינמאל נישט איינגעהאלטען און געזאגט, אז היץ איז גאר קיין קרענק נישט, נאר א רפואה. עס איז גאר א מין כלי זיין, מיט וואס דער גוף אליין וויל גובר זיין די קרענק!... ווער עס האט געהערט, האט שיער נישט געפלאצט פון געלעכטער... נאך מעהר האט מען געקייכט פאר לאכען, אז עס האט זיך געטראפען, מען האט איהם גערופען צו א יולדת, ארויסצונעמען דאס „ארט“. די שטאדט־באבע איז גראד ארויסגעפאהרען אין א דארף אריין, און מען האט ג ע מ ו ז ט קומען אויף זיינע הענט! די נארישע הכנות, וואס ער האט געמאכט! ער האט געהייסען אריינגעבען א שיסעל וואסער, א שטיקעל זייף! ער האט אין דער שיסעל עפעס אריינגעגאסען פון א פלעשעלע, וואס ער האט מיטגעבראכט. דער עולם שטעהט אלץ און קוקט, מען מיינט, אז ער טוט דעם אפטייקער להכעיס, און מאכט אין דערהיים די רעצעפט, אדער גאט ווייסט, וואס דאַ וועט זיין... צום סוף נעמט ער פשוט און וואשט זיך די הענט! — און הענט האט ער דוקא געהאט ריינע ווי גאלד, ווי דער שטיינער איז ביי קריסטען! — ווייניג נאך, נעמט ער א מעסערל און רייניגט אונטער די נעגעל, להבדיל — א כשר'ע אידענע אין מקוה אריין! דערנאך פארשארצט ער די הענט און ווייטער געוואשען... עס איז

דען גאר נאך צו דערצעהלען? הכנות פון א קונצענמאכער... דער־נאך האט ער אפילו גליקליך ארויסגענומען דאס „ארט“. די יולדת, וועלכער עס איז נישט געוועזען צום ערשטען מאל, האט אפילו געזאגט, אז ער האט א שמעלערע האנט פון דער באבען, און מאכט עס, ווען נישט די משוגע'נע הויות, געשווינדער; נאר ווער קאן אויסשטעהן אזוינע הכנות? און וואס טוט מען, אז עס איז אין שטוב נישטא קיין זייף? דא איז גראד א וועש געוועזען, אבער ווייטער?

דאס אלץ צוזאמען האט געבראכט דערצו, אז סאוויצקי'ן איז נעגאנגען, ווי א רשע אויף יענער וועלט. און נאך דריטהאלבען יאהר האט ער איינגעזעהן, אז ער וועט דא נישט אויסהאלטען. אז, בחרפתנו, די הויזען שווימען שוין אויף איהם ארום. ער ווערט פון טאג צו טאג דארער און קאן נאך אריינפאלען אין א קרענק. האט ער שוין געוואלט מאכען פליטה. דערווייל — זי געהט!

— ניין! אין אזא צייט פאהרט מען נישט ארויס פון אזא שטעדטעל! עס וועט זיין א גאלדענע צייט! עס איז שוין אפילו געקומען א „פריקאז“, מען זאל אויפשטעלען א „באראק“ פאר קראנקע אויף כאלעריע און אפזונדערען א הויז פאר זייער הויז־געזינד. און כאטש קהל האט זיך געלאזט קאסטען און איבערגע־קויפט דעם וואיט־מיט די סטראזשניקעס, מען זאל די „הוצאה“ נאר פארשרייבען, און ניט איבערשרעקען דאס שטעדטעל, — האט דאך יעדערער געפיהלט, אז זי געהט, אז זי רוקט זיך! אז עס איז פאר יעדען סכנות נפשות און פאר סאוויצקי'ן א גליק! ער וועט נעמען ביי דער רעגירונג דריי—פיער רובל א טאג; די קראנקע וועלען צאהלען באזונדער... געזונטע וועלען צאהלען, מען זאל זיי נישט, חס ושלום, האלטען פאר קראנקע. און אלע אידעלעך וועלען צאהלען: פאר יא־דעזינפעקציע, נישט־דעזינפעקציע, יא־איזאלא־ציע, נישט־איזאלאציע, פאר אריין און ארויסלאזען, פאר רעדען און שווייגען, און דער עיקר — „קבורה־געלט!“ פאר אום־געפאלמעסט, אהן סמאלע...

סאוויצקי לעבט אויף! עס ווערט איהר פרעהליך אויפ'ן הארץ.

ער שפאצירט אין די גאסען, פייפענדיג א פרעהליך לידעלע.

ער קוקט יעדען לוסטיג אין פנים אריין; ער קוקט אין אלע טירען,

אין אלע פענסטער אריין: אידעלעך האבען זיך ליעב צו באהאל־
טען; אה! ער וועט נישט לאזען! זיי וועלען איהם פאר אלע יאה־
רען באצאהלען! ער וועט זיך אפנעמען זיינס!

דערנאך וועט ער ארויס פון פארהאקטען שטעדטעל און חתונה
האבען! ווארים, ווען האט ער דא? דעם אפטייקערס טאכטער,
די מאוס'ע בריאה?

3.

דער צווייטער, וואס שרעקט זיך נישט.

חתונה האבען וויל אויך יוסל דער ישיבה־בחור, און האפט
אויך דעריבער אויף דער מגפה. ער איז א ארעמער יתום אין
שטאדט. די בעלי־הבתים זאלען אפילו וועלען, קאנען זיי קיין אנ־
דערען יתום נישט קריגען; מען וועט איהם מ ו ז ע ן חתונה
מאכען!

און עס ווילט זיך איהם שטארק חתונה האבען. און עס איז
קיין וואונדער נישט! ער האט עס בירושה: זיין טאטע, זיין זיידע
אין זיינע יאהרען, האבען שוין אפילו קינדער באגראבען. אבצעהן
יאהר איז ער אלט! „ללעג ולקלס" איז ער. „אלטער בחור" רופט
מען איהם, „בוגרת"... בייטאג אין בית־המדרש האט ער קיין רוה
נישט. די ווערטלעך אויף זיין חשבון שטעכען איהם ווי שפיל־
קעס. ביינאכט איז נאך ערגער! איינער אליין ליגט ער אין בית־
המדרש אויף דער הארטער באנק און שלאפט נישט גאנצע נעכט...
בייזע חלומות לאזען איהם נישט שלאפען; אויף די גלייכע ווענט
וואלט ער געקראכען...

ער בעט זיך און חלש'ט פאר שכנים, מען זאל איהם רעדען א
שדוך! רחמים, בעט ער זיך, און הערט פון יעדען אלץ די אייגענע
תשובה: סיידען מיט דער מלכה שבא! ווער וועט דיך נעמען,
פארך?

דעם „פארך" האט יוסל גראד נישט געהאט; פאר דאס האט
ער אבער געהאט אנדערע מעלות... אחער געקומען איז ער פאר א
יאהר פיערצעהן מיט'ן פאטער — א פאקענטרעגער, וואס איז,

דורכפאהרענדיג, דא קראנק געווארען, און לא עליכם, געשטארבען.
אפילו די מוטער האט ער נישט געקענט, דעריבער פלעגט ער טאקע
וואנדערען פון קינדהייט אן צוזאמען מיט'ן פאטער.

קהל האט רחמנות געקריגען, בעלי־הבתים האבען אויסגע־
קויפט אלע ספרים, דערפאר בחצי חנם דעם פאטער באגראבען,
אפילו א שעהנע קרקע געגעבען. דעם יתום האט מען אריינגענומען
אין תלמוד־תורה און געהייסען שלאפען אין בית־המדרש. געגעסען
האט ער טעג, ווי עד היום.

אין א האלב יאהר ארום האט יוסל אין בית־המדרש געמא־
זעלט, דערנאך געפאקט און געקריגען א געשטיפעלט פנים ווי א
ריב־אייזען.

אין א יאהר ארום האט איהם אן אנדער אומגליק געטרא־
פען: אין בית־המדרש איז געווען אן אלטער, צושפאלטענער אוי־
ווען, און ער איז שוין דאמאלט דער אפיציעלער הרובע־הייצער גע־
וועזען. דער אויווען איז געווען אן אלטע קאליקע און האט שוין
קיין היץ נישט געהאלטען. בייטאג איז נאך געווען צו דערליידען;
ביינאכט פלעגט ער אבער אויסגעפרוירען צו ווערען. פון די לא־
כעס, וואס די בעלי־בתים האבען איהם געשענקט פאר א יום־טוב,
האט ער זיך קוים געהאט צו קליידען, צוצודעקען זיך האט איהם
שטענדיג געפעהלט. איינמאל האט זיך יוסל מיישב געווען, און
אוועקגע'גנב'עט דעם שליסעל פון האליץ־קאמער. ער האט אנגע־
הויבען גנב'ענען האליץ און יעדען טאג שטארקער און שטארקער צו
הייצען, און זיצען קעגען פייער און ווארעמען זיך. איינמאל האט
איהם גאט, ווי דער עולם זאגט, פאר דער גנבה געשטראפט. דער
אויווען האט פלוצלונג געפלאצט, א שטיק איז ארויסגעפאלען און
צובראכען איהם א פוס... דער שטאדט־רופא האט איהם אפילו דעם
פוס אויסגעהיילט, נאר ער איז געבליבען שוין קירצער פאר'ן צוויי־
טען, און יוסל הינקט פון דאמאלט אן!

דערצו איז ער קיין עלוי נישט געווען, קיין גרויסער מתמיד
אויך נישט... ווער וועט אזוינס אויסכאפען? ווער וועט זיך אויף
אזוינס לאקאמען? קיין וואסערטרעגער וועט אויך אזא איידעם
נישט נעמען. און דא, ווי אויף להכעיס, האבען ביי איהם די אוי־
גען געברענט ווי ברענענדיגע קוילען; דאס הארץ האט געקלעמט
און געבענקט און געקרענקט נאך עפעס... אפט פלעגט זיך איהם

דער קאפ פארדרעהען, און די אויערען האבען איהם ווי גלאקען גע־קלונגען און עס האט איהם געווארפען, ווי אין א פיבער, היץ און קעלט, היץ און קעלט...

נאר ווער קוקט זיך אום אויף א יתום!

די בעל־בתים זענען יוצא דערמיט, וואס זיי גיבען איהם טעג... אויך, אומשטיינס געזאגט, וואס פאר אן עסען מען גיט איהם! וואס איז. עולם הבא וועט מען פונ'ם האבען? א יונג וויל נישט לערנען, אז ער זיצט איבער א ספר און איז גאר אויפ'ן עולם הדמיון, מען רעדט צו איהם און ער הערט נישט! אינמיטען כאפט ער זיך אויף, שפרינגט אפ פון ארט, לאזט איבער דעם ספר נישט פארמאכט, און לויפט ארום ווי משוגע אין בית־המדרש, קעהרט אום אלע שטענדער, ווארפט אום מענשען, גלייך דער טייוועל וואלט איהם געטראגען...

א משוגע'נער, א פלוט! — האר־פלאקס, קנאכען, פארשי־מעלט ברויט, אייערנעכטיגע קאשע איז אויך אן עברה איהם צו געבען... וואס האט מען פונ'ם? — זיין גליק נאך, וואס ער איז א יתום!

אז עס מאכט זיך אזא „בן" ביי טאטע־מאמע, גיט מען די סחורה אוועק צו א בעל־מלאכה... איבער א פרעמד קינד וויל קיינער נישט שאלטען. ווער וויל אזוינס אויף זיך נעמען? דער פאטער איז געוועזען א איד א למדן, ביז אין דער לעצטער מינוט האט ער מיט מענשען גערעדט פון תורה, געשטארבען ווי א צדיק, אין חודש ניסן, און נאך א שארפען, אבער גאר א שארפען ודוי... נו, געה גיב זיינס א קינד צו א בעל־מלאכה! ווער וועט אויף זיך נעמען אזא פאר־ענטפער פאר א שוכן־עפר?

און יוסל וואקסט איינער אליין אין בית־המדרש; בייטאג עסען איהם די ווערטלעך אויף די גאל, ביינאכט זויגען איהם בייזע חלומות דאס בלוט פון די אדערען... שוין צוויי־דריי יאהר, אז ער האט קיין מנוחה נישט!

אין דער התחלה האט ער זיך נישט געלאזט; ער האט גע־וואוסט, אז דאס זענען שלעכטע געדאנקען, הרהורים רעים. די גע־דאנקען זענען אבער אלע מאל שטארקער. און זיין ווילען שוואכער און שוואכער געווארען, און ער האט אנגעהויבען פאסטען תעניתים.

עס האָט אבער נישט געהאָלפען! תהלים זאָגען — קיין פעולה נישט! לערנען — אז ער זעהט קיין אות נישט! פאר די אויגען פליהען איהם פייערדיגע רעדער!

ער האָט גענזעהן, אז דער יצר־הרע איז שטאַרקער פון איהם. האָט ער אראָפּגעלאָזט די פליגעל, אויפגעהערט זיך אנטקעגען צו שטעלען! — ער האָט זיך נאָר געטרייסט, אז ער קאָן דאָך אמאָל חתונה האָבען! און ער האָט געוואַרט אויף שדוכים, און אז זיי זענען נישט געקומען צו איהם, איז ער געגאַנגען צו זיי, די בושה אין א זייט, נאָר נישט אזוי געשווינד פאַרבויגט מען די בושה.

חדשים גאַנצע האָט געדויערט, איידער ער האָט זיך איינגע־שטעלט צו רעדען מיט א שדכן, פריהער מיט איינעם, דערנאָך מיט'ן צווייטען, דערנאָך מיט א דריטען, ביז ער איז אויסגעגאַנ־גען די גאַנצע שטאָדט שדכנים... און אז דער לעצטער האָט איהם אויך געענטפערט די אייגענע תשובה, אז נאָר די מלכה־שבא וועט איהם נעמען, איז ער אריינגעפאַלען אין א מרה־שחורה.

עס איז איהם נמאס ומאוס געוואָרען דאָס לעבען.

איינמאָל, ביינאַכט, איז איהם דורכגעפלויגען א געדאַנק דורכ'ן ברעננענדיגען מוח, אז איידער אזא לעבען, איז בעסער שוין דער טויט.

עס האָט זיך ביי איהם אנגעהויבען א נייע מלחמה מיט'ן נייעם זינדיגען געדאַנק, און ער האָט ווייטער נישט גובר געוועזען! צום ערשטען מאָל איז ער, דער געדאַנק, דורך ווי א בליץ און נעלם געוואָרען... דעם צווייטען טאָג איז ער דאָך צוריקגעקומען און שוין לענגער געוויילט; דעם דריטען טאָג האָט ער שוין געטראַכט דעריי־בער לענגער. ער האָט זיך דערמאָנט, אז יענע וואָך איז געוועזען א שטאַרקער ווינט, מן הסתם האָט זיך עמיצער געהאַנגען... אפשר א גוי? ניין! צוליעב א גוי וועט קיין ווינט נישט זיין; מן הסתם א איד! פאר א יאָהרען איז א איד דערטרונקען געוואָרען אין מקוה— חיים שניידער. ווער ווייסט, אפשר האָט ער זיך אומיסנע דער־טרונקען? וואָס טוט א שניידער אינמיטען יאָהר אין מקוה? מילא ערב יום־כפור געהען אלע אין מקוה אריין, אבער אין א שעהנעם העלען מיטוואָך?

א פּאָר טעג שפּעטער האָט עס איהם אויך געצויגען ווי מיט צוואַנגען אין מקוה אריין. „וואָס שאַרט עס? געהן מעג איך

דאך? איז ער געגאנגען. ער האט זיך דאך אפילו נישט אויס־געטאן. ער האט געפיהלט, אז קוים געהט ער אריין, וועט ער שוין פון דארט נישט ארויס; וועט ער שוין דארט בלייבען!... געשטא־נען איז ער דאך א גוטע שעה איבער דער מקוה; ער האט זיך נישט געקאנט אפרייסען פון איהר, געקוקט אויפ'ן ברודיגען וואסער און באטראכט, ווי זיין שוואך בילד ציטערט פון אויבען ארום. דער־נאך האט זיך איהם פארגעשטעלט, אז דאס איז גארנישט זיין, נאר חיים שניידערס בילד, אז חיים שניידער שמייכעלט און רופט איהם: „קום, קום! דא איז אזוי שטיל, אזוי קיהל, א מחיה!"

עס איז איהם הייס געווארען, און ער איז אנטלאפען פאר שרעק!

ערשט אין גאס איז ער צו זיך געקומען. פארבייגעהענדיג פאר א שטריקענמאכער, האט ער באמערקט, אז די שטריק ליגען הפקר; דער שטריקענמאכער איז ערגעץ אוועקגעגאנגען... פארוואס איז ער אוועקגעגאנגען? וואו־אהין? עטליכע אזוינע נארישע שאלות זע־נען איהם דורכגעפלויגען דורכ'ן מח, בשעת ווען די הענט אליין, אהן זיין ידיעה, האבען אוועקגע'גנב'עט א שטריק, וואס איז גראד באזונדער געלעגען ביי דער שוועל.

די גנבה האט ער ערשט אין בית־המדרש באמערקט, ער האט זיך שטארק געוואונדערט. ער פארשטעהט נישט, ווי ארום דער שטריק איז צו איהם געקומען אין קעשענע אריין!

— עס איז א גאט־זאך! טראכט ער מיט טרערען אין די אויגען. גאט אליין וויל, איך זאל מיר דאס לעבען נעמען, איך זאל מיך הענגען! און א מין ביטערליך־יאמערליך רחמנות אויף זיך אליין פילט איהם אז דאס הארץ. גאט אליין, דער, וואס האט'ן באַ־שאפען, וואס האט'ן פאר א יתום געמאכט, וואס האט אויף איהם פאקען געשיקט, דעם אויגען ארויפגעווארפען, וויל נאך איצט, ער זאל זיך הענגען! ד י ועלט האט ער איהם נישט געגעבען און וויל נאך, ער זאל יענע וועלט אויך פארלירען! פארוואס?

צי פאר דעם, וואס ער האט נישט גובר געוועזען דעם יצר־הרע?

ווי אזוי? איינער אליין... אהן טאטע־מאמע, אהן חברים. און דער יצר־הרע איז דאך פארט א מלאך און פיהרט די מלאכה מששת ימי בראשית... און ער פיהלט זיך שרעקליך עלענד און אומגליקליך... גאט אליין איז אומגערעכט נעגען איהם, אויב ער וויל, ער זאל זיך

הענגען! ער זעהט עס דאך באשיינפערליך, עס איז קיין ספק נישט. און וואס קומט ארויס? אז גאט וויל, וואס קאן ער זיך העלפען? ער, דער ווארים, דער יתום!

ער קאן דעם יצר־הרע נישט גובר זיין, ווי זאל ער זיך אונ־טערשטעהן גאר צו קלערען, צו נעהן נעגען גאט אליין? ניין! ער וויל גארנישט פרואווען זיך שטעלען געגען גאט!

ער נעמט דעם שטריק און געהט ארויף אויפ'ן שול־בוידעם, דעם בית־המדרש פארשוועכען וויל ער נישט! ער וויל זיך נישט הענגען קעגען ארון־קודש.

אויפ'ן שול־בוידעם איז דא א האקען, אויך פון זיינעטוועגען אנגעגרייט! ווארים ווי קומט אהין אן אייזערנער האקען? ווער ווייסט, ווי לאנג דער האקעןווארט שוין אויף איהם. גאט האט איהם אפשר אנגעגרייט, נאך איידער ער האט'ן אין דער מאמעס בויך באשאפען!

אזוי טראכטענדיג, האט ער פארלעגט דעם שטריק. עס איז איהם דאך איינגעפאלען:

„און אפשר פארקעהרט? אפשר איז עס גאר מעשה שטן? דער אייגענער שטן, וואס שיקט אויף מיר י ע נ ע געדאנקען, שיקט אויף מיר אפשר דעם אויך?

און ער האט אפגעלאזט דעם שטריק, — עס געהט נישט אזוי געשווינד, ער מוז האבען א ישוב! די וועלט און יענע וועלט פאר־לירען איז נישט קיין קלייניגקייט...

דערווייל האט דער בית־המדרש־זייגער געשלאגען פיער. עס איז מיטאג־צייט, און ער דערפיהלט פלוצלונג, אז דער מאגען קריגט שיער דעם קראמף פאר הונגער.

און איז אראפגעגאנגען פון שול־בוי־דעם און האט דעם שטריק איבערגעלאזט פארלעגט...

נאכט־נעכטליך ציהט עס איהם דאך ארויף צום שטריק. ער ראטעוועט זיך ווי ווייט ער קאן... ער לויפט צום ארון־קודש, שטעקט אריין דעם קאפ צו די הייליגע ספרים און וויינט יאמערליך, זיי זאלען איהם ראטעווען. אפטמאל כאפט ער ארום א שטענדער, עס זאל איהם שווער זיין צו ריהרען זיך פון ארט, שפארט זיך אן מיט אלע כחות אן בית־המדרש־אוייוועז...

און ווער ווייסט, וואס דער סוף וואלט געווען פון דער מלחמה, ווען נישט די מגפה!

אה! אצינד האט ער אפגעאטעמט! אוים הענגען, אוים מרה־שחורה, אוים—אוים! מען וועט איהם מוזען חתונה מאכען, און נישט מיט דער מלכה שבא; ער איז פארט א י י ן יתום אין שטארט!

4.

סאוויצקי טרעט אפ; יוסל האט התבודדות.

זיים עס האט זיך אזוי געשטארקט די שרעק פאר דער מגפה, אנטלויפט דער עולם מיילען ווייט פון סאוויצקי'ן. מען האט מורא פאר'ן... א קשיא אויף א מעשה; א מענש איז דאך נישט מעהר ווי א בשר־ודם! עס קאן גראד נישט־גוט ווערען, און היינטיגע צייטען האט אזא סאוויצקי די גאנצע ממשלה אין דער האנט... ער קאן הייסען, מען זאל מיט סטראזשניקעס — לעגען אין בעט אריין, שמירען, רייבען, אריינגיסען רעצעפטען, ארויסיאגען די גאנצע משפחה, פארברענען דאס מעבעל, אפ'סם'ן און דערנאך נאך פאל־מעסען! א רציחה! אז דאקטוירים ווילען וויסען, וואס די קרענק איז, סם'ט מען די ערשטע קראנקע, און מען זוכט ביי זיי ווערימלעך אין די געדערים! וואס זאל מען אבער טון? אז מען איז אין גלות— איז מען!...

אין אפט האט א רופא אויסגעזאגט, אז דער דאקטאר סם'ט, האט מען איהם אריינגעזעצט אויף ברויט און וואסער אויף דריי חדשים... איהר מיינט דעם דאקטאר? חס ושלום, דעם רופא!

און דעריבער, אז סאוויצקי ווייזט זיך אין גאס, ווערט מען פלוצלונג אוים מענש. ער ווארפט אן אויג אויף א פענסטער, לאזט זיך אראפ א פארהענגעל, פארשטעלט מען מיט א ליילעך, א קישען, מיט וואס עס איז!

אין א שעהנעם פריהמארגען איז דאס געסעל, וואו סאוויצקי וואוינט, לעדיג געווארען... איבער נאכט האבען זיך פון דארט אלע בעלי־בתים מיט די שכנים ארויסגעצויגען, מען וויל נישט זיין אין זיין שטח! דאס איז דער אמת'ער „אוי לרשע ואוי לשכנו!"

סאוויצקי האט עס באמערקט און שווייגט. נאך מעהר, ע־

טרעט אפּ דערוויַיל דער שטאָדט. א קאָץ שפּרינגט אמאָל אזוי־ אוועק פון א מייזעל. עס וועט ד אַ ך נישט אנטלויפען!...

ער זיצט גאנצע טעג אין דערהיים, אָדער ער שפּאַצירט הינ־ טער דער שטאָדט אין דער בלאָטע. ער איז זיינס זיכער; נאָך וואס זאָל ער רייצען דעם עולם און פארשען? אז עס וועט צו עפּעס קומען, וועט מען שוין וויסען? עס וועט זיך שוין ארויסרייסען דורך טיר און פענסטער, עס וועלען זיין קולות, ווי יום־כפור; אידע־ לעך האַלטען זיך נישט איין. דאס איז א פאַלק, וואס שרעקט זיך מאָרגע פאַר'ן טויט, און שטעהט אומבאהאָלפען פאַר א קרענק! סאַוויצקי איז שוין געוועזען דאַ ביי א טיפוס־אונטערגאַנג. ער האָט שוין געזעהן, וואס דאס ארבייט איבער, וואס דאס שרייט און ליאַ־ רעמט אוים! עס האָט זיך איהם דאַמאָלט געדאַכט, אז ער טרינקט זיך אין א ים פון יאַמער און קלאָג! אה — ניין, זיי וועלען זיך נישט איינהאַלטען!

ער האָט אפּגעטראָטען פון גאס —

און יוסל האָט אויך אפּגעטראָטען פון בית־המדרש מיט דער גאס צוזאמען! יענער האָט געוואַלט; דער האָט געמוזט!

זייט מען רעדט געדיכטער פון דער מגפה, איז איהם די גאַנצע מרה־שחורה אַוועק, ווי מיט דער האַנט אוועקגענומען! פאַרקעהרט, ער ווערט טאָג־טעגליך פרעהליכער, לוסטיגער, און, ניט ווילענדיג, לאָזט ער אלע מאָל ארויס א געלעכטער. ער קאָן זיך נישט איינ־ האַלטען; עס שפּאַרט איהם; ער מוז ארויסלאַכען! עס קיצעלט איהם אין אלע אברים! וואס בלאַסער עס ווערען די בעלי־בתים, אלץ רוימער און לעבענדיגער ווערט זיין פּנים; וואס נידעריגער זיי לאָזען אראָפּ די קעפּ, הויבט זיך זיינער אלץ העכער; וואס דעמ־ פּיגער עס ווערען זיינע שטימען, ווערט זיין קול לויטערער, קלינ־ גענדיגער, און—וואס מעהר דער בית־המדרש זיפצט, העכער איז זיין כאַ־כאַ־כאַ! און ער איז גאַרנישט שולדיג; עס לאַכט פון איהם ארויס!

אין קופּקעלעך שטעהען מענשען, ווי די גולמות, מיט אפּענע מיילער און שרעקען זיך א ריהר צו טון מיט אן אבר, און אונטער איהם טאַנצען הענט און פיס... ער וואָלט יעדען שטענדער גע־ קושט; דעם אוווען, די ווענט געלעקט!

— ציַ איז ער משוגע?" פרעגט מען, „ציַ וועלכע רוחות?"

— „זיכער משוגע!“ ענטפערט מען.

— זיכער! מען דארף איהם שיקען אין דול־הויז אריין!

פאר׳ן דול־הויז האט אפילו יוסל קיין מורא נישט; ער ווייסט, אז קהל וועט אויף דעם קיין הוצאות נישט לעגען. פאר־א־יאהרען איז א משוגע׳נער פארפרוירענע געווארען אינמיטען גאס, נאך א גאנ־צען ארומגעטאנצטען ווינטער נאקעט אין שניי. איבער דער גאנ־צער צייט איז קיינעם נישט איינגעפאלען, צו דינגען א פוהר, זי אוועקצושיקען אין א הקדש אריין. מען האט אויף איהר שטארק רחמנות געהאט: אז אנדערע, קריגט א דבוק, פאהרט זי ארום אויף דער וועלט; מאכט כאטש וועלכען גראשען... זי האט צו דעם אויך קיין שכל נישט!

די בעלי־בתים האבען נאר געזיפצט, און גארנישט! פאר־וואס זאל ער, יוסל, זיין מעהר יחסן? ער וויל נישט הייגט דער־בייזערען די בעלי־בתים: קיין אנדער יתום איז טאקע נישטא, נאר, א קשיא אויף א מעשה, קהל קומט אין כעס אריין, קאן ער זיך ברענגען א יתום; אויך קאן דערווייל עמיצער ווערען א יתום, א דאגה! און ווען נישט, וועלען די בעלי־בתים דארפען גע־בען דרשה־געשאנק... איז טאקע בעסער גוט צו לעבען מיט די לייט. צווייטענס, האט ער מורא, מען זאל איהם נישט אמאל טאקע אנ־נעמען פאר אן אמת׳ן משוגע׳נעם און זיך מוזען שאפען אן אנדערען. מען וועט דאך קיין אמת־משוגע׳נעם נישט געהן חתונה־מאכען! דאס וואלט אפשר קיין פעולה נישט געהאט. און נאך עפעס — און דאס איז דער עיקר — ער דארף התבודדות, ער דארף! ער מוז זיין אליין מיט זיינע געדאנקען; ער מוז קלע־רען, טראכטען, חלום׳ען ביינאכט און בייטאג.

ביינאכט האט ער שוין רוה אין בית־המדרש. אז דער עולם צוגעהט זיך און ער בלייבט אליין מיט שטענדער און בענק, לויפט ער באלד צו צום פענסטער, שפארט אן דעם ברענענדיגען שטערן אן דער קאלטער שויב; אין מח ווערט קיהל, די מחשבות געהען מיט א סדר... איז אן אויסגעשטערנטע נאכט, דאכט זיך איהם, אז די לבנה ווינקט איהם צו. דאס הייסט, אז יהושע בן נון זאגט איהם אויף פאנטאמימע: „יא“, אדער „ניין“, לויט ווי עס קומט איהם אויס...

בייטאג, ווייטער, שלאפעט ער ארום איינער אליין הינטער

דער שטאָדט. ער פיהלט נישט די פוילע קעלט, וואָס גנב'עט זיך אריין דורך אַלע לעכער פון זיינע בגדים; ער פיהלט נישט די נעץ, וואָס געהט איהם אריין פראַנק און פריי אין די האַלב־אָפענע שטי־וועל; ער מאַכט מיט די הענט, שמועסט מיט זיך אַליין, מיט די בלייערנע וואָלקען, אָדער מיט דער קאַלטער, ווייסער ווינטער־זון... ער האָט אַזוי פיעל צו קלערען! אַזוי פיעל צו רעדען! ער איז א י י ן יחוס, יתומות אָבער זענען דאָ דריי, און ער וויל וויסען, וועלכע זיין באַשערטע איז.

אויפ'ן ערשטען פּלאַן שטעהט דבשה, ירמיה שוסטערס טאָכטער.

ירמיה שוסטער, איידער ער איז געשטאָרבען אויפ'ן לעצטען אונטערגאַנג, פלעגט אויף איהם רחמנות האָבען. אָפט אַהיים רו־פען צו זיך און פאַרריכטען איהם די שטיוועל. איינמאַל האָט ער איהם א פּאָר שיסטער־שיך געשענקט. ער פלעגט איהם אַמאָל מכבד זיין מיט א שטיקעל ברויט מיט שמאַלץ, אַמאָל מיט א ציבעלע. יוסל פלעגט דערביי פון דבשה'ן קיין אויג נישט אַראָפּ־לאָזען.—אַ, ער געדענקט זי גוט! זי שטעהט איהם פאַר די אויגען! א דיקע, געזונטע כויד, רויט ווי א שמחת־תורה־עפּעל... אַן אייזערנעם שטיק! זי כאַפּט די האַק אין האַנט אריין, פליהען פון דער ליפּע־קין ש... אין דער לופט. ירמיה זאָל נישט געווען שטאַרבען, וואָלט ער אַנגעשלאָגען דעם שידוך. ער האָט ליעב אַזאַ געזונטע בריאה. אז ער דערמאַנט זי, קומט איהם די שלינגע אין מויל אריין! איין מאָל — דאָס קאָן ער נישט פאַרגעסען — האָט ער זיך מיט איהר געטראָפען אויף די טרעפּ. עס האָט איהם צו־געצויגען ווי א מאַגנעט! ער האָט זיך צוגערוקט און אַנגעריהרט זי ביים קלייד, האָט זי איהם מיט גאָר א לייכטען שטויס שיער נישט פון אַלע טרעפּ אַראָפּגעוואָרפען. א גליק, וואָס ער האָט זיך פאַרטשעפּעט אין דער פאַרענטשע! א צייט האָט ער זיך געשעמט אַרויפצואווייזען! ער האָט מורא געהאַט, זי זאָל דעם פאָטער נישט דערצעהלען... און שפּעטער, אז ער האָט שוין יאָ געוואָלט זיך איינ־שטעלען דאָס לעבען און אַרויפגעהן, איז שוין ירמיה קראַנק געווע־זען. עטליכע צוואַנציג טאָג האָט ער געקרענקט און איז — גע־שטאָרבען! דערנאָך איז דאָס ווייב זיינס אָוועקגעפאַלען און אויך

געשטארבען. דבשה איז היינט א דינסט ביי שאול פראצענטניק. ער עסט אמאל דארט א טאג, ער טרעפט זי אפט איינע אליין אין שטוב, ער האט דאך די העזה נישט מיט איהר א ווארט צו רעדען; אזא קוק האט זי שוין! נאר אז קהל וועט הייסען, וועט זי די העזה נישט האבען אפצוזאגען! קהל איז פארט קהל! — דבשה, טראכט ער מיט א פול מויל מיט וואסער, — וואלט גוט געווען! ער קאן זיך גאר קיין בעסער ווייב נישט ווינשען! ער וועט אפשר אמאל לייזען פון איהר א „גלעט איבער דער באק“, נו, מהיכא תיתי, עס איז מעשים בכל יום, און ער וועט עס אננעמען פאר ליעב... ער וועט זי נאך קושען און האלזען דערפאר. ער וועט איהר וואשען דעם שטויב פון די פיס. ער וועט איהר נאכגעהן ווי א קליין קינד. ער וועט זי פאלגען. ער וועט זי גלעטען, פיעשטשען, דריקען צום הארץ, פעסט, פעסט... נאך פעסטער, כאטש דאס הארץ זאל קלא־פען נאך מעהר ווי אצינד. כאטש עס זאל פלאצען, עס זאל ארויס־שפרינגען, עס זאל פון איהם די נשמה ארויספליהען, שטארבען זאל ער ביי איהרע פיס, און דריקען וועט ער!

אך! קהל זאל נאר איינפאלען אויף איהר! איהר מינדסט פינגערל איז דאך מעהר ווערט, ווי אן אנדערענס א גאנץ ווייב! ער וואלט דערוויל מעהר נישט געוואלט, נאר איהר מינדסט פינ־גערל!... ער וואלט עס געקוועטשט און געקוועמשט, געדריקט מיט אלע כחות, איהר אויסצואווייזען, אז זי וויל א חתן...

נאר טאמער פאלט איין קהל אן אנדער יתומה?

אט, אויפ'ן הייליגען ארט איז אויך דא א יתומה, ס'איז דא, כאטש ער ווייסט נישט, ווי זי הייסט... זי איז אפילו נאר א האלבע יתומה, אהן א מאמע נאר, א טאטען האט זי. דאך איידער אזא טאטען, איז גלייכער גארנישט צו האבען! א שעהנער פארשוין בערל קברן; א גאנצען טאג שכור'ט ער אין שטאדט אין אלע שענ־קען, און לאזט זי איבער איינע אליין אויפ'ן הייליגען ארט צווישען די קברים... טיילמאל קומט ער נאך אהיים שכור און שלאגט זי נאך, זאגט מען; שלעפט זי ארום ביי די צעפ, מעסט מיט איהר אויס די קברים... די גאנצע שטאדט זאגט עס. נאר מען וועט זיך נישט אריינמישען, מען האט מורא פאר איהם; א שכור און א גבור דערצו! ער האט פאר־א־יאהרען משה גלעזער א קלאפ געטאן פאר חבר'קייט אונטער א זייט, האט ער אויף אייביג א לונג־פעהלער בא־

קומען. ער ווערט טאָג־טעגליך געלער, פאלט אין דער זאך אריין, קוים וואָס ער אָטעמט נאָך!... אז די טאָכטער לעבט נאָך, איז זי פון אייזען. די מוטער איהרע האָט ער טאַקע יונגערהייט פאריאָגט אין קבר אריין. און וואָס וויל ער פון דער טאָכטער? — עס כאפט יוסל׳ען אָן א וועהטאָג ביים הארץ! איין מאָל האָט ער זי געזעהן! און קאָן זי שוין נישט פארגעסען... געזעהן האָט ער זי טאַקע אויף ירמיה שוסטערס לויה, ער האָט דאמאָלט עפּעס מורא געהאַט צו־צוגעהן נעהנטער צום קבר. ער האָט מורא געהאָט זיך צו טרעפען ביים קבר מיט דבשה׳ן. זי וויינט אודאי, און איהרע טרערען וואָל־טען זיך ווי הייס בליי געגאָסען איהם אויפ׳ן הארץ... האָט ער זיך אָפּגערוקט און ארומגעדרעהט זיך פון דערווייטענס לעבען טויטען־שטיבעל און איז א פּאָר מאָל פארבייגעגאנגען פאר בערל קברן׳ס פענסטער. ער האָט זי דערזעהן, ווי זי איז געשטאַנען מיט אראָפּ־געלאָזטע ברעמען און געשיילט קארטאָפעל... א בלאַסע, אן איידע־לע! ער וואָלט זי מיט איין האנט ארומגענומען... נאָר א גוטע מוז זי זיין, זי האָט שוין אזוינע אויגען, אזא בליק! איינמאָל האָט זי אינגאַנצען אויפגעהויבען די ברעמען, און ער האָט תוך כדי דבור אן דבשה׳ן, אן דער גאנצער לויה פארגעסען — אזא גוטסקייט האָט ארויסגעשטראַלט פון איהרע בלויע אויגען, און אזא זיסער חן איז איהר אויסגעגאָסען געווען אויפ׳ן פּנים... אזא גוטען חן האָט גע־קאָנט האָבען נאָר אסתר המלכה. אסתר המלכה איז אָבער גרין גע־ווען און זי איז ווייס ווי אלבאַסטער. האר האָט זי שווארצע ווי קויל, נאָר די האר וועלען שפּעטער נישט זיין. אי, איז זי א שעהנע! עפּעס כאפּט זי אן באלד ביים הארץ!

און זי האָט גאר אויף איהם אן אנדער פּעולה: אז ער זעהט דבשה׳ן, קאָכט איהם אויף דאָס בלוט! אויף איהר אָבער, אז ער האָט געקוקט, איז איהם עפּעס אזוי גוט, אזוי לייכט, אזוי ווארעם געווען!

פון דאמאָלט אן פלעגט ער געהן אויף אלע לויות, און אריינ־ווארפען א בליק אין פענסטערל...

— יאָ, אויף איהר באשטעהט ער אויך. אדרבא, זאָל זיין זי... מהיכא תיתי... פארקעהרט, אפשר בעסער זי...

ער וואָלט זיך מיט איהר ארומגעטראָגען, ווי מיט א צאַצקע, ער וואָלט זי גאנצע טעג געצאַצקעט און אלץ פאר איהר געטאָן. ער

וואלט זי נישט געלאזט אריינשטעקען די הענט אין קאלט וואסער! ער וועט האלץ האקען, קאכען, באקען, גרעט וואשען, ער וועט אלעס טון פאר איהר. נאר מיט איין באדינג, זי זאל שטעהן און קוקען אויף איהם און שמייכלען! וועט ער האבען צייט, וועט ער זי ארומטראגען, ווי א קליין קינד אויף די הענט. אין דערפריה וואלט ער זיך אויפגעכאפט מיט'ן טאג צוגלייך. ווינטער וואלט ער באלד איינגעהייצט אין אויוועז, זומער — באלד צוגעשטעלט א טעפעל וואסער אויף טיי. ארומגעגאנגען וואלט ער שטיל, אויף די נעגעל. שטילערהייט וואלט ער איהר אפגעפוצט דאס קלייד, די שיך... ער וואלט איהר שטילערהייט דאס אנטון צוגעשטעלט צום בעט. דער־נאך וואלט ער ערשט צוגעגאנגען שטיל, גאר שטיל צום בעט. ער וואלט זיך איבער איהר געבויגען, לאנג, לאנג אזוי געקוקט... ביז די זון וואלט ארויף אויפ'ן הימעל, עס וואלט רעכט טאג ווערען, די זון זאל שוין ליגען אין פענסטער, דאמאלט ערשט, וואלט ער זי אויפגעוועקט בנשיקה! — עס וואלט געווען א לעבען ווי אונטער דער זון.

און עס איז א גוטער שדוך אויך! אוי, אוי!... דבשה מוז האבען א פאר גילדען, זי זאמעלט! נאר זי האט אבער א חזקה, א פרנסה אין דער האנט! עס איז ידוע לכל, אז בערלען פארברענט דער בראנפען; דער רופא זאגט, אז ער עסט שוין נישט, אז ער געהט ארום מיט געלעכערטע קישקעס, רחמנא־לצלן. וואלט ער טאקע איבער הונדערט און צוואנציג יאהר איבערגענומען דאס קברנות... פארוואס נישט? אין דער התחלה וואלט ער אפילו מורא געהאט פאר די מתים, מען געוואוינט זיך אבער צו... מיט איהר צו־זאמען וואלט ער זיך צום גהינום צוגעוואוינט... קיין שעהנע פרנסה איז עס נישט; פאר דאס אבער וואלט ער געוואוינט הינטער דער שטאדט, באזונדער, קיינער וואלט איהם נישט נאכגעקוקט!... עס קאן זיין א לעבען, א גן־עדן אויפ'ן בית־עולם!

און טאמער פאלט דער גורל אויף „לאפיי“? „לאפיי“ איז א צונאמען פון א דריטער יתומה. די אז ער דערמאנט, ווערט איהם קאלט אין אלע אברים! זי איז שוין א שטאדטישע יתומה... אין א יתומה זייט ער געדענקט. א קראנקע, מיט א גרויסען קאפ, אויס־געקראכענע האר און עפעס משונה'דיגע פיס. זי געהט נישט אויף דער פאדעשווע, אויף די פינגער געהט זי, מיט די פיענטעס אין

דער הויף. געהענדיג, שאקעלט זי זיך און וואקעלט זיך ווי א שכור... זי טרעפט ער שוין אפט אין גאס; קיין ארט פאר זיך האט זי נישט. זי געהט פון הויז צו הויז, באדינט אלע דינסטען; ד ע ר טראגט זי וואסער, יענער האלץ, ד ע ר העלפט זי צור־האקען אביסעל קיין, דא טראגט זי ארויס א שאף, דארט גיסט זי אן א וואנע... האט זי נישט קיין ארבייט, בעטעלט זי. איין מאל אין יאהר וואשט זי אויס די פאדלאגע אין בית־המדרש. וואו זי נעכטיגט, ווייסט ער נישט... לאפיי, לאפיי! זי שטעלט זיך איהם פאר די אויגען, און עס כאפט איהם אן א שוידער...

קאלט ווערט איהם אין אלע אברים! זי מוז שוין אלט זיין א יאהר פיערציג; זייט ער געדענקט זי, זעהט זי אלץ אזוי אלט אוים...

— רבונו של עולם! — שרייט ער אויס פאר שרעק, — דאס וואלט שוין ערגער געוועזען ווי געהאנגען. ער שיקט די דערשראקענע אויגען מיט א געבעט צום הימעל ארויף. אויפ׳ן בלאסען שטערן באווייזען זיך גרויסע טראפען שוויים ווי די ארבעס.

עס דערוועקט זיך דאך זיין רחמנות אין הארץ; אויף איהר איז אויך א רחמנות... זי וויל אודאי אויך חתונה האבען... זי איז אויך א בלודנע שאף, אויך א יתומה! זי האט אויך נישט מעהר, ווי א גאט אין הימעל! עס גלוסט זיך איהם צו וויינען אויף איהר און זיין מזל צוזאמען!

ער האט א ישוב און גיט זיך איבער גאט אין די הענט אריין! וויל גאט, חס ושלום, זי, זאל זיין זי! ער פארלאזט זיך, בעפאר אויף גאט, דערנאך אויף קהל. וועלכע גאט, ברוך הוא, וועט באַ־שערען און קהל וועט געבען, מיט דער וועט ער לעבען, די וועט ער עהרליך האלטען, דער וועט ער געטריי זיין, דער וועט ער זיין א מאן ווי אלע מענער, — די אנדערע וועט ער פארגעסען...

דערוועקט זיך־האבער אין איהם אן אנדער זארג: אויב זיין באשערטע איז „לאפיי“, וואו וועלען זיי זיך אהין טון? וואו וועט מען וואוינען? וואס וועט מען טון? זי האט נישט קיין דרייער ביי דער נשמה, געהט אפגעריסען, אפגעשליסען... די דינסטען קויפען ביי איהר אפ די בכורה פאר אביסעל נעבטיגע קארטאפעל; פאר אויס:וואשען די בית־המדרש־פאדלאגע נעמט זי שני זהובים! אויף

טרוקען ברויט איז ווענינ! און ער, וואס קאן ער טון? צו וואס קאן ער טויגען?

וואלט ער נישט לאם געוועזען, וואלט ער א משולח געווארען... קיין מלאכה קאן ער נישט... סיידען — טרייסט ער זיך — ער זאל ווערען א מלמד! צו דער וועטשערע וועלען אלע בעלי־בתים געבען דרשה־געשאנק; פאר דעם געלט וועט ער זיך קויפען א „שטוב" און זעצען זיך קנעלען! פארוואס נישט? אזוי פיעל לערנען, וויפיעל א מלמד דארף, בפרט א דרדיקער, קאן ער נאך... נאר וואס עס וועט זיין, אבי א ווייב! עס זענען דא אידען, וואס האבען נאך מאוס'ערע ווייבער און זענען גרעסערע קאליקעס... און מען לעבט! א ווייב איז א ווייב... אבי נישט אליין, אבי נישט קיין „טעג"!

און אפשר וועט איהם נאך געראטען צו קריגען איינע פון יענע צוויי... און ער מאלט זיך ווייטער אויס א גן־עדן... און ער שמייכעלט ווייטער צו דער בלאטע און טעג'עט מיט די בלייערנע וואלקען...

שא! עס פאלט איהם איין א שטיקעל יושר: ער זאל וויסען זיכער, אז דער ארעמער „לאפיי" איז באשערט, זי זאל, חס ושלום, אומקומען אין דער מגפה, וואלט ער געוואלט חתונה האבען מיט איהר... זאל זי נעבעך כאטש פאר'ן טויט האבען א מאן, באדיי אויף א חודש! פארוואס נישט? דאך א אידישע טאכטער! איהם וואלט עס נישט געשאדט און פון גאט, ברוך הוא, וואלט עס א יושר געווען... ער, חס ושלום, ווינשט איהר נישט דעם טויט... פאר־קעהרט, ער האט רחמנות אויף איהר... ער פיהלט און ווייסט, וואס מען מיינט עלענד, איינע אליין, שטענדיג איינע אליין...

5.

סאוויצקי מיט יוסל'ען צוזאמען.

שלאפענדיג, פארטיפט אין די געדאנקען, אין דער בלאטע, האט יוסל ישיבה־בחור איינמאל פלוצלונג דערפיהלט, אז עמיצער האט איהם אנגעכאפט ביים ארבעל. ער דרעהט זיך אום דערשראקען,

און דערשרעקט זיך נאך מעהר, דערזעהענדיג, אז עס איז דער דאָק־טאָר סאַוויצקי.

סאַוויצקי מיט יוסל'ען פלעגען זיך גאַנץ אָפט באַגעגענען הינ־טער'ן שטעדטעל. ביז אהער האָט יוסל יעדעס מאָל אָראָפּגעכאַפּט די צוריסענע כובע און געבויגט זיך ביז צום נאָפּעל פאַר'ן קריסט; סאַוויצקי — האָט דאָס ערשטע מאָל אויסגעשפּינען, דאָס צווייטע מאָל געוואָרפען א בייזען אנטיסעמיטישען בליק, דאָס דריטע מאָל פּראָסט געקוקט אין די אויגען אריין, שפּעטער שוין א לייכטע שמייכעל געטאָן און — ערשט היינט — דאָס ערשטע מאָל, איהם אנגעכאַפּט ביים ארבעל.

זיי האָבען זיך ביידע אין די אויגען דערקענט, אז זיי האָבען עפּעס בשותפות! אינ'ם בליק האָבען זיי דערפיהלט, אז זיי ביידע האָבען עפּעס איין „עסק", א י י ן האָפנונג, אז עס בינדט זיי עפּעס איין זאך צוזאַמען.

סאַוויצקי איז א י י נ צ י ג ע ר אליין אין שטאָדט; פריהער פלעגט ער אריינקומען צום אַפּטייקער, נאָר דער האָט איהם, ערשט נישט לאַנג, געגעבען אנצוהערען, אז ער מאַכט איהם שאָדען אין לייזונג; אז דורך סאַוויצקי'ן, האָט דער עולם מורא צו קויפען ביי־טער־וואַסער און ריצען־אויל, אין וועלכען עס שטעקט דעם אַפּ־טייקערס עיקר פּרנסה...

די מעשטשאַנעס, די קריסטען האָבען איהם אויך שפּעטער אנגעהויבען צו ווייכען; זיי גלויבען אויך, אז דאָקטוירים סם'ען, און סאַוויצקי וועט אויך נישט בעסער זיין...

עס איז נאך ארויס א קול, אז ערגעץ אין א שטעדטעל האָבען די „ליקעס" פאַרברענט א „שפּיטאַלנע באַראַק" און פאַרשטיינט דעם דאָקטאָר. אין די אויגען ביי די מעשטשאַנעס באַווייזט זיך גאַנץ אָפט א מין פייערל, וואָס זאָגט גאָר קיין גוטס נישט צו.

יוסל באַגעהט זיך אָהן מענשען; סאַוויצקי בענקט שוין שטאַרק צו א מענש. עס וואונדערט איהם אליין, פאַרוואָס דעם לאָמען זשידלאַקס געשטופּעלט פּנים זעהט איהם אצינד אַזוי פריינדליך אויס; אגב האָט ער צו איהם א שטיקעל געשעפט: עס קאָן זיין, אז די מגפה איז שוין ד א, נאָר מען באַהאַלט זי! ביי דעם זשידלאַק קאָן מען עפּעס געוואָר ווערען.

אָנגעכאַפּט ביים אַרבעל, האָט יוסל אַ ציטער געטאָן. ער איז דאָך באַלד צו זיך געקומען און אַפילו נישט באַמערקט, ווי גע־שווינד סאַוויצקי האָט צוריקגעכאַפּט די האַנט פון זיין ברודיגען אַרבעל; ער האָט נאָר געזעהן, אַז סאַוויצקי איז אַצינד נישט בייז, אַז ער שמייכעלט.

— אַ צאָ — פרעגט סאַוויצקי — אַ צאָ, ניעמאַ כאָלערי? *)

יוסל איז אַ פּאָר מאָל אַרויסגעפאָהרען מיט'ן שטאָדט־דין אויף אַ דאָרף אין אַ מיהל אַריין, צו היטען ווייץ אויף פּסח, און האָט זיך דאָרט אויסגעלערענט עטליכע ווערטער פּויליש. סאַוויצקיס שאלה האָט ער פאַרשטאַנען; דאָס וואָרט „כאָלערי" האָט איהם אַפילו, ביי דער גאַנצער האַפנונג, וואָס ער האָט אויף דער מגפה געהאַט, אַ שטאָך געטאָן „אין דער זיבעטער ריפּ". דאָס פּנים האָט זיך איהם פאַרקרימט, — ער האָט זיך דאָך באַרוהיגט און גע־ענטפערט:

— ניעמאַ, וויעלמאָזשני פּאַניע, ניעמאַ! **)

נישט ווילענדיג, האָט זיין תשובה טרויעריג געקלונגען.

זיי זענען זיך באַלד צוגאַנגען; דעם צווייטען טאָג זיך ווייטער געטראָפען. זיי זענען זיך ווייטער אַנטקעגענגעקומען.

יוסל האָט זיך אָפּגעשטעלט אין אַ זייט, ווי אַ זעלנער „פּאָד פראַנט", נאָר אָהן דער האַנט צום דאַשעק; סאַוויצקי האָט זיך אביסעל פאַרהאַלטען און געפרעגט:

— אַ צאָ? אי דזשיש ניעמאַ? ***)

— ניעמאַ, וויעלמאָזשני פּאַניע, ניעמאַ. — האָט יוסל די אייגענע תשובה געגעבען.

דעם דריטען טאָג האָבען זיי זיך ווייטער געטראָפען, און שוין לענגער געשטאַנען צוזאַמען.

סאַוויצקי האָט אויסגעפרעגט, צי מען הערט נישט עפּעס בכלל פון לאַקסירען און ברעכען, כאָלערינקע, דיאַריע, אָדער אַזוי פון מאַגען־ און קישקע־קראַנקהייטען.

נישט אַלץ האָט יוסל פאַרשטאַנען פון סאַוויצקי'ס רעדע, גע־

*) נו וואָס? נישטאָ קיין כאָלערע?

**) נישטאָ, פּריץ (בעסטער הער), נישטאָ.

***) נו, וואָס? היינט אויך נישטאָ?

שטויסען האָט ער זיך דאָך ריכטיג, אַז ער פרעגט אויף קרענק, וואָס זענען אַ מין הקדמה צו דער מגפה.

— ניעמאַ, וויעלמאַזשני פּאַניע, ניעמאַ! — האָט ער אַלץ אינאיינעם געענטפערט. ער האָט געוואוסט, אַז אין שטעדטעל איז נאָך גאָר שטיל.

— ניעמאַ, אַליע בענדזשיע!*) — האָט איהם סאַוויצקי, אוועקגעהענדיג, צוגעוואָרפען אַ טרייסט.

עס איז אוועק אַ שטיקעל צייט, און זיי פלעגען שוין, ביים טרעפען זיך, צוגעהן אַ שטיקעל וועג צוזאַמען. סאַוויצקי האָט אַלץ אויסגעפרעגט, שטענדיג געהערט די אייגענע תשובה „ניעמאַ, פּאַניע, ניעמאַ“, און שטענדיג געטרייסט זיך און יוסל'ען מיט „אַליע בענדזשיע“...

— מושי פּשישטש!**) — זאָגט ער מיט זיכערהייט, און יוסל זעצט זיך עס איבער אויף לשון קודש: „אף על פי שיתמהמה, אחכה לו“, און עס וואַקסט אין איהם דאָס הארץ. ער ווינשט נישט, חס ושלום, קיין שלעכטס דעם שטעדטעל. סאַוויצקי אפשר וויל אַ גרויסע מגפה... ער — האָט גענוג אַ קליין מגפה'לע, אַ כזית'ל... עס זאָל אפילו קיינער, חס ושלום, נישט נפטר ווערען! אַ פּאָר בעלי־בתים זאָלען נאָר אָנהויבען... ווי עס איז, וועט שוין גענוג זיין, ער וויל נישט מעהר! זיין ערגסטען שונא ווינשט ער נישט דעם טויט!

עס האָט אַזוי געדויערט אַ חודש. סאַוויצקי איז שוין אַבי־סעל אומגעדולדיג געוואָרען און האָט פאַרגעשלאָגען יוסל'ען אַן עסק: ער איז זיכער, אַז אין שטאָדט מוז עפּעס זיין, נאָר מען באַהאַלט... מען היט זיך מיט דער מגפה... אידען האָבען שטענדיג מורא... דעריבער שלאָגט ער פאָר יוסל'ען, ער זאָל נאָכפאָרשען, געוואָר ווערען, און איהם מודיע זיין, כאָטש פון אַן באַהאַלטענעם צו־פאַל, פון אַ ליאַדע וואָס... ער וועט איהר זעהר דאַנקבאַר זיין...

סאַוויצקי רעדט פאָר יוסל'ען צו געשווינד און צו „חויך פוי־

*) נישטאָ, נאָר ס'וועט זיין!

**) זי מוז קומען.

ליש", דאך האט ער דערפיהלט, אז סאוויצקי וויל איהם דערמיט מאכען פאר א מסור; אז ער וויל, ער זאל איהם פאר'מסר'ן אידישע קראנקע.

— ניין, — טראכט ער ביי זיך, — ניין, יוסל וועט קיין מסור נישט זיין! ער וועט נישט אויסזאגען סאוויצקי'ן א ווארט. נישט ווילענדיג, שאקעלט ער דאך, פאר דרך־ארץ, מיט'ן קאפ אויף יא, און סאוויצקי געהט אוועק.

יוסל באפעסטיגט זיך מיט דער דעה, סאוויצקי'ן קיין ווארט נישט צו זאגען. נאר ער אליין פאר זיך וועט חוקר ודורש זיין, טאמער באהאלט מען טאקע, זאל ער וויסען.

יוסל הויבט אן ארומצוגעהן צווישען די מנינים פריה און שפעט ביים דאווגען; צי עמיצער פעהלט נישט. האט ער עמיצען ביים דאווגען נישט באמערקט, הויבט ער באלד אן חוקר ודורש צו זיין, וואס די מעשה איז. עס האט אבער צו גארנישט גע־בראכט; עס האט זיך שטענדיג אויסגעלאזט מיט גארנישט. עס האט זיך אויסגעוויזען, אז איינער האט זיך איינגעשטעלט דאס לע־בען און איז ארויס אויפ'ן דארף עפעס איינקויפען, דער צווייטער האט זיך, נאך א קריג מיט'ן ווייב, געשעמט מיט א געשוואלענער באק צו קומען אין בית־המדרש אריין, א דריטער האט זיך א צאן אויסגעריסען ביים רופא און מען קאן איהם עפעס דאס בלוט נישט אזוי געשווינד פארהאלטען, — און נאך אזוינע קליינע קלייניגקיי־טען, וואס געהערען זיך גארנישט אן מיט דעם ענין, וואס יוסל'ען אינטערעסירט, און ער האט יעדעס מאל גאנץ עהרליך אפגעגעבען סאוויצקי'ן דעם אייגענעם רעפארט:

— ניעמא, פאניע וויעלמאזשני, ניעמא!

דערביי האבען זיי שוין טאג־טעגליך איינער אויפ'ן צווייטען געווארט און מיט יעדען טאג לענגער גערעדט.

יוסל האט זיך געהאלפען מיט אלע אברים, אז סאוויצקי זאל איהם פארשטעהען; ער האט געארבייט מיט פיס און מיט הענט. און סאוויצקי, וואס האט זיך שוין צוגעוואוינט צו זיינע תנועות, האט דאך געמוזט גאנץ אפט אפשפרינגען פאר יוסל'ס הענט.

סאוויצקי האט אלץ נישט געקאנט פארשטעהען, אין וואס יוסל'ען געהט, פארוואס יוסל האלט זיך אזוי אפגעזונדערט פון

קהל; פּארוואָס, לויט ווי מען זעהט בחוש, וויל ער אויך, עס זאָל קומען די מגפה—נאָר ער האָט קיין צייט נישט געהאַט מיט דער רע־טעניש זיך צו פאַרנעמען... א איד צו דערגעהן! מן הסתם האָט ער א געשעפט דערינען! אפשר האַנדעלט ער מיט ליינוואַנט אויף תכריכים! אפשר מאַכט ער ארונות! פאַר דאָס אבער, האָט ער אמאָל באַמערקט, אז יוסל פאַלט אָפּ ביי זיך, אז ער איז נישט אַזוי זיכער ווי ער, אז היינט מאָרגען „מוז זי קומען", האָט ער איהם אויסגערעדט דאָס האַרץ, געשטאַרקט און מבטיח געווען, אז קהל קאָן נישט ניצול ווערען, אז זי מוז קומען!

סאָוויצקי, האַלט עס ברור כשמש, אז זי מוז קומען. זי רוקט זיך דאָך אַלע מאָל נעהנטער! מען שרייבט דאָך אין אַלע צייטונ־גען! און אַזוי האָט אָפּגעדויערט א חודש אַנדערטהאַלבען. די גרוי־סע פּרעסט, אויף וועלכע קהל האָט געהאָפט, זענען נישט געקו־מען; נאָר די מגפה, אויף וועלכער סאָוויצקי און יוסל האָבען גע־האָפט, האָט זיך אויך נישט געוויזען. סאָוויצקי אַליין הויבט שוין אָן מסופק צו זיין. דאָך, טרייסטענדיג יוסל׳ען, שטאַרקט ער זיך אַליין אין דער דעה. עס איז פאַרט נישט מעגליך, זי זאָל אָהער נישט קומען! עס איז דען דאָ נאָך אַזאַ אומריין שטעדטעל? ! וואו נאָך עסט מען אַזוי פיעל אוגערקעס, רויהע אויבס און ציבעלעס! וואו נאָך איז מען אַזוי נישט געוואָרענט מיט קאַלט וואַסער און אומגע־קאָכטס? אינ׳ם גאַנצען שטעדטעל זענען פאַראַן, אפשר ביי צוויי־דריי גבירים בלעכענע סאַמאָווארען, דריי־פיער הייזער זענען דאָ, וואו מען מאַכט טיי. דער רעשט עולם טרינקט באַרליך־יויך נאָך געזאַלצענעם טשאָלענט; פיש פאַרקויפט מען פראַנק און פריי — אַלטע, פוילע...

זי מוז קומען!

עס זענען טאַקע דאָ אַזוינע שטעדט, אויף וועלכע די מגפה האָט קיין שליטה נישט. למשל: אַאַכען, בירמינגהאַם און אַנדערע, וואָס יוסל קאָן אפילו זייערע נעמען נישט דערכאַפּען; נאָר דאָרט עסט מען קיין טשאָלענט נישט און טיי ווערט געטרונקען פון דיס־טילירטען וואַסער — דאָס איז עפּעס אַנדערש!

דערווייל איז אריבער נאָך א וואָך און מען הערט פאָרט נישט! פאַרקעהרט, עס איז געקומען א ידיעה, אז אין אפטע האָט „זי" שטאַרק נאָכגעלאָזט, ראַכעוו איז שוין געפּענט... אין צויזמיר האָט

מען אפילו דאס טיי־הויז, וואס מען האט לעצטענס געעפענט פאר ארעמעליים דעם גובערנאטאר צוליעב, — פארמאכט... יוסל הויבט אן קלערען, אז אין זיין פינסטער מזל וועט זיך פון אלעם אויסלא־זען א בוידעם... אדער, אז זיין שטעדטעל איז אויך אזא מין ביר־מינגהאם, אז אויף איהר האט אויך די מגפה קיין שליטה נישט. ער הויבט צוריק אן אומרוהיג צו שלאפען, ער הויבט אפילו אן צו זיין אומרוהיג בייטאג. די כלות רוקען זיך איהם אפ אלץ ווייטער און ווייטער, און, אויסער, די איינע האלבע שעה, ווען ער טרעפט זיך און רעדט מיט סאוויצקי'ן, האט ער קיין רגע רוה נישט.

ער זעהט בחוש, אז די שטאדט־לייט ווערען אלע מאל רוהי־גער און רוהיגער... דערווייל איז נאך געקומען א ידיעה, אז אין די דערפער ארום איז שוין גאר שטיל איינגאנצען. דאס גאנצע שטעדטעל האט אויפגעלעבט. די ווייבער האבען אויפגעהערט צו מאכען יללות אין „עזרת נשים". איינגערע קומען שוין אפילו נישט דאווענען, נאר, ווי אמאל, משבת לשבת. דעם רופא'ס ווייב קלערט שוין צוריק אנצוטון דאס שייטעל, אויפ'ן בעד'ערס דינסט רעדט מען ווייטער אסור לדבר און מען האט זי שוין אפילו פאר'מסר'ט פאר'ן רב. עפעס א משכיל הויבט אן ווייטער צו שרייבען לשון־קודש. תבואה־סוחרים הויבען אן ארויסצופאהרען, מעקלער פאר־דינען, זונטאג איז דער מארק פול מיט פייערען, די שענקען לייזען. מען לייזט אויך פאר זאלץ, פאר נאפט און אנדערע סחורות. דאס שטעדטעל קריגט צוריק די אלטע צורה, די פארהענגלעך פון די פענסטער זענען פארשוואונדען. סאוויצקי'ס גאס האט צוריק אויפ־געלעבט.

יוסל'ען ווערט טאג־טעגליך ערגער!...

עס פאלט שוין אויף איהם טיילמאל צוריק די אלטע מרה־שחורה. אויפ'ן ארט פון כלות, זעהט ער שטענדיג פאר זיך דעם שטריק אויפ'ן שול־בוידעם. ער זעהט, ווי ער וויגט זיך. ער ווינקט איהם, ער רופט איהם: קום, קום! ווער פטור קהל, ווער פטור דאס ביטערע יתום'שע לעבען! נאר ער שטארקט זיך נאך: סאוויצקי איז פארט א דאקטאר, ער מ ו ז דאך וויסען! און סאוויצקי האלט זיך אלץ ביי זיינעם!

איינמאל האט יוסל סאוויצקי'ן אונטער דער שטאדט נישט

געטראָפּען, און דוקא אינ'ם ערגסטען טאָג, וואָס יאָסל האָט דאָ־מאָלט געהאַט.

באַלד אין דערפריה, קוים וואָס ער האָט זיך אויפגעכאַפּט, עס איז נאָך פינסטער געוועזען אין בית־המדרש, איז אריין דער שמש מיט א שמחה, מיט א גדולה: הערסט, יאָסל! פון ראַכעוו איז שוין דער דאָקטאָר מיט'ן סטודענט אַפּגעפאָהרען! און ביינאַכט — הערסט — בשעת'ן מולד. האָט געכאַפּט א שטאַרקער פראָסט, אַז אייזערנער פראָסט! אויס מגפה! האָט דער שמש אויסגעשריגען און געלאָפען קלאָפּען „אין שול אריין" מיט דער בשורה טובה.

יאָסל האָט זיך געשווינד אָנגעטאָן. דאָס הייסט: ער האָט גע־כאַפּט אויף זיך די קאַפּאָטע, מיט וועלכער ער האָט זיך צוגערעקט, און אָנגעהויבען שפּרייזען אומרוהיג איבער'ן בית־המדרש. אַלע מאָל צוגעשפּרונגען צום פענסטער, זעהן, צי עס ווערט נישט טאָג, צי עס איז שוין נישט צייט ארויסצולויפען צו סאַוויצקי'ן. קוים איז טאָג געוואָרען, האָט ער אַפּגעדאַוונט, און איז ארויסגעלאָפען, אומ־געגעסען, אונטער דער שטאָדט. ער פיהלט, אַז אַהן סאַוויצקי'ס טרייסט, קאָן איהם דאָס הארץ פּלאַצען.

הונגעריג האָט ער זיך אַזוי ארומגעדרעהט ביז מיטאָג־צייט; סאַוויצקי איז נישט געקומען, ער מוז וואַרטען. עס פּלעגט אָפט טרעפען, אַז סאַוויצקי איז געקומען ערשט נאָך מיטאָג.

ער איז הונגעריג, שטאַרק הונגעריג. עס פאַלט איהם דאָך נישט איין, צו געהן אין שטאָדט אריין עסען; ער מוז וואַרטען אויף סאַוויצקי'ן. אַהן איהם, אַהן זיין טרייסט, וועט איהם קיין ביסען נישט דורכ'ן האַלז; ער וועט נאָך האָבען א שרעקליכע נאַכט. עס וועט איהם ווייטער ציהען דער שטריק... ניין, ער מעג אמאָל פאַסטען! עס געהט אַוועק נאָך א שעה, עס ווערט טונקעלער. דער מאַטער פלעק פון דער ווינטער־זון אונטער'ן וואָלקען לאָזט זיך אַלץ נידעריגער אַראָפּ, און וועט באַלד פאַרשוואונדען ווערען הינטער וואַ־סיל'ס מיהל. ער ציטערט פאַר קעלט; ער לויפט זיך איבער, קלאַפּט איין האַנט אין צווייטער, זיך צו דערוואַרעמען. און סאַ־וויצקי ווייזט זיך אַלץ נישט! אַזוי פאַרשפּעטיגט האָט ער זיך נאָך קיין איינציג מאָל נישט.

ער הויבט אָן קלערען, אַז סאַוויצקי'ן האָט געמוזט אַן אומ־גליק טרעפען; ער האָט געמוזט קראַנק ווערען, אַוועקפאָלען... און

אפשר גאר — ווערט ער בייז — שפילט ער אין קארטען, א קשיא אויף א גוי! און דער פלעק פון דער זון זעצט זיך אלץ טיפער און טיפער, און פון דער צווייטער, ריינערער זייט הימעל, ווייזט זיך אן אנדער ווייסער דינטשיקער פלעק, ווי א סערפ, דאס איז די יונגע לבנה... עס איז שוין מנחה־צייט.

יוסל פארלירט די האפנונג, סאוויצקי וועט שוין זיכער נישט קומען. עס כאפט איהם אן א געוויין. הונגעריג און געפרווירען לויפט ער אין בית־המדרש אריין כאטש אפדאווענען מנחה־מעריב.

אין גאס האט ער כמעט קיינעם נישט באגעגענט. די מענער זענען ביים דאווענען. דורך די שויבען־טירען פון די קליינע געוועלבלעך רייסט זיך אלע מאל ארויס א פרעהליכער, ווייבערישער קול, וואס יאגט איהם נאך ביז די בית־המדרש־טרעפ. עס ציטערען אונטער איהם די פיס פאר מידקייט און פאר שרעק. עס האט געמוזט קומען נ א ך א פרעהליכע ידיעה, אז די ווייבער רעדען אזוי הויך און לאכען!

ער הויבט זיך קוים אויף די טרעפ. הינטער דער טיר בלייבט ער שטעהן. ער האט נישט דאס הארץ אראפצודריקען די קלאמקע. מען דאווענט נאך נישט, נאר דער עולם רעדט אזוי געדיכט, אזוי פרעהליך; גאט ווייסט, וואס פאר א נחת די בעלי־בתים האבען! פלוצים ווערט ער בייז און פראלט אויף די טיר. —

— און סאוויצקי — זענען געווען די ערשטע ווערטער, וואס ער האט דערהערט — איז אויך שוין, ב"ה, אוועקגעפאהרען, פליטה געמאכט!

— זיכער? — פרעגט עמיץ.

— אליין געזעהן! — ענטפערט א צווייטער — מיט מיינע אייגענע אויגען.

יוסל האט מעהר נישט געהערט. די פיס האבען זיך איהם אונטערגעהאקט, דער גאנצער גוף האט אנגעהויבען ציטערען; ער האט זיך קוים צוגעשלעפט צו א באנק און איז געבליבען זיצען ווי פארשטיינערט, מיט גרויסע, ארויסגעזעצטע אויגען...

6.

דער סוף.

דער פרעהליכער עולם האט עס נישט באמערקט; מען איז ארויסגעגאנגען נאך מעריב (טייל ערשט נאך א בלאט גמרא, צי א פרק משניות) און איבערגעלאזט יוסל'ען אליין ווי תמיד. אפילו דעם בעל הבית, ביי וועלכען ער האט היינט געדארפט עסען, איז נאך נישט איינגעפאלען, צוצוגעהן און פרעגען, פארוואס ער איז היינט נישט געקומען צום אנבייסען און געהט נישט צו דער וועטשערע. ער האט זיך גלייך מיט אלע אהיים געיאגט, דערצעהלען ווייב און קינד די בשורה טובה, אז סאוויצקי האט פליטה געמאכט, אז מען איז דעם חמץ אויך פטור געווארען.

ערשט דעם צווייטען טאג האט מען באמערקט, אז יוסל פעהלט. דעם דריטען טאג, אז מען האט אויף איהם גערעדט איינער ביים אנדערען געפרעגט, האט מען געענטפערט, אז דער שווארצער יאהר האט איהם נישט צוגענומען, און דער שמש האט אליין איינגעהייצט. דער אויוון האט גערויכערט, און מען האט א גאנצען טאג פון יוסלען גערעדט: צום אויוון איז ער געראד א בריה. מען הויבט אן קלערען, צי ער איז נישט אוועק קיין ארץ־ישראל, אדער קיין ארגענטינא? ער האט אפילו נישט געהאט א דרייער אויף הוצאות, נאר א קשיא אויף א מעשה, ווען ער געהן אויפ'ן וועג אין די הייזער!

ערשט אויפ'ן זעקסטען טאג, אז מען האט געקריגען א ידיעה, אז עס קומט א רעוויזאר אויף פאטענטען, האט דער ערשטער כוחר, וואס איז ארויף אויפ'ן שול־בוידעם, באהאלטען א שטיקעל אויפלענדישען סאמעט, דערזעהן יוסלען הענגען שוין פארשטארט.

משוגעים.

אז יעדע קהלה מוז האבען איהר משוגעת, און אז נישט, ווערט א געזונטער משוגע — פון דעם זינגען שוין די שוואלבען אויף די דעכער. אבער אז אזא קהל ווי אונזערם: א קהל אהן א רב, אהן א הייליגען ארט, מיט קוים איין ספר־תורה פאר א מנין; א קהל, וואס איז, אימשטיינס געזאגט, נישט מעהר ווי א געלעגטער ערוב פאר אן אנדער קהלה, וואס נעמט אונז צו דעם רח"ש, מיט די בר־מנן'ס, מיט אלעם גוטען — מיט איין ווארט: אז א קהל, וואס האט זיך צולעגט קוים מיט א האלב געסעל אויפ'ן זאמד ביי דער ווייקסעל — זאל מוזען האבען איהר איינענעם א משוגע'נעם,— דאס רעכען איך פאר א וואונדערליכע זאך. און א וואונדערליכע זאך איז כדאי צו דערצעהלען. מיר דאכט זיך, אז די מעשה מיט אונזער שוחט'ל, וואס איז אמאל געקומען, צווישען מנחה ומעריב, צום מנין און האט א קלאפ געטאן אן שלחן, און אויסגערופען, נישט מיט זיין קול, באשר בכן, ער האט ביז אהער מאכיל טרפות געווען! — האב איך אייך שוין אמאל דערצעהלט... איהר געדענקט אודאי: א קלאפ געטאן, אויסגערופען און — משוגע געווארען! און געהט שוין ארום אויף און אפ אין געסעל, שטיל־שווייגענדיג, שווארץ ווי די ערד, נאר די ליפען ציטערען און מיט דער רעכטער האנט צופט ער זיך אליץ אינאיינעם ביי דער לינקער זייט ברוסט, גלייך ער וואלט געוואלט אויסרייסען פון דארט די מרה־שחורה, די זינד צי דעם שגעון... און פלוצלינג — און דאס האב איך אייך שוין זיכער נישט דערצעהלט — איז ער נעלם געווארען. מילא, א גרוש איז ער געווען, קיין קינדער האט ער נישט איבערגעלאזט. האט מען אן איהם פארגעסען. געפיהלט האט מען, אז עס פעהלט עפעס אין גאס, נאר מאלע וואס עס פעהלט; עס פעהלט אפילו

פרנסה! דערנאך האט מען דערצעהלט, אז עס איז געשטאנען אין בלאט, אז אין ים אונטער דאנציג איז ארויסגעשוואומען א דער־טרונקענער. און אז מען האט, אז די קליידער מיט'ן טלית־קטן, דערקענט, אז עס מוז זיין א פוילישער איד. האט מען געקלערט, אז דאס מוז ער זיין; ער פלעגט ארומגעהן גאנצע נעכט ביי דער ווייקסעל, האט זי איהם צוגענומען! שווימען האט ער אפילו גע־קאנט, נאר איידער ער איז משוגע געווארען! דערנאך, ווייסט מען נישט. אי, ווי קומט די ווייקסעל הינטער ווארשוי צום ים הינטער דאנציג, דאס איז קיין קשיא נישט: כל הנחלים — א ל ע טייכען געהען צום ים; דאס האט נאך שלמה המלך געזאגט. און מען האט ווייטער פארגעסען! איינמאל אבער האט מען זיך דערמאנט, אז דעם שוחט'ס קעסטעל שטעהט נאך ביים בעקער, וואו ער פלעגט זיך אויפהאלטען. נישט נעכטיגען. ווייל, ווי געזאגט, גאנצע נעכט פלעגט ער ארומגעהן אין גאס און האט קיין אויג נישט צו־געמאכט; אויסער אויב ער איז געשלאפען געהענדיגערהייט! ווייל דער עולם וויסען, וואס ביי איהם אין קעסטעל קאן זיך געפינען; אפשר, זאגט מען, געפינט מען גאר „חדושי־תורה", ווארים פריי־הער איז ער א יונגערמאן א למדן געווען, און פלעגט טינטלען מיט דער פעדער. געהט מען אריין צום בעקער; דאס קעסטעל איז דא. ער האט גאר פארגעסען דערין. עפענט מען אויף. געפינט מען נישט מעהר, ווי עטליכע קרישקעלעך עסענווארג מיט א צורי־סענעם טלית־קטן. נעמט מען דאס קעסטעל, וואס איז נישט ווערט געווען די רייד, און מען צוהאקט עס, און מעןווארפט עס אין אויוועז אריין, צום פארברענען. און דא הויבט זיך אן א נייע מעשה! איידער נאך דאס קעסטעל איז פארברענט געווארען, קלאפט שוין עמיץ אן אין פענסטער; באשר בכן, זלמן בחור איז משוגע געווארען!

איהר ווייסט נישט, ווער זלמן בחור איז געווען. דער פא־טער זיינער איז געווען אמאל א פישער. אפילו אן עהרליכער איד. איז ער, לא עליכם, דערטרונקען געווארען, איז די מוטער קראנק געווארען פאר צרות, האט מען זי פאר גרוים רחמנות גע־פיהרט אין ווארשעווער שפיטאל אריין, האט דער דאקטאר גע־זאגט, אז עס וואקסט איהר עפעס צווישען די געדערים. האט מען איהר אויסגעשניטען, וואס מען דארף. דאס געשוויר האט מען

אפילו נישט געפונען, נאר זי, נעבעך, איז, נישט פאר אייך גע־דאכט, אומגעקומען אונטער׳ן מעסער. מן הסתם איז אזוי באַ־שערט געווען! בלייבט זלמן א יתום און עלטערט זיך אזוי. ווארים ווער זאל איהם חתונה מאכען? רופט מען איהם טאקע: זלמן בחור! א שפאס? א יונג פון עטליכע און צוואנציג יאהר! גע־לעבט האט ער פון שוסטעריי. נאך אינגעלווייז, איז ער איינמאל אליין ארייגעגאנגען צו א שוסטער, צו א דאמסקען שוסטער אפילו, און האט זיך צוגערוקט צו א דרייפיסיגען בענקעלע, און זיך געזעצט ארבייטען; כאטש טרייב איהם מיט א שטעקען. איך ווייס אפילו נישט, צי ער האט געקאנט דאוונען! אויסגעזעהן האט ער טאקע מגושם: הויך, ברייט אין די אקסעל, מיט א פאר גרויסע אויגענעם. א כח אין די הענט האט ער געהאט גאר אן אויסטער־לישען; דריי ערלים האבען געהאט עפעס אן עסק צום בעל־הבית זיינעם, האבען זיי איהם געוואלט שלאגען, אויפ׳ן פויערישען שטיי־גער; כאפט ער איינעם און עפענט מיט איהם די טיר, און כאפט די אנדערע צוויי ווי די זעקלעך אונטער די ארים און טראגט זיי ארוים! און אזוינס האט מען, על פי מקרה, באפרייט פון מילי־טער! דערנאך, אז דער בעל־הבית זיינער איז נפטר געווארען, האט ער זיך געזעצט אויף זיין ארט און געשפייזט די אלמנה מיט די יתומים! געמיינט האט מען, ער וויל חתונה האבען מיט דער אלמנה. מילא, מהיכא תיתי! לאזט זיך אבער אויס, אז ער וויל גאר ביילע דער אלמנה׳ס טאכטער, א שווארץ־חנ׳עווריג מיידעל; גיטעלע האט זי געהייסען. באשר בכן, ער האט איהר אמאל א מאס גענומען אויף א פאר שיכלעך, איז זי איהם געפעלען געווא־רען. שיקט ער צו דער מוטער א שדכן! פארשטעהט זיך, אז מיט׳ן גוטען ווילען געהט דער שדכן נ י ש ט: ווארים, ביילע די אלמנה האט איהר איינען הייזעל, טאקע דאס לעצטע אין געסעל, ביי דער ווייקסעל, און א מחיה האט זי אין שטוב פון זאלץ, און אנגעגרייט האט זי פאר דער לעצטער טאכטער, פאר׳ן מיזיניקעל (די עלטערע קינדער האט זי שוין לאנג אויסגעגעבען אין פרעמדע שטעדט אריין) — א גאנץ פיין קניפעל, און מען רעדט איהר א שדוך מיט משה׳לע ר׳ זבולון דין׳ס איניקעל, יחוס שביחוס, אחוץ דער קרן אליין — אז עלוי שבעלויים. עס האלט שוין ביי תנאים שרייבען, נישט מעהר עס געהט נאך וועגען א קלייניגקייט: יענער

ווייל פינף און זי וויל פיער יאהר קעסט, — נו, האט א טעם אנ־צושלאגען אזא שדוך? בפרט נאך, אז דאס איז גראד דער איינע־נער שדכן, וואס האלט אין אויספיהרען יענעם שדוך!

נעמט אבער אונזער זלמן בחור דעם שדכן און שטופט איהם א ווייסען פיערציגער אין דער האנט אריין און גיט דערביי אויף איהם א קוק, אז עס יאגט איהם א קעלט דורך די ביינער. שרייט ער: כ'געה, כ'געה! און ער געהט, און זלמן בחור געהט איהם נאך פון הינטען, יענער פיהלט, נעבעך, זיין הייסען אטעם אויף די אקסעל! און זלמן בחור שטעלט זיך אפ נישט ווייט פון דער טיר; אויף א תשובהווארט ער! און וואס האט דא געקאנט זיין פאר א תשובה? ביילע די אלמנה איז ארויס צום חתן־דנן מיט א בעזעם! וואס קלערט איהר, מעשים האט זיך געטאן! מען איז גע־לאפען אויף זיין בייז וואונדער! ווארים שטעלט אייך פאר א סצענע — אזא גבר־אלים, א יונג א בוים, אנטלויפט פאר דער איינגעשרומפענער קליינער אלמנה, וואס דריפעט איהם נאך אין א פאר קלאפעדיגע שוסטער־שיך! דאס ארעמע מיידעל, נעבעך, איז ארויס פאר דער טיר מיט א הארצרייסענדיגען געוויין; זי האט געמיינט, ער וועט איהר דורס'ען די מאמען! און ער רוקט זיך אפ אלץ ווייטער און ווייטער!

צו מנחה, קומט ער דאווענען, מאכט מען פון איהם חוכא וטלולא; ענטפערט ער, אז אויב מען וועט איהם נישט געבען גי־טעלע פאר א ווייב, וועט ער זיך א מעשה טון. טו! ווערט ער אבער פלוצלונג א וואוילער יונג און הויבט אן דרשה'נען: ער האט זי ליעב, און זי האט איהם ליעב! געהט זיך די גרינע גאל אן. „סטייטש, פון וואנען ווייסטו, בחור?" ענטפערט ער מיט נצחון: ער ווייסט. דאס איז שוין זיין דאגה, זאגט ער! און שטרעקט נאך אויס די פלאבע האנט: דא וועט איהם האר אויס־וואקסען, אויב גיטעלע וועט נעמען דאס קרומע משה'לע, וואס ער קאן צוקוועטשען, ווי א פליג, נאר ער מאוס'ט זיך! און דערביי פלאמען איהם די אויגען משונה, ווי עס דארף צו זיין. פלוצלונג שפרינגט ער אוועק און לויפט צו, מיט די פויסטען, צו ר' חיים־יוסעלע'ס. דער כלה'ס א פעטער, באשר בכן — ער מאכט איהם קאליע! ר' חיים־יוסעלע'ס איז אונזער איין־איינציגער שעהנער איד, א בן תורה; געלט אויף פראצענט, אפילו היבש געלט... און

א ווייסע, שעהנע בארד! וויל ער'ן מאכען כעפרא דארעא! און מען חאָט איהם קוים מיט מסירת נפש אפּגעראַטעוועט; ער וואָלט איהם צומרעטען! שפּרינגט ער אפּ פון ר' חיים־יוסעלע'ס, און לויפט, אויף דער צווייטער זייט, צו משה'לען. וואס איז נעבעך געזעסען, ווי זיין שטיינער, איבער א גמרא און געלערענט. — און זאגט צו איהם מיט חוזק: מויסילע, מויסילע (משה'לע האט נישט געקאנט ארויסזאגען קיין שין), פארטויף מיר דיין טאלע! „פארקויף מיר דיין כלה" הייסט עס, וואס קיין כ"ף און קוף האט אויך משה'לע נישט ארויסגעזאגט. נא דיר — זאגט ער — פאר איהר, וואס רו ווילסט: א דריידעל, א טשוועקעלע! און אפשר ווילסט דו א דרייער? מילא, משה'לע האט זיך צוואויינט, אז עס איז א גאטס רחמנות געווען!

נאר דאס אלץ איז גארנישט. צרות צרורות האט געהאט גיטעלע! זי האט זיך נישט געקאנט ארויסווייזען אין גאס. ער פלעגט איהר נאכגעהן טריט ביי טריט, און זיפצען און ממש ווייגען פאר איהר: גיטעלע, פארגים נישט מיין בלוט, מאך מיך נישט אומגליקליך, פארפינסטער נישט מיין וועלט... וכדומה אזעלכע נארישקייטען. דער מוטערס מילך איז איהר אנטרונען געווארען. און זי איז א גוט כשר קינד, און פלעגט איהם קיין שלעכט ווארט נישט זאגען! פארקעהרט, מיילמאל דרעהט זי זיך אוים צו איהם, און הויבט צו איהם אויף די אויגען מיט אזא רחמנות, אז טאקע נישט צום באשרייבען! געהט די מוטער, — וואס זאל זי נעבעך טון? — און פארשליסט זי אין שטוב. געהט זלמן בחור און קרייזעלט גאנצע טעג און נעכט ארום דער שטוב. און דאס מיידעל, נעבעך, ליידט, פאר חרפּה ובושה, דאס גיהנום! א קלייניגקייט צו זאגען! קיין בעלת בשר איז זי קיינמאל נישט געווען, אצינד פאלען פון איהר שטיקער פאר בזיון, טאג אויף טאג ווערט זי מאגערער! אויסער דעם, איז אויף איהר, נעבעך, געפאלען א מרה שחורה מיט א הארצקלאפּונג, אז דאס מיידעל איז, נעבעך, שיעור נישט אומגעקומען פון דער וועלט! דערצעהלט מען עס דעם בחור, זאגט מען איהם, אז דו האסט זי ליעב, וואס קוילעסט דו זי אהן א מעסער? ענטפערט ער, אז ער וויל נישט מעהר, נאר זי אליין זאל איהם צורופען צום פענסטער, און זאגען איהם בפרוש, אז זי נעמט

צוריק איהר ווארט! וואס פאר א ווארט? ער ווייסט שוין! זאל זי כאטש איהם ארויסשאקלען מיט'ן קאפ אויף ניין! בעט מען זי, זי זאל צוליעב טון זיין משוגעת, ווארים וואס קאן מען טון מיט אזא עוג מלך הבשן? וויל זי נישט. וויינט זי און חלש'ט. פאר־שטעהט זיך, זי וויל איהם פארט נישט מביש זיין! א אידישע טאכטער! הכלל — צרות! בלייבט, מען מוז חתונה מאכען. גיט נאך די אלמנה, זאגט צו גאנצע פינף יאהר קעסט, מען שרייבט תנאים, און זלמן בחור שטעהט הינטער דער שטוב און שלאגט זיך קאפ אן וואנט, אז עס הילכט!—דאס מיידעל פאלט אין חלשות, מען זעהט בחוש, זי וועט אריין אין א קרענק; גנב'עט מען זי ארויס, פיהרט מען זי קיין ווארשוי, מכלומר'שט צו א דאקטאר. ר' זלמן דין מיט'ן אייניקעל פאהרען בסוד סודות נאך, ביינאכט, אויף א שיפעל איבער דער ווייקסעל! אין א צייט ארום, דער בחור שטעהט אין גאס, און עס קומט אנצופאהרען א בויד מיט די מחותנים, מיט חתן־כלה. — דערזעהט ער, גיט ער א געשריי, ווי א געקוילע־טער אקס, און, תוך כדי דבור — אווארף זיך אן דער ערד, ווי אן אונטערגעהאקטער בוים, קריגט א מין קאנוואולסיע. אז מען הויבט איהם אויף — א פארטיג משוגעת!

אין וואס איז זיין שגעון? גיטעלע איז שוין געווען א ווייבעל, זי האט א קינד געבוירען, וואס איז אין קינפעט געשטארבען. און ער טראגט זיך ארום מיט'ן יתומ'ל אויף די הענט — האלטען האלט ער א שטעקעלע, ארומגעוויקעלט אין א שמאטקעלע — א ליאלקע! און הוידעט עס, און וויגט עס, און זינגט איהם שלאף־ליעדעלער, און שמאטשקעט צו איהם — אזוי גאנצע טעג און נעכט...

טיילמאל ווערט אינ'ם א שנוי, לאזט ער אראפ די הענט, אוים אבי יתומים! און ווערט אנדערש משונע. דאס טרעפט דער עיקר אין א לבנה־נאכט. ער פאלט פלוצלונג אין כעס אריין, געהט אויף־און־אפ אין גאס, קלאפט אין די פארמאכטע לאדען אריין. שרייט אין די שטיבער אריין: רוצחים! גזלנים! בלוט־זויגער! און וואס עס קומט איהם אין מויל אריין. נאר אז ער קומט אראפ צו ביילע דער אלמנה'ס הויז, צו דער ווייקסעל צו, נעהט ער צו אויף די שפיץ נעגעל צום לאדען פון יונגען פאר־פאלקס שטוב, בויגט אן צום לאדען אן אייזער, הערט זיך איין א ווייל, דערנאך לענגס

ער צו די האנט, קושט דעם לארען, ווי א מזוזה, להבדיל, און געהט וויינענדיג, אוועק...

גיטעלע האט זיך אפילו שוין כמעט ווי צוגעוויאוינט. נאר, לא עליכם, קיין קינדער האט זי נישט! —

דער משוגע'נער בטלן.

1.

ער איז געלאָפען אויף און אָפּ בייטאָג איינער אליין אין בית המדרש און פלוצלונג זיך אפּגעשטעלט.

— רבונו של עולם, ווער בין איך?

— ווער בין איך?... מען רופט מיך: בערעל חנה'טשעס... נו, בין איך דען בערעל חנה'טשעס? בין איך דער נאָמען? — די שילד איז נאָך נישט די קלייט! דאָס הויז, וואו דער רב וואוינט, הייסט: „פּאַר־קאַרפּיעס" און איך — בערעל חנה'טשעס!

אין טשאַכנאָווקע קען מען מיך: מען ווייסט, ווער בערעל חנה'טשעס איז; אָבער אין אַמעריקאַ? ווען איינער למשל גיט אַזוי ראַפּטום אַ זאָג אַרוים אין אַמעריקאַ, אין בית המדרש: „בערעל חנה'טשעס"... נו, וואָלט עמיץ געוואוסט, אַז מען מיינט מיך?

שאני הכא! דאָ איז עפּעס אַנדערש, דאָ גיט יעדער אַ שמייכעל, אַ שאָקעל מיט'ן קאָפּ, מאַכט אַזוי אַ תנועה... „אַ באַקאַנטע זאַך, בערעל חנה'טשעס!". איינער טראַכט: דער בטלן, דער צווייטער — דער משוגע'נער, דער דריטער — כ'ווייס וואָס; דער פיערטער וועט זיך דערמאָנען, אַז איך הייס נאָכ'ן פעטער בערעל.

— טויבעלע, אמת, גיט אַ קרעכץ דערביי, ווייל זי ווייסט, אַז איך בין נעבעך אַ יתום. אָבער אין אַמעריקאַ, וואו מען קען נישט חנה די זיצערקע, און וואו מען ווייסט נישט, אַז עס איז געוועזען אויף דער וועלט אַ בערעל חקרן, דער מאַמעס אַ ברודער, וואו מען ווייסט נישט, אַז איך בין, וואָס מען רופט מיך: אַ משוגע'נער, אַ בטלן, אַ יתום און אפשר גאָר אַ חקרן אויך. (איך בין, דאַכט זיך, געראָטען אין פעטער אריין) וואָס פאַר אַ רושם וואָלט דאָרט געמאַכט: בערעל חנה'טשעס?!

עפּעס ווייס איך דאָ יאָ, ווער איך בין? איך אַליין זאָג דאָך:

א משוגע'נער, א בטלן... נו, דאס בין איך!

— בין איך דען נישט משוגע? וועלכער מענש שטעלט זיך אנידער קלערען, ווער ער איז? א מענש איז א מענש! איך בין א מענש און היים: בערעל חנה'טשעס... וואלט איך געוועזען א הויז, וואלט איך אפשר געהייסען: פאד־קארפיעם, — און ארעס־טאנט — וואלט איך געהאט א לאטע אויף די אקסעל און א נר־מער... וואלט מיין טאטע, נ י ש ט די מאמע, געוועזען דער פאר־זארגער, דער „פרנסה געבער", נישט דער בטלן, וואלט איך גע־הייסען „בערעל שמערעל'ס". עס וואלט אפילו שווער געוועזען ארויסצוזאגען: „בערעל שמערעל'ס", נאר מען וואלט שוין געמוזט! און אפשר וואלט איך דעריבער וועניגער געוועזען ביי מענשען אין די מיילער — ווען מיין נאמען זאל זיך נישט אזוי גלאטיג אראפ־קאלערען פון דער צונג.

— אבער, ו ו י איך וואלט געהייסען — א מענש בין איך...

— א מענש! נאר א בטלן דערצו... מאלע א מענש בלייבט א יתום, נו, וואוינט ער אין בית־המדרש? קראנק בין איך עפעס צו טון? אין שליחות געהן, הָלץ האקען, א משרת ווערען און געהן אנגעטאן א בגד, נ י ש ט קרוע־בלוא; עסען ברויט, נישט זיין ביז דרייסיג יאהר א ישיבה־בחור, עס זאל מיר פעהלען צוויי טעג אין דער וואך און ארומדרעהען זיך אלץ און קלערען: ווער איך בין?!

— איך וואלט כאטש געוואוסט, ווער מיין קאפאטע איז; אצינד, אסור אויב איך ווייס! — א שטיק בענדיט, א שטיק חיים, א שטיק יונה, דריי פיערטעל פון מיסט! א מערכה. טויבעלע קאן נעהען, אנישט וואלט איך געוועזען אדם נאקעט.

— איז דען דאס אליין נישט קיין שגעון? אזא מין בטלנות, אזא מין בטלנות! גארנישט... שמערעל, חיים, יונה... עס האט א שיעור, וויפיעל בית־המדרש'ניקעס איך האב איבערגעלעבט!... איי־נער איז שוין א סוחר, איינער — א טרעגער, איינער — א שענ־קער; א דאגה, איינער איז שוין און אלמן אפילו, שמערעל האט שוין דאס דריטע ווייב; נאר אלע האבען קינדער, געשעפטען, עסקים; גוט, שלעכט, נאר פארנומענע מענשען, עסען נישט קיין טעג, זענען נישט קיין בטלנים... מענשען! איך וויל אויך זיין א מענש!

— וואס הייסט א מענש?

— ווי איך בין א איד, איך בין קיין מענש נישט!

— ווי איך בין א איד! איך בין א איד! אמת, איך בין א איד, נאר גאנץ טשאכנאווקע זענען אויך אידען און זענען נישט איך! הלמאי, איך בין א מאנספערשוין, (כאטש א קלאג צו מיין מאנספערשוין, א וועהטאג צו איהם!) נו... אלע מענשען, וואס זע־נען נישט קיין נקבות, זענען מאנספערשוינען, הכלל, זענען אלע בערעל חנה'טשעס!

— ניין, ברודער בערעל! נאר דיך נישט! דו ביסט א מאנס־פערשוין, דו ביסט א איד, אמת; נאר נישט דו ביסט דער מאנס־פערשוין, נישט דו ביסט דער איד!... דו ביסט עפעס אנדערש; דאס אלץ איז נאר א צולאג, צוגעגעבענע זאכען; אבער נישט דו אליין...

— איך רעד מיר איין, אז איך בין א בטלן, א משוגע'נער, א יתום, און אומגליקליכער מאנספערשוין... נאר בטלנים, משוגעים, יתומים זענען דא אסך, אפשר אזוינע מאנספערשוינען ווי איך בין — וועניגער; נאר דא איז, א דאגה, אפשר אין אן אנדער שטאדט, אפשר אין אמעריקא, נו, זענען אלע איינס? חס ושלום, יעדערער פאר זיך!...

— נו, ווער זשע בין א י ך, צו אלדי שווארצע יאהר!

— עס האט געמוזט אין מיר אריין א דבוק, עס מוז עמיץ זיצען אין מיר און קלערען איבער מיר, און מיר דאכט זיך: איך אליין קלער! א והא ראיה, ווען איך האב כח (א גאנצע וואך, אויסער מאנטאג און דינסטאג), האט יענער אויף מיר קיין שליטה נישט; קלער איך וועניגער! און באמת, די חקירה איז, אז קיין שום מענש אין דער וועלט קאן נישט איבערקלערען זיך אליין! — ווי הייסט, איך וויל מיך משיג זיין? איך וויל מיך ארויסרייסען פון מיר ארויס, אוועקשטעלען זיך אדער איהם אן א זייט, „ער“ זאל קו־קען אויף מיר! איך־ער זאל קוקען אויף ער־איך!...

כא, כא, כא! ווי הייסט! זאל איך מיר נאר בארעכענען!... עפעס ווערט מיר ווארעם אין קאפ!...

(ער לויפט צו צום כיור, גיסט זיך אפ מיט קאלט וואסער;

שלעפּט אַרויס פון הינטער'ן אויוועז א שמאטע, און בינדט זיך שטייף ארום דעם שטערן).

— צינד וועט עס געהן. נאך אמאל!... איך וויל וויסען, ווער איך אליין בין...

— וואו זאל איך קוקען, אראפּ צי ארויף? רעכטס — צי לינקס?... א י ך בין דאך אין מ י ר. ווען איך למשל, קריך ארויף אויפ'ן ארון קודש, בין איך אינגאנצען אויבען; איך וועל אונטען גארנישט איבערלאזען. לאמיך לויפען אין קעלער אריין. וועל איך זיין אינגאנצען אונטען... נו, אזוי ווי קאן איך קוקען אויף מיר!?

— היכי דמי?!

— וואס דען זיצט אין מיר און קלערט פאר מיר?

— און עפּעס זיצט דאך פארט... הא?...

— איך ווייס דאך, אז ווען עס זענען געלעגען ביי דער שמש־טע אומגעצעהלטע קיכלעך און איך האב שוין דריי טעג קיין מאכל נישט געהאט אין מויל, האב איך גאנץ שטארק חשק געהאט אראפּ־צושניפען א קיכעל... נאר איך האב געזאגט: ניין! מען טאר נישט! נישט מיין... דערנאך האב איך געפונען טויזענט תירוצים... „די שמש'טע האט געגוג פארדינט אן מיר, זי מעג מיר געבען א צו־לאג." „איך זאל זי בעטען, וואלט זי מיר אליין געגעבען." „איך וועל איהר מיט גאטס הילף אמאל באצאהלען"... נאר א י ך האב אלץ געזאגט: „ניין, מען טאר נישט"... און עס איז געבליבען — נישט!... פריהער איז עס געגאנגען איינס נאכ'ן אנדערען: מיר האט זיך געדאכט, אז איך אליין פרעג און איך אליין ענט־פער, נאר דערנאך, שפּעטער אביסעל, כאטש תוך כדי דבור, נאר דערנאך, איז עפּעס אנדערש געווארען, עס איז געווארען צוזאמען: יא און ניין, ניין און יא און ווייטער ניין! עס איז געווארען א מחלוקת, און נ י ש ט איז געווארען, נישט ווייל א י ך האב נישט געוואלט, אדער דעם חשק פארלוירען; ניין, נאר די האנט האט זיך נישט געקאנט ריהרען; זי האט נישט געוואוסט וועמען צו פאלגען... א והא ראיה, איך בין דערנאך שטארק מיד געוועזען. טאקע ווי נאך א גרויסער מחלוקה, ווי נאך א הייסען וכוח מיט יונה לאקש. וואס וויל מיר אלץ איינרעדען, אז דער גאון ז"ל, זיצט

אין גן־עדן מיט א פּאדראַצטער באָרד, ווייל ער האָט נישט געהאַל־טען פון חסידות!

— אזא פערד!... נאָר מיך בין איך געוועזען; איך דערמאָן מיך גאַנץ זיכער, זיכער! דאָס אייגענע איז געוועזען פורים, ווען איך האָב געטראָגען פון פריץ פיינהאַלץ, פון גביר, דעם רב, שלח־מנות. איך האָב געהאַט א פול מויל מיט וואַסער, די צונג איז מיר ארומגעלאָפען אין מויל ווי משוגע, ווי איך לויף אצינד ארום אין בית־המדרש. די הענט האָבען מיר געציטערט; א שטיק טאָרט, מאַקאַראָנען, עפּעס נאָך עטליכע מינים... איך, נאַשער, האָב גע־וואָלט, איך, עהרליכער מאַן, האָב נישט געוואָלט!...

— מען זאָגט: „יצר טוב", זאָל זיין אזוי! אָבער סיי ווי סיי, בין איך דאָך נאָר א דירה, וואו עס וואוינען צוויי שכנים, איינער הייסט: יצר טוב, דער צווייטער — יצר הרע. נישט אזוי? ווייטער די מעשה מיט די נעמען... אָבער ווער זענען זיי? ווער בין איך?!

— איך בין א דירה. איך בין אי דער גוטער שכן, אי דער שלעכטער שכן. אַלץ איך, און דערצו ווייל איך וויסען, ווער איך בין?! כאַ, כאַ, כאַ! — שאַ! נעכטען ערשט, דער עולם האָט געלאַכט, וואָס איך בין געבליבען שטעהן אויף איין אָרט, אפשר א שעה! א י ך ו ו י י ס, וואָס איך בין געשטאַנען! איך האָב נישט געקאָנט געהן: מען האָט געהאַקט האָלץ אויפ'ן שול־הויף, האָב איך געוואָלט געהן פּרואווען, צי איך קאָן א שייט־האָלץ צוהאַקען, צי קאָן איך אַרבייטען... איך האָב שוין אַנגעהויבען געהן; שטעהען צוויי בענק: אין דער זייט א באַנק, אין יענער זייט א באַנק. דאָ דערצעהלט מען, אז מען הייצט אין באָד, הויבט מיר אָן בייסען דאָס גאַנצע לייב און איך וויל צוגעהן צום קעסטעל, ארויסשלעפּען דאָס בעזעמעל און געהן אין באָד אריין... קעגענאיבער האָט זרח מלמד דערצעהלט, יענקעלע קעצלען, אז אין „בעל עקדה" איז דאָ אויף דער היינטיגער סדרא א פלאי פלאָים'דיגער דרוש! וויל איך וויסען, וואָס זרח מלמד איז געפעלען, צולויפען צו דער מזרח־וואַנט און אראָפּכאַפּען דאָס ספר... נו, בין איך טאַקע געשטאַנען! די פיס האָ־בען נישט געוואוסט וועמען צו פאָלגען: צי ד ע ם בערעל חנה'טשעס, וואָס וויל געהן האָלץ האַקען, צי ד ע ם בערעל חנה'טשעס, וואָס וויל געהן אין באָד אריין, ווייל עס בייסט איהם, צי ד ע ם בערעל חנה'טשעס, וואָס וויל וויסען, וואָס זרח מלמד

איז געפעלען!... איך בין טאקע אזוי לאנג געשטאנען, ביז איך האב מיך דערמאנט, אז איך האב נאך קיין מנחה נישט געדא־ווענט!

— נו, על כן? וואוינען אין מיר שוין פיער פארשוינען! א האליץ־העקער, א בעל־עקדה׳ניק, א בעדער און דער לעצטער — א מנחה־דאוונער, וועלכער האט אלע ארונטערגעיאגט הינטער׳ן איוועז, זיי זאלען קיין פיפס נישט געבען. נאר ער האט צו שא־פען, און די פים מוזען א י ה ם פאלגען. א והא ראיה איך בין טאקע צוגעגאנגען צו דער וואנט און האב געדאווענט!

א שטיקעל אמת שטעקט דערינען... ווארים זיי זענען נישט פארלוירען געווארען; זיי האבען זיך נאר באהאלטען הינטער׳ן אויוועז, זיי האבען פון דארטען ארויסגעקוקט... זיי האבען גע־וואונקען צו מיר, און האבען מיך מבטל געוועזען! אינמיטען שמונה עשרה האב איך אלץ אין זינען געהאט: האלץ האקען, שמייסען זיך אויף דער העכסטער באנק אין באד, און דעם בעל עקדה׳ס דרשות אויך!...

— נו, א כלל? וואס העלפט דער יצר־טוב מיט׳ן יצר־הרע. אז איך בין אמאל דריי, און אמאל פיער!

— אט אצינד פיהל איך, אז „איך" אליין בין עפעס א גאר־נישט! איך אליין וואלט גארנישט געלעבט. איך אליין, ווען איך לעב אפילו, וואלט איך מיך אין דערפריה אפילו פון דער באנק נישט אויפגעהויבען, איך וואלט געלעגען ווי א גולם עד סוף כל הדורות... איך בין טאקע א גולם, איך האב גאר קיין נשמה נישט; וואס דען? אלץ ארום לעבט, אלץ ארום האט נשמות, די נשמות זייערע לאזען ארוים פון זיך אזוינע לאנגע, דינע, שפיציגע פע־דעמלעך, אזוינע שטראלען, און זיי כאפען זיך און טשעפען זיך אין מיר, קריכען אין מיר אריין, ריהרען מיך, שטעלען מיך אויף די פים, הייסען מיר געהן, טון, לויפען... אבער איך אליין בין גאר־נישט!

ווער דען פארט קלערט? הא? ווער זיצט אין מיר און קלערט? ווייטער א פרעמדער? נישט איך?

— נו, זאל זיין א פרעמדער! ווער איז ער? ווי קומט ער צו מ י ר? צי בין איך א שטיינ און ער — א פויגעלע?... דוד המלך, עליו השלום, זאגט: יונתי, הייסט עס מיין טייבעלע! —

ווייל דאס טייבעלע האלץ האקען, אין באד אריין געהן, אראפ־גנב'ענען פון שלח מנות, אוועקשניפען א קיכעל ביי דער שמש'־טע, און תוך כדי דבור זעהן דעם בעל עקדה'ס דרשה?... פו, טייבעלע, נישט שעהן! ביסט דו עס, מעגסט דו זיך שעמען!

— כא! כא! כא! בערעל חנה'טשעס איז א טייבעלע, א פויגעלע; בערעל חנה'טשעס האט א קליין פיסקעלע מיט פליגע־לער, בערעל חנה'טשעס וועט אמאל ארויספליהען פון דער שטייג...

— נו, בערעל חנה'טשעס, דאמאלט וועסט דו אויך קלערען ווער דו ביסט? אויך זיין א יתום, אויך זיין א בטלן, אויך זיין משוגע?

— אודאי! ווער דען? די שטייג איז משוגע? די שטייג איז א יתום?

— רבונו של עולם! ווער בין איך פארט?

2.

עס קומט אין בית־המדרש אריין וואלף סוחר.

בערעל חנה'טשעס דערזעהט איהם, און אנטלויפט אן א זייט. וואלף סוחר וואשט די הענט, ווישט אפ אן דער פאלע, נעמט ארויס פון דער שאנק א ספר און זעצט זיך ארייגקוקען. בערעל חנה'טשעס לאזט פון איהם קיין אויג נישט אראפ...

— ווער איז ער? — פרעגט ער זיך און ענטפערט זיך באלד:

— וואלף סוחר! — ער גיט זיך דערביי א שטארקען קניפ אין באק אריין...

— בהמה! חמור! וואלף סוחר איז אזוי ווי בערעל חנה'־טשעס! אזוי הייסט ער; נאר ווער איז ער?... צי איז ער איינער, צוויי, צי דריי? וויפיעל פיינעלעך פישטשען אין זיין שטייג, פאר־שמעהסט דו, וואיטעק!?

ער האט זיך נאך שטייפער צוגעצויגען דעם קאפ.

— לאמיך קלערען....

— אצינד איז ער איינער, איין וואלף סוחר... ער זיצט און לערענט! פארטיפט, ער זעהט מיך נישט. ער לערענט אודאי נדרים, זיין פרק, מעהר קאן ער נישט... אצינד איז א קונה קונם

קונס... אצינד איז ער א „לשון שבדו חכמים“. אצינד ווייס איך וואס ער איז, א פרק נדרים... דערנאך? דערנאך וועט וואלף סוחר אראפּנעהן אין גאס אריין, וועגען תבואה אויף א פאלשער וואג, אפּנארען גאנץ קרוין פּוילען און אהיים געהן געבען דעם ווייב, דער ארעמער, דערשלאגענער, טויבע, צוועלף פּעטש מיט פּיער דזשאך! זעהסט דאס לעמעלע, בערעל חנה׳טשעס! זעהסט דאס שעפּעלע, זעהסט, ווי עס קנייטשט איין דעם שטערן, זעהסט די פרומע אויגעלעך, זעהסט, זעהסט! און דו שוטה, דו בערעל חנה׳־טשעס, דו חמור, ווילסט מיר איינרעדען, אז דאס איז דער אייגע־נער גנב פון גאס, דער אייגענער רוצח פון דערהיים? נייז, בערעל חנה׳טשעס! מיר וועסט דו דאס נישט איינרעדען! נייז, נייז! — נישט אזוי קוקט א גנב, נישט אזוי זעהט אויס א רוצח!... שוטה!...

— איך זאג דיר, בערעל חנה׳טשעס, אז עס זענען דא דריי וואלף סוחר׳ס... איינער איז א לעמעלע, א פרום לעמעלע, וואס זיצט און לערענט נדרים און וועט אויף יענער וועלט אויך לערנען נדרים, און טאקע מיט׳ן רבונו של עולם׳ס פירוש... דער צווייטער — איז א גנב און וועט דארטען אויך כאפּען פון די טעלער; דער דריטער איז א רוצח, וואס הרג׳עט־דאס ווייב מכות רצח...

— א רחמנות אויף איהר!... עס שניידט מיך ביים הארץ, אפּט חלומ׳ט זי זיך מיר... זי בעט מיך אמאל, ביינאכט אין שלאף, איך זאל איהר העלפען... דאס הייסט: זי בעט נישט מיט׳ן מויל, זי רעדט נישט, חו״ש, א אידישע טאכטער רעדט נישט מיט א מאנספּערשוין... נאר זי קוקט אויף מיר מיט אזא... מיט עפּעס אזא... מין קוק...

— רבונו של עולם! קוקען מעג זי דאך! זי מעג קוקען אויף א מאנספּערשוין!...

— כא, כא, כא! איך א מאנספּערשוין... וואלף סוחר איז א מאנספּערשוין, פּוילען זאל ער, וואלף סוחר! איך בין איהם א שונא אויפ׳ן לעבען. איך האב ביי איהם א טאג; נאר א שונא בין איך איהם! שנאת חנם טאקע, נאר א שונא... איך וואלט איהם גע־שטאכען! יא!... נאר נישט דעם וואלף סוחר, וואס זיצט און לע־רענט, אפילו דעם גנב נישט, נאר דעם רוצח! איהם וואלט איך גע־שטאכען... איך אליין קאן נישט, איך אליין האב נישט צו שאפען, איך בין נאר א שטייגעל... איך האב אפילו א קניפּיק, א שארפען

קניפיק, נאר א שארפען, מען קאן מיט איהם נעגעל שניידען, א קאפ גאלען...

— איך מאך מיר אפילו קיין לאמטערען נישט, ווייל עס איז מיר א שאד דער קניפיק, ער זאל נישט שטומפיג ווערען...

דאך איך אליין קאן נישט... מען דארף, עס זאל מיר עמיץ הייסען; עפעס א בת־קול, עפעס איינער, אפילו זרח מלמד! זאל ער אליין מיר הייסען! ווער שמועסט, ווען זי זאגט מיר, אזוי שטיל, ביינאכט אין חלום; נאר זי וועט נישט זאגען, א אידישע טאכטער וועט נישט זאגען. חס ושלום! איך וואלט זי פיינט גע־האט, זי זאל מיט מיר רעדען.

— אזוי איז בעסער, קוקען זאל זי, און שטענדיג, און א גאנצע נאכט; בייטאג קאן נאך עמיץ דערזעהן, חס ושלום! עס איז נענוג יעדע נאכט...

— א! ווי שעהן וואלט עס געוועזען! איך וואלט ארויסגע־נומען דעם קניפיק, איבערגעגאנגען די כאלעווע, איין מאל, צוויי מאל, דריי מאל, און בוך!...

— כא, כא, כא! עס וואלטען ארויסגעלאפען געדערעם און גע־דערעמלעך. כא, כא, כא! און בלוט, רויט בלוט... כא, כא, כא!

— ניין, וואלף סוחר, נדרים־לערנער, נישט דיך מיין איך! יענעם, יענעם, דעם רוצח... גארנישט דיך!

— הערסט, בערעל חנה׳טשעס, ווען דו ביסט א מענש, ווען דו ביסט נישט קיין יתום, קיין בטלן, קיין משוגע׳נער, קיין חקרן, וואלט שוין אלץ גוט געוועזען... טייבעלע וואלט אפילו געוויינט, זי וואלט דאך געווארען אן אלמנה, נאר איך וואלט איהר אין חלום געזאגט: טייבעלע, געגוג, דו האסט צוויי מאנען, איינער גנב׳עט, דער צווייטער זיצט און לערענט, וואס טויג דער דריטער? ווילסט רוקא דריי? דוקא מען זאל דיך, טייבעלע, שלאגען, דוקא דו זאלסט וויינען גאנצע טעג און גאנצע נעכט...

— און אפשר איז ער פארט נאר איינער?...

— בערעל חנה׳טשעס! דריי זענען זיי, לאמיר זיך וועטען! קום אומישנע, ווייל ער זיצט דא און לערענט, קום איז גאס אריין.

וועסט דו זעהן, ווי יענער גנב'עט דערווייל אין גאס... דערנאך ווי ער שלאגט, קום! וועסט זעהן!...

ער הויבט זיך אויף, לויפט אויף די נעגעל צו דער טיר, שלעפט ארוים דעם שליסעל און פארמאכט פון יענער זייט...

3.

ער קומט צוריק, בלאס און אין כעס...

— זיי האבען זיך באהאלטען, די גנבים! וואס האבען זיי צו טון? עס איז היינט נישט קיין טארג! עפעס א יום־טוב, עס הענגען פעהנער, מען קאן נישט גנב'ענען... טייבעלע איז נישט אין דערהיים... זי האט געמוזט געהן צו א שכנה. די טיר איז צו... זיי האבען זיך אפשר ביידע באהאלטען! איך האב אריינגעקוקט דורכ'ן פענסטער. אונטער'ן בעט, האט זיך מיר געדאכט, ריהרט זיך עפעס. אויף דער פארלאגע האט זיך דער שאטען געהוידעט, גע־ווארפען, געצאפעלט! א קשיא אויף א מעשה, ער זיצט דא און לערענט, און זיי ליגען אונטער די בעטען... וואו דען זאלען זיי ליגען! —

— און וואלף סוחר, דער תם, דער נדרים־לערנער האט אפילו נישט געהערט, אז איך האב אויף און צוגעשלאסען די טיר! ער איז אזוי פארטיפט אין לערנען!

— און אפשר לערענט ער גארנישט? אפשר זיצט דא דער גנב און וויל אפנארען מיך מיט'ן רבונו של עולם?

— וואלף! — רופט ער איהם פלוצלונג.

— וואס איז?

— גארנישט!

— בטלן!

אין א מינוט שפעטער.

— וואלף!

— וואס איז?

— איך האב א קניפיקעל!

— וואויל דיר!

— ווילסט זעהן?

— נייז !

— דארף מען נישט !

אין א פּאר מינוט ארום :

— וואלף !

— וואס ?

— דו לערענסט, צי דו מאכסט נאר אזוי ?

— וואס גערט עס דיך אן ?

— איך דארף נויטיג וויסען, כ'לעבען, נויטיג !...

— שטיל, משוגע !

און נאך א פּאר מינוט :

— וואלף !

— וואס איז ?

— וויפיעל ביסט דו ?

וואלף סותר ווערט בייז, מאכט צו די גמרא און גערט ארויס פון בית המדרש ; בערעל חנה'טשעס בלייבט אליין.

— צי האב איך גערעדט מיט וואלף'ן ? און וואס האב איך מיט איהם אזוינס גערעדט ? וואס איז ער אנטלאפען ? ווי בין איך ארויסגעגאנגען ? הא ? וואס טוט ביי מיר אין האנט דאס קני־פּיקעל ?

ער וואונדערט זיך שטארק, און נאך מעהר, בפרט, אז ער דערזעהט, אז ער האט זיך דורכגעשניטען די באלעווע. ער ווערט בייז.

— בערעל בטלן ! דו אליין האסט צושניטען דיין באלעווע ! דו האסט אנדערע באלעוועס ? טייבעלע וועט דיר ווייטער שענקען א פּאר שטיוועל ? זי האט ווענינ געלעזט פּאר יענע שטיוועל ! זעהסט דו, בטלן, זעהסט דו, משוגע, זעהסט, עס איז עמיץ אין דיר און נישט דו ! זעהסט ?

— לאמיר נאר אליין זעהן, ווי דו זעהסט אויס, חמור, וואס לאזט זיך די שטיוועל צושניידען ! לאמיך דיך אנקוקען, בטלן !

ער לויפט צום כיור, כאפּט די שמאטע אראפּ פון קאפּ און הויבט אן רייבען און פוצען דאס מעש.

— איך זעה דיך שוין אביסעל, בטלן, —ווארט, ווארט, איך וועל דיך נאך בעסער זעהן. איך וועל דיין גאנץ טרפה פּרצוף זעהן. דיין חמור־קאפּ !...

ער לאזט זיך אראפּ אויף די קני און רייבט מיט'ן גאנצען כח. ער בלייבט דאך פלוצלונג שטעהן.

— וועד פוצט דעם כיור? ווער? איך? איך האב כח? איך האב דען היינט געגעסען, נעכטען געגעסען? וואס איז היינט? דינסטאג! מאנטאג און דינסטאג האב איך דאך נישט קיין טעג. ווער רייבט?!

ער האט זיך צוריק צוגעכאפּט צו דער ארבייט.

— זאל רייבען ווער עס וויל, איך, צי דער פויגעל, צי די טויב, דער יצר הרע, צי דער יצר־טוב, נאר דיין בטלנ'יש טרפה פּרצוף מוז איך זעהן! באלד, באלד! און אויף אמאל!

ער פארמאכט די אויגען און רייבט ווייטער א ווײַלע מיט כח. דערנאך עפענט ער די אויגען און דערזעהט זיך.

— כא, כא, כא! אזוי זעה איך אויס, א מת, א ריינער מת! צו נעמען אויף דער טהרה־ברעט, צו לעגען שערבלעך אויף די אויגען!

— זעהסט, טייבעלע, ווי איך זעה אויס! זעהסט! און אזוי זעה איך אויס, ווען דו דערלאנגסט מיר אלעמאל א שטיקעל ברויט... אנישט, ווי וואלט איך נאך אויסגעזעהן?

ער פארטראכט זיך, און דערמאנט זיך ווייטער.

— א מת! דאס בין איך, יא, יא! דאס איז בערעל בטלן, בערעל יתום, בערעל משוגע! אט דאס! דאס! און ו ו ע ר ביז א י ך פּארט?

ער קוקט איפּ'ן כיור און קוקט אויף זיך.

דארטען זעהט מען נישט די צוריסענע באלעוועס! וואונדערט ער זיך און ווערט בייז.

— א מכה דיר! — שרייט ער פלוצלונג אויס — א מכה דיר, דו כיור־מענש! די דארפסט אויך האבען צוריסענע באלע־וועס! אז איך האב, דארפסט דו אויך האבען!

ער האט זיך אראפּגעלאזען מעהר אויף דער פּאדלאגע, אנגע־שפּארט דעם קאפּ אויף דער ערד און ארייַנגעשטופּט די פיס אין כיור.

— איך זעה נישט, נאר דו האסט, דו האסט צוריסענע באַ־לעוועס! זעהסט!... אויפצוהויבען זיך איז איהם שוין שווער. עס האט זיך איהם געדאכט, אז דער מענש אינ'ם כיור האלט איהם

צו ביי די פיס; ער האט זיי דאך אפגעריסען, אויפגעהויבען זיך, אביסעל פארוואונדערט, אביסעל דערשראקען.

— כיור־מענש! בטלן! — האט ער זיך גערייצט און פארט מורא געהאט צו קוקען אין כיור אריין. ער איז צוגעלאפען צום אויוועז, אנגענומען אויף די הענט קאלך און פארשמירט דעם כיור.

ליג דארט אין דער קרענק, קוק נישט ארויס!

קאפ האט איהם אנגעהויבען שטארק וועה טון און די פיס האבען איהם געבראכען, ער האט זיך ווייטער פארטראכט.

— לאמיך נאר עפעס דערמאנען...

— אצינד טוט מיר וועה דער קאפ... אז דער רוצח שלאגט טייבעלען טוט מיר וועה דאס הארץ... עס ברעכען מיר די פיס. אז איך גיב מיר א קניפ אין באק, פלאמט מיר די באק, ווייל איך האב א באק, איך האב הענט און פיס, איך האב א קאפ מיט א הארץ און האב אפשר א נשמה אויך — אלץ האב איך. נאר וואס בין איך אליין? נישט די באק, די פיס, נישט דאס הארץ, נישט דער קאפ, נישט די נשמה. וואס דען? גארנישט...

— איך זאל מיך קאנען מאבד עצמו לדעת זיין, און אליין זעהן, וואס עס וועט זיין, וואס עס וועט בלייבען. אז עס וועט אוועקפאלען דער קאפ, די הענט, די פיס, די באקען, די צוריסענע כאלעוועס... דאמאלט וואלט איך אפשר עפעס געוואוסט? צי וואלט נישט א יושר געוועזען צו פרואווען...

— ווען זי זאל נאר הייסען! אפשר וואלט איך עס ביי איהם געפרואווט?

וואס הייסט „נשמה“.

1.

איך געדענק ווי אין א חלום, אז עס האט זיך ביי אונז אין שטוב ארומגעדרעהט א קליין דאר אידעל מיט א שפיציגען בערדעל. וואס פלעגט מיך אלעמאל ארומנעמען און קושען.

דערנאך, געדענק איך, איז דאס אייגענע אידעל קראנק געלעגען אין בעט, ער האט זעהר געקרעכצט און די מאמע איז געשטאנען און געהאקט זיך אין קאפ אריין.

אמאל כאפ איך מיך אויף ביינאכט און דערזעה א פולע שטוב מיט אידען; פון דרויסען הער איך א יאמערליך געוויין... איך האב מיך שטארק דערשראקען און אנגעהויבען שרייען.

עס איז צוגעקומען צו מיר איינער פון די אידען, ער האט מיך אנגעטאן און אוועקגעפיהרט צו א שכן שלאפען.

דעם אנדער טאג האב איך די שטוב נישט דערקענט: אויף דער ערד איז געלעגען אנגעשיט שטרוי, דער שפיגעל אויף דער וואנט — איבערגעדרעהט, דער הענגעל־לייכטער פארהאנגען מיט א טישטוך, און די מאמע איז געזעסען אין די זאקען אויף א קליין בענקעלע אויף דער ערד...

אז זי האט מיך דערזעהן, האט זי ארויסגעלאזט א שרעקליך געוויין, און האט אנגעהויבען שרייען: „דער יתום, דער יתום!“...

אויפ׳ן פענסטער האט זיך געברענט א קאנעניק, דערנעבען איז געשטאנען א גלאז וואסער און געהאנגען א שמאטע...

מען האט מיר געזאגט, אז מיין טאטע איז געשטארבען; אז זיין נשמה וואשט זיך אינ׳ם גלאז וואסער און ווישט זיך אפ מיט

דער לײנוואַנט... אַז אויב איך וועל זאָגען ערנסט קדיש, וועט זי פליהען גלײך אין הימעל אַרײן.

און מיר האָט זיך פאָרגעשטעלט, אַז די נשמה איז אַ פױ־געלע...

2.

אײנמאָל האָט מיר דער באַהעלפער אָפּגעפיהרט אַהיים, לע־בען אונז זענען דורכגעפלויגען גאַנץ נידעריג, עטליכע פייגעל.

— „נשמה'לעך פליהען, נשמה'לעך פליהען!“ האָב איך מיר צוגעזונגען.

דער באַהעלפער האָט זיך אומגעקוקט.

— גײה דו, נאַר, — מאַכט ער צו מיר — דאָס זענען פייגעל, פּראָסטע פייגעל!

דערנאָך האָב איך געפרעגט די מאַמען: ווי אַזוי ווײסט מען דעם חלוק פון אַ נשמה ביז אַ פּראָסט פויגעלע?

3.

אַז איך בין אַלט געוואָרען פיערצעהן יאָהר, האָב איך שוין געלערענט גמרא מיט תוספות, מיט מהרש"א, און טאַקע ביי „זרח פנייפ“.

עד היום ווייס איך נישט, צי האָט ער טאַקע אַזוי געהייסען. צי האָבען עס איהם די תלמידים דעם צונאָמען געגעבען, ווייל ער פלעגט קנייפּען אָהן רחמנות.

און ער פלעגט נישט וואַרטען ביז מען וועט פאַרדינען אַ קניפּ; ער פלעגט צאָהלען פאָראויס. „דערמאָן מיך, זאָגט ער, וועל איך דיך אָפּשלאָגען!“

דערצו איז ער געוועזען מוהל, געהאַט אַ שפּיציגען פריעה־נאָגעל, און יעדער קניפּ האָט צוגעשלאָגען צום הארץ.

און ער פלעגט זאָגען: „ווייין נישט, ווייין נישט אומזיסט! איך קנייפּ דאָך נאָר דיין גוף! וואָס שאַרט דיר! אַז די ווערים אין קבר וועלען האָבען ווייניגער צו עסען?“

און דער גוף, זאגט זרח קנייפ, איז טאקע נאר עפר ואפר, א
והא ראיה: רייב איין האנט אן דער אנדערער וועסט דו זעהן!
און מיר האבען געפרואווט און טאקע געזעהן בחוש, אז דער
גוף איז עפר ואפר.

— און וואס איז די נשמה? — האב איך געפרעגט.

— א רוחניות! — האט מיר דער רבי געענטפערט.

4.

זרח קנייפ האט פיינט געהאט שנאת מות זיין ווייב די רבי־
צין; פאר דאס איז שפרינצע, די בת יחידה זיינע, געווען ביי איהם
איין אויג אין קאפ.

מ י ר וויטער האבען פיינט געהאט שפרינצע׳ן, ווייל זי
פלעגט אונז צוצו׳מסר׳ן צום פאטער, און — ליעב געהאט די רבי־
צין, וואס פלעגט אונז פארקויפען אויף קרעדיט באבעס מיט אר־
בעס און נים איינמאל מציל זיין פון רבי׳נס הענט.

דער גרעסטער חשוב ביי דער רבי׳צין בין איך געוועזען. איך
פלעג קריגען דעם גרעסטען צולאג, און ווען דער רבי האט זיך גע־
נומען צו מיר, פלעגט זי שרייען: „רוצח, וואס ווילסט דו פון
יתום, זיין טאטענס נשמה וועט זיך אן דיר נוקם זיין!“

דער רבי האט מיך אפגעלאזט און די רבי׳צין האט געלעזט
מיין חלק.

איינמאל, געדענק איך, ווינטער ביינאכט, בין איך אהיים גע־
קומען פון חדר אזוי צוקניפען און פון פראסט אזוי דורכגענומען,
אז די גאנצע הויט האט אויף מיר געשטארט.

דאמאלט האב איך אויפגעהויבען די אויגען צום הימעל און
האב יעמערליך געוויינט און געבעטען: „טאטישי! זיי זיך נוקם
אין זרח קנייפ!... רבונו של עולם, וואס וויל ער פון מיין נשמת
האבען?!“

אז ער קנייפט נאר דעם גוף, האב איך פארגעסען!

אין אדם נתפס על צערו!

6.

דאָך, אַז זרח קנייפּ האָט אַמאָל אין אַ „יומא דפּגרא“ פאַר־מאַכט די גמרא און גענומען זיך צו דערצעהלען מעשיות, איז ער גאָר געוועזען אַן אַנדער מענש.

ער האָט אַראָפּגעלעגט דעם ספּאָדעק, געבליבען זיצען אין די גרויסע פּעדערען (קיין יאַרמולקע האָט מען נישט אַרויסגעזעהן). ער האָט אויפגעקנעפּעלט די סטראַקעס, אויסגעגלייכט דעם שטערן, די ליפּען האָבען איהם געשמייכעלט, און דער קול איז אויך גאָר אַנדערש געוואָרען.

געלערענט האָט ער מיט׳ן האַרטען, גראָבען, בייזען קול, מיט וועלכען ער פלעגט רעדען צו דער רבי׳צין; מעשיות דערצעהלט — מיט דעם אייגענעם ווייכען, דינעם, גוטען קול, מיט וועלכען ער פלעגט זיך ווענדען צו שפּרינצען, צו „דער טייערער נשמה“.

און מיר פלעגען זיך ביי איהם שטענדיג בעטען ווי ביי אַ גזלן. ער זאָל אונז דערצעהלען אַ מעשה. מיר האָבען נישט געוואוסט, אַז זרח קנייפּ קאָן נישט מעהר ווי א י ן פּרק „איזהו נשך“, מיט וועלכען ער הויבט אָן און לאָזט אויס דעם זמן, און מ ו ז שטוקעווען מיט מעשיות, בפרט אַ ווינטער־זמן, וואָס איז אַהן ימים־טובים! מיר נאַראַנים פלעגען פאַר יעדער מעשה צאָהלען מיט באָבעס און מיט אַרבעס, און איינמאָל זיך צונויפּגעלעגט פאַר שפּרינצען אויף אַ רויטען באַרכענעם שפּענצער.

פאַר דעם באַרכענעם שפּענצער, האָט אונז זרח קנייפּ דער־צעהלט, ווי אַזוי דער רבונו של עולם קלייבט אויס פון זיין אוצר אַ נשמה און בלאָזט זי אריין אין אַ גוף.

און איך האָב מיר פאַרגעשטעלט, אַז ביים רבונו של עולם איז אוצר זענען אויסגעלעגט די נשמות, ווי די סחורה ביי מיין מאַמע אין געוועלבעל, אין אַלערליי שאַכטלען, רויטע, גרינע, ווייסע, בלויע... און אַרומגעבונדען מיט שטריקלער.

6.

— און אז נאט — דערצעהלט דער רבי — קלייבט אוים א נשמה, און איז גוזר אויף איהר, זי זאל אראפּגעהן אויף דער זינדיגער וועלט, ציטערט זי און וויינט...

דערנאך קומט צו איהר א מלאך אין דער מאמעס בויך אריין און לערענט מיט איהר אוים כל תורה כולה. נאר אז עס קומט די רעכטע צייט, גיט איהר דער מלאך א שנעל אין דער נאז און זי פארגעסט צוריק דאס לערנען.

— דעריבער — זאגט דער רבי — האבען אלע אידישע קינ־דער צושפּאלטענע אויבערשטע ליפּען...

דעם אייגענעם טאג פארנאכט האבען מיר זיך געגליטשט הינטער דער שטאדט און איך האב דערזעהן, אז די שקצים: יאנ־טעק, וואיטעק און יאשעק האבען צושפּאלטענע אויבערשטע לי־פען גלייך מיט אונז.

— יאשעק! — האב איך מיר איינגעשטעלט דאס לעבען און נעפרעגט: „טי טאקזשע מאש דושע?“

— א טאביע, פּשא דושא, צא דא טענא? — האב איך גע־האט א קלארע תשובה.

7.

חוץ ביי א מלמד, האב איך מיך געלערענט ביי א לעהרער שרייבען.

דעם לעהרער האט מען געהאלטען אין שטאדט פאר א גרוי־סען אפּיקורס און די שכנים האבען זיך נישט געמישט מיט זיינע כלים.

ער איז געוועזן אן אלמן, און מען האט נישט געגלויבט, אז גיטעלע, זיין טאכטער, א מיידעל אין מיינע יאהרען, זאל קאנען גוט כשר מאכען פלייש.

ער איז אבער געוועזען א גרויסער מושלם, און מיין מאמע האט געוואלט, אז איהר בן יחיד זאל קאנען שרייבען.

— איך בעט אייך זעהר, ר׳ לעהרער, — האט זי געזאגט, —

איחר זאָלט מיט איהם נישט לערנען קיין שום אפּיקורס'ישע זאַ־כען: קיין תנ"ך, קיין פּסוק, נאָר לערענט איהם אויס שרייבען אַן אידיש בריוועל, פּשוט א „שלום לאהובי" בריוועל.

און פונדעסטוועגען ווייס איך נישט, צי דער לעהרער האָט געהאַלטען וואָרט.

אַז איך האָב איהם דערצעהלט די שאלה מיט די צושפּאָל־טענע ליפּען, איז ער אריינגעפאַלען אין א שרעקליכען כעס; ער האָט זיך ראַפּטום אויפגעשטעלט, אוועקגעקאַפּעט מיט'ן פּוס דאָס בענקעל און אַנגעהויבען ארומשפּרייזען אין שטוב מיט א געשריי: „גראָבע יונגען, רוצחים, פלעדערמייז!"...

ער האָט זיך פּאַמעליך בארוהיגט, צוריק אנידערגעזעצט, אי־בערגעווישט די פּאַרלאַפּענע ברילען און מיך צוגעצויגען צו זיך:

— גלויב נישט, מיין קינד, — האָט ער מיר געזאָגט, — אין אַזוינע נאַרישע זאַכען! דו האָסט דיך גוט צוגעקוקט צו די שקצים אויף דער גליטש? ווי הייסען זיי?

איך האָב איהם געזאָגט די נעמען.

— נו, — פרעגט ער מיך, — צי האָט אי־נער פון זיי אַנ־דערע מאָדע אויגען? אנדערע הענט און פיס, אָדער אַנדערע אברים ווי דו? צי לאַכען זיי נישט מיט דיר גלייך? און אז זיי וויינען, גיסען זיך ביי זיי אנדערע מאָדע טרערען ווי ביי דיר? פאַרוואָס זאָלען זיי נישט האָבען קיין נשמה גלייך מיט דיר? אלע מענשען זענען גלייך. גלייכע קינדער, איין גאָט איז זייער טאַטע. איין ערד איז זייער לאַנד! אמת, אז היינט האָבען זיך די פעלקער איינס דאָס אנדערע פיינט, יעדעס פאָלק רעדט זיך איין, אז ער איז די קרוין פון אלע פעלקער, אז נאָר איהם האָט גאָט אין זינען; נאָר כ'יר האָפען, אז עס וועט קומען א בעסערע צייט, א בעסערע, ליכ־טיגערע צייט. ווען אלע מענשען וועלען דערקענען איין גאָט, איין געזעץ, ווען עס וועט מקוים ווערען אונזערע הייליגע נביאים'ס ווער־טער, אז עס וועלען אויפהערען אלע מלחמות, פאַרשוואונדען ווע־רען קנאה־שנאה, אלע וועלען דינען איין בורא עולם, און עס וועט זיין ווי דער פּסוק זאָגט: כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים!...

דעם פּסוק האָב איך נערענקט פון'ם „ויהי בנסוע" אין דאַוו־נען.

דער לעהרער האט נאך לאנג גערעדט, נאר איך האב שוין ווייניג וואס פארשטאנען; איך האב נישט געקאנט גלויבען, אז א „גוי האט אויך שכל“, אז אלע מענשען זענען גלייך! איך האב געוואוסט, אז דער לעהרער איז אן אפיקורס; ער גלויבט נישט אפילו אין גלגול, כאטש איך האב אליין געזעהן, נאך פראדעל מופקרת׳ס טויט, ווי עס האט זיך ארומגעדרעהט א שווארצער הונט אויפ׳ן דאך פון הויז, וואו זי האט געוואוינט.

אויך האט ער זיך געשניטען די נעגעל נישט איבערגעהי־פערט, קיינמאל נישט צוגעשניטען קיין עדות און אזוי ארויסגע־ווארפען דורכ׳ן פענסטער!

איך וואלט שוין לאנג אנטלאפען פון איהם, איך וואלט אויס־געזאגט דער מאמען, אז ער רעדט „על השם ועל משיחו“, ווען נישט...

איהר טרעפט שוין אודאי, וואס און ועמען איך מיין...

8.

נאר דאס איז מיר אין קאפ אריין, אז עס וועט קומען א צייט, ווען די אומות העולם וועלען קומען צו אונז לערנען תורה, און דאס האט באדארפט צו זיין היינט־מארגען.

ביי אונז זענען דאמאלט געוועזען שוין אמת׳ע משיח׳ס צייטען: מען האט געפונען ד׳ארויף א שטארקען רמז אין דניאל און א זי־בערען לפ״ק; מען האט געוויזען עפעס א זוהר מיט א מדרש הנעלם, מען האט אויך פון אויער צו אויער דערצעהלט, אז דער קאזעניצער האט אויפגעהערט צו זאגען תחנון. אויך איז געווע־זען א קלארע ידיעה פון ארץ ישראל, אז ד א ס יאהר האט זיך נישט געוויזען קיין פוקס לעבען כותל מערבי.

און מען האט זיך טאקע גריכט אלע טאג אויף משיח בן יוסף׳ן. קהל האט זיך געלאזט קאסטען און איינגעהאלטען די פאדאטקעס; אז משיח וועט קומען, ווער וועט גערענקען אזא קליי־ניגקייט צוריק צו מאנען!

דעם ערגסטען סוף האבען געהאט די ווייבער. נאך פאר־א־יאהרען זענען איינגעפאלען די טרעפ פון מקוה. א צעהן מאל האט

מען נישט געלאזט „אויסנעמען“, איידער מען האט צוזאמען גענו־
מען געלט אויף ניי געהילץ. נו, עס ליגט שוין, בה״ש, גרייט, עס
איז אבער פארט א שאד צו דינגען א בעל מלאכה, אז עברה די
פאר קערבלעך!

און איך בין זיכער געוועזען, אז אין א קורצער צייט וועט דער
אייגענער יאשעק, וואס איז מיר נעכטען אונטערגעלאפען אויף
דער גליטש, בשעת איך האב געמאכט „א שוסטער“, וואס דורך
איהם האב איך שיער נישט האלז און לייב צובראכען; דער איי־
גענער וואיטעק, וואס ווייזט מיר אלע מאל א חזיר־אויער, און
דער אייגענער יאנטעק, וואס צעהלט אונז: ראז, דווא, טשי —
אז אלע דריי וועלען קומען צו מיר בקידה והשתחויה פרעגען א
דין, למשל: פון מוקצה!

און איך, רחמן בן רחמנים, וועל זיי נישט געדענקען זייער
שלעכטס, וואס זיי האבען מיר געטאן; איך וועל זיי זאגען. איך
וועל זיי מקרב זיין און אויסזאגען דעם סוד פון דער אייזערנער
מיט דער פאפירענער בריק; אנזאגען זיי הזהר והזהר, אז זיי זא־
לען זיך נישט דערוועגען צוצוגעהן צו דער אייזערנער בריק. אמ־
בעסטען, האב איך מיך געטראכט, וואלט געווען, זיי זאלען זיך
גאר האלטען פון דערווייטענס, אבי זיי זאלען ראטעווען זייערע
נשמות...

9.

ערב ראש השנה האב איך געענדיגט „איזהו נשך“ און האב
געפיהלט דעם טעם פון יציאת מצרים.

ר׳ יוזל, מיין נייער רבי, האט מען מיר געזאגט, קנייפט נישט.
אפילו שלאגען, שלאגט ער נישט אומזיסט. רב יוזלען האב איך
אלע מאל געזעהן ביים דאווענען. ער איז געוועזען א הויכער איד
מיט גרויסע ברעמען, אז מען האט ביי איהם קיין אויג נישט
ארויסגעזעהן. ער פלעגט טראגען אפען דעם קאפטען און פון אונ־
טער דער לאנגער צוויי־שפיציגער ווייסער בארד האט פון ביידע
זייטען ארויסגעשטארט דער טלית קטן. געגאנגען איז ער שטיל
אין שטיל האט ער גערעדט, גלייך אלץ וואלט געווען א סוד. דער־
ביי האט ער גאנץ לאנגזאם ארויף און אראפ געשאקעלט מיט׳ן

קאפּ, אויפגעהויבען די ברעמען, צוזאמענגעצויגען דעם שטערן, ארויסגעשטעקט ביידע ליפּען מיט די וואנסען און אריינגעשטעקט ביידע הענט אין גארטעל אריין; יעדעס ווארט, האט זיך געדאכט, איז איינס פון די וויכטיגסטע זאכען, אז די רעד שטעהען טאקע ברומו של עולם.

ר׳ יוזל איז אמאל געוועזען א „משולח“ ביי איינעם פון די גרויסע גוטע אידען. עד היום האט ער פון רביים אין קאמיסיאן: פארשפּראכענעם בוימאויל, מטבעות, קמעות און שמירה׳לעך; ער איז דער ערשטער אין שטאדט אפּצושפּרעכען עין הרע׳ס, און אז דער רב איז נישט בקו הבריאה, זאגט ער פאר איהם שבת הגדול, ראש השנה, און מאכט אמאל א הספד. דער רב איז געוועזען אן אלטער שוואכער איד און רבי יוזל האט זיך געריכט „איבער הונ־דערט און צוואנציג יאהר“ זיין ארט צו פארטרעטען.

אחוץ דעם איז ר׳ יוזל געוועזען א באריהמטער בעל־תקיעה, און אז ער פלעגט מאכען די ברכה פאר תקיעות, האט טאקע, ווי זאגט מען, א פיש אין וואסער געציטערט.

און איך בין געווארען מלא גאוה, אז איך וועל זיין ר׳ יוזל׳ס תלמיד.

נאך פאר יום־כפור האב איך געהאט די געלעגענהייט צו רע־דען מיט ר׳ יוזל׳ען וועגען דער נשמה.

די נשמה איז געווארען ביי מיר א מין אידעע פיקס, זי איז מיר נישט אראפּגעגאנגען קיין רגע פון די געדאנקען. דאס ערשטע האט מיר ר׳ יוזל ארויסגעשלאגען פון קאפּ די חבר׳קייט מיט די אומות העולם, און אריינגעשלאגען אין אמביציע מיט „אתה בחרתנו.“

„נישט אומזיסט, — האט ער געזאגט, — ליידען מיר גלות, בזוי בזיונות און אזוינע מכות, וואס שטעהען נישט אין דער תוכחה! מיר זאלען גלייך זיין מיט די אומות העולם, וואלטען מיר געהאט עילם הזה גלייך מיט זיי. דאס קינד, וואס דער טאטע האט ליעב — דאס שמייסט ער, עס זאל וועלען לערנען און אריינקומען אין אלע שערי בינה“...

— נאר אפילו ביי אונז אידען, — זאגט רבי יוזל, — זענען נישט אלע נשמות גלייך: עס זענען דא גראבע, פּראסטע נשמות, ווי זרח קנייפּ למשל. דיין לעהרער, דער אפּיקורס, האט א נשמה

בבחינת קרח; עס זענען פאראנען נשמות גרויסע, גאר גרויסע: טייל קומען ארויס פון דער „חתירה" פון אונטער'ן כסא הכבוד; עס זענען פאראנען גאר, גאר נשמות עליונות בבחינת קמח סולת.

איך האב ווייניג פארשטאנען פון די בחינות און בפרט פון דער התירה פון אונטער'ן כסא הכבוד; איך האב נאר געוואוסט, וואס מען מיינט קמח סולת, און האב מיר פארגעשטעלט דעם חלוק פון נשמות, ווי צווישען ראזשווע־מעהל, קארן־מעהל, ווייצען־מעהל און מעהל, וואס מען נעמט לכבוד שבת אויף חלה. די גרעסטע נשמות מוזען זיין מיט זאפרען און ראזשינקעס!

10.

— נאר דער עיקר, — זאגט ר' יוזל, — זענען יסורים.

— קיין איינציגע נשמה ווערט נישט פארלוירען, אלע מוזען צוריקקומען צו דער מדרגה, אויף וועלכער זיי זענען געוועזען, איידער זיי זענען אראפגעקומען אויף דער וועלט, און גערייניגט ווערען די נשמות נאר דורך יסורים; דער בורא עולם מיט זיין גרויס רחמנות שיקט אויף אונז יסורים, מיר זאלען זיך דערמאנען, אז מיר זענען נאר בשר ודם, א חרס הנשבר, א גארנישט און אז ער גיט א קוק אויף אונז, צופאלען מיר און ווערען בטל כעפרא דארעא... נאר אויף יענער וועלט רייניגט מען אויך די נשמות.

און ער האט מיר דערצעהלט, וואס מען טוט אלץ מיט די ארעמע נשמות אין די שבעה מדורי גיהנום...

11.

צווישען די ימים טובים האב איך געהאט מעהר צייט אומצוקוקען זיך אין דערהיים. פאר סוכות איז געוועזען ביי אונז א וועש. איינמאל, ביינאכט, האט זיך מיר גע'חלומ'ט, אז איך בין אויף יענער וועלט. איך זעה, ווי מלאכים שטעקען ארויס די הענט פון הימעל און כאפען ארויף נשמה'לעך, וואס קומען צוריק פון דער וועלט. די מלאכים קלייבען זיי איבער: גאר די ריינע, די

ווייסע ווי שניי, פליהען ווי טויבען ארויס פון די הענט, גלייך אין גן־עדן אריין. די ברודיגע — שיט מען אז א בארג, און דעם בארג ווארפט מען אריין אין ים הקרח, וואו עס שטעהען שווארצע מלאכים מיט פארשארצטע הענט און וואשען זיי. נאך דעם קאכט מען זיי ערשט איבער אין גרויסע, שווארצע טעפּ, ביים פייער פון׳ם גיהנום.

און אז מען דריקט אויס פון זיי דעם ברוד, און אז מען פּרעסט זיי, הערט מען דאס געוויין פון די נשמות מסוף העולם עד סופו.

צווישען דער ברודיגער וועש דערקען איך דעם לעהרערס נשמה; זי האט געהאט זיין לאנגע נאז, זיינע איינגעפאלענע באַקען, זיין שפּיציג בערדעל און האט געטראגען זיינע גרויסע בלויע ברילען, מען האט זי געוואשען, און זי איז וואס אמאל שווארצער געווארען...

און א מלאך האט אויסגערופען: „דאס איז דעם לעהרערס, דעם אפּיקורס׳ס נשמה!"... דערנאך האט דער אייגענער מלאך צו מיר געזאגט מיט כעס: אז דו וועסט געהן אין זיינע דרכים, וועט דיין נשמה אויך זיין אזוי ברודיג און מען וועט זי אלע נאכט אזוי וואשען, ביז זי וועט פארפאלען ווערען אויף כף־הקלע.

— איך וועל נישט געהן אין זיינע דרכים! — האב איך ארויסגעשריען פון שלאף.

די מאמע האט מיך אויפגעוועקט, אראפּגענומען מיר די האנט פון הארץ.

— וואס איז מיט דיר, תכשיט מיינער? — האט זי געפרעגט, דערשראקען. — דו שווימסט דאך ארום אין שוויים!

— פאו, פאו, פאו! — האט זי מיך אפּגעבלאזען.

— מאמע, איך בין געוועזען אויף יענער וועלט!

אין דערפריה האט מיך די מאמע גאנץ ערנסט געפרעגט, אויב איך האב נישט דארט דעם טאטען געזעהן? איך האב געזאגט: ניין!

— א שאד, א שאד! — האט זי באדויערט, — ער וואלט דיר אידאי עפּעס אנגעזאגט פון מיינעטוועגען.

12.

וואס קומט ארויס, אז דער לעהרער מאכט חוזק אפילו אויס חלומות! איהם צוליעב, נאך מעהר גיטעלען צוליעב, האב איך איהם געוואלט ראטעווען; איך האב איהם דערצעהלט מיין גאנצען חלום. ער האט אבער געזאגט, אז א חלום איז א נאר; ער מאכט זיך נישט פון אזוינע זאכען.

ער וויל מיר ברענגען ראיות פון תנ"ך און פון דער גמרא. אז חלומות זענען פלעווער, שישקעס און וואנצען; איך פארשטעק מיר אבער די אויערען מיט די קליינע פינגער און וויל נישט הערען.

איך האב געזעהן באשיינפערליך, אז ער איז פארפאלען. אז זיין גזר דין וועט זיין ביטער. אז איך דארף איהם ווייכען ווי אן עפּוש, אז ער וויל אומברענגען מיין נשמה — מיין יונגע נשמה!

וואס קומט אבער ארויס? הונדערט מאל האב איך מיר צו־געזאגט, אז איך וועל אלץ דערצעהלען דער מאמען, און האב קיין איינציג מאל נישט געהאלטען ווארט.

אסך מאל האב איך שוין געהאט אפען דאס מויל צו זאגען— האט זיך מיר אבער אלץ געדאכט, אז גיטעלע שטעהט הינטער דער מאמעס פּלייצעס, פארשפּרייט צו מיר איהרע דראבנע הענטלעך, ווינקט צו מיר מיט די גרויסע אויגען: „ניין! בעט זי זיך, ניין! זאג נישט!“

און דאס געבעט אין איהרע אויגען איז שטארקער פאר מיין פרומקייט. איך פיהל, אז נישט נאר אין פייער און וואסער, נאר אין גיהנום אריין וואלט איך מיך פאר איהר געווארפען.

און עס איז מיר דאך געוועזען א גרויסע שאד: די מאמע און אלע מיינע מלמדים האבען געגלייבט באמונה שלמה, אז פון מיר וועט אמאל ארויסוואקסען עפּעס נאר א גרויסע זאך...

13.

איך בין פטור געווארען זרח קנייפ מיט זיין פריעח־נאגעל. עס איז מיר דאך נישט בעסער געווארען.

איך בין שוין אלט געוועזען זעכצעהן יאהר. שדכנים האבען שוין געריסען ביי דער מאמען די פאלעס און איך האב נאך געהאט א קינדישע טבע אראפצוכאפען וואקס מוצאי יום כפור פונ'ם שלחן און צו קנעטען אין חדר אונטער'ן טיש.

דער שמש פלעגט מיר זיין דערפאר א שונא אויפ'ן לעבען. און איך האב געהאט דערפאר צרות אין חדר.

— וואו האלטסט דו? — פרעגט ר' יוזל.

איך בין פארטראכט און לעג אויף דער גמרא די גאנצע האנט: אלע פינף פינגער מיט'ן שטיק וואקס.

ר' יוזל איז בלאס געווארען פאר כעס. ער עפענט דאס שופ־לעדעל, נעמט ארויס א דין שטריקעל און בינדט מיר צוזאמעןביידע גראבע פינגער און אזוי שטייף, אז עס האט מיך אנגעכאפט ביים הארץ.

נישט דאס נאך האט ער געמיינט.

ער איז צוגעגאנגען צום בעזעם און האט גאנץ לאנגזאם אויס־געקליבען און ארויסגעריסען א ווייך דין ריטעל. מיט דעם רי־טעל האט ער מיך געשמיסען איבער די צוזאמענגעבונדענע הענט...

ווי לאנג? מיר האט זיך געדאכט, עס דויערט אייביג. און א וואונ־דערליכע זאך, איך האב די יסורים מקבל געוועזען באהבה; איך האב אין זיך געהאט, אז דאס שיקט דער רבונו של עולם אויף מיר יסורים, איך זאל תשובה טון און נישט מעהר געהן צום לעהרער.

אז די הענט זענען מיר שוין גוט געשוואלען געווארען און די הויט איז אנגעלאפען מיט אלערליי קאלירען, האט ר' יוזל אוועק־געלעגט דאס ריטעל און געזאגט: גענוג! מעהר וועסט דו שוין קיין וואקס נישט קנעטען!

איך האב פונדעסטוועגען ווייטער געקנעטען.

איך האב געהאט דאס גרעסטע פארגעניגען דערפון, אז איך האב געמאכט פונ'ם וואקס וואס איך וויל. איך האב געפיהלט, אז איך האב איבער עפעס צו שאפען.

איך פלעג אויסקנעטען א קאפ פון א מענש, דערפון געמאכט א קאץ אדער א מייזעל, דערנאך האב איך ארויסגעצויגען פון די

זייטען פליגעל, געשפאלטען דעם קאפ אויף צווייען און עס איז אַרויס א קרוין־אדלער. נאר דערנאך האב איך פוןביידע קעפ און ביידע פליגלען געפלאכטען א קוילישט אין פיערען.

איך אליין בין אבער אויך געוועזען אזא שטיק וואקס... מיר האט געקנעטען ר׳ יוזל, דער לעהרער, די מאמע און ווער עס האט נאר געוואלט. גיטעלע האט מיך צוגאסען!...

14.

מען האט מיך געקנעטען ווי וואקס, נאר מיר האט עס וועה געטאן!

איך געדענק גאנץ גוט, אז עס האט מיר וועה געטאן; נאר פארוואס? וואס איז גראד מיך אנגעגאנגען די נשמה?

מיינע חברים האבען פון מיר געלאכט, זיי האבען מיר א נא־מען געגעבען „נשמה יונג", און ווי נאריש דער נאמען איז געווע־זען, אזוי פיעל צרות האב איך פון איהם געהאט.

איך בין פארטראכט, איך קלער, וואס מיין סוף וועט זיין. ווען איך וועל שוין כח האבען מיך אויסצורייסען פון שטן׳ס האנט; איך רעכען מיך אפ מיט מיין אייגענער נשמה, איך זאג איהר מוסר, איך זידעל זי... ראפטום גיט מיר איינער א שנעל אין דער נאז: „נשמה יונג!" — איך וויל פארגעסען אין מיינע צרות, פארטיף מיך אין א וועלט־קשיא, שפאן צוזאמען א שווערען תוספות מיט א הארבען רמב"ם, בראק איין א „פני יהושע" און מיש אוים מיט׳ „תומים"; איך בין שוין גאר אויף אן אנדער וועלט: אוים לעה־רער, אוים גיטעלע, אוים נשמה... עס הויבט זיך שוין אן צוזאמענ־צושרייפען אינ׳ם מח, אט פאל איך שוין אויף דער המצאה, דאס רעכטע ווארט ליגט מיר שוין אויף דער שפיץ צונג — ראפטום גיט מיר עמיץ א פייף אין אויער אריין: „נשמה יונג!"; עס הילכט, אין מח פלאצט עפעס, אוים רמב"ם, אוים תוספות, אוים פני יהושע, אוים תומים... צוריק אויף דער ערד!

איך שטעה שמונה עשרה, איך האב א פול הארץ און פולע אויגען מיט געוויין. „רפאנו ה׳ ונרפא", בעט איך מיט גרוים כונה. און מיין נישט חלילה דעם גוף, די נשמה מיין איך: הייל, רבונו

של עולם, הייל מיין ארעמע יונגע נשמה! „דאס איז דער נשמה יונג“ — ווייזט איינער אינמיטען אויף מיר. אוים כונה! אזוי האב איך געליטען טאג אזוי נאכט.

15.

גיטעלען האט מען געהאלטען פאר א גרויסע חכמה; דער פאטער פלעגט זי אנדערש נישט רופען נאר „חכמה מיינע“; שכנות פלעגען זאגען, אז זי איז קלוג ווי דער טאג; וועך זי זאל אזוי פרום זיין ווי קלוג זי איז, וואלט געוועזען א פרייד פאר איהר מאמען אין גן־עדן. מיין מאמע פלעגט זי אויך שטענדיג לויבען. אז זי איז א גרויסע מחוכמת, וואלט זי נאר בעסער כשר גע־מאכט פלייש, וואלט זי זיך אליין אזא שנור געוואונשען.

און איינמאל, אז איך האב נישט געטראפען דעם לעהרער אין דערהיים און גיטעלע איז אליין געוועזען, איז מיר איינגעפאלען, איך זאל זיך מיט איהר אן עצה האלטען איבער דער נשמה.

די פיס האבען אונטער מיר געציטערט, די הענט — געוואר־פען, דאס הארץ — געצאפעלט, די אויגען האב איך ארייגעשטעקט אין דער ערד ווי א טרפה מעסער און האב פארט געפרעגט: מען זאגט, גיטעלע, אז דו ביסט א קלוגע, זאג מיר, איך בעט דיך, וואס איז אזוינס נשמה?

זי האט געשמייכעלט און געענטפערט:

— אסור, אויב איך וויים!

נאר פלוצלונג איז זי טרויעריג געווארען, טרערען זענען איהר געקומען אין די אויגען אריין.

—איך האב מיך דערמאנט — זאגט זי מיר — אז ווען די מאמע, עליה השלום, האט געלעבט, האט דער טאטע שטענדיג געזאגט, אז זי איז זיין נשמה... זיי האבען זיך אזוי ליעב געהאט!...

איך וויים נישט פון וואנען עס האט זיך צו מיר גענומען. נאר איך האב זי אין דער איינענער רגע אנגעכאפט ביי דער האנט און געציטערט, און געפרעגט:

— גיטעלע, דו וואלסט געוואלט זיין מיין נשמה?

און זי האט מיר גאנץ שטיל געענטפערט: יא!

16.

און וויפיעל גליקען האב איך אלץ געהאט!

א גליק, וואס גיטעלע איז געווען א בת יחידה, איך — א בן יחיד און ביידע יתומים, איז עס אונז לייכטער געווען צו פועל'ן; א גליק, וואס דער לעהרער האט צוזאמענגעלעגט א פאר הונדערט רובל גרן און מיין מאמע האט זיי נויטיג געדארפט אין געוועלבעל אריין; א גליק, וואס איך האב פלוצלונג באקומען — און טאקע נאר אומזיסט — א שלעכטען שם, אז איך וואקס אן אפיקורס און קיינער האט מיך נישט געוואלט אויפכאפען. און דאס גרעסטע גליק איז געווען, וואס איך בין געפאלען אויף א שכל און האב אונטערגעשיקט ציפע די וואטע מאכעריו, א שדכנ'טע, א מויל אויף שרויפען, און האב איהר צוגעזאגט גאר באזונדער צו געבען א סך געלט! פונדעסטוועגען האט נאך אלץ די מאמע געוויינט איבער מיר: אוי, ווען דיין טאטע זאל אויפשטעהן פון קבר און זאל זעהן, מיט וועמען איך טו, וואלט ער דאך נאך אמאל פון חרפה געלעגט זיך אין קבר אריין.

דאמאלט בין איך נעפאלען נאך אויף א שכל; איך האב ווייטער אינמיטען דער נאכט אננעהויבען שרייען, איך בין נאך אמאל נעוועזען אויף יענער וועלט. נאר דאס מאל שוין אפגעגעבען דער מאמען א גרוס, אז דער טאטע באשטעהט אויפ'ן שדוך.

און איך האב געקריגען א נייע נשמה...

קינדער.

מיין טאטע איז געווען: ווינטער א שניידער, זומער — א סאדאוואניק. געפעלט אייך נישט דער יחוס, לעגט אוועק די מעשה.

ס׳איז אבער א שאד: א שעהנע מעשה.

איך בין נאך דאמאלט א חדר־אינגעל געווען, און פלעג זו־מער, נאכ׳ן אפדאווענען מנחה ומעריב, ארויסגעהן צו טאטע־מאמע, אין סאד אריין, וואס זיי האבען געהאלטען בשותפות מיט א וואַ־טענמאכער, און צוזאמען מיט איהם דארט איבער׳ן זומער גע־וואוינט.

מיין טאטע, א פראסטער איד, האט געוואלט, אז פון זיין ראובן־בנימין, זיין בן־יחיד, זאל ארויס, נישט קיין שניידער און נישט קיין סאדאוניק, נאר א בן־תורה, א רב, כאטש א דיין! און ווען א גוטער מלמד, איז אויך א כבוד!

א קעפעל האב איך אפילו געהאט נישט קיין שלעכטס, נאר קיין מתמיד בין איך נישט געווען: מעהר חשק געהאט צו שפי־לען און צו היימיש־אידישער קונסט: הבדלות מאכען, דרעדלעך גיסען, אויסשניידען פאפירענע פייגעלעך און נאך אזעלכע זאכען. און דעם סאד האב איך ליעבער געהאט פאר׳ן חדר... האט אמאל שטארק געדעגענט, און עס איז מיר אויסגעקומען צו בלייבען אין שטאדט און צו נעכטיגען ביים רבי׳ן אין שטוב, אויף א געמאכטען געלעגער, צווישען טיר און פעסעל־וואסער, — האב איך געמיינט, איך וועל דערשטיקט ווערען. און האב נאך א גאנצע נאכט בייזע חלומות געהאט: אט איז מען דעם סאד באפאלען. מען שאקעלט די בארלעך, דער טאטע שלאפט, די מאמע שלאפט. אויף דער צוויי־טער זייט, אין ביידעל ביים וואטענמאכער, שלאפט מען אויך. איך איינער שטעה אין העמד אינמיטען סאד און שריי:

— טאטע! מאמע! ר' זעליג זלמן! טריינע! — אזוי האט ר' זעליג־זלמנ'ס ווייב געהייסען — גאלדעלע!

— שייגעץ איינער, — וועקט מיך איינמאל דער רבי איבער. און נישט זעהר לייטזעליג, — וואס פאר א גאלדעלע? —

געה, זאג א רבי'ן, אז גאלדעלע איז א מיידעל, ר' זעליג זלמן וואטענמאכערס און זיין ווייב טריינעס איינציג טעכטערל. — א מיידעל עטוואס אינגער פון מיר, מיט וועלכער איך שפיל מיך אפילו אין זאמד, צוליעב וועלכער איך מאך אמאל א פייפערעל און שפיל צווישען טאג און נאכט צווישען די ביימעלעך אין סאד...

דרעה איך מיך, שווייגענדיג, איבער אויף דער צווייטער זייט. שלאף איין און חלום ווייטער...

— — — — — — — — — — — — — — — — —

איינמאל, אנהויב זומער, האט דער רבי מודיע געווען, אז ער האט שטארק קאפ־וועהטאג און צולאזט דעם חדר מיט א האלבער שעה פריהער. איך האב שיער נישט אויסגעשריגען פאר פרייד! חברים ווילען מיך פארהאלטען, שפילען אין „ציג־און־וואלף", האנדלען קנעפלעך מיט שטאלפעדערען. איך הער נישט, איך אנט־לויף פייל פון בויגען. מעשה־סאראווניק, ווארף איך באלד הינטער דער שטאדט די שטיוועל אראפ, פארבינד זיי און ווארף איבער די אקסעל. דורכלויפען דריי וויארסט איז נישט קיין סך, שוויץ איך און לויף. כ'קום אין סאד אריין, ווארף די שטיוועל אוועק ביי דער פארטקע, לויף דורך די בייטען אינמיטען סאד אריין, געוואלט מיט אמאל ארומגענומען ווערען מיט סאד.

אין סאד איז שטיל. אלע דרימלען אודאי אין די ביידלעך. אין סאד איז נאך קיין ארבייט נישטא, און אויסשלאפען מוז מען זיך אויף שפעטער. עס געהען גאנצע חדשים צום וואכען: ארום — דערפער מיט שקצים — גרויסע בעלנים אויף אויבס...

איך שטעל מיך אפ, קוק מיך אום...

באמערק איך, עפעס ריהרט זיך אונטער א צובליהטען באַ־רען־ביימעל. איך קום עטוואס נעהנטער — גאלדעלע. עפעס גראבט זי אין דער ערד, שטעקט אריין ריטלעך, און איז אזוי פארנומען, אז זי הערט נישט מיינע בארוועסע טריט... שלייך איך מיך שטיל נאך נעהנטער און פון א זייט צום ביימעל צו, נעם אז

דעם יונגען דינעם שטאם און טרייסעל. דער בארען־בוים רעגענט מיט שנייעלעך איבער גאלדעלע׳ס קעפעלע...
גאלדעלע האט זי געהייסען און — גאלדענע האר געהאט, און עפעס אזוינע שטיל־לאכענדיגע אויגעלעך און טאפעלטע חן־גריב־לעך אין די בעקלעך. הערט זי אויף צו גראבען אין דער ערד. לאזט אויף זיך רעגענען די ווייסע בליטען איבער׳ן קאפ, און שווים אריין, און ערשט אין א גוטער מינוט ארום, הויבט זי די אויגען אויף און זאגט, אביסעל געריוטעלט.
— א שאד, ראובן־בנימין, מאכסט א היזק!
איך לאז אפ דאס בוימעל און פרעג, וואס זי טוט.
גאלדעלע דערצעהלט:
זי מאכט זיך א באזונדער גערטעל, און ווייזט מיר די אריינ־געשטעקטע ריטלעך.
— וואס וועט וואקסען אין דיין גערטעל, גאלדעלע?
וואקסען, וויל זי, זאלען ערשטענס בלומען, רויטע רויזען, ליליען ווייסע און גאר, און גאר...
— און פירות נישט?
— פירות אויך! נאר נישט אזוינע פירות... פערגאמוטען מעגען זיין... אבער דער עיקר: ציטרינגען, אתרוגים... ל־ו־ל־בים....
ציהט זי מיט׳ן דינעם קול׳כעל און פאר׳חלום׳טע אויגלעך.
און כדי די שקצים פון די דערפער זאלען נישט באפאלען איהר גערטעל און אפשאקלען די פירות, מאכט זי ארום גערטעל א פעס־טונג — א־ן אונזער שטאדט איז א פעסטונג געווען. איך זעץ זיך צו, מיר געפעלט די המצאה, און מיר ארבייטען צוזאמען.
עס פאלט צו דער אווענט.
ווערט א גערופעריי פון איין זייט:
— גאלדעלע, וואו ביסטו, גאלדעלע?
און פון דער צווייטער זייט:
— ראובן־בנימין! ראובן־בנימין! — און אומרוהיג פאר־וואונדערט: — נאך פון חדר נישט געקומען?
דער מאמעס קול!
איןביידע זייטען פאר די ביידלעך ברענט שוין א פייער, ביים פייער שטעהען טעפ, וועטשערע קאכט מען. מען רופט גאלדעלען.

מען רופט מיך, מיר הערען אזוי ווי אין א חלום, אין דער ארבייט פארטאן, און ענטפערען נישט.

דריי וואלען וועט מען מאכען ארום, אזוי ווי אונזער פעסטונג אין שטאדט. צווישען די וואלען וועט מען אנגיסען וואסער.

— ווייסטו וואס, גאלדעלע?

— וואס?

— זעלנער וועלען שטעהן אויף די וואלען!

זי פרעגט:

— זעלנער, פון וואס?

איך קלער נישט לאנג און ענטפער:

— פון דינע שטעקעלעך. איך וועל אויסשניצען; ווייסט דאך, א מעסערל האב איך!

זי ווייסט.

און איך דערמאן מיך, אז איך האב מיין אייגענם עטליכע פארצעלייענע שערבלעך.

— „וועט דאס זיין אפיצערען!"

זי הויבט דאס קעפעל אויף, פאר'חדוש'ט:

— פון וואנען האסטו פארצעלייענע שערבלעך?!

— כ'האב שוין, — ריהם איך מיך, — געקויפט פאר קנעפלעך! אויסגעטוישט! זעהסט? און איך ווייז איהר, וויפיעל קנעפלעך עס פעהלען ביי מיר.

— און איך האב, — זאגט זי, — געפונען אין שטאדט א לעננעכיג גלעזעל — כ'בין געווען קויפען זאלץ — א לעננעכיג רויט גלעזעל. עס לייכט דורך אזוי שעהן!

— וועט זיין, — זאג איך, — א גענעראל!

— א גענעראל! — איז גאלדעלע מסכים.

און מען ארבייט ווייטער.

— גזלן, — שרייט טריינע צום מאן, — לויף דורך דעם סאד. אפשר אונטער א בוימעל איינגעשלאפען.

און מיין מאמע פון דער צווייטער זייט סאד לאזט זיך הערען, אן אנגעשראקענע:

— רוצח, בערעל! (מיין טאטענס נאמען) לויף אין שטאדט אריין! וועה מיר, געמוזט עפעס געשעהען... אפשר די ווערימלינד זיך אנגערופען!

מען מוז איבערהאקען! מיר קריכען ארויס פון אונטער'ן באַ־רען־בוימעל און צולויפען זיך, יעדעס צו זיין ביידעל.

— — — — — — — — — — — — — — — —

די זאך האָט אויסגעזעהן ביי טאַטע־מאַמע נישט גלאַטיג... אזוי שפעט, אינגאנצען איינגעשמירט אין ערד, אין גראז. נאר — אבי ר'איז דאַ! און די קארטאָפעל זענען פארטיג... נאכ'ן עסען ווערט מען שלעפעריג.

בשלום אריבער. און ביי דער פעסטונג ארבייט מען יעדען אָווענט! טיילמאָל שלייכט מען זיך אַוועק נאך דער וועטשערע נאך אמאָל, און מען ארבייט ווייטער.

די שותפים — ביידע פאַר־פאָלק — שפּאַצירען ארום אי־בער'ן סאָד, באקוקען דאָס גערעטעניש, באשטימען, וועלכע בוימ־לעך מען וועט דארפען אונטערשפּאַרען; מען רעכענט אויס, ווי־פיעל עס וועט זיין אויבס, און אויב עס וועט זיין א מקח — ווי־פיעל עס וועט בלייבען. מען פארגעסט אַז אונז אביסעל... און עס ארבייט זיך געשמאַק. די פעסטונג וואקסט פון טאָג צו טאָג. פאַר מיר, ווניגכטענס, איז די פעסטונג דער עיקר! גאָלדעלע וויל דאָס גערטעל אויך נישט פארלאָזען. וואו זי געפינט א שעהן פריש ריטעל, זעצט זי אריין; מיט יעדען טאָג נעמט זי דאך די פעסטונג אלץ מעהר און מעהר. מאָרגען, אז גאָלדעלע וועט ארויס־געהן מיט דער בלעכערנער קאן באגיסען די מערען מיט די רעטעכ־לעך, וועט זי אנגיסען וואסער. אז איך וועל קומען פון חדר, וועט־לען שוין צווישען די דריי וואַלען פליסען צוויי טייכער!

— אבער וואס וועלען די זעלנער עסען? — פאַלט מיר פלוצ־לונג איין צו פרעגען.

— ברויט! — ענטפערט גאָלדעלע. — פאַראַן אין יענער זייט גאָרטען ליים, וועל איך ברענגען קנעטען בולקעס. א מולטערעל וועל איך מיר מאכען פון א גרויסען רעטאך. נאר — פאַרזאָרגט זי זיך. — וואו וועט מען באַקען דאָס ברויט?

— מוז מען, — זאָג איך, — מאכען א בעקריי, א זעלנע־רישע בעקריי, אין א פעסטונג מוז עס זיין!

גאָלדעלע שפּרינגט אויף, פּאַטשט מיט די הענטלעך פאַר פרייד.

— שטילער, שטילער! מען וועט דערהערען!... און איך נעם מיך באלד צו דער מלאכה. גאלדעלע העלפט. באלד ווערט אויסגע־גראבען אין דער דיק פון אינעווענינגסטען וואל א באק־אויווען. מען דארף נאך ארויף און ארויסציהען א קוימען. ערגעץ אין סאד ליגט א שטיק בלעך, גאלדעלע ווייסט וואו.

זי שפרינגט אויף, פליהט אויף די באָרוועסע קליינע פיס־לעך. איך קוק איהר נאָך און ציטער, זי זאל זיך נישט איינשניי־דען א פיסעל אין א שארף גלעזעל... נאר אט איז זי צוריקגעקומען בשלום...

זי לאכט:

— זיי שטעהען ביי די בייטען און צעהלען די ריבען!

גאלדעלע דערלאנגט די בלעך. איך נעם און וויל זי אויסבוי־גען קיילעכדיג, און שנייד מיר איין אין א פינגער.

גאלדעלע דערשרעקט זיך, שפרינגט אויף מיט א געשריי. איך שפרינג אויך אויף, כאפ א־הר ארום דאס קעפעל, פארשטאפ איהר דאס מיילעכעל מיט דער געזונטער האנט:

— מען וועט דערהערען!

און מען האט דערהערט.

— וואס שרייסט דו, גאל—דעלע, גאל—דע—לע!

איהר מאמעס קול.

— גארנישט, גארנישט! — ענטפער איך פאר איהר.

זי איז געלאפען אין ביידעל אריין נאך שפינוועבס, א שטי־קעל ליינוואנט און א פאדעם ארומצובינדען.

— דו? ראובן־בנימין? — הער איך מיין מאמעס קול.

— וואס טוסט דו דארט ערגעץ אין סאד, שייגעץ איינער!

— כאפט אונטער דער טאטע.

— גארנישט! — ענטפער איך. — גאר נישט! כ'געה שוין שלאפען... און לאז מיך צו אונזער ביידעל צו, און ווארף מיך מיט'ן בלוט־טריפענדיגען פינגער אויף מיין געלעגער.

— איך שלאף שוין, טאטע! — שריי איך ארוים אין סאָ־ אריין.

—גוט! גוט! — ענטפערט די מאמע, נאר עפעס אזוי ווי לאכענדיג. אפשר האט זיך מיר נאר געדאכט. דערווייל

שליכט זיך צו מיר אריין גאָלדעלע, פאַרבינדט מיר ביים בלאַסען לבנה־שיין דעם פינגער —

צומאָרגענס פיהרען מיך טאַטע־מאַמע אָפּ אין חדר אריין. דער טאַטע געהט פאַראויס, די מאַמע — פון הינטען, איך — אין דער מיט. די פּנים׳ער פון טאַטע־מאַמע זעה איך נישט, נאָר איך פאַרשטעה, אז זיי זענען „אנגערוקטע". איך האָב געמוזט עפּעס זינדיגען, מען וועט מיך פאַר׳ן רבי׳ן פאַר׳מסר׳ן...

שטאַרק מורא האָב איך נישט. איך בין דאָך פאָרט א בן־יחיד. די מאַמע זאָגט: „איינער פון אכט געבליבען". —

און די געדאַנקען פאַרפיהרען מיך באַלד אין א זייט. „ווי גוט! איך — א בן־יחיד, גאָלדעלע — א בית יחידה." פאַרוואָס עס איז גוט, גיב איך מיר קיין חשבון נישט אָפּ, נאָר ארויס פון דעם געפיהל קאָן איך עפּעס נישט. „עס איז פאָרט גוט!" ענדליך אנגעקומען.

— רבי, — הויבט אן דער טאַטע נאָכ׳ן „גוט מאָרגען — גוט יאָהר". מהיום והלאה קומט דער יונג נישט מעהר אין סאָד אריין. און פאַרטייטשענדיג:

— א יונגאַטש, שפּילט זיך אין זאַמד!

— און מיט מיידלעך. — גיט צו די מאַמע.

— איי־איי־איי! — שאָקעלט דער רבי מיינער מיט׳ן קאָפּ, ווי אן אומרוה אין דער ברייט.

און די רבי׳צין, וואָס קאָן נישט אוועק פון קוימען און שוימט עפּעס אין טאָפּ, זיפצט אָפּ:

— היינטיגע קינדער! היינטיגע קינדער!

נאָר פון איהר מאַכט זיך קיינער נישט.

— ער וועט שלאָפען ביי אייך! — איז גוזר דער טאַטע.

מיך פרעגט מען קיין עצה נישט. מען רעדט ווייטער. דער טאַטע, די מאַמע, דער מלמד, נאָר איך הער שוין נישט:

שוימענדיג אזוי ערנסט אין טאָפּ, האָט די רבי׳צין, וואָס לעגט קיינמאָל נישט דעם זאַק פון האַנט ארויס, ארויסגעלאָזט פון אונטער׳ן אָרעם די קנויל מיט׳ן פאָדעם... די קנויל קאָלערט זיך איבער דער פּאָדלאָגע, די קאַץ באַוויזט זיך איבער׳ן ראַנד פון אויווען און שטעלט ארויס א פּאָר בליצענדיגע אויגען; זי האָט

מורא פאר די פרעמדע, און קאן זיך דאך ניט אײנהאלטען, און ניט א שפרונג אראפּ, און הויבט זיך אן שפילען מיט דער קנויל...
„ווי זיי זעהען דאס אלץ נישט,“ וואונדערט מיך שטארק. אבער אט כאפּט מיך דער טאטע ביים אקסעל:
— און וואס וועט זיין פון דיר? א בור, א שניידערוק, ווי איך?
איך האב מורא צו זאגען, אז איך וועל האלטען א סאד, און מאכען ארום סאד א פעסטונג צו פארהיטען פאר די שקצים.
— גערעכט זשע, רבי, צוויי גילדען א וואך פאר'ן שלאפען! און אכטונג זאלט איהר געבען...
דער רבי שאקעלט מיט'ן קאפּ אין דער לענג.
— נאר שלאגען — נעמט איהם די מאמע אן א זייט. פון טאטען אוועק — חס ושלום! איינער פון אכט געבליבען!...
אוי, ווי ליעב איך האב מיין מאמען!

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

שווער איז מיר געווען אויסצוהאלטען אין חדר אהן דער פעס־טונג. ווער ווייסט, צי זי וועט זי קאנען ענדיגען אהן מיר... און עס בענקט זיך אביסעל צום סאד אליין, און — צו טאטע־מאמע, און וואס אמאל מעהר — צו גאלדעלען. מאך איך די אויגען צו — זעה איך זי זיצען אונטער'ן בארען־בוים, מיט ווייסע בליטען באַ־שיט...
מען טאר אבער נישט וועגען דעם טראכטען... איידער מען קוקט זיך אום — אלול. איך לערען מיך שופר־בלאזען. עס געהט א גאנג.
— וואלסט דו אזוי צוגעלענט די חושים צו דער גמרא!
— מאכט דער רבי.
— און שופר־בלאזען — פרעג איך — איז א קלייניגקייט? נישט א גרויסע מצוה?!
— דאס קאן — ענטפערט דער רבי — א שניידערוק אויך!
— וואס רעדסטו, מיכל — מישט זיך אריין די רבי'צין.
— א מענש, — בורטשעט זי ביים קוימען — פארגעסט, וואו ער האלט אויף דער וועלט...
— מיין טאטע, — רוף איך אוים, באלייידיגט, — איז דער עיקר א סאדאווניק...

דער רבי וויל זיך פארענטפערען, פארענדענדיג:

— נישט דאס בלאזען איז דער עיקר; דער עיקר איז די כונה פון שופר־בלאזען!

שלאגען שלאגט מען מיך נישט. מיט מיין מאמען מאכט מען קיין קונצען נישט. זי ווארפט שקצים אריבער איבער׳ן פלויט. און מאכט זיך א סכסוך מיט א סוחר פון אויבס, כאפט זי אזא אידען אן ביי דער האנט און שלעפט פון סאד אין שטאדט אריין צום רב... דריטהאלבען וויארסט!

— — — — — — — — — — — — — — — — —

אויף ראש־השנה האט מען געדונגען גוי׳שע שומרים צום סאד און אלע זענען געקומען אין שטאדט אריין. מיין טאטע־מאמע — צו זיך, נישט ווייט פון מיין מלמה. און דער שותף מיט׳ן ווייב און מיט גאלדעלען — אויך צו זיך, נאר, וואו זיי וואוינען, ווייס איך נישט. פרעגען לאזט זיך נישט.

דעם ערשטען טאג ראש־השנה, אין דער שטילקייט פון „למנצח“. איך שטעה ביים פענסטער, קוק ארויס און פארבלאנדזשע מיך פריהער אין דער ווייטקייט... אונטער׳ן הימעל זענען אזוינע מאדנע חברות מיט פייגעלעך געפלויגען, — אז זיי זענען אוועק, ווארף איך א בליק איבער׳ן שול־הויף, — גאלדעלע! געקומען הערען שופר־בלאזען! איינגעהילט אין א ווייס טיכעל, עפעס אזוי פרום, צנועה׳דיג איינגעבויגען... שטעהט צו מיר מיט א זייט. זעהט מיך נישט, קוקט נישט. דער חזן לאזט ארויס:

— למנצח!

דער בית־המדרש צורודערט זיך. די פאליע כאפט מיט מיין נשמה און טראגט זי אוועק, אוועק...

— — — — — — — — — — — — — — — — —

מוצאי־יום־כפור גנעהען מיר, מיין טאטע־מאמע און איך, צוריק אין סאד אריין. איך וויל פרעגען, וואו גאלדעלע און איהר טאטע־מאמע זענען, און קאן נישט! דעם וואטענמאכער ביי קדוש לבנה האב איך געזעהען, געוואונשען איהם א גמר חתימה טובה... מען דארף טרייגען אויך ווינשען, גאלדעלען אויך. פרעגען קאן איך פארט נישט, די ווערטער בלייבען אין האלז. און אומרוהיג בין איך: צי האט נישט גאלדעלען דער תענית געשאדט? איז זי, חס ושלום, נישט קראנק געווארען און אין שטאדט געבליבען? דאס

גלעזעל ווארעמס מיט'ן פארבייסעכטס באקומען מיר נישט. עס קריכט נישט אין האלז אריין. באלד אבער נעמט די מאמע דעם טאפ מיט די כפרות אין דער יויך.

— א שאד — זאגט זי — האליץ! און זי געהט ווארעמען צו טריינען. דארט איז שוין א גרוים פייער געמאכט. הייסט עס, יע־נע זענען שוין פריהער געקומען.

— געלויבט איז גאט! — רייסט זיך מיר פון לייכט גע־ווארענעם הארץ ארויס.

— וואס?

פרעגט דער טאטע. די מאמע שטעלט זיך אפ.

— גארנישט! — זאג איך ראש — גארנישט! געלויבט איז גאט, אלע זענען בשלום איבערגעקומען דעם תענית... גאט האט מוחל געווען די זינד...

איך פלאפעל, די מאמע קעהרט זיך עפעס צו פלוצלונג אפ און געהט ארוים. איך פיהל, אז ארויסגעהענדיג, שמייכעלט זי.

און דער טאטע פרעגט:

— און וואס דארף מען טון אצינד?

— איך ווייס!

איך נעם און צינד אן א לאמטערען, דער טאטע נעמט א שייטעל האליץ און א האק. מען געהט אריינשלאגען א פלאקען צו דער סוכה.

— געה, רוף דעם שותף!

מען דארף אבער נישט רופען. פוןביידעל קעגענאיבער לאזט זיך שוין אין גארטען אריין דער וואטענמאכער. דעם לאמטערען הינ־טער איהם טראגט גאלדעלע. — די בשותפות'דיגע סוכה וועט שטעהן אינמיטען גארטען...

— איך א פלאקען און דו — א פלאקען! — זאגט דער טאטע.

— איך אויף ד ע ר זייט. — ענטפערט דער וואטענמאַ־כער, און שטעלט זיך אויף אן ארט. דער טאטע שטעלט זיך קעגענאיבער.

זיי בויגען זיך איין, איך און גאלדעלע קומען זיך צוזאמען און בויגען זיך אין דערמיט איבער ביידע, און לייכטען.

וויל דער מזל און אונזערע קעפלעך טרעפען זיך, ריהרען זיך

אן; ציטערען מירביידע. די לאמטערען אין די הענט ווארפען זיך...

די העק קלאפען און איך רוים איהר איין:

— א גמר חתימה טובה, גאלדעלע!

— גם אתם! — ענטפערט זי שטיל.

— — — — — — — — — — — — — — —

די מאמעס האבען יום־טוב געמאכט, די טאטעס — די סוכה. זי אויסגעצירט האב איך מיט גאלדעלעס הילף. אויסצירען א סוכה איז דאך א מצוה! לאזט מען. דאס איז נישט „שפּיעלען!“

האט גאלדעלע ערגעץ צוזאמענגעקליבען האלבע אייער־שאַלען און אויסגעהאנגען ארום די וואנט; האב איך אויסגעשניטען פון רויטען פּאפּיר פייגעלעך; און אין יעדער האלבער אייער־שאל א רויט פויגעלע אריינגעזעצט; מיט'ן פּיסקעלע ארויס, אין דער מיט סוכה אריין. ממש לעבעדיגע פייגעלעך. גאלדעלע שעפּט נחת, פּאטשט אין די הענטלעך אריין:

— וועסט זעהן, זיי וועלען זינגען! זיי מוזען זינגען...

דערנאך האב איך געמאכט א לאמטערען פון א גרויסער, אויסגעהוילטער דיניע. אויסגעשניטען אין דער שאל שעהנע געכתיב'עטע אותיות: בסוכות תשבו —

„דאס איז טייטש, — האב איך גאלדעלען ערקלערט, — גאט האט געזאגט צום פאלק ישראל, און געהייסען, ער זאל זיצען אכט טאג אין סוכה.

און האב אריינגעשטעלט אין דער דיניע אריין א ליכט. פארנאכט איז שוין געווען, ווען מען פּרואווען! גאלדעלע לויפט און ברענגט זאפאלקעס. זי קומט צוריק צוהיצט; די אויגעלעך בליצען. איך צינד אן, נאר די הענט ציטערען מיר עפּעס; קוים אנגעצונדען. אט, עס ברענט. א פיין־צנועה'דיגער שיין צושפּרייט זיך אזוי ווייך איבער דער סוכה. דער פסוק שיינט העלער, ווערט בולט און בולט'ער...

— אוי, האב איך ליעב סוכות! — שרייט אויס גאלדעלע. מיר טרעטען עטוואס אפּ און בלייבען שטעהן אינ'ם וואונדער פארקוקט...

— די פייגעלעך וועלען נאך זינגען, זינגען! — האלט זיך גאלדעלע ביי איהרס!

הינטער אונז שטעהען שוין טאטע־מאמעס.
מיין טאטענס קול:
— שוין פארטיג, באסע־קאמאנדע?!
זיי בלייבען שטיל, פארקוקט און פארוואונדערט פון דער שעהנקייט, און קוקען זיך דערנאך איבער. די מענער שמייכלען עפּעס אונטער די וואנסען. ביי די ווייבער אין די אויגען באוויי־זען זיך פּייערלעך...
נישט ווילענדיג כאפּ איך אן גאלדעלען ביי דער האנט.
מען שרייט נישט — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — —

סוכות.
נאכ'ן עסען. אונטער א בוים אין סאד שלאפט דער טאטע מיט'ן וואטענמאכער.
„אונטער די פערגאמוטען!“ ווייסט גאלדעלע צו זאגען.
איך קוק זי אן און שמייכעל:
— און די מאמעס ביי די בייטען!
— אונטער די פלוימען! — ווייסט זי א נעהנטערען באַ־שייד.
מיר זיצען אין סוכה.
איך מאך אומישנע מיט דער האנט פאר'ן פּנים, גאלדעלע זאל זעהן, וואס פאר א שעהנע לולב־פינגערלעך איך האב אויף די פינגער.
— אליין — באריהם איך מיך — געפלאכטען!
— זאלסט זעהן, — ענטפערט זי — ווי איך פלעגט קוילי־טשען!
קיין פינגערעל בעט זי נישט.
מיר שווייגען א ווײלע.
די רויטע פייגעלעך זינגען נישט, נאר ביי מיר עפּעס אין הערצעל זינגט.
— ווייסט, גאלדעלע, פארוואס מען זיצט אין סוכה? —
און ענטפער אליין:
— זכר ליציאת מצרים.
און פארטייטשט איהר.
פרעגט זי נאך א ווײלע:

— ווייסט, ראובן־בנימין, פארוואס מען עסט ריבען און מערען?

איך ווייס און שעם מיך צו זאגען...

— און האניג? — פרעגט זי ווייטער.

— זאלסט האבען — ענטפער איך שטיל — א זיס יאהר...

— און שמחת־תורה — זאגט זי — שניידט מען די מער־לעך אין פלאכע רעדעלעך, אזוי ווי רענדלעך גאלדענע!

און נאך א ווײַלע — איך:

— ווייסט, גאלדעלע, ווער עס קומט צו גאסט אין סוכה אריין? די אבות און די אמהות... און ווייסט, גאלדעלע, וואס „שמחת בית השואבה“ איז?

זי ווייס נישט, און איך זאג איהר.

— אוי, — ענדיג איך מיט א זיפץ — איז דאס אין בית־המקדש א שמחה געוועז — ווער עס האט דאס נישט געזעהן, האט קיין רעכטע שמחה נישט געזעהן!

— דערצעהל, ראובן־בנימין, דערצעהל, — בעט זי זיך: זי קוקט אויף מיר, רויטעלט זיך, ווענדט אפ דאס גאלדענע קעפעל און שפארט עס אז, הינטערוויילעכס, ביי מיר אויפ׳ן הארץ, — צי הערט זי, ווי עס קלאפט? איך וויל פרעגען. בלייב אהן לשון.

— דערצעהל! — בעט זי נאך אמאל און עפעס אזוי שטיל־ציטעריג.

און איך דערצעהל איהר:

— פון נאך מיטאג הויבט זיך אן די שמחה אין עזרת־נשים (איך פארטייטש איהר). אלע אידען פון גאנץ ארץ־ישראל, אלע עולי־רגל פרעהען זיך. די עלטסטע, די ראשי ישיבות, די זקנים פון סנהדרין, — אלע שבעים לשון האבען זיי געקענט, כשוף אויך! — אלע פרעהען זיך. אלע האלטען שטורקאצען אין די הענט, אזוי־נע ברענענדיגע פלאקערען, און טאנצען... די לויים האלטען אלער־ליי כלי־זמר, וואס זענען אויסגערעכענט אין תהלים, און זינגען גאנצע קאפיטלעך תהלים... און דער עולם ארום טאנצט... א ראד אין א ראד... אזוי רעדער אהן א שיעור...

ר׳ שמעון בן גמליאל — א גרויסער תנא געוועזן — גאר א גרויסער! האט געהאלטען אכט שטורקאצען, צו פיער אין יעדער האנט. און טאנצענדיג, האט ער די פלאקער, איינעם נאכ׳ן צוויי־

מען, אין דער לופט געשליידערט, פון דער לופט געכאפט... און אזוי קונציג, אז קיין איינציגער פלאקער איז אויף דער ערד נישט געפאלען, קיין איינציגער האט זיך אין דער לופט נישט פארלאשען! און אזוי א גאנצע נאכט געטאנצט. קיינער נישט געשלאפען. ווערט מען נאר מיד, שפארט איינער אן זיין קאפ אן צווייטענס אקסעל און דרימעלט א ווײַלע; כאפט זיך אויף און טאנצט ווייטער... און אזוי ביז אין דערפריה, ביז די צוויי כהנים, די היטער ביים טו״ער פון דער עזרה, האבען א בלאז געטאן שופר — א צייכען, מען זאל זיך צוגעהן. דאמאלט ערשט איז מען זיך צוגאנגען...

— — — — — — — — — — — — — — — —

ווען איך האב אנגעהויבען דערצעהלען האט זיך גאלדעלע׳ס קאפ אראפגעגליטשט ביז צו מיין שוים... די אויגעלעך קוקען ארויף, צו מיר, צו מיינע ליפען... און ווערען וואס אמאל גרעסער און גרעכער... וואס לענגער איך דערצעהל, זעה איך, ווערען זיי פאר׳חלומ׳טער, שמעלער און שמעלער. די לאנגע ברעמען לאזען זיך פאמעלעך, פאמעלעך אראפ. איך דערצעהל דעריבער אלץ שטילער און שטילער. זי אטעמט פאר דאס אלץ העכער און העכער. איך זאפ איהר אטעם איין. די פרישסטע עפעל שמעקען נישט אזוי...

אט, זענען די אויגעלעך שוין אינגאנצען געשלאסען...

און עס פאלט מיר איין, אראפצונעמען א פינגערעל פון מיין פינגער און ארויפזועצען אויף איהרם א פינגער פון הענטעל, וואס זי האלט אונטער׳ן קעפעל...

און איך טו עס.

זי הערט, צי ניין?

איך זעץ ארויף, און מיינע ליפען, גאר אחן מיין וויסען, רוימען שטיל, שטיל גאלדעלע׳ן צום אויער:

— הרי את...

איך ענדיג נישט, גאלדעלע שפרינגט אויף. אין די ברייט־געעפענטע אויגען: שרעק, צארן, אבער אויך ליעבשאפט, און אלץ ווערט צוזאמענגעגאסען אין א געשריי:

— וואס האסטו געטאן?

— ניש־קשה, — דערהער איך באַלד מיין מאַמעס קול אין סוכה־טיר, — חול־המועד, אם ירצה השם, וועט זיין תנאים!

ווייזט זיך אויס, אַז די אַלטע זענען שוין לאַנג אויפגעשטאַנען; אונז זוכענדיג, צו דער סוכה געקומען, אָפּגעשטעלט זיך, אונטערגעהערט.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

חול־המועד זענען תנאים געווען.

שמחת־תורה איז גאָלדעלע צוגעקומען קושען די ספר־תורה, וואָס איך האָב געטראָגען ביי דער הקפה.

צוויי פאָהנען האָט זי געטראָגען, אין יעדער האַנט אַ פאָהן; זעלטען געזעהענע פאָהנען. וואו זי האָט זיי באַקומען, ווייס איך נישט: „דגל מחנה ראובן“ און „דגל מחנה בנימין!“

דאָס קראַנקע אינגעל.

מאַמעשי, איך וויל דיר אויסזאָגען אַ סוד; דער עיקר — דער טאַטע זאָל נישט וויסען!

פרעגסט פאַרוואָס? ווייל דער טאַטע האָט מיך ווייניגער ליעב...

ניין, מאַמעשי, איך זינדיג מיט די רייד; ווייניגער ליעב האָט ער מיך נ י ש ט; ער האָט מיך נאָר אַנדערש ליעב!

ער איז דאָך אַ טאַטע, איז ער שטרענגער...

דער טאַטע האָט אַ לאַנגע באָרד; אַ טאַטענס פּנים איז נישט אַזוי צום גלעטען, ווי דער מאַמעס אַטלאַסען פּנים... און אויגען האָט ער גאָר אַנדערע, גאָר אַן אַנדער בליק; דו, אַז דו קוקסט אויף מיר, האָסט דו עפּעס אַזוינע לאַכענדיגע, דערביי פייכטע... האָסט דו עפּעס אַזוינע גוטע, און דערביי האַרציג־רחמנות'דיגע אויגען... דו ביסט אַ מאַמע מיט אַ חבר צוזאַמען... פאַר דיר קאַן איך קיין סוד נישט האָבען... מיט די אויגען שעפּסט דו מיר איהם פון האַרץ אַרויס...

דער טאַטע קוקט גאָר אַנדערש, שטענדיג ערנסט, מכלומר'ש קאַלט...

ניין, מאַמעשי, עס זענען גאָר אַנדערע, אַנדערע אויגען!

קינדרווייז, מאַמעשי, פלעג איך ווייניגער פורכט האָבען פאַר'ן טאַטען. איך געדענק, ווי איך פלעג איהם אַרויפשפּרינגען אויף די קניען, צושויבערען דעם גאַנצען קאָפּ, צובערשטען און פאַרפלעכ־טען די באָרד, איבערבויגען די ליפּען, און אַז ער האָט געוואָלט אָפּשטיצלען אַ בייזערינגען בליק, האָב איך איהם גאָר אַראָפּגע־דריקט די ברעמען און די אויגען פאַרמאַכט... היינט קאַן איך נישט...

איינמאָל, הערסט, מאַמעשי, קראַנקערהייט, האָב איך מיך אַמאָל אויפגעכאַפּט, און איהרביידע זענט געשטאַנען ביי מיר ביים בעט... דו האָסט אַזוי שטיל, אַזוי האַרציג־שטיל געוויינט... און דער טאַטע... מאַמעשי! דעם טאַטענס פּנים איז אַזוי שרעקליך געוועזען... איך האָב געזעהן, אַז ער איז בייז געוועזען דאַמאָלט אויף גאָט! פאַר שרעק האָב איך צוריק די אויגען פאַרמאַכט. — — —

פון דאַמאָלט אָן קאָן איך נישט צוטרעטען צום טאַטען ווי אַמאָל.... עפּעס האַלט מיך איין; עפּעס וויל מיר דאָס האַרץ איהם אַקעגען שפּרינגען, אַקעגען לויפען, נאָר איך קאָן נישט!

מיינסט, איך האָב דעם טאַטען וועניגער ליעב... זאָל גאָט היטען... איך האָב דעם טאַטען זעהר ליעב. איך קריג איהם מיט יעדען טאָג, מיט יעדער מינוט ליעבער... אַז ער געהט צו מיר צו, קלאַפּט מיר דאָס האַרץ פאַר פרייד; ציטערט אין מיר די נשמה פאַר האָפנונג: אַט וועט ער מיך אָננעמען ביי דער האַנט, אַט וועט ער מיך צודריקען צום האַרץ...

ביי דיר ציטער איך נישט... דו האָסט מיך שטענדיג און גלייך ליעב... האָסט שטענדיג צו מיר צייט, דו האַלזט מיך און קושט מיך יעדע מינוט... דו ביסט שטענדיג, שטענדיג מיין... דער טאַטע האָט אַזוי פיעל געשעפטען...

איך וויים, ער וויל איך זאָל זיין רייך!

ווילסט שוין, מאַמעשי, וויסען דעם סוד?

איך שעם מיך!

פאַר אַ מאַמען, — זאָגסט דו — דאַרף מען זיך נישט שעמען? אמת... דאָך... ווייסט דו וואָס, מאַמעשי? אַט, זעץ דיך דאָ אויף דער שטול, געגענאיבער דעם פענסטער... גוט אַזוי!

אַך, ווי שעהן די זון געהט אונטער, ווי שעהן לעגען זיך איהרע לעצטע רויטליך־געבעלדיגע שטראַלען אויף דיין ערדעל, בלאַס פּנים...

אַך, מאַמעשי, ווי שעהן, ווי ערדעל שעהן, דו ביסט!

וואַרט... אַצינד וועל איך מיך זעצען דיר צופוסענס... דו זאָלסט מיר ביים דערצעהלען אין פּנים אריין נישט קוקען... אויפ׳ן

פוסעז־בענקעלע וועל איך זיצען און ארויסקוקען פון פענסטער...

ניין... נישט גוט אזוי! איך וועל מיך שעמען פאר דער זון... זעהסט, אינמיטען טאג ברענט זי, פארנאכט גיזעגענט זי זיך מיט אונז אזוי טרויעריג, אז איך שעם מיך פאר איהר צו רעדען פון זיך...

איך וועל אנשפארען מיין קאפ אויף דיין שוים... איך וועל די אויגען פארמאכען, און דו — דו לעג נאך ארויף דיין האנט מיר אויפ'ן שטערן...

איז דיר נישט שווער, מאמעשי, מיך צו האלטען אויף דיין שוים? ניין?

זעכצעהן יאהר איז אלט דיין קינד און האט אזא קליין, אזא לייכט קעפעלע... און איך איינגאנצען — — — —

קרעכץ נישט, מאמעשי! גאט האט מיך נישט פארטיילט... ער האט מיר ווענינ פלייש, דערפאר פיעל אנדער גוטס געגעבען... דיך, דעם טאטען... טעג און נעכט מיט וואונדערליכע חלומות... און היינט — א סוד...

אציגד זעה איך נישט... מיט געשלאסענע אויגען וועל איך אפשר קאנען דערצעהלען... איך וועל פרואווען...

עס איז אזוי שווער...

דאכט זיך — גארנישט, א נעץ פון עטליכע וואונדערליכע שטראלען — און דאך ליגט עס מיר אויפ'ן הארץ ווי א שטיין... נישט ווי א קיזעל־שטיין... עס איז ניט קיין שטיין פון גאס, צי פון פעלד...

עס איז א טייערער שטיין... עס שטראלט... עס לייכט...

עס ליגט ביי מיר טיף אין הארץ און זייהט ארום און ארום אין אלע גלידער אריין אזוי פיעל ליכט, אזוי פיעל הימליכע, ווא־רעמע, לעבענדיגע ליכט...

עס זאל נאר נישט אויסלעשען, מאמעשי!

עס לעשט זיך אזוי פיעל אוים!...

הערסט, מאמעשי!

ניין, ווארט! אזוי פראסט צוגעהן צו דער זאך קאן איך נישט...

נאַר הער! געדענקסט, מאַמעשי, נעכטען האָסט דו מיר קליי־געלט געגעבען? געדענקסט?

איך האָב נאָך גאָרנישט אויסגעגעבען און עס פעהלט מיר שוין...

עס פעהלט מיר אַ צעהנערעל!

צי איך האָב עס פאַרלוירען? ניין... דו גיסט דאָך מיר פאַר אָרעמע לייט, פאַר אָרעמע קינדער, וואָס איך טרעף אויפ'ן שפּאַציר... אָרעם־געלט וועל איך נישט פאַרלירען.

צי איך האָב עס אוועקגעגעבען? געוויס... צי אַן אָרעמאַן? איך ווייס נישט... אפשר יאָ און אפשר ניין... הער, וועסט דו אפשר וויסען!

נעכטען איז אויך שעהן אונטערגעגאַנגען די זון... אפשר שענער...

דו האָסט מיך אויסגעלערענט קוקען, און איך קוק און זעה, וואָס אַנדערע פון מיינס גלייכען זעהען נישט... דעריבער שפּאַציר איך געוועהנליך אליין... און שפּאַצירט האָב איך הינטער דער שטאָדט, דאָרט, וואו מען זעהט זי איינגאַנצען אַרויס ביים טייך. ווי דו ווייסט... די הייזער הויבען זיך אַלץ העכער און העכער. איינס איבער'ן צווייטען, איינס איבער'ן צווייטען... די, וואָס שטעהען ווייטער, ווילען אַריבערקוקען, גאַטס וועלט זעהן, און הויבען זיך, וואָס ווייטער אַלץ העכער און העכער, און די זון, אונטער־געהענדיג, קוקט אויף זיי, שפּרייט אויף זיי אויס די לעצטע שטראַ־לען... געזעגענט זיך... קושט זיי...

און איך זעה, ווי די שאָטען יאָגען אונטער די שטראַלען און לעגען זיך אַלץ דיקער און דיקער, און פליסען, און זאַפּען זיך איין וואו נאָר זיי קאָנען; זיי פאַרפילען אַלע לעכער צווישען די הייזער. אַלע פרייע ערטער צווישען די מויערען. און הויבען, און טרייבען דאָס רויטליכע לעצטע ליכט אַרויף, אַרויף, צוריק אין הימעל אַריין... „אין אייער רוה אַריין, שטראַלען, אַצינד איז אונ־זער צייט!... אַ גוטע נאַכט!“...

און פּאַמעלעך ווערט אַלץ טונקעלער און טונקעלער, און דער הימעל ווערט טיפער און טיפער... באַלד וועלען זיך איינס נאָכ'ן צווייטען אָנצינדען די שטערן... אַזוי קוקענדיג, בין איך געקומען צו דער סטאָליאַר־גאַס, צו דער הינטער־גאַס, וואָס לאָזט זיך אַלץ

טיפער און טיפער אראפ... ביז צום טייך, נישט ווייט פון דער גרויסער שול...

איך בין צוגעגאנגען נעהנטער צו דער שול.

בייטאג זעהט זי שרעקליך אויס... ארעם, אפגעריסען, פאר־שווארצט... די אויסגעהאקטע שויבען ווילען די שפינען פאר רחמנות פארוועבען און פארשטעלען... און — געגענאיבער, אויפ'ן בארג, אין אנהויב גאס, שטעהט דער הויכער, שפיציגער קלויס־טער און לאכט...

פארנאכט האט די שול גאר אנדערש אויסגעזעהן... דאס ערשטע מאל האב איך זי אזוי געזעהן... א לייכטער, ליעבליכער, טונקעל־בלויער נעבעל האט זי ארומגענומען... די אויסגעהאקטע פענסטער זענען נישט בלינד געווען... זיי האבען ערנסט און טיף געקוקט אין דער וועלט אריין... אין דער הויך די געזימסען האבען געלעבט, כמעט געריהרט זיך... עטליכע לייבען פון געזימס האבען זיך געוואלט אפרייסען פון דער וואנט... אט, אט, הויבען זיי אן ברילען!

מיינסט, אז דאס איז דער סוד? א, ניין, מאמעשי! דאס, איינענטליך, האב איך ערשט אצינד געזעהן, ערשט אצינד מיט די נעכטיגע אויגען.

אך, מאמעשי, ווען איך זאל זיין רייך!...

וואס איך וואלט געטאן?

איך וואלט אויפגעריכט די שול!

איך וויל, זי זאל אויך זיין הויך, זי זאל אויך שפארען אין הימעל אריין; און זי מוז זיין העכער, ווייל זי שטעהט נידעריגער! און א גאלדען דאך זאל זי האבען, און קריסטאלענע פענסטער!

הערסט, מאמעשי, איך קלער מיר אזוי: אהן א שול קאן מען זיך באגעהן, גאט איז דאך אומעטום... וואו עס פאלט א טרער, זעהט ער! וואו עמיץ הויבט די אויגען אויף צו איהם, זעהט ער! וואו עס קרעכצט א טרויעריג הארץ, הערט ער!... נאר האט מען א שול, מוז זי זיין הויך, שעהן און שטראלענדיג ערנסט.

אזוי האב איך נעכטען אויך געטראכט. אינמיטען — דערהער איך א געוויין! א שטיל טרויעריג געוויין... זיס און טרויעריג, עפעס אזוי הארציג...

דו, אַז דו שפּילסט, ציהסט דו אַמאָל פון פּיאַנאָ אַרויס אַזאַ געוויין...

און איך האָב געמיינט, מאַמעשי, — דעם אמת זאָגענדיג, האָב איך געוואָלט מיינען, איך האָב מיך אַמישנע נישט אומגעקוקט, איך זאָל קאָנען וואָס לענגער מיינען, — אַז דאָס וויינט און ברומט פון דער שול אַרויס... אַז דאָרט אינעווייניג זיצט, אין אַ לייכט־בלויען נעבעל איינגעהילט, די נשמה פון דער אָרעמער שול און וויינט, און ברומט...

און זי קלאָגט זיך, וואָס די זון פאַרטיילט זי... וואָס זי שיט גאַנצע בונטען גאָלדען ליכט אויפ'ן קלויסטער־דאַך און איהר קאַרגט זי אַ שטראַל... וואָרפט איהר אינמיטען שעהנעם, העלען טאָג, ווי אַ נדבה, קוים אַ בלאַסען שטראַל... און דער גליטשט זיך איבער איהר און גנב'עט זיך באַלד אַוועק ווי פאַרשעמט!...

און דאָך איז עס נישט געווען די שול...

עס איז אַ קליין מיידעלע געוועזען... זי איז געלעגען אויפ'ן זאַמד, האָט עפּעס געזוכט און געוויינט...

אַז איך האָב מיך אומגעקוקט, האָב איך נאָר איהר אַלט־אָפּ־געריבען קליידעל, ווי אַ טונקעל־גרויען פלעק אויפ'ן געלען זאַמד געזעהן... אַ פּאָר אויסגעקרימטע שיך!...

נאָך עפּעס האָב איך געזעהן...

מאַמעשי... איך שעם מיך... עס ווערט מיר עפּעס אַזוי וואַ־רעם... שטעל דיר פאָר אַ פּאָליע רויטע, רויט־פלאַמענדיגע האָר... עס האָט פונקען געשלאָגען...

„וואָס וויינסט דו, מיידעלע, וואָס זוכסט דו אין זאַמד?“

הערסט, די מוטער האָט איהר אַ צעהנערל געגעבען, עפּעס קויפען געשיקט; האָט איהר עמיץ, דורכגעהענדיג, אונטערגעשלאַ־גען די האַנט, דאָס צעהנערל איז אין זאַמד אַריין... דעריבער וויינט זי...

איך זאָל איך־ווייס־וואָס פאַרלירען, וואָלט איך נישט גע־דאַרפט וויינען...

איך פרעג זי: אַ גרויסען צעהנער צי אַ ווייס צעהנערל?

— א ווייס ! — זאגט זי און קוקט זיך אפילו נישט אום.
— איך וועל דיר העלפען זוכען, — זאג איך.
איך בויג מיך אראפּ. מאך מיך זוכענדיג, און געפין איהר א ווייס צעהנערל.
„נא !"
זי איז אויפגעשפּרונגען פאר פרייד. מיט א ריהר מיט'ן קאפּ האט זי צוריק ארונטערגעווארפען די רויטע פאליע האר... ווי פון אונטער א וואלקען איז ארוים א קליין, אלבאסטער־ווייס פּנים... מיט אויגען, מאמעשי — מיט אויגען...
ניין, מאמעשי, די אויגען קאן איך דיר נישט אויסמאלען...
עס האט אין זיי געבליצט אזוי פיעל פרייד — — — —
א גאנצע נאכט האבען זיך מיר די אויגען גע'חלומ'ט... א גאנצע נאכט...

אט, דאס איז, מאמעשי, מיין גאנצער סוד.
דו שמייכעלסט ?
לאך נישט, מאמעשי, די אויגען וועל איך קיינמאל נישט פאר־געסען...

מאמעשי —
מעג איך שפּאצירען אויף דער סטאליאר־גאס, קוקען — — —
אויף דער אלטער שול ?
— — — — — — — — — — — — — — — — —

א ליעבע.

1.

רויטע בעקעלעך, קלארע אויגעלעך, זיסע, שטילע חלומות.— וואו זענט איהר?

א שטילע טויב האט שטיל געלעבט אין א שטילען טויבען־שלאג.

א פרומע, שטילע טויב.

ליעבליך האט זי געברומט די ברכה אין דערפריה:

„וואס דער טאטע הייסט, וואס די מאמע הייסט און וואס אלע גוטע, פרומע לייט..."

און די קריאת־שמע ביינאכט:

„נעם, ליעבהארציגער גאט, ביז מארגען מיין זיסע נשמה צו דיר...

„באהאלט זי איבער־נאכט אונטער'ן פליגעל פון דיין גנאד און שיק זי מיר אפ אין דערפריה דורכ'ן ערשטען בעסטען מלאך, וועל איך זאגען דעם טאטען „גוט מארגען", דער מאמען קושען די האנט"...

א בליץ האט אין שטילען טויבען־הארץ אריינגעטראפען. און עס האט זיך צופלאקערט...

און א ווילד פארלאנגען האט אויפגעפלאמט אין דער שטילער טויב:

איבער'ן בלויען לופטיגען ים זאל קומען אויף מעכטיגע פלי־געל דער אדלער צו שווימען; זי וועט איהם באגעגענען מיט פרייד!

מיט אדלער־קראלען זאל ער איהר שפאלטען דאס יונגע הארץ, מיט'ן אדלער־שנאבעל אויסטרינקען דאס הייסע יונגע בלוט; זאל ער שטילען זיין דורשט...

און זאל ער אוועקשליידערען די רעשט, וואו ער וויל...

2.

דער טאטע פרעגט פארזארגט:

— טאכטער, וואס ביסט דו אזוי בלאס?

אומרוהיג קוקט ער מיר טיף אין די אויגען אריין. — „וואס פלאמען זיי אזוי ווילד?"

שטעהט צו די מאמע:

— צי האסט דו, טאכטער, ביינאכט פון שלאף ארויסגע־ווײנט? פייכט איז צומארגענס דיין קישען געווען — וואס האסט דו פאר א חלומות געהאט?

און לויף איך פון שטוב ארויס, טרעפען מיך חבר'טעס און רינגלען מיך ארום, און טאנצען ארום מיר, און בויערען מיך דורך מיט די בליקען:

— וואס איז מיט דיר, גאלדעלע, געשעהן? וואס ברענט אזוי דיין אטעם?

לייכטער איז צו באהאלטען פארפומעס פאר לייט, איידער אן אויפגעבליהט הארץ.

3.

אז איך וועל אמאל האבען א שטילע ליעבהארציגע טאכטער, ווי מיין מאמע האט, איין איינציגע, — וועל איך זי נעמען פון צייט צו צייט אויף דער שוים און שטיל גלעטענדיג איהרע גאל־דענע לאקען און טיף קוקענדיג אין איהרע בלויע אויגען אריין, וועל איך איהר איינרוימען גוטע רעד, הארציגע שטראף־רעד:

— ווילסט דו, טאכטער, שפאצירען געהן און האסט מיט וועמען, — געה!

נאר געהן זאלסט דו ביי טאג, אין שעהנעם העלען טאג, ווען עס שיינט די זון... זאל זי באשיטען מיט גינגאלד דיין קעפעלע, דארפסט זיך פאר דער זון נישט שעמען, נישט פורכטען; געטריי און עהרליך איז די זון.

נאר היט דיך, טאכטער, פאר'ן כשוף פון שטילע זומער־נעכט...

פאר דער דינער ציטעריג־ליכטיגער זילבער־נעץ, וואס צושפרייט זיך אין דער שטילער לופט..

און א כשוף־מאכערין איז די לבנה; געפעהרליך זענען איהרע מאט־זילבערנע שטראלען... זיס איז איהר ליכט, ווי זיסער וויין, און עס טרינקט זיך, ווי קיהלער, זיס־שמעקענדיגער וויין, און עס בארוישט...

פלוצלונג בליהען פרישע רויזען אויף אין הארץ און דיין אטעם הויבט אן צו שמעקען.

פלוצלונג הויבט דיר אן א ווירוואר פון ליכטיגע שטערען צו טאנצען אין מח און שטראלען דיר פון די אויגען ארויס.

און דער קאפ ווערט שווער און זוכט זיך אן אקסעל אנצו־לענען, און אויפ'ן וועג טרעפט זיך א ליפ מיט א ליפ — — נישט אפצורייסען...

4.

איך מוז שטעהן פאר מיר אליין אויף דער וואך, היטען מיך יעדע מינוט, יעדע רגע.

איך מוז איינציהען די פיס, זיי ווילען אלץ לויפען אין דער ווייטער וועלט אריין.

איך מוז האלטען פעסט די הענט ביי די נעט פון קלייד, זיי ווילען כאפען שטערען פון הימעל און ווארפען אין דער וועלט אריין.

און מוז די ליפען ביז צום בלוט פארבייסען, זיי ווילען אויס־שרייען א בשורה פאר דער וועלט.

און מוז היטען די פארהענגלעך איבער די טיף־בלויע פענס־טערלעך מיינע; שטורקאצען ברענען אין זיי — א באשטענדיגע אילומינאציון; אן אייביגער יום־טוב אין הארץ!

5.

מאמע, אז דו ביסט דעם טאטענס כלה געווען, וואס פלעגט ער דיר זאגען הינטער פיער אויגען אויפ'ן שפאציר?

שעהן ביסט דו, מאמע, געווען; דאס ווייס איך. ווי א כלה זעהסט דו אויס היינט, א בת־מלכה האט דאך מעהר כשוף אין זיך!

גאלדען גלאנצט דיין זומער־טאג, ווי האט דיין פריהלינגס פריהמארגען געבליהט?!

איך זעה דאך, ווי ער קוקט אויף דיר נאך היינט, מיינענדיג, איך זעה נישט.

נאר דאמאלט, — דאמאלט, וואס פלעגט ער דיר זאגען?

וואס פלעגט ער דיר זאגען אין די זיסע שטילע זומער־נעכט, ווען די לבנה כשופ'ט און די זילבער־ליכטיגע נעץ ציטערט אין דער טיפער בלויער שטילקייט?

צי האט ער דיר געזאגט, אז נישט לבנה און שטערען לייכטען איהם אויף זיין וועג, נאר דיינע טיף בלויע אויגען?

און אז איבער דער ציטעריג־זילבערנער נעץ איז דורכגע־שוואומען א ריח פון בשמים, צי האט ער דיר איינגערעדט, אז נישט רויזען און ליליען שמעקען איהם, נאר דיין ריינע נשמה?

און פארנאכט, ווען עס צוגיסט זיך די זיסע שטילע קריאת־שמע פון די נעסטען אין די קרוינען פון פאר'חלום'טע בוימער, צי האט ער דיר געזאגט, אז זיסער, פרימער און הייליגער קלינגט דיין איינציג ווארט?

6.

מיט פלאמענדיגע ליפען האב איך מיך געלעגט, און אויפגע־כאפט האב איך מיך אין קאלטען שוויס...

צווישען צוריסענע שטיקער וואלקען, איבער גאקעטע פעלזען און זידענדיגע ימים האט מיך אן אדלער געטראגען, צווישען שטור־רעם און ווינט.

נאר אליין האב איך קיין פליגעל נישט געהאט און האב מיך פון זיינע אויסגעגליטשט.

איך פאל... וואס נידעריגער און נידעריגער טראגט מיך דער ווינט און שליידערט מיך, ביז איך בלייב הענגען ווי אבשלום ביי די האר אויף א צווייג פון א בוים, וואס איז איבער א וואסער גע־שטאנען.

אויבען צווישען די צוריסענע וואלקא פליהען אדלער.
— „ראטעוועט מיד, אייער חבר האט מיד פארלוירען!“
זיי הערען נישט און פליהען זייער וועג.
און אונטען פליסט א געשרומפען וואסער; פון צייט צו צייט שווימט ארוים א בלאסער פיש, מיט קיילעכדיגע הונגער־אויגען, און צושפרייט דאס מויל!
— ווען פאלט זי אראפ!

7.

איך ליג מיט אפענע אויגען און ווארט אויף דעם ערשטען שטראל פון פרישען פריה־מארגען; איך בענק צו איהם, ער וועט מיר די שאטען פון הארץ פארטרייבען.
אין פענסטער אריין קוק איך און איך ווארט אויף א צייכען פון א ניי־געבוירענער זון, — פאר איהר וועלען די וויסטע חלומות אנטלויפען.
דער ערשטער קוש, וואס דער שטילער הימעל וועט געבען דער ערד, איינגעהילט אין נעבעל און שרעק, וועט אויסלעזען פון שרעק מיין נשמה.
פון זאמען, וואס גאטס האנט וועט אראפלאזען דער פאר־שמאכטער וועלט, וועט ארויסבליהען פאר איהר דער נייער טאג, און פאר מיר — דאס נייע לעבען.
די לופטען ציטערען, באלד וועט זיך הערען די בשורה:
— שרעק דיך נישט, פארוואגעלטע ערד! דיין אויסלעזער, דיין חתן געהט צו דיר פון זיין חופה ארוים, זיינע אויגען שטראלען און טרייבען פאר זיך די שלעכטע רוחות פון דער נאכט. אלע שרעקען פארשווינדען!
און האפענדיג צום טאג, ליג איך שטיל און וויין.

8.

שטיל האב איך געוויינט, און נאר א מאמעס אז אויער האט מיינע זיפצען דערהערט — איך פארנעם שוין איהרע בארוועסע טריט.

די פארהעננלעד פארבויגענע זיך. אט שטעהט זי, דאס בילד פון ליעבשאפט און רחמנות, און נעמט ארום מיט'ן הארציגען בליק איהר צום טויט־דערשראקענע קינד.

מיט שטילע, בארוועסע טריט קומט זי צו מיין בעט, זעצט זיך לעבען מיר, לעגט מיר די האנט אונטער מיין האלז און ציהט מיין הייסען קאפ צו זיך אויף דער שוים:

— צי איז ער עס ווערט, טאכטער? וואס איז ער?

9.

א העלד איז ער, א שטימע פון א וועלט־באצווינגער האט ער; און ער זאגט, אז דאס האב איך איהם אנגעגאסען דעם קול מיט זאפט און קראפט, ווי די געבענשטע זון גיסט די טרויבען אן... איך מיט מיינע פארציטערטע ליפען...

ווען ער קאן ער שליידערען אין דער לופט; און די קראפט, זאגט ער, האט ער פון מיר, פון מיר, וואס איך בין אזוי שוואך, אזוי שוואך.

ער האט שוין, דערצעהלט ער, פארלאשענע אויגען געהאט, און איך האב זיי איהם צוריק אנגעצונדען און זיי לייכטען ווי שטערען אין הימעל: און איך, מאמע, זעה נישט צומאל מיין וועג.

און פארוויסט איז שוין געווען זיין הארץ; איך האב דארט נייע בלומען געפלאנצט, און זיין אטעם שמעקט מיט רויזען פון די העכסטע בערג, און איך, מאמע, וועלק פון בענקשאפט, ווי דאס ארעמסטע גרעזעל אין טאל.

איך האב איהם די אויגען פון דאס ניי געעפענט, און ער זעהט די פערעל, וואס ליגען, נאך נישט געפונען, אינ'ם אפגרונט פון טיפסטען ים.

און ער פיהלט צינד די בלומען, וואס קיין מלאך האט נאך נישט געוועקט פון טיפסטען שלאף אין פארבארגענעם שוים פון דער ערד.

און הערען הערט ער דעם געזאנג, וואס ערשט די שפעטסטע דורות וועלען זינגען, דעם „הללויה“ פון צייטען, וואס שווימען נאך

אין די נישט־געפּאַרעמטע נעבעל אונטער'ן כסא הכבוד, אויף וועל־כע גאָט, דער באַשעפער, האָט נאָך קיין אויג נישט געוואָרפען.
קאָנסט עס פאַרשטעהן, מאַמע? !

10.

ניין...
און דאָך לעגט זי איהרע ווייסע הענט אויף מיין פאַרוווירט קעפּעלע — זי בענשט מיך.
פון די האַרציגע מוטער־אויגען פאַלען טרערען ווי טוי אויף מיין דורשטיג־ברענענדיג פּנים און קיהלען עס.
און איהרע טרייע ליפּען ציטערען; זיי ווינשען מיר גליק.
מאַמע, מיך וואַרט נישט קיין שטיל, ליעב נעסט, אויסגעבעט מיט בלעטער און פּוך און גלאַנצענדיגע שטיינדרעלעך.
ער וועט נישט אַרויספּליהען זינגענדיג־טאַנצענדיג און גאָט־ליובענדיג פון נעסט, זוכען פרישע ווערעמלעך אין דער לופט פאַר זיין געטרייער „זי", וואָס זיצט איבער זיינע היים־געליעבטע „קליינע" און וואַרעמט זיי.
אַז „אַדלער־ווייב" וועל איך זיין.
ער וועט מיך אויסרייסען פון דיין שויס און אַוועקטראָגען ווייט־ווייט, צווישען שטורעם און ווינט, איבער זידענדיגע ימים, ווילד־נאַקעטע פעלזען און וואַלקען, וואָס רייסען זיך אויף זייערע שפּיצען און קאַנטען אויף צוויטען...
און אַז ער וועט מיך פאַרלירען, מאַמע, וועל איך צוריק אין דיין שויס אַריין נישט פאַלען.

11.

— מאַמע!
— וואָס, טאָכטער?
— ער איז נישט פון די, וואָס לעבען לאַנג... נאָר פון די, וואָס קומען און פאַרשווינדען ווי דער בליץ...
ער איז נישט פון די, וואָס ווערען גרוי ערשט נאָך לאַנגע־לאַנגע יאָהרען; איבערנאַכט ווערט אַזוינער גרוי, ווי די טויב.

ער איז נישט פון די, וואס טרינקען דאס לעבען פון גאנס בעבער ארוים פאמעלעך און טראפענווייז; נישט פון די, וואס מעס־טען די צייט מיט׳ן אומרוה פון שטארטישען זייגער: טיק־טאק, טיק־טאק — א טריט נאך א טריט.

ער איז נישט פון די, וואס עלטערען זיך, און זיי ווערען אלט און דערזעהען מיט אפגעשוואכטע אויגען, אז דער שווארצער שא־טען קומט זיי אקעגען, פארקרימען זיי זיך פאר גרוים רחמנות אויף זיך אליין, אויף ווייב און קינד און אויף אלע שטאדט־לייט, און געהען אהיים, שרייבען צואות, און לעגען זיך אונטערטעניג אין בעט אריין, און זאגען ודוי, און דרעהען זיך איבער צו דער וואנט.

ער איז פון די, וואס פאלען פלוצלונג, ווי שטערען פון הימעל אראפ; פון די, וואס ווערען אונטערגעשאסען, ווי די ווילדע פויי־געל אין וואלד.

— פון היץ רעדסט דו, טאכטער!

— פון היץ, מאמע!

12.

נעם מיך שוין מיט, אדלער.

ריים מיך אוים פון דעם טאטענס ארעם, פון דער מאמעס שוים.

איך געה מיט דיר.

איך געה מיט דיר צווישען ווינט און שטורעם, איבער מצבות, איבער קברים, צווישען פארוואונדעטע, וואס בלוטיגען אין פעלד.

און זייער קרעכצען וועט מיך נישט אפהאלטען; איך וועל מיך נישט אפהאלטען עמיצען א טראפען וואסער צו דערלאנגען.

איך וועל נישט ציטערען פאר די דונערען, וואס צוריסען די הערצער אין די פינסטערע נעכט; מיט אפענע שטאלענע אויגען, אהן א ציטער פון א האר אין דער ברעם, וועל איך קוקען אקעגען דעם בליץ.

איך בין אן אדלער־ווייב!

משופע.

אז דער אלטער מנשה האט געענדיגט זיין חצות מיט א צו־לאג פון עטליכע קאפיטעל תהלים, איז שוין דער בלאסער זומער־דינער פריהמארגען געלעגען אין פענסטערל פון קעלער־שטוב.

טרויעריג, מיט מידע אויגען, קוקט מנשה אויפ'ן פריש־גע־בוירענעם טאג. ער קנאקט זיך אויס די דארע פינגער, פארמאכט דאס תהלים'ל, פארלעשט דאס קליינע נאפט־לעמפעל און שטעלט זיך ביים פענסטער. ער קוקט ארויף צום שמאלען פאס הימעל. וואס בלייבט זיך הויך איבער'ן ענגען געסעל און אין דעם ראם פון זילבערנע בארד און פאות, אויפ'ן גרינליך איינגעשרומפענעם פנים. באווייזט זיך א בלאסער שיין פון א טרויעריגען שמייכעל.

— אפגעגעבען — טראכט ער — דעם פקדון! א שעהנעם דאנק, רבונו של עולם!

— און נויטיג — זיפצט ער — דארפסט דו מיך דא, רבונו של עולם! ווילסט נאך א חצות, דארפסט נאך א קאפיטעל תהלים... הא? עס פעהלט דיר!

ער דרעהט זיך איבער צו דער שטוב און טראכט, אז, לויט זיין שכל, וואלט גלייכער געווען, אז אין בעט, וואס ער פאר־נעמט, זאל שלאפען זיין אייניקעל רבקה; זי וואלגערט זיך נע־בעך ארום אויף דער פאדלאגע צווישען אלטווארג, מיט וועלכען חיים, דער זוהן זיינער, האנדעלט.

אז לויט זיין יושר, דעם יושר פון א בשר־ודם, וואלט בעסער געווען, דאס גלאז מילך, מיט וועלכען ער לעבט כמעט איבער א טאג, זאל געניסען שרה, די שנור זיינע, וואס לויפט גאנצע טעג ארום אויפ'ן מארק אהן א לעפעל ווארעמס...

יענקעלע'ן, דעם פרישען צולאג צו דער משפחה, וואלט אויך דערפון קיין רעה נישט ארויסגעקומען!

ברויכען ברויכט ער ווייניג, דער אלטער; עס וואלט זיי דאך גרינגער געווען, ער זאל גארנישט דארפען...

חיים איז אהז א מלבוש... חנה, דאס עלטערע אייניקעל, איז א קראנקע... ווייניג בלוט... דער דאקטאר זאגט: „בלאדאטשקע"... הייסט נעמען אייזען־טראפּען, טרינקען טראן... ווייזן אביסעל... מען זאמעלט פאר איהר א באזונדער קניפּעל... חדשים לאנג זאמעלט מען און עס איז אלץ ווייניג. און די ארעמע חנה וואקסט נישט; דער שכל איהרער וואקסט אויך נישט... אלץ שטאקט... זיבעצעהן יאהר — און פארשטעהט ווי פון צוועלף!

— וואס האסט דו מיך אויף זיי געווארפען, רבונו של עולם?

ער הערט זיך איין, ווי שארף און אפּגעריסען חיים אטעמט אין שלאף. ער זעהט ווי שרה'ס ביינינגע האנט, וואס האט קענטיג, ערשט געוויגט דאס קינד, העננט נאך שלאבעריג אראפּ פון בעט...

ער דערזעהט נאך, אז יענקעלע ריהרט זיך אין וויגעל. „באלד וועט ער שרייען און די מוטער וועקען!" און מיט איילענדיגע, נאר קורצע שריט, לויפט ער צו צום אייניקעל און הויבט אן שאקלען דאס וויגעל.

— און אפשר, — טראכט ער, זיך אויסדרעהענדיג צום פענסטער, — ווילסט דו, רבונו של עולם, איך זאל נאך אט אין דעם יענקעלע'ן נחת דערלעבען? איך זאל מיט איהם נאך ברכה זאגען, עברי זאל איך איהם לערנען... הא?

ווי א רויטער עפּעל בליהען יענקעלע'ס בעקעלעך אין שלאף. א זיסער שמייכעל בלאנקעט זיך איהם ארום די קליינע ליפּלעך... זיי ריהרען זיך אויף און אפּ... „דער פרעסער, אין שלאף וואלט ער געזויגט!"

ער באמערקט דערוויל, אז רבקהווארפט זיך אויפ'ן געלעגער.

זי ליגט אויף א זאק־שטרוי, צוגעדעקט ביז דער ברוסט מי...

א שווארץ־געשפּרענקעלטען ליילעך. וואס זי האט צוקאפּענס, זעהט מען נישט.

דאס פיין־גערויטעלטע פּנים, מיט'ן אלבאסטער־ווייסען, לאנג־

געטאקטענע האלז, ריהרט זיך הנ'עוודיג אויף אן אונטערלאג פון צופלאנטעטע, שרייענדיג־רויטע האר, וואס פארדעקען דאס גאנצע צוקאפענס, און באריהרען נאך די פאדלאגע מיט עקען, וואס ציטערען ביי רבקה'ס יעדען אפאטעמען.

— מיינע, עליה השלום, אויס'ן אויג... — טראכט דער אלטער — היים בלוט, חלומות... איהר צו לענגערע יאהר!

— רבקה! — געהט ער צו און ריהרט זי ביי דער בלויזער האנט, וואס האט זיך באפרייט פון ליילעך.

— וואס? ווען? — ווערט רבקה אויפגעשראקען און עפענט ווייט א פאר גרויסע בלויע אויגען.

— ש... ש... — באַרוהיגט ער זי מיט א שמייכעל, — א י ך בין עס... געה אין מיין בעט אריין...

— און דו, זיידע? — פרעגט זי מיט א ברייטען, געזונטען גענעץ.

— איך וועל שוין נישט שלאפען... עס שלאפט זיך נישט אין מיינע יאהרען... איך וועל מאכען טיי... האסט דאך געהערט ביי־נאכט! זיי וועלען פריה אויפשטעהן... דער טאטע האט אן עסק אין שטאדט, די מאמע דארף איינקויפען פאר די פימפסענהאלצ'נס אויף תנאים...

— וועל א י ך מאכען טיי, זיידע.

— ניין, רבקה... דו געה אין מיין בעט אריין... קאנסט נאך לאנג שלאפען... דו וועסט היינט, האט די מאמע געזאגט, נישט געהן אין פאבריק. זי וועט דיך דארפען... שלאף דיך טאקע אויס...

— אהא! — גענעצט רבקה ברייטער.

זי האט זיך שוין אלץ דערמאנט. דער פאטער איז נעכטען אהיים געקומען מיט א פרייד, אז גאט האט איהם באשערט א שפאר ביסעל אלטווארג.

די מאמע האט אויך געבראכט א בשורה: ביי די פימסענהאלצ'ס, וואו זי איז אן איינגעהעריין, וועט שוין ענדליך זיין תנאים, כאטש די כלה קרימט זיך נאך; זי וועט האבען פאר ס'איהריגע און תנאים וועט זיין!...

קיין גרויסע הנאה האט רבקה נישט דערפון. אויסשלאפען טאקע וועט זי זיך, ארומגעהן אויפ'ן מארק מיט דער מוטער איז בעסער ווי זיצען אין פאבריק. נאר שפעטער — דאס נאכטראגען

די קיישלעך מיט אייער און הינער, בפרט דאס כאפען אינמיטען נאס אן אנטלאפענע הון, איז נישט פון די גוטע זיבען זאכען!

נאר, אז מען מוז, מוז מען.

זי נעמט צוזאמען ארום זיך דאס ליילעך און שפרינגט איבער צום אלטענס בעט.

פון שפרונג האט דער אלטער ווייטער הנאה. אויך „זיין אלטע אויס'ן אויג"...

איידער דער אלטער האט פייער געמאכט, איידער ער האט צוגעשניצט א קינדעל אויף עטליכע דינע העלצלעך, אויסגעלעגט זיי אונטער דער בלעך, באשיט מיט קליינע שטיקלעך קוילען, (טייערע קוילען, טראכט ער דערביי), באגאסען מיט נאפט, אונטער־געצונדען און געשטעלט אויף דער פייערקע. אז אלטען. פון ראסט רויטליך געשפרענקעלטען, בלעכענעם טשייניק, — האט שוין שרה געהאלטען יענקעלע'ן ביי דער ברוסט און געוואונשען זיך, זי זאל שוין דערלעבען צו הערען, ווי יענקעלע וועט מאכען א ברכה איבער דער מילך...

די בלאסע חנה האט זיך אויך אויפגעכאפט און אויפגעזעצט זיך אויפ'ן בעט.

הינטער דער מוטערם פלייצעם שפילט זי זיך מיט'ן קליינעם ברודערל, מאכט איהם: „קוקו".

איהר קליין קעפעל, די בלייכע באקען מיט די פאר'חלום'טע אויגען אין דעם ראם פון א מאסע אש־גרויע, צוואוארפענע האר, באווייזט זיך אמאל רעכטס, אמאל לינקס. די באוועגונגען איהרע זענען דאך צו לאנגזאם, דער שמייכעל אויפ'ן פנים — צו בלאס און דער בליק אין די אויגען — צו שטאר, דאס שפיל זאל קאנען אפרייסען „יענקעלע פרעסער", ווי מען האט איהם גערופען אין שטוב, באלד אין דערפריה פון דער ברוסט.

ער איז שטארק פארטון. ער קוקט אויף דער שוועסטער, נאר קיין צייט צו איהר האט ער נישט.

איין הענטעל האט ער אונטער דער זייט, אויף וועלכער ער ליגט אויף דער מוטערס שויס, מיט'ן צווייטען בויגט ער אוועק

די זוים פון דער מוטערס אפגענעם העמד, עס זאל איהם נישט פאלען אין פנים אריין, און קוקט דערביי אויף דער שוועסטער געלאסען און רוהיג, — זי וועט איהם נישט אנטלויפען...

חיים שטעהט שוין אין טלית און תפלין און דאווענט, שפריי־זענדיג אויף און אפ איבער דער שטוב.

אפט שטעלט ער זיך אפ, ווארפט אן אויג צו שרה'ן, קענטיג, ער האט מיט איהר עפעס צו רעדען, נאר ער ווארפט א צווייטען בליק אויפ'ן אלטען און דאווענט ווייטער, און שפרייזט ווייטער איבער דער שטוב.

פאר'ן אלטען האט ער מורא.

דער אלטער מיינט, אז עס זענען נאך זיינע צייטען, די אלטע, גוטע צייטען, ווען א איד האט צייט געהאט צו דאווענען, צו זאגען וואָרט ביי ווארט פון סדור „אורח־חיים"... היינט איז זיבען סוחרים אויף איין פאר אלטע פלודערען!

ער האט אפילו נעכטען פארזארגט... די קניה האט ער בא־דונגען פאר זעקס רובל אהן א צעהנערעל, איבערגעלאזט האט ער זיבען גילדען מיט צוועלף גראשען א ד'רויף... ארויסגעהענדיג פון הויז, האט ער געגעבען א זעקסער דעם סטרוזש, ער זאל, ביז ער וועט קומען, קיין „האנדעל" אין הויף אריין נישט לאזען.

אומרוהיג איז ער דאך! ווער ווייסט... איידער ער וועט קרי־גען א שותף!

ער טרינקט שוין טיי, האלטענדיג דאס גלאז אויף דער פלא־כער האנט און בלאזענדיג פאר יעדען זופ, און ווייסט נאך נישט וואס צו טון.

שווער צו קריגען א שותף!

צו וועמען געהט מען? צום וואכער? ער וועט איהם אפ־שינדען די הויט; צום סקלאדניק — די קעשענע וועט ער איהם אפשניידען!

און אז מען קריגט שוין א שותף, מוז מען דאך איהם אוועק־געבען האלב פארדינסט, כאטש יענער האט זיך נישט געדונגען!

אמאל קריגט ער ביי שרה'ן עטליכע גילדען. היינט — ווי! נאך נעכטען האט זי איהם געזאגט, אז עס וועט פעהלען צום איינ־קויפען!

און אפשר וועט זי איהם פארט געטרויען פון חנה'ס קניפעל אויף א טאג...

ער האט אבער מורא צו פרואווען... ער האט נישט איינמאל געפרואווט און חרטה געהאט!

ער ווארפט נאך אמאל א בליק אויף שרה'ן און עס דאכט זיך איהם, אז עס איז א שעת־הכשר!

זי האט שוין יענקעלע'ן צוריקגעלעגט. שטעהענדיג ביים וויגעל, טוט זי זיך אן און שמייכעלט אזוי גוט, אזוי מחיה'דיג גוט צום קינד. עס וועט אפשר געהן!

— איך האב בייגאכט גערעכענט, שרה, — פרואווט ער זיך.

— די קניה איז גאר א גוטע! כ'וועל, ברוך השם, פארדינען....

— הלואי, רבונו של עולם, — ענטפערט שרה — זאל עס זיין אין יענקעלע'ס זכות! זייט ער איז געבוירען, מאכט זיך געשווינדער אמאל א פארדינסט!

— איך מיין, — ווענדט חיים אפ מיט א חנופה־שמייכעל — אז עס איז אונזער חנה'ס זכות; הערסט דו, שרה, — ביים קויפען האב איך מיר אזוי געטראכט: בלי נדר ובלי מסקנא, וועט מען פון פארדינסט אראפנעמען פאר חנה'ן כאטש א דריטעל! און, ווי איך טראכט אזוי, ווערט די פריצה ווייך, ווי א פוטער, און לאזט אראפ איין צעהנערעל נאכ'ן צווייטען!

— איז אודאי גוט, — שמייכעלט איהם שרה צו, און ווערט — דאכט זיך איהם — אינגער און פרישער... „אמאליגע יאהרען— פליהט איהם דורך א געדאנק — וואס דען... ווען סאמע גוטע צייטען...“ ער האט אבער וועניג צייט צו אזא קלער...

— הכלל, איז חנה א שותפ'טע.

— מהיכא־תיתי! אזא יאהר אויף מיר!

— יא, אבער, — שטאמעלט ער, — אז חנה זאל זיין א שותפ'טע — טאקע, איך רעכען בפירוש אויף איהר מזל, — נאר, אז א שותפ'טע...

— איז וואס? — פרעגט שרה מיט אויפגעשטעלטע אויערען און אויגען... זי איז איהם שוין עפעס חושד; ער פיהרט שוין צו עפעס... ער וויל שוין עפעס!

— איז וואס?

— מיין איך טאקע, זי זאָל זיין אַז אמת'ע שותפ'טע... זי זאָל אריינלעגנען אין מסחר אַ חלק געלט.

— וואָס? וואָס זאָגסט דו? — שרה גלויבט נישט איהרע אייגענע אויערען. און אַז ער ענטפערט נישט, שפּרינגט זי איהם אַקעגען:

— גזלן, רוצח! — דאָס איז אַ טאַטע... דאָס איז אַ מאַן! ער ווייסט, דאָס קינד איז אַזוי קראַנק... אַז איך האָב אַ נדר געמאַכט נישט צו ספּעקולירען מיט איהר געלט... עס איז דאָך איהר שווער פאַראַרבייט געלט! בלוטיג געלט... די קיישלעך טראָגט זי מיר נאָך... קריגט אַמאָל פּאַר'ן וועג... איך דערלעג איהר עפּעס...

שרה קאָן זיך גאָרנישט באַרוהיגען...

חיים וויל עפּעס ענטפערען; דער אַלטער לאָזט נישט.

— שווייג שוין בעסער, חיים, שווייג — מאַכט ער — זעהסט דען נישט, אַז שרה'לע האָט רעכט... געה, זוך דיר אַ שותף... רייס נישט איין די וועלט... לעב און לאָז לעבען.

חיים נעמט שטילערהייט אין טאַרבע אַריין אַ שטיק ברויט מיט אַ ציבעלע און געהט אַרויס. עס באַלייט איהם דעם אַלטענס שפּרוך:

— האָסט געזעהן, ווי פייגעלעך קלייבען בראָקען אויפ'ן הויף? אַ גרויסען בראָקען נעמען צוויי...

נישט פיעל רוהיגער שלאָפט רבקה אין אַלטענס בעט. אינ'ם יונגען קאָפּ וואַלגערט זיך אַרום אַ געדאַנק, וואָס לאָזט נישט פעס־טער איינשלאָפען... אַ „באַגעגעניש" האָט זי געהאַט!

איינמאָל, פאַרנאַכט, אַהיים געהענדיג פון פאַבריק, האָט זיך איהר אויפ'ן טראָטואַר אַ יונגערמאַן באַגעגענט. זי געהט גלייך, מיינט, ער וועט אָפּטרעטען, ער טוט עס אָבער נישט, און קוקט איהר נאָך גלייך אין פּנים אַריין מיט אַ פּאָר גרויהע לוסטיג־לאַ־כענדיגע אויגען, אַז זי איז רויט געוואָרען. זי האָט זיך גענומען אַז אַ זייט און געלאָזט זיך אַהיים מיט געשווינדערע טריט. נע־מענדיג זיך אין אַ זייטען־גאַס, האָט זי זיך דאָך, נישט געוואָלט־ליג, אומגעדרעהט, און דערזעהן, אַז ער שטעהט נאָך; ער שטעהט

אויפ׳ן זעלבען ארט און קוקט איהר נאך מיט׳ן אייגענעם שמיי־כעל, מיט די צוויי שורות ווייסע ציין.

„זי וועט עס חנה׳ן דערצעהלען.“ טראכט זי און האט עס דאך נישט געטאן. „וואס וועט זי, די ארעמע, קראנקע חנה, פארשטעהן?“

עטליכע טאג שפעטער איז ער איהר ווייטער אקעגען געקו־מען. דאס הארץ הויבט איהר אן געשווינדער צו קלאפען, זי שעמט זיך אויפצוהויבען די אויגען; געהט געשווינד פארביי, נאר אזוי אומגעלומפערט, אז זי איז שיער נישט געפאלען אויפ׳ן גלאטען טראטואר.

אין גאנג, דאכט זיך איהר, אז זי פיהלט, ווי זיין העלער, לוסטיגער שמייכעל גליטשט זיך איהר הינטען אויפ׳ן בלויזען האלז.

און דאס שרעקט זי; עס דאכט זיך איהר, אז אלע אין גאס קאנען עס זעהען! און אנטלויפט נאך געשווינדער.

איינמאל איז ער איהר ווי פון אונטער דער ערד ארויסגע־וואקסען.

זי האט אויסגעשריען: אך! און ער שטעהט איהר אקעגען און פארשטעלט איהר דעם וועג.

— דאכט זיך, מאכט ער, — איך האב דאס גליק זי צו קע־נען, פריילין!

„פריילין“ האט ער געזאגט!

דאך ווערט זי בייז, מיידט איהם אומגעדולדיג און נאך האלב דערשראקען אויס. און דאך, מוז זי זיך מודה זיין, אז א שטימע האט ער זעהר אן אנגענעמע. „א גאלדענע שטימע,“ זאגט איהר אונטער דאס הארץ...

פון דאמאלט אן טרעפען זיי זיך כמעט יעדען אווענט. זי רעדט נישט צו איהם, שווייגט, נאר אנטלויפען אנטלויפט זי שוין נישט...

און ער פיהרט זי יעדען אווענט אפ פון פאבריק.

זיי געהען צוזאמען און שווייגען.

אפט האלט זי זיך נישט איין אוןווארפט אויף איהם א בליק פון דער זייט...

„די וואנסעלעך זיינע...“

און דערויף ענטפערט ער מיט נאך א ליכטיגערען שמייכעל...

מאַדנע אויגען האָט ער... טײַלמאַל, דאַכט זיך, פליהען פון זיי גאָלדענע שטראַלען!

דערװײַל איז מען דערפון געוואָר געװאָרען אין פאַבריק; חבר׳טעם האָבען באַמערקט, און געמאַכט דערפון אַ גערעד.

מען לאַכט פון איהר, מען װיצעלט זיך אויף איהר חשבון.

יונגהייט—נאַרהייט, — זאָגט מען — היינט אַנטלויפט זי. מאָרגען וועט זי נאָכיאָגען...

„נישט דערלעבען וועלען זיי עס!“ טראַכט רבקה.

— זי וועט אַרויסשטעקען די צונג — ווי אַ שעפּס צו זאַלץ... וואו נעמט מען עס...

רבקה פאַרבײַסט די ליפּען און שווייגט.

— און אַ שעהנער יונג, — זאָגט מען, — אַ גאָלדענער יונג! האָר, אויגען, אַ נאָז — ווי אָפּגעטאָקט. פון וועסטען־טאַש שלעפּערט זיך נאָך אַ גאָלדענע קייט מיט אפשר צעהן גאָלדענע ברע־לאָקען!

רבקה פיהלט זיך אַביסעל שטאָלץ.

— אפשר טאָמבאַק? — איז איינע מסופּק.

— חלילה! — טראַכט רבקה... אַנדערע זאָגען אויך:

— גאָר שוין געה... מען זעהט, — אַ גביר׳יש קינד!

וואונדערט מען זיך נאָך מעהר:

— ווילסט נאָך נישט שפּילען קיין ליעבע, נאָך צייט? אָבער שכל האָב: רעד אַ גוט וואָרט, נעם קליינע מתנות, כאָפּ אַן אָנ־בײַסען... צוקערקעס... בילעטען אין טעאַטער אַרײַן.

עמיץ לאַכט העל אויף:

— אוודאי! נעמען ווי אַ ביין פערד... נאָר גענאַרען זיך לאָזען, נישט! אַ מכה זיי!

עס לאָזט זיך ענדליך הערען די עלטסטע מיט׳ן לאַנגען, בייזיגען פּנים, פאַרשפּיצטער נאָמבע און זייטיגע, גרינגליכע בליקען.

— טע, טע, טע, — מאַכט זי, — אַ קליינינגקייט, וואָס דאַס האָט צו פאַרנאַרען! חופּה־שטאַנגען וואַרטען, הבדלות שוין גרייט, נדן, — ווי הייסט? אַ שלל! שדכנים רײַבען אָפּ די שוועל, חתנים רײַסען די טירען!

רבקה פאַרבײַסט שאַרפער די ליפּען, בויגט טיפער דעם ברע־

נענדיגען קאָפּ איבער דער ארבייט און צוויי הייסע טרערען פאַלען איהר אויף די הענט, וואס זענען באַטעפּטיגט ביי דער מאַשין.

און דאס לאָזט זי נישט שלאָפען!

ניין! זי וועט גארנישט, גארנישט נעמען!

קיין בילעט אין טעאַטער אריין, אודאי נישט!

איינמאל האט מען זי פארהאלטען שפּעט בייגאַכט אין פאַב־ריק; נויטיגע ארבייט געווען... איז די מאַמע געקומען צו לויפען אהן אָטעם, אהן א נשמה... אַז די מוטער האט זי דערזעהן, האבען איהר די אויגען אנגעהויבען פינקלען, דערנאך שפּריצען ווי א פאָנ־טאַן... הינטען, אין פאַבריק־הויז, ביי די טרעפּ, איז ערשט גע־שטאַנען דער אלטער זיידע און געקנאַקט די פינגער...

— געלויבט איז גאָט, — האט ער געמורמעלט — געלויבט איז גאָט!

„ניין, זי וועט עס נישט טון!“

שרה וויל שוין אויך געהן אין גאָס אריין. זי שטעלט דעם אלטען א גלאַז מילך ביים טישעל, רוקט איהם צו יענקעלע'ן מיט'ן וויגעל, און וויל נאך פארזאָרגען עטליכע קליינינגקייטען אין בעל־בתי'שקייט...

דערביי האט זי דאך צייט צו קלאָגען זיך פאר'ן אלטען אויף דער היינטיגער וועלט.

— איהר האט דאך געהערט, שווער! תנאים דארף זיין... דער לעצטער טערמין... טעלעגראַפירט, מען הייסט שוין איינקויפען... און זי, די כלה'שי, מאַכט א סקאַנדאַל! זי וויל נישט! זי וויל נישט קיין חתן פון פּראָווינץ... זי האט א וואַרשאָווער, זאָגט זי! א וואַרשאָווער דייטשעל האט זי!

חנה, וואס איז ביז אהער געלעגען מיט אָפענע אויגען צום סופית און געקוקט, ווי די פליגען רייסען זיך אָפּ איינע נאך דער אַנדערער און צופליהען זיך אין שטוב, דערהערט, וואס די מוטער דערצעהלט, זעצט זיך פלוצים אויף, איהרע געוועהנליך מאַטע אוי־גען באַקומען א גלאַנץ... זי הערט, זעהט אוים, און אינטערעסירט זיך... זי שפּיצט נאך אויף די אויערען און עפענט דאס מויל, ווי צום איינשלינגען דער מוטערס ווערטער.

די מוטער איז פונדעסטוועגען זיכער, אַז דאס פאַרדינסט וועט נישט אנטרינען. תנאים וועלען, אם ירצה השם, זיין! דער

אלטער פימסענהאלץ וועט זיך זיין שטעדטעל באשטעהן... די „צר־גאסענע פימסענהאלצין" שווייגט אויך נישט... „איי, האט זי נענעלער!"

— קודם כל, — האט מיר די קעכין פון דארט דערצעהלט.— האט מען געמאכט א רעוויזיע, געפונען בריף פון עפעס א דייטשעל, א ימה־שמו׳ניק און מען האט זיי פארברענט. דערנאך ערשט האט זי געלעזט, אבער שעהן געלעזט... ביי די האר האט מען זי ארומגעשלעפט.

חנה פיהלט אלץ, די אויגען ווערען איהר פייכט, דאס פנים — גערויטעלט און פארצעהרט פאר רחמנות.

זי פאלט צוריק אויפ׳ן קישען מיט א געוויין.

שרה דערשרעקט זיך, דער אלטער לויפט אויך צו.

— וואס איז, חנה׳לע, וואס איז דיר געשעהען?

— א שאד, מאמע, א רחמנות...

— אויף וועמען, טאכטער? אויף וועמען? — וואונדערט זיך שרה.

— אויף דער כ־כ־כלה... זי איז אזא — אזא גוטע... אזא הארציגע... גיט מיר שטענדיג געלט... דאס געלט, וואס איך גיב דיר... זי גלעט מיך... זי קושט מיך אמאל... זי וויל מיך אפילו לערנען שרייבען.

— נאך דאס פעהלט מיר! — מאכט שרה נישט גערן — צו מיינע שונאים׳ס קעפ, צו זייער הענט און פיס! זי וויל דיר אייך דעם קאפ פארדרעהען... זאלסט אויך נישט פאלגען א מאמען.

חנה ענטפערט אינמיטען געוויין:

— ניין, מאמעשי, ניין! האב גאר קיין מורא נישט! איך וועל דיך שטענדיג פאלגען! וואס פאר א חתן דו וועסט מיר נישט געבען!

עס הערט זיך פלוצים א קלינגענדיג געלעכטער.

דאס לאכט רבקה פון דער שוועסטערס נארישקייט.

— מרשעת, — שרייט שרה, — דאס קינד איז קראנק, מסוכן־קראנק און זי לאכט!... לאכען זאלסט דו, וועל איך דיר זאגען ווי.

— שילט נישט, שרה, — בארוהיגט זי דער אלטער, — זי איז דאך אויך א קינד.

שרה געהט אפּ פּארדראָסען און ווארפט, ארויסגעהענדיג פון שטוב, צו רבקה'ן א באפעהל: שטעה אויף, פראַנצימערקע... גיב חנה'ן טיי, קעהר אויס די שטוב...

דער אלטער מנשה האָט אויסגעטרונקען זיין מילך און האט זיך געזעצט צום פענסטערל.

דורכ'ן פענסטערל פון סוטערינע זעהט מען נאר די שמאָלע לאַנגע שאָטען, וואס די פיס פון די דורכגעהער ווארפען אויף די קליינע שויבען.

וואס גרעסער עס ווערט דער טאָג, ראשער טוישען זיך די שאָטען; טרויעריגער ווערט דער אלטער. מענשען איילען זיך, לויפען, האנדלען און וואנדלען; ער איינער (אזוי דאַכט זיך איהם) טויג שוין צו גארנישט.

ער נעמט זיך צום תהלים'ל מיט עברי־טייטש.

מיט א ציטעריגען קול זאגט ער א פסוק לשון קודש, א פסוק אידיש, און ריהרט מיט א ציטעריגען פוס יענקעלע'ס וויגעלע.

רבקה זיצט שוין האלב אנגעטאָן ביי חנה'ן אויפ'ן בעט. ביידע טרינקען טיי. לעבען רבקה'ן, וואס שפּריצט מיט פריש לעבען, זעהט חנה נאך קרענקליכער, נאך בלאסער און קלענער אויס, נאך קינדישער.

זיי האלטען אינמיטען א פארטרויטען שמועס.

— איך וועל נישט אויסזאגען, חנה, דערצעהל!

— שווער דיך!

— איך שווער...

— ביי וואס?

— ביי וואס דו ווילסט.

חנה קנייטשט איין דאָס שטערן און קלערט אויס:

— ביי יענקעלע'ס געזונט!

— ביי יענקעלע'ס געזונט! — חזר'ט איבער רבקה.

— אז וואס?

— אז דאס!... אז איך וועל נישט אויסזאגען, וואָס דו וועסט מיר דערצעהלען...

חנה פארטראכט זיך.

— זיצענדיג — זאגט זי — קאן איך נישט... איך וועל בעסער ליגען און קוקען אויפ׳ן סופיט; אזוי פארגעם איך אלץ און פלאנטער מיך... אז איך ליג און קוק ארויף, זעה איך אלץ פאר מיר... שטעלט זיך מיר אלץ אקעגען...

— נו, לעג דיך, חנה...

— דו אויך! לעג צו צו מיר דאס אויער, עס איז א שרעקליכער סוד! איך וויל נישט, דער זיידע זאל הערען!

און חנה קנייטשט נאך שטארקער איין דעם שטערן. זי אטעמט שווער, ווי פון אונטער א שווערער לאסט. זי פאלט צוריק אויפ׳ן קישען.

שטארק פאראינטערעסירט, שטעלט רבקה געשווינד אוועק די גלעזער און לעגט זיך צו.

דער אלטער האקט איבער זיין תהלים, ווארפט א בליק צום בעט און פרעגט:

— נישט גלייכער אויפצורוימען, רבקה?

— באלד, באלד, זיידעשי, — ענטפערט רבקה, — חנה וויל מיר עפעס דערצעהלען.

דער אלטער באוועגט דעם קאפ מיט א טרויעריגען שמייכעל און הייבט אן ווייטער זינגען זיין תהלים מיט׳ן עברי־טייטש.

און חנה דערצעהלט מיט אן איינגעקנייטשטען שטערן און ווייט־געעפענטע, כמעט שטארע אויגען, פאר וועלכע רבקה שרעקט זיך אביסעל. עס דאכט זיך איהר, אז חנה דערצעהלט נישט פון זכרון, נאר זעהט עפעס פאר זיך און זאגט, וואס זי זעהט. און איהר שטימע איז אזוי טיף, און דער אטעם פיהלט זיך איהר אזוי הייס...

חנה דערצעהלט:

„...די קעכין איז ערגעץ ארויסגעגאנגען... איך בלייב איינע אליין אין קיך... אויף דער מאמען ווארט איך; זי דארף נאך מיר קומען.

— רבקה, — שלאגט זי זיך פלוצים איבער — ווען האבען מיר געגעסען הירזש מיט האניג?

— נעכטען! — ענטפערט רבקה מיט אן אומהיימליכער שטימע.

— איז עס מאקע געוועזען נעכטען... יא, נעכטען... זיץ איך אזוי און זופּ טיי. די קעכין גיט מיר שטענדיג טיי... ווען איך קום, גיט זי מיר טיי... און דארט איז א מחיה טיי צו טרינקען... מיט א זילבערען לעפּעלע, עס גלאנצט... פון טיי ווערט אזוי וואַרעם אין אלע אברים... און צוקער — הערסט — ארייננעלעגט.

איך וויל טרינקען צוגעביסען, די רעשט אהיים נעמען; לאזט זי נישט, די קעכין. זי זאגט: צוקער איז פאר דיר געזונט, זאגט זי... און קוקט, איך זאל ארייןלעגען אלע דריי שטיקער!

א פונט צוקער קריגט.זי דארט די קעכין; יעדע וואך א פונט צוקער! אחוץ וואס זי נעמט אליין, פון דער זילבערנער פושקע, וואס שטעהט אין דער ערשטער שטוב... אפען שטעהט זי; איך האב אליין געזעהן! נאר איך וועל נישט נעמען...

אויף דער פושקע איז דא א הירש. די פּימסענהאלץ האט מיר אליין געזאגט, אז עס איז א הירש; מיט אזוינע גרויסע, גע־דרעהטע הערנער... אן אמת'ער הירש.

— הכלל, דו זיצסט אין קיך? — מינטערט זי רבקה.

יא, זיץ איך אויפ'ן בעט. אויפ'ן שעהנעם בעט... אוי, האט עס די קעכין א בעט! דריי גרויסע קישען, ווייסע ציכלעך, ווי שניי... געשטיקטע לאנגעטען, עס קוקט ארוים רויט... גרויסע פּערלמוטערנע קנעפּ, ווי פערציגער גרוים! א געשטעפּטע אט־לעסענע קאלדרע. איבמיטען — א גרוים ראד ווי א ברונען! ארום און ארום — גרויסע אדלער מיט פליגעל... פון אויבען נאך א גרינע, זיידענע קאפּע... א גאנצע פריצה'טע, איז זי, די קעכין; נאר א גוטע, בעט מיך זיצען אויפ'ן בעט, צופוסענס... שארט אוועק די קאפּע מיט דער קאלדרע... זי האט מיך ליעב, זאגט זי און — ווייסט דו פארוואס, רבקה?

— פארוואס?

— זי האט אויך, געהאט אזא מיידעל ווי איך... נישט חנה האט זי געהייסען, נאר אין מיינע יאהרען... געשטארבען איז זי... האט זי מ י ך ליעב... זאגט זי...

— וואס האסט דו א ציטער געטאן, רבקה?

— עט, גארנישט... דערצעהל ווייטער, חנה...

— איך זיץ און זופ טיי... און זי קומט אריין...

— ווער ?...

— די געשלאגענע בלה...

— וואס ? די געשלאגענע —

— האסט נישט געהערט ? — די מאמע האט דאך דערצעהלט ! יא, יא, מען שלאגט זי, ווייל זי וויל נישט דעם חתן.

— אהא, — הכלל — זי קומט אריין ?

— זי קומט אריין — א בלאסע... רויטע אויגען — הערסט, רבקה, אין שטוב טראגט זי א בלוי־זיידען קלייד, א שפאגעל נייעס, מיט רויטע פינטעלעך — הינטען שלעמפערן זיך נאך צוויי לאנגע, ברייטע, אטלעסענע, אויך רויטע, שארפען, אונטען באנעהט מיט שווארץ־זיידענע פרענז — און בריליאנטענע אוירינגלעך, — פארקעמט איז זי אויסטערליש — הויך איבער'ן קאפ א קרענצעל — אינמיטען קרענצעל — א טויב מיט צוויי אויסגעשפרייטע פליגעל, — פארשטעהסט ? פון די האר אויסגעלעגט ! די בייהאר פארנוכען הינטען מיט א גאלדענער קלאמרע ; פון פארענט — א גאלדענע שפילקע, אפשר צוויי ! ביים פאסיק ווייטער א גאלדענע קלאמרע — א פארבלענדעניש ! וואו זי גיט זיך נישט א ריהר גיט ווי א בליץ !

חנה שטאקט.

— און שוין ?

— ווארט — עס איז א גרויסער סוד, רבקה. — און זי גיט צו מיט שרעק :

— גאט וועט שטראפען, אז דו וועסט, חלילה, אויסזאגען !

רבקה פארזיכערט, אז זי וועט נישט אויסזאגען.

חנה לעגט רבקה'ן אונטער די האנט, דריקט איהר קאפ נעהנטער צו זיך און דערצעהלט ווייטער נאך מיט נאך א שטילערער, נאך א טיפערער שטימע.

— זי דערזעהט מיך און פאלט צו מיר צו מיט א געוויין.—

— וואס האט זי פון דיר געוואלט ?

— א טובה האט זי געוואלט פון מיר !

— א טובה ? זי פון דיר א טובה ?

— שטעקט מיר אין האנט אריין א האלבען רובל — דעם

האלבען רובל, וואס איך האב נעכטען אפגעגעבען דער מאמען — און נאך עפעס...

— וואס נאך? חנה׳שי!

„חנה׳שי“ אין רבקה׳ס מויל איז א זיכערער שליסעל צו עפענען חנה׳ס הארץ.

— א בריף — א בריף, זאל איך איהר אפגעבען — בסוד סודות.

— און דו. האסט גענומען?

— ווארט, — זי לערענט מיך אוים אויסענווענדיג דעם אד־רעס; איך קאן דאך נישט לעזען! הערמאן... דעם צווייטען נאמען האב איך שוין פארגעסען — די גאס אויך — נומער, דאכט זיך, פיערציג — יא, פיערציג.

— האסט גענומען און אפגעגעבען? — פרעגט רבקה מיט א פארבארגענעם שרעק.

— נישט אזוי געשווינד, — ענטפערט חנה נאאיוו — איך האב פריהער געבלאנדזשעט.

נישט דאס אבער אינטערעסירט רבקה׳ן.

— עס איז א בחור? — פרעגט זי שארף.

— ווייס איך? מן הסתם —

— וואוינט אליין? —

— דאכט זיך — יא; ער אליין האט מיר געעפענט. איך האב נאר א דריק געטאן דאס ווייסע קנעפעל — זי האט מיך עס אויסגעלערענט. —

— ער האט צוגענומען דעם בריף?

— צוגענומען.

— געגעבען תשובה?

— תשובה האט ער נ י ש ט געגעבען. ער וועט שרייבען אויף דער פאסט, זאגט ער. נאר ער האט זיך זעהר דערפרעהט מיט׳ן בריף. ער האט פאר גרוים פרייד מיך אריינגענומען אין שטוב, געזעצט אויף א בענקעל...

— נאך וואס?

— פאר גרוים שמחה! ער האט מיר אפילו געגלעט די האר

— אזוי ווי די מאמע טוט אמאל — א יום־טוב, צי שבת, ווען זי האט צייט...

דערנאָך האָט ער געלאַכט און האָט מיך אַפילו געקושט... איז מויל אריין, גלייך אין מויל אריין... דערנאָך די אויגען... שעהנע אויגען, זאָגט ער, האָב איך...

רבקה בלייבט ליגען ווי פאַרשטאַרט...

חנה פאַרטראַכט זיך אַביסעל, און ענדיגט:

— אָבער שפּעטער, אַז ער האָט געוואָלט מיר עפּענען דעם בוזעם און אַריינשטעקען די האַנט, האָב איך מיך פאַרשעמט און בין אַנטלאָפען... ער האָט פאַרגעסען צו פאַרמאַכען די טיר... אָפען געווען...

— געלויבט איז גאָט, געלויבט איז גאָט... — שעפּטשעט רבקה מיט אַ פאַרשטיקטען געוויין...

— וואָס זאָגסט דו? רבקה...

— גאָרנישט, חנה...

— זאָג נאָר, רבקה, נאָך וואָס האָט ער עס געוואָלט אַריינ־שטעקען אין בוזעם...

— שווייג! — שלאָגט איהר רבקה איבער מיט שרעק.

— — — — — — — — — — — — — —

צום גליק הערט נישט דער אַלטער. ער איז פאַרטיפט אין זיין תהלים. ער זאָגט אַ פּסוק און פאַרטייטשט באַלד:

„זיי האָבען קיין וואָר וואָרט נישט אין מויל... אינעווייניג, אין האַרץ, הייסט עס, האָבען זיי אַ בראָך... זייער האַלז איז אַז אָפען קבר... אַ גרוב, הייסט עס, איינצושלינגען... און אַ גלאַטיגע צונג האָבען זיי..."

רבקה הערט זיך איין מיט אַ בלאַס פּנים און פאַרביסענע ציין...

חנה קוקט זי אָן דערשראָקען...

אהן מזל.

...איהר ווילט אַלץ פאַרזאָרגען; דאָס לעבען שטרעקט איהר פאַר קינדער.

און איך זאָג אייך: יעדעס קינד ווערט געבוירען מיט זיין מזל, — אָדער עס העלפט נישט, אָדער מען דאַרף נישט.

פאַרוואָס בין איך אַזוי עלענד, אַזוי נע־ונד, און האָב נישט דעם קאָפּ וואו אַנידערצולעגען, און ווי קום איך אַהער?

נישט געהאַט מיין הייזעל אין זאַוויכאָסט? נישט געהאַט אַ קראָם מיט סחורה? — און דערצו בין איך דאָך אַ שיפער*) געוועזן. פון נאָך פסח אָן — צווישען וואַסער און הימעל. אויף סכות קומט מען אַהיים מיט מתנות פון קעניגסבערג! אַ לעבען געוועזן!

האָב איך אָבער געוואָלט פאַרזאָרגען...

אַ בת יחידה, אַן אויג אין קאָפּ, אַן אבן טוב — אַ קינד...

אַז די מוטער, עליה־השלום, איז געגאַנגען פון דער וועלט, האָב איך נאָך קיין גרויע האָר אין דער באָרד נישט געהאַט, און אַז מען האָט מיר גערעדט שדוכים, האָט מען מיך געשטאָכען מיט מעסער... איך וועל מיין רחל־לאה'ן קיין שטיפמאַמען נישט געבען!

עס קומט נאָך פּסח, האַלץ־סוחרים קומען אַנצופאָהרען, מען רייסט זיך איבער מיר, מען בעט מיר ממון קרח, מען קען מיך פאַר'ן עהרליכען מאַן און פאַר'ן גוטען בעל־הבית אויף דער טראַט־ווע, און אַז איך קויף איין באַל — נו, וועל איך מיך אוועקלאָזען

---

*) אַזוינער, וואָס פיהרט אריבער די טראַטוועס איבער'ן וואַסער.

אוים'ן וואסער און איבערלאזען מיין איינאייינציג קינד אויף פרעמ־
דע הענט?

בלייב איך אין דערהיים און זעץ מיך אין געוועלבעל אריין.
קיין שפע איז, מן־הסתם, נישט געווען, א שיפער איז קיין
סוחר נישט. מען רייסט מיר די קונים פון הרעמיען ארויס. און
איך בלייב שטעהן מיט אן אפען מויל... ביז איך אפשפארען א
שטוב פון דער דירה און פארדינגען, אבי מען לעבט.
נאר קיין חרטה, חס־ושלום, האב איך נישט; פאר הונגער,
חס־ושלום, שטארבט מען נישט. פאר דאס פארשפאר איך צעהן
מאל אין טאג דאס קרעמעל און לויף אהיים זעהן, ווי רחל־לאה
וואקסט... און זי וואקסט קיין עין־הרע, ווי אויף הייוועז — די מו־
טער אוים'ן אויג: חן־געריבלעך און אזוינע שטילע, גוטע אויגע־
לעך — האלב לאכענדיגע, האלב וויינענדיגע, און אינגאנצען אזוי
פאר'חלומ'ט...
איך וויל דאך זי אין געוועלב אריין נישט לאזען! אימשטיינס
געזאגט סחורה: שמירעכץ צו שטיוועל און שמירעכץ צו רעדער,
און אייל און אביסעל נאפט, און די קונים: בעלי־עגלות מיט
פויערען. איך וויל גארנישט, זי זאל זייערע לשונות הערען...
און נאך מנחה־ומעריב! מעג זיין אויסטערליש נייעס פון
פאליטיק, מעג זאגען, להבדיל, דער גרעסטער מגיד, — איך לויף
אהיים צו מיין נחת, צו מיין טרייסט...

און איך ווייס, אז זי איז שוין, ברוך־השם, איבער זעכצעהן.
נאר איך מאך מיך נישט וויסענדיג... איך פארגעס מיך און האלט
זי אויף דער שויס... און גאט דאנק איך, וואס מען דערמאנט מיך
נישט... א שטיל נפש, נעהט נישט פון שטוב ארוים, האבען לייט
אן איהר פארגעסען... רעדט מען איהר קיין שדוכים נישט...
„הלואי ווייטער." טראכט איך; עס ווילט זיך נישט בלייבען
אליין.
מאכט זיך אבער א מעשה.
דערצעהלט מען מיר, אז דער יונגער ברענהאלץ. דעם פאר־

ריאַרטשיקס זוהן, דרעהט זיך, ווען איך בין ביי מנחה ומעריב אין בית־המדרש, פאַר מיינע פענסטער... ער שפּאַצירט, דער בחור...
און אַ בחור, צינד וויל איך שוין מיין מויל צו קיין בייזען נישט ברענגען, נאַר — אַ מאַכל, זאָג איך אייך...
קלער איך מיר: איך וועל מיט איהר רעדען, וואַרענען. וואָרים מיט איהם רעדען, איז — אַרבעס אין דער וואַנט — מען שמועסט אַ פּרי!
קאָן מען אָבער מיט איהר נישט רעדען...
— רחל־לאה, — הויב איך אָן. עפענט זי אויף מיר אַ פּאָר ריינע, אַזוינע צנועה׳דיגע קינדער־אויגען, און אַזוינע קלאָרע, און פרעגט:
— וואָס, טאַטע! — .מוז איך זי פאַררעדען מיט עפּעס אַנדערש. געה, וואַרף אַ שטיק בלאַטע אין אַ קלאָר וואַסער אַריין.
נאַר שלאָפען טאָר מען נישט; אַ טאַטע טאָר נישט שלאָפען...
שיקט מיר, דאַכט זיך, גאָט די רפואה:
עס איז אַ יריד ביי אונז, פאַלט אַריין מיינס אַן אַלטער ידיד, צוזאַמען פון איין סדור אלף־בית געלערענט. איך נישט פאַר אייך געדאַכט אַן אַלמן געוואָרען, נאַר אַ מענש מיט פּלייצעס, אַ גבור, שטעלט אַפּ פון הינטען אַ וואָגען מיט אַ פּאָר פערד. „וואָס טוסטו דאַ, אברהם משה?" ער איז געקומען אַ כלה אָנקוקען, אַ קאָז איז זאַק קויפט ער נישט. „נו?" — „איז פונקט די סחורה אָוועקגעפאָהרען אויף אַ חתונה." „אַן עלטערע אידענע?" פרעג איך; איך וויים, ער האָט קינדער. צולאַכט ער זיך, אַז עס הילכט: „וואָס איז? אַ בתולה, האָב איך קיין ציין נישט?... נאַר אַז זי איז אָוועקגעפאָהרען, כאַפּט זי דער רוח." אַזאַ לשון האָט ער שוין געהאַט.
זאָג איך איהם: איך האָב אויך אַ בתולה.
„גו, זאָגט ער, וועלען מיר זעהן"...

וואָס דאַרף מען בעסער?...
עס איז אפילו צו נאָהנט... איינגאַנצען אַ מייל אַנדערטהאַל־

בען... אזא בחור, ווי ברענהאלץ קאן זיך אמאל אראפכאפען... נאר — זאל ער פרואווען שפאצירען הינטער אברהם משה'ס פענס־טער, אברהם משה וועט כאפען א „קלאניצע"... ער האט דאמאלט נאך פערד געהאלטען...

דאנק איך און לויב זיין ליעבען נאמען: אז אנגעזאפטער איך, איינגאנצען דריי שטיקלעך קינדער; און א הויז, און א מחיה אין הויז — אן אכסניא, און א הויז מיט כל טוב — טאקע שמאלץ און האניג... און הונדערטער ביי לייטען... שרייבט מען תנאים; אז אלמן מאכט קיין שהיות נישט — איז מגביל זמן החתונה אויף נישט ווייט... מיין רחל־לאה, ווי עס פאסט פאר א אידישע טאכ־טער, שווייגט... אין די אויגען אביסעל טרויער, אביסעל פחד — ווי דער שטייגער איז פון א כשר'ער נשמה. ערשט צום חופה־טאג,ביים אל מלא רחמים, האט זי זיך, נעבעך, צואויינט... אבער צואויינט! מילא — א חופה, א גילדענע יויך — א מצוה־טענ־צעל און צומארגענס פאהר איך אהיים גאר מיט א גרינג הארץ. עס בענקט זיך שוין אפילו צו דער טאכטער, נאר ווי ווייט איז?

און עס איז א שליט־וועג — מען גליטשט זיך אזוי שטיל אי־בער'ן שניי — פארמאך איך די אויגען; דרימעל איך, דאכט זיך, איין און שטעלט זיך מיר דער טייך פאר די אויגען...

טראכט איך: סוף ווינטער... נאך א פאר וואכען וועט דער שניי זיך צולאזען, דאס אייז — פלאצען און אפשווימען... עס וועט זיך עפענען א וואסעריגע וועלט... עס וועלען אנקומען סוחרים פון געהילץ... איך וועל צוריק שיפער, צוריק צווישען וואסער און הימעל... אוים בלאטיג שטעדטעל, אוים פינסטער געוועלבעל — עס וועט זיין א לעבען...

און וואס פאר א מתנות איך וועל ברענגען פאר רחל־לאה'ן פון קעניגסבערג...

האט אבער מיין קינד קיין מזל נישט געהאט...

צוגאנגען איז דער שניי, אפגעגאנגען איז דאס אייז, אבער פאר די געהילץ סוחרים איז געקומען מיין איידעמס עלטערער בן

— זעכצעהן יאהר און א יונג ווי א בוים, און א מנוּשם מיט א גראב קול, און נישט קיין גרויסער חכם...

ער קומט אריין אהן שלום, אהן גוט־מארגען, און גיט א קלאפּ מיט דער בייטש אן פאדלאגע.

— וואס האט איהר עס אפּגענארט דעם טאטען, וואס?

— מיט וואס — פרעג איך — האב איך איהם אפּגענארט? איך וויים, איך האב איהר אוועקגעגעבען דער מוטערס צירונג, גע־געבען נדן מעהר, ווי איך און מיין שטייגער האט געמעגט, און א האלב געוועלבעל אויסגעלעדיגט אויף מלבושים.

— איהר האט איהם — זאגט ער מיט'ן גראבען קול — א חולנית פאר א ווייב געגעבען... הויט און ביין — זאגט ער — אז מען ריהרט זי אן, קנאקט זי...

ווערט מיר, מן הסתם, א לאך אין הארץ. לאז איך אליין אי־בער אויף גאטס געבאט, און כאפּ מיך אריבער צום איידעם.

איך קום אריין: מיין אברהם משה זיצט אין די שעלקעס ביים אויוועז און ווארעמט זיך, מיט די הענט הינטער זיך... ער הויבט זיך אפילו נישט אויף, מיט די אויגען שטעכט ער מיך — און זי — א האלבע רחל־לאה... זי דערזעהט מיך און פאלט מיר איבער'ן האלז מיט אזא געוויין, מיט אזא געוויין — — — און פלוצלונג דערפיהל איך, ווי עס פאלט איהר דאס קעפּעל ביי מיר איבער'ן אקסעל, — זי חלש'ט...

איך טראג זי אין דער צווייטער שטוב אריין, — איך פיהל גארנישט, וואס איך טראג — איך לעג זי אויפ'ן בעט, שפּריץ וואַ־סער — קוים זי קומט צו זיך.

— טאַטעלע, — בויג איך מיך צו איהר צו — ער באהאַנ־דעלט דיך שלעכט?

— ניין, — קוים וואס זי רעדט, — פריהער, אז איך בין געזונט געוועז, אודאי נישט...

— מען גיט דיר נישט צו עסען?

אויך נישט, זי איז די גאנצע בעל הבית'טע. און אז איך קוק מיך אום, זעה איך אן אפּענע שאנק: א סלאי מארינירטע הע־רינג, — א געריבערטער לעקער — טעפּ מיט שמאלץ, אויף אלע אידישע קינדער געזאגט...

— וואָס דען, מאַכטער?
— איך בענק...
— וואָס בענקסט דו?...
— אהיים, — זאָגט זי, — אהיים...
— וואָס הייסט אהיים? וואו א מאַן איז, דאָרט איז די היים...
פאַרגראָבט זי דאָס פּנים אין קישען און וויינט, און וויינט אזוי שטיל, אזוי האַרציג... און בעט זיך, איך זאָל זי נישט איבער־לאָזען אליין...
און זי הויבט אויף דעם קאָפּ — א קאָפּ פון א פויגעלע — און בעט זיך:
— בלייב ד ו כאָטש ביי מיר, טאַטע!
און וואָס מיינט איהר, איך האָב לאַנג איבערגעטראַכט? חס־ושלום! וואָכען לאַנג האָט זיך מיר גע׳חלומ׳ט, אז איך שווים מיט טראָטוועס אויף דער ווייקסעל. מיט אמאָל — ארויסגעריסען פון האַרץ! איך כאַפּ א פוהרעל, לויף אהיים — פאַרקויף בחצי חנם דאָס געוועלבעל מיט דער נחלה און קום צוריק, און ציה מיך אריין צום איידעם. ער קרימט זיך אפילו, נאָר ווער הערט׳ן...
און מיינט איהר, עס האָט געהאָלפען?
אפּגעזאָגט זיך פון לעבען פאַר זיך... פון א קריש זיך אפּגע־זאָגט... אוים שיפער — אויכ הויז, אוים געוועלבעל! — אלץ, אבי דאָס שטיקעל קינד צו פאַרזאָרגען, צו ראַטעווען... און זי? געהט נעבעך אוים. ווי א ליכט...
מיר אויף דער האַנט, האָט זי די אויגען פאַרשלאָסען. — — — אז אהן מזל...

עיקר שכחתי...
מיינט איהר אפשר, איך האָב נישט געפונען ביי איהר אונ־טער׳ן קישען בריף פון ברענהאָלצ׳ען?...
זי האָט זיי אפילו נישט געעפענט.

שוועסטער.

„דלות“ איז א שלעפער.

ער דערווארעמט אין ערגיץ נישט קיין ארט; וואו ער טאגט, נעכטיגט ער נישט.

און אלט איז ער ווי די וועלט!

אויסטרעטענדיג שוין אזוי פיעל יאהרען די ערד מיט די פיס אבער אין געלעכערטע צדקה־שטיוועל, אין וועלכע ער רייבט זיך אן היהנער־אויגען ווי די עפעל, וואלט ער געקאנט ארויסגעבען א ריכטיגערע וועלט־געשיכטע, בעסערע ערד־באשרייבונגען, — וואלטען זיי אבער נישט שעהן און נישט אזוי איידעל געווען — ווי די, וואס מיר האבען פון מענשען, וועלכע האבען אראפגעקוקט אויף דער וועלט פון דער הויך פון הימעל־הויכע שלעסער, פאלאצען און קלויסטער, וואס לויפען היינט איבער איהר אויף לאקאמאטיווען און אויטאמאבילען... אחוץ דעם קאן דער דלות גארנישט שרייבען. ער האט קיין צייט נישט געהאט זיך אויסצולערנען, און ער האט גאר קיין הענט נישט צו שרייבען! זיינע הענט מיט די ווארצלען פאסען אזוי צו דער פעדער, ווי זיינע פיס צו די בעלי־צדקה־שטיוועל. און קיין צייט האט ער דערצו אויך נישט, אפילו צו דער־צעהלען נישט. א גאנצען טאג — אדער ער ארבייט, אדער ער זוכט ארבייט, אדער ער זוכט א מטמון אויף ערגעץ א בערגעל מיסט, אדער ער ווארפט זיך, א הונגעריגער און א פארמאטער־טער, ערגעץ הינטער א פלויט און חלומ'ט פון משיח'ס צייטען מיט זעמעל אויף בוימער! ביינאכט — אדער ער שלאפט, ווי א גע־הרג'עטער, אדער ער ווארפט זיך ווי א שלאנג אויפ'ן געלעגער פאר הונגער, צי פאר בויך־וועהטאג פון די מיסט־ממתקים, אדער ער קוקט נאריש אין הימעל אריין און פרעגט זיך, פארוואס עס

דונערט נישט, אדער נאך גאר — ער קינדעלט, על חשבון פון בורא עולם, פון גבירים בעלי־צדקות אדער גאר אויפ'ן חשבון פון קהל...

די חשבונות זענען אפנים נישט זיכער, ווייל מאסען גע־קינדעלטע קינדער ווערען פלוצים נעלם — ואיננו! אבער די וואס בלייבען, זענען צושפרייט און צוזייהט אויף דער וועלט, און שוועס־טער און ברידער הויבען זיך נישט אן צו קענען, געהען איינס פאר'ן אנדערען פארביי אפילו אהן א שמייכעל אויפ'ן פנים, גלייך פרעמדע. אויסער, אז זיי טרעפען זיך אמאל אין צוויי אנטקע־גענדיגע בעטען אין א שפיטאל — קרעכצען זיי אדער זאגען ודוי צוזאמען...

צוויי דלות'עם קינדער קען איך — צוויי שוועסטער, זיי וואוינען שוין עטליכע יאהר אין ווארשוי און באגעגענען זיך גאנץ אפט און געהען זיך פארביי, ווי ווילד־פרעמדע!

איינע וואוינט אין א פינסטער ווינקעלע, צווישען ניין נפשות פון דריי משפחות אין א סוטערינע אויפ'ן מאקאטאוו און ראנ־געלט זיך מיט זיי נאכט אויף נאכט ווענען אביסעל לופט, און די צווייטע ראנגעלט זיך נאכט אויף נאכט ווענען אזא ביסעל לופט מיט צעהן נפשות פון פיער פאמיליען אויפ'ן צווייטען עק ווארשוי, אין א בוידעם־שטוב אונטער אן אייזערנעם דאך אויפ'ן שוואר־צען געסעל. די ערשטע איז א בלאנדינקע, די צווייטע א ברונעט־קע, נאר דאס מאכט נישט אויס — שוועסטער זענען זיי, דלות'עם טעכטער אוןביידע האבען דינע, כמעט דורכזיכטיגע נאז־פליגעל, דינע הויטלעך אויף איינגעפאלענע באקען און טיף איינגעזאנגענע אויגען, און ביידע זענען אויך נעהטארינס ביי ווייסע וועש. די בלאנ־דינקע ארבייט פאר צוואנציג קאפיקעס א טאג אויף וואוינען, עסען, טרינקען און קליידען זיך פון ניין ביז ניין אין א חברה פון זעכ־צעהן מיידלעך אין א וועש־געשעפט אויפ'ן שווארצען געסעל און שלאגט זיך ווענען אן ארט נעהנטער צום פענסטער, כאטש אפצו־אטעמען, און די ברונעטקע האט אויך נישט זעהר קיין שטארקע ברוסט און חלש'ט פאר אבצעהן חבר'טארינס, וואס ארבייטען מיט איהר צוזאמען אין א נישט־זעהר־גרויסער שטוב אויפ'ן „מאנקא־טאוו", אויך פאר צוואנציג קאפיקעס א טאג פאר וואוינען, עסען, טרינקען און קליידען זיך. קומט סעזאן — ארבייט מען צו א שטיק נאכט, און דערפון האבען זיך ביידע שוועסטער געמאכט

ציצענע קליידלעך און געקויפט זיך שטרוי־היטעלעך; אויף שיך האט פארפעהלט, זענען ביידע געפאלען אויף א עצה — פארשמירען די זאקען און די לעכער מיט טינט...

זיי קענען זיך נישט און דינען זיך דאך ווי ווירקליכע שוועסטער. ווארים טאג אויף טאג געהט די בלאנדינקע פון מאקאטאוו אפארבייטען א היבש שטיק ניעט־לעת פאר איהר יונגסטער שוועסטער דער ברונעטקע אויפ׳ן שווארצען געסעל; און די ברונעטקע געהט טאג אויף טאג פון שווארצען געסעל אויפ׳ן „מאנקאטאוו" אפצוטון דיזעלבע ארבייט און אין דער זעלבער צייט פאר איהר שוועסטער דער בלאנדינקע.

ביידע געהען דורך דעם זאקסישען גארטען. די ברונעטקע קומט אריין פון דער „קרולעווסקא" און געהט ארויס דורך דער ניעצאלא, און די בלאנדינקע קומט אריין פון דער ניעצאלא און געהט ארויס דורך דער קרולעווסקא.

אינמיטען גארטען טרעפען זיי זיך, געהען פארביי — און גארנישט.

איינמאל יולי צייט האבען זיך ביידע אויפגעכאפט פאר גרויס היץ, זיי האבען זיך ביידע געבאדען אין שוויס און ביידע האט גאר איינגאנצען אטעם פארפעהלט. ביידע זענען כמעט אין איין סעקונדע ארויסגעשפרונגען פון די בעטען: די בלאנדינקע אין טערינע אויפ׳ן מאקאטאוו; די ברונעטקע אונטער׳ן אייזערנעם דאך אויפ׳ן שווארצען געסעל. ביידע האבען זיך געשווינד געוואשען, אנגעטאן די ציצענע קליידלעך, נאך אמאל איבערגעשווארצט די זעקלעך אין די לעכלעך און שפאלטען פון די קאמאשען און ארויפגעזעצט זיך אויף די קעפ — די שטרויענע היטעלעך, וואס זיי האבען פעסט צוגענאגעלט, די בלאנדינקע צו די זיידען־בלאנדע און די ברונעטקע צו די סמאלע־שווארצע קוים פארפלאכטענע האר, ביידע האבען עס געטאן ביי קיילעכדיגע טאשען־שפיגעלעך און ביידע האבען צו זיך געשמייכעלט... קיין מעשה נישט פון פנימ׳לעך, צו עפעס ווארעם־לעבעדיגעס און אויך — צו וואנכעלעך מיט אויגעלעך. די בלאנדינקע — צו שווארצע און די ברונעטקע צו בלאנדע און בלויע! און ביידע האבען אפגעזיפצט, נאך אן אויג געווארפען אין די שפיגעלעך אריין, און, ווייל עס

איז צו פריה, געלאָפּען אין זאַקסישען גאָרטען אַריין... זיי בלאָנ־דינקע איז אַריינגעקומען דורכ'ן טויער פון קראָלעווסקאַ, די ברו־נעטקע פון טויער דורך דער ניעצאַלאַ. אַריינקומענדיג, זענען ביידע טרויעריג געוואָרען.

— לינקס — טראַכט די בלאָנדינקע — ביי דעם וואַסער־טרינקען שפּילט מוזיק; לאָזט מען נישט אַריין! — עס פליהט אין דער נאָז אַ געשמאַק פון געברענטע און געקאָכטע קאַווע: „אומזיסט גיט מען נישט.“

— לינקס — טראַכט די ברונעטקע, איז דאָס גלאַנצענדינע וואַסערל מיט די ווייסע שוואַנען, אַ מחיה, ווי זיי קומען צו, אַז מען וואַרפט זיי שטיקלעך זעמעל — האָב איך נאָך אַליין קיין אָנבייסען נישט! — רעכטס, ווייטער־צוציהער, פאַראַן וואַסער מיט זאַפט, זי וואָלט גערן דאָס געטרונקען, נאָר „אומזיסט גיט מען נישט“... —

„אפשר וועט מען אַמאָל געבען“, טרייסטען זיך ביידע מיט אַמאָל; זיי זענען דאָך שוועסטער! איילען זיך ביידע אינמיטען גאָרטען אַריין, דאָס גערויש פון די גאַסען צושטויבט זיך צווישען די טויזענטער בלעטער פון ברייט פאַרצווייגטע בויכ'ער און עס איז, דאַכט זיך, אַזוי שטיל, אַזוי שטיל...

און ביידע ווילען זיך זעצען. און ביידע ווייסען, אַז קוים וועלען זיי זיך זעצען, וועלען צוקומען „וואַגסלעך מיט אויגעלער“ פלוידערען... גלאַט אַזוי פלוידערען... עס איז אַנגענעם צו פלוי־דערען אויף דער פרישער לופט, קעגען די בייטען מיט אַלערליי פאַרביגע בלומען... מען ווערט פון דער פרישער לופט ווי באַ־רוישט; פון בלומען־ריח — פאַר'חלומ'ט און פון די זיסע רייד ווערט טיילמאָל אַזוי היימליך אונטער'ן לעפעלע פון האַרץ, — כאָטש עס פּלאַצט באַלד ווי אַ זייפען־בלאָז, אָדער מען דערזעהט פּלוצלונג עפּעס שרעקליכעס און מען אַנטלויפט. האָבען אָבער ביי־דע מורא, זיי זאָלען זיך נישט פאַרשמועסען און פאַרשפּעטיגען.

נעמען זיך ביידע אַראָפּ רעכטס, צום זייגער, און ווייל זיי זענען שוועסטער, טוען זיי עס אין דער זעלבער רגע און קלייבען אויס דיזעלבע באַנק קעגענאיבער דעם ציפערבלאַט און זעצען זיך אויף ביידע עקען.

ציז וועלען זיי צו זיך רעדען.

זיי הויבען אן צוווארפען בליקען אויף זיך. נאר אין דעם זעלבער רגע קומען צו צוויי יונגעלייט, און זעצען זיך אינמיטען באנק און דרעהען זיך אוים — איינער א ברונעט צו דער בלאנדינקע; דער צווייטער א בלאנדין צו דער ברונעטקע...

צוויי פאר פלוידערען...

און אז דער ווייזער קומט צו צו דריי־פיערטעל ניין, שפּרינגעןביידע שוועסטער אויף און אנטלויפען.

די בלאנדינקע פון מאקאטאוו אנטלויפט דורך דער ניעצאלע צום שווארצען געסעל; די ברונעטקע פון שווארצען געסעל — דורך דער קרולעווסקא — קיין מאקאטאוו...

זיי האבען זיך נישט רעכט געזעהן...

אפשר אמאל — אין שפּיטאל אשטיינער, וועלען זיי זיך דערזעהן.

מוסר.

עס געהען צוויי ווייבער הינטער דער שטאָדט. איינע א הויכע, שווערע אידענע, מיט בייזע אויגען, שווערע, הילכעדיגע טריט; די צווייטע א דאַרע, בלאַסע, קליינע אידענע מיט אַן אראָפּגעלאָזטען קאָפּ.

— וואו פיהרסט דו מיך, חנה? — פרעגט די צווייטע.

— וואַרט, נאָך א פּאָר טריט. זעהסט, דאָרט צום בערגעל.

— נאָך וואָס? — פרעגט נאָך אמאָל די צווייטע מיט א באַנג אָפּגעריסענעם קול, גלייך זי וואָלט זיך עפּעס געשראָקען.

— וועסט הערען, קום...

זיי זענען צוגעקומען צום בערגעל.

— זעץ דיך, — מאַכט חנה.

די צווייטע פאָלגט, זעצט זיך אויפ'ן בערגעל, חנה זעצט זיך לעבען איהר. אין דער שטילקייט פון וואַרעמען זומער־טאָג, ווייט פון שטאָדטישען גערודער, מאַכט זיך א געשפּרעך:

— גרונע, ווייסט, ווער דיין מאַן, עליו השלום, איז געוועזען? אויף גרונע'ס בלאַסען פּנים לעגט זיך א שאָטען.

— איך וויים, — ענטפערט זי מיט פאַרביסענע ליפּען.

— א סופר איז ער געוועזען, גרונע! א כשר'ער סופר...

— איך וויים! — מאַכט גרונע אומגעדולדיג...

— פאַר יעדען אות פלעגט ער זיך טובל'ען אין מקוה...

— א גראָבער ליגען... אז ער פלעגט געהן א פּאָר מאָל אין דער וואָך, איז אמת...

— א כשר'ער איד געוועזען.

— אמת...

— זיין זכות זאָל אונז בייזשטעהן...

גרונע שווייגט.

— שווייגסט? — וואונדערט זיך חנה.

— אלץ איינס!

— נישט אלץ איינס! זיין זכות זאל אונז טאקע בייזשטעהן! הערסט?

— איך הער!

— וואס זאגסט דו דערצו?

— וואס זאל איך זאגען, איך ווייס נאר, אז ער איז נ י ש ט בייגעשטאנען...

פויזע. די ווייבער פארשטעהען זיך: דער כשר'ער סופר איז געשטארבען און איבערגעלאזט אן אלמנה מיט דריי יתומים — מיידלעך. גרונע האט שוין מעהר נישט חתונה געהאט, די קינדער קיין שטיף־טאטען נישט געגעבען, אליין אויף זיך און די קינדער געארבייט, נאר קיין מזל און ברכה איז נישט געוועזען... „זיין זכות איז נ י ש ט בייגעשטאנען..."

— און ווייסט דו פארוואס, גרונע? — האקט איהר איבער חנה די שטילקייט.

— עט...

— ווייל דו ביסט זינדיג...

— איך? — און די בלאסע גרונע שפרינגט אויף, ווי אן אונ־טערגעשאסענע, — איך — זינדיג?

— הער, גרונע, זינדיג איז יעדער מענש, נאר דו אודאי....

— אודאי?

— גרונע, נישט אומזיסט האב איך דיך ארויסגעפיהרט הינ־טער דער שטאדט צום טייך צו, אויפ'ן פעלד... קיין פרישע לופט, ברוך השם, דארפען מיר נישט... זעהסט, גרונע... א מאמע, און בפרט א כשר'ן סופר'ס אן אלמנה דארף...

— וואס דארף זי?

— זי דארף זיין פרימער ווי אלע, בעסער ווי אלע און מעהר אכטונג געבען אויף דער טאכטער.

די בלאסע גרונע איז נאך בלאסער געווארען. די אויגען הא־בען איהר אויפגעפלאמט, די נאז־לעכער צושפרייטען זיך און די בלוי־פארברענטע ליפען ציטערען.

— חנה! — האט זי אויסגעשריגען.

— דו ווייסט, גרונע, איך בין דיר א גוטער פריינד, נאר דעם

אמת מוז איך דיר זאגען, אגיט וואלט איך נישט געהאט קיין פאר־ענטפער פאר גאט... איך וועל דיך נישט בארעדען, דורך מיר וועסט דו נישט קומען צו לייטען אין די מיילער אריין, עס וועט בלייבען צווישען אונז. איין גאט אין הימעל וועט הערען...

— ציה מיר נישט די נשמה ארויס!

— נו, הער־זשע! קורץ און שארף... נעכטען פארנאכט, שפעט פארנאכט בין איך צוריקגעגאנגען פון דער באהן, און — אויף דעם בערגעל איז געזעסען דיין מירעל...

— איינע אליין?

— ניין.

— מיט וועמען?

— איך ווייס? מיט א קאפעלוש... א צילינדער אפילו... ער האט זי געקושט אין האלז־און־נאקען... זי האט געלאכט און גע־כרופעט צוקערקעס...

— איך ווייס!... — רופט זיך אן גרונע מיט א קול ווי פון קבר ארויס... עס איז נישט דאס ערשטע מאל...

— דו האסט געוואוסט?! וואס? א חתן איז עס?

— ניין...

— נישט? און דו... האסט געשוויגען?

— יא.

— גרונע!

נאר איצט איז שוין גרונע רוהיג.

— אצינד שווייג דו און הער, וואס איך וויל דיר דערצעהלען, — זאגט זי מיט א שניידענדיגען קול און, אנכאפענדיג חנה'ן ביים ארבעל, נויט זי, זי זאל זיך צוריק זעצען.

— הער, — האט זי ווייטער געצווינגען, — אלץ וועל איך דיר דערצעהלען, און איין גאט אין הימעל וועט אונז הערען!

חנה האט זיך צוריק געזעצט.

— אז מיין מאן איז געשטארבען — הויבט אן גרונע.

— ווי אזוי רעדסט דו עפעס, גרונע?

— ווי אזוי זאל איך רעדען?

— אהן „זכרונו לברכה"? און — „נפטר געווארען" זאגט מען?...

— אלץ איינס, נפטר געווארען, צי געשטארבען, באגראבען האט מען איהם...

— צו קבר אבות געקומען...

— זאל זיין צו קבר אבות... נאר מיך האט ער איבערגעלאזט מיט דריי יתומים — טעכטער...

— נעבעך, קיין קדיש נישט געלאזט...

— דריי טעכטער, די עלטסטע —

— גענענדעל —

— אלט געווען פיערצעהן יאהר...

— ביי לייטען איז אזוינס א כלה...

— ביי אונז איז קיין ברויט נישט געווען! פון תנאים שרייבען און לעקאך עסען נישט צו רעדען...

— ווי אזוי רעדסט דו עפּעס היינט, גרונע!

— נישט איך רעד, מיין הארץ־ווערטאג רעדט... גענענדעל, ווייסט דו, איז געווען דאס שענסטע מיידעל אין שטאדט.

— היינט אויך... קיין עין־הרע!

— היינט איז זי א זויערע לימאנע — א גרויער צאפּ! נאר דאמאלט האט זי געלייכט ווי די זון... און — איך בין דאמאלט דעם פרומען סופר'ס אלמנה געווען! איך האב זי ווי אן אויג אין קאפּ געהיט... איך האב געוואוסט, אז היינטיגע צייטען... עס דרעהען זיך ארום כלי־זמרים, שניידערלעך, אזוי דייטשלעך און אלטע בחורים... בית המדרש'ניקעס אפילו פלעגען זיך דרעהען ביים פענסטער... נאר אויף וואס איז א מאמע? א כלה־מיידעל, האב איך געוואוסט, דארף זיין ווי א שפּיגעל... און איך האב מיינם באוויזען; עס איז אויף איהר קיין הויך נישט געפאלען! געהיט האב איך זי, געהיט! קיין אויג נישט אראפּגעלאזט, קיין טריט פון שטוב אהן מיר נישט געמאכט, און אלץ מוסר געזאגט... קוק נישט אהער, קוק נישט אהין, דא שטעל דיך נישט, דא מעק דיך נישט... קוק נישט ווי פייגעלעך פליהען...

— נו, זעהר וואויל...

— וואויל ווי די וועלט! — מאכט גרונע ביטער. — קום נאר צו מיר אהיים און זעה, ווי זי זעהט אצינד אוים! יא, זי איז אן אמת עהרליך מיידעל, נאר פון זעקס און דרייסיג יאהר! דאר, די ביינער צו צעהלען, א גערונצעלטע הויט, ווי פארמעט צו תפלין,

אויגען פארלאָשענע, דאָס פּנים זוּער, אַהן אַ שמייכעל — אייביג פארביטענע ליפּען... גאַנץ אפשט דאָך ברענען אויף די פארלאָשענע אויגען — דאָס ברענט דאַמאָלס אין זיי אַ שנאה, אַ האַס, ווי אַ גיהנום... און ווייסט דו צו וועמען? ווייסט דו, וועמען זי האָט פיינט? וועמען, מאַכענדיג מיט די ליפּען, זי פארשילט די ביינער?

— וועמען?

— מיר! מיר — איהר אייגענער מאַמען!

— וואָס רעדסט דו? פארוואָס?

— זי אַליין ווייס אפשר נישט פארוואָס, נאָר איך ווייס! איך האָב מיך געשטעלט צווישען איהר און דער וועלט, צווישען איהר און דער זון! איך האָב איהר, ווי זאָל איך דיר עס זאָגען? קיין ווארעמקייט און קיין ליכט צום לייב נישט צוגעלאָזט... גאַנצע נעכט האָב איך דעריבער געקלערט, ביז איך בין עס דערגאַנגען, אויף קלאָר דערגאַנגען! זי מוז מיך פיינט האָבען... יעדעס קע־מערל פון איהר לייב האָט מיך פיינט!

— וואָס רעדסט דו?

— וואָס דו הערסט! די שוועסטער האָט זי אוודאי פיינט, שענער זענען זיי און איינגער!

גרונע כאַפּט שווער דעם אָטעם און חנה קאָן צו די געדאַנקען נישט קומען... זי הערט עפּעס שרעקליכעס; עפּעס ערגערס, ווי קראַנק זיין, ווי שטאַרבען, אפילו ווי „אונטער דער חופּה שטאַר־בען“ — דאָס גרעסטע אומגליק, וואָס עס טרעפט זיך ביי אידען. און דאָך — רבונו של עולם, עס ד א ר ף אַזוי זיין!

— די איינגערע, לאה׳ן, האָב איך שוין אין דערהיים נישט געהאַלטען... איך האָב זי אָפּגעגעבען פאַר אַ דינסט... — הויבט ווייטער אָן גרונע צו דערצעהלען און די שטימע ווערט נאָך הייזעריגער, נאָך אָפּגעריסענער...

— איך האָב געגוג געשריען דאַמאָלס, — דערמאָנט חנה, — מעשים געטאָן... אַ סופר׳ס אַ טאָכטער פאַר אַ דינסט...

—איך האָב געוואָלט כאָטש איהר חתונה מאַכען, זאָל זי כאָטש

אביסעל נדן האבען... פון מיינע ציבעלעס, מיט וועלכע איך האנ־דעל, קאן מען נדן גישט אויפקלייבען...

און זי האב איך אויך געהיט...

נישט איין בעל־הבית האט אויף איהר אן אויג געווארפען. נישט איין בעל־הבת'יש קינד האט זיך געוואלט פון איהר א שפי־לעכעל מאכען... נאר איך בין א מאמע! איך בין א טרייע מאמע געוועזן! די פיס האב איך מיר אפגעהאקט און צעהן מאל אין טאג בין איך ביי איהר אין קיך געווען, געוויינט און גע'חלש'ט, מוסר געזאגט... הא! גוטע ווערטער, פרומע ווערטער גזעאגט!... גאנצע נעכט בין איך נישט געשלאפען און געלייענט דעם קב־הישר און אנדערע הייליגע ספרים אויף עברי־טייטש, און צו־מארגענס איהר איבערדערצעהלט... און נאך אייגענס צוגעגעבען! גאט זאל עס מיר מוחל זיין... פון דריי שדים האב איך געמאכט צעהן, פון א שמיץ איז געווארען קאסטרוי, מיט פייער האב איך גע'שיט! און א שוואך קינד איז עס געווען, א שוואך כשר קינד, עס האט זיך געלאזט פיהרען!... דער טאטע אוים'ן אויג — בלאס, אהן אביסעל בלוט, און אזוינע גוטע, פייכטע אויגען, — נאר שענער איז זי געוועזן...

— דו רעדסט, רחמנא לצלן, ווי פון א טויטער!

— און דו מיינסט, זי לעבט? איך זאג דיר, זי לעבט נישט!

זי האט אנגעזאמעלט נדן, און איך האב איהר א מאן געגעבען!

זי האט נעבעך געוויינט, אז זי וויל איהם נישט, אז ער איז צו גראב, צו פראסט פאר איהר.

נאר א לערן־קינד נעמט נישט קיין דינסט־מיידעל, בפרט מיט דרייסיג רובל נדן!

איך האב געדאנקט גאט, ווער עס איז! — א שניידער־יונג, איז א שניידער־יונג!

נו! האט ער מיט איהר א יאהר געלעבט — צוגענומען דאס געלט, מיט'ן געזונט, מיט'ן רעשט ביסעל כח און איז אוועק...

נאקעט און בלויז האט ער מיר זי אפגעשטעלט, — נאר מיט א לונגען־פעהלער! זי שפייט מיט בלוט!... א שאטען איז עס שוין, נישט קיין מענש. עס טוליעט זיך צו מיר ווי א קליין קינד, עס לעגט זיך ווי א לעמעלע!... און גאנצע, גאנצע נעכט וויינט עס...

און ווייסט דו, אויף וועמען זי וויינט?

— אויפ'ן מאן, ימח שמו!

— ניין, חנה, אויף מיר וויינט זי! א י ך האָב זי אומגליק־ליך געמאַכט! איהרע טרערען פאַלען מיר אויפ'ן האַרץ ווי קאַ־כענדיג בליי — זיי סמ'ען מיך, די טרערען...

זי בלייבט ווייטער שטיל און כאַפּט קוים דעם אָטעם.

— הכלל? — פרעגט חנה.

— הכלל? — האָב איך מיר שוין געזאָגט: גענוג! זאָל מיין דריטע טאָכטער שוין לעבען! לעבען זאָל זי, ווי זי וויל!

זי אַרבייט אין פאַבריק! זעכצעהן שעה אין טאָג אַרבייט זי. קוים אויף טרוקען ברויט פאַרדינט זי... זי וויל צוקערקעס אויך. זאָל זי עסען! זי וויל לאַכען, שטיפען, קושען זיך — זאָל זי! הערסט, חנה—זאָל זי! איך קאַן איהר קיין זיסע זאַכען נישט געבען. קיין מאַן אודאי און אודאי נישט! אַ ציטרין פון איהר מאַכען. וויל איך נישט, אַ לונגען־פעהלער געבען — נישט, נישט! זאָל שוין די טאָכטער מיך נישט האַסען, אויף מיר נישט וויינען.

— אָבער גרונע, — שרייט חנה אויס דערשראָקען, — וואָס וועלען זאָגען לייט?

— זאָלען לייט פריהער אויף אָרעמע יתומים רחמנות האָבען, נישט אַרבייטען מיט זיי ווי מיט אייזלען אומזיסט! זאָלען מענ־שען האָבען הערצער פון מענשען און נישט האַלטען אָרעמע לייט צום אויסדריקען ווי לימאָנען...

— און גאָט? גאָט, ברוך הוא!

און גרונע הויבט זיך אויף און שרייט, גלייך זי האָט געוואַלט. גאָט זאָל אין הימעל הערען —

— האָט גאָט געזאָלט פריהער יענע פאַרזאָרגען...

עס איז אַ שווערע שטילקייט, ביידע ווייבער אָטעמען שווער. ביידע שטעהען זיך אַקעגען מיט בליצען אין די אויגען.

— גרונע! — שרייט ענדליך אויס חנה — גאָט, גאָט וועט שטראָפען!

— נישט מיך, נישט מיינע טעכטער! גאָט איז עהרליך! ער וועט עמיץ אַנדערש שטראָפען! עמיץ אַנדערש!

דאָס שטריימעל.

זיין בין איך א קירזשנער, נאָר דער עיקר — א שטריימעל־מאַכער. אמת איז, אז דאָס רוב פּרנסה האָב איך פון פּויערשע סיערמיענגעס און טרעגער־פּעלצלעך.

עס פאַלט אויך אמאָל אריין לייב־מילנער מיט'ן שאַפּען־פּעלץ...

אמת איז, אז א שטריימעל טרעפט זיך זעלטען, זעהר זעל־טען; דען — ווער טראָגט היינט א שטריימעל? א רב! און א שטריימעל לעבט איהם שטענדיג איבער...

אויך איז אמת, אז ווען עס טרעפט זיך שוין א שטריימעל, מאַך איך עס ערשט אומזיסט, אָדער האַלב אומזיסט. לכל הפּחות — לעג איך מיין אַרבייט צו. דאָס אַלעס בין איך מודה, און דאָך בין איך דער עיקר א שטריימעל־מאַכער, ווייל א שטריימעל האָב איך ליעב צו מאַכען!

אז עס קומט מיר אין די הענט אריין, איז „אחרי בלותי" - פיהל איך ערשט וואָס איך בין און וואָס איך קאָן!

פון וואָס דען — זאָגט אַליין — זאָל איך הנאה האָבען?

איך פלעג אמאָל נחת האָבען פון פּויערשע סיערמיענגעס...

ערשטענס: פאַרוואָס נישט?

צווייטענס: האָב איך מיר געטראַכט: „דאָס פּויערל גיט אונז ברויט, ער אַרבייט זומער אַזוי שווער און ביטער, און איך קאָן איהם נישט שיצען פאַר דער זון, וועל איך כאָטש ווינטער, ווען ער רוהט, איהם אָפּהיטען פון קעלט!"

און דריטענס, האָב איך געהאַט א פיין ליעדעלע דערצו!

א יונגערמאַן בין איך געווען, א קול האָב איך געהאַט ווי א גלאָק, און איך פלעג נעהען און זינגען:

„שטעך נאָדעל, שטעך,
„א לעדער ווי א בלעך,
„א פוטער ווי א באַרשט!

„ס׳מאכט זיך א סיערמיענגע פיין,
„ס׳וועט דעם פויערל ווארעם זיין...
„מרים־לעב, מיך דארשט!“

און אזוי ווייטער! נאך עטליכע סטראפען... און דאס גאנצע ליעדעל, פארשטעהט זיך, איז נאר געמאכט געווארען פאר׳ן „מאמר המוסגר׳ם“ וועגען, עס זאל אויסקומען דער — „מרים־לעב, מיך דארשט!“

ווייל, איהר מוזט וויסען, אז די היינטיגע אשה־צנועה מרת מרים דבשה, איז דאמאלט נאך קיין גבאי׳טע נישט געוועזען; זי האט מיך נישט גערופען ווי היינט „בערעל קאלבאס“, נאר „בע־רעלע“, און איך פלעג זי רופען „מרים־לעב!“ און עס איז, בעונותינו הרבים, געוועזען א גרויס ליעבשאפט צווישען אונז, און קוים האט זי דערהערט דעם „מאמר המוסגר“ — אז מיך דארשט, האט זי מיר באלד דערלאנגט אביסעל וויינשעל־שנאפס! שנאפס האט א גרויסע פעולה אויפ׳ן כח הדם, און איך פלעג זי טאקע תוך כדי דבור אנכאפען ביים קלייד, דערלאנגען א ברענענדיגען קוש אין די רויטע קירשען אריין... און דאפעלט דערפרישט, נעמען זיך צוריק צו דער סיערמיענגע!

היינט — אוים קירשען!

איך היים „בערעל קאלבאס“, זי „מרים דבשה“...

אויך בין איך געוואר געווארען, אז ערד איז דא ווענינ, פויערען — אסך... מען זאגט: צופיעל... אז די „איבעריגע“ פויערען ליידען הונגער; אז אפילו פון זעקס מארג ערד קאן מען אויך נישט לע־בען, אז ווינטער, דעריבער, רוהט דאס פויערל נישט.

עס געהט ערשט א „זוואזקע!“

א שעהנע רוה האט ער עס ווינטער! גאנצע טעג און נעכט פיהרט ער ווייץ אין ליבעל׳ס מיהל אריין!

וואס קלערט איהר? איך קאן אסך נחת האבען, אז מיין סיער־מיענגע, מיין פראצע, ווערט א גאנצען ווינטער אויסגעווייקט, נאכ־קריכענדיג א פאר פגירה׳שע פערד, וואס שלעפען לייבעל מילגער׳ס תבואה פאר דרייצעהן גראשען פער זאק, פאר פינף מייל וועגס!

פי־ט! און וואס האב איך פאר א נחת פון א טרעגער־פלעצעל? א גאנצע ווינטער טראגט עס זעק מיט מעהל אין לייבעל

מילנערם מיהל אריין און א גאנצען זומער ליגט עס באַרזעצט אין שענק פאר ח"י גראשען.

אלול־צייט, אז מען ברענגט עס מיר אויפצוריכטען, ווער איך נאך שכור פון ריח פון שלעכטען בראנפען!

און אז לייבעל מילנער׳ס שאַפּען־פּעלץ, בכבודו ובעצמו, פאַלט מיר אין די הענט אריין, ווי מיינט איהר, האָב איך נחת דערפון?

עס איז טאקע א שאַפּען־פּעלץ, עס איז טאַקע א כבוד, מען האט טאקע דערפאר הויך־אריין אין שטעדטעל; נאר מיר קומט דער־פון קיין גוטס נישט ארוים.

איך האָב א מאוס׳ע טבע געקריגען: איבער וואָס איך זעה, האָב איך ליעב צו קלערען; פון וואנען עס קומט? פּאַרוואָס עס איז אזוי? צי קאָן נישט אנדערש זיין? און אזוי ווי איך קריג לייבעל מילנערס פעלץ אין דער האַנט אריין, הויב איך אָן צו קלע־רען:

רבונו של עולם! נאָך וואָס האָסט דו באַשאַפען אזוי פיעל מינים פעלצען? פאַרוואָס האָט איינער א שאַפען־פּעלץ, דער צוויי־טער א טרעגער־פּעלצעל און דער דריטער א סיערמיענגע און א פיערטער גארנישט?

און קוים הויב איך אָן קלערען, פאַרטראַכט איך מיך, די נאַדעל בלייבט שטעהן, און האשה־צנועה מרת מרים תחיה וואַרפט מיר, וואָס עס קומט איהר אונטער דער האַנט, אין קאָפּ אריין...

זי וויל גלייך מיט אלע, אז „בערעל קאַלבאַס" זאָל ווייניגער קלערען און מעהר ארבייטען...

נאָר וואָס זאָל איך טון, אז איך מוז קלערען! אז איך וויים פאַרט, אז לייבעל מילנער לאָזט זיך נישט פריהער איבער־שטרייכען דעם שאַפּען־פּעלץ, ביז ער רייכט נישט אָפּ א גראשען פון זאַק דער סיערמיענגע, און דעם אייגענעם גראשען פאַר פאר דעם פּעלצעל...

נו, זאָל איך פון דעם נחת האָבען?

אך, איך האָב שיער נישט פארגעסען!

א וואָך פאַר סליחות האָט זיך מיר שיער נישט געמאַכט א

נייע מאָדנע אַרבייט... וואָס ווייבער קאָנען! עס קומט אַריין פּריי־
דעל די גבאי׳טע מיט שרעקליך גרויסע האַנטשוה אויף די הענט—
איך קוק מיך צו, עס איז אַ פּאָר פויערשע שטיוועל — איך האָב
געמיינט, אַז איך פּלאָץ פאַר געלעכטער.

— גוט מאָרגען! — מאַכט זי צו מיר, מיט איהר זיס־אַפּגע־
ריסענע קול׳עכעל, — גוט מאָרגען, בערעלע!

זי איז מיין ווייבס חבר׳טע, און איז זיך נוהג, פּונקט ווי די
גאַנצע שטאָדט, און רופט מיך „בערעל קאַלבאַס"; הייסט: בערע־
לע! און אַזוי זיס — איינגעמאַכטס דערפון צו פרעגלען! פאַר־
שטעה איך שוין, אַז זי דאַרף עפּעס צו מיר...

איך קלער, אַז זי האָט די פויערשע שטיוועל פון אַ וואָגען
„אָראַפּגעצויגען" (עס איז דאָך נישט ערגער פאַר קליין־געלט פון
— צדקה־פּושקע) און וויל ביי מיר די סחורה באַהאַלטען! — פרעג
איך זי שטרענג:

— וואָס ווילט איהר?

— באַלד מיט׳ן „ירגזון", — ענטפערט זי נאָך זיסער, —
האָניג רינט איהר פון אַלטען מויל אַרויס, — באַלד „וואָס ווילט
איהר?" און וואו איז דער „גוט יאָהר"!

— זאָל זיין „גוט יאָהר", נאָר אַן עק.

— וואָס איילסטו דו דיך, בערעלע — שמייכעלט זי נאָך זי־
סער — אַט, בין איך געקומען דיך פרעגען, אויב דו האָסט נישט
עטליכע שטיקלעך פוטער.

— און וואָס איז, אַז ב׳האָב?

— וואָלט איך דיר אַנגעשלאָגען אַן עסק — מאַכט זי.

— נו? אַרויס דערמיט! רעדט!

— דו זאָלסט זיין אַ גוטער „בערעלע", וואָלסט דו מיר אויס־
געבעט אָט די שטיוועל מיט שטיקלעך פוטער! איך וואָלט געהאַט
אין וואָס צו געהן צו סליחות, און דו וואָלסט דיר גאָר וואָלוועל
אַ מצוה געקויפט!

— איהר פאַרשטעהט אַ מסחר? אַ „וואָלוועלע מצוה!"

— איהר ווייסט דאָך — זאָג איך איהר — אַז בערעל קאַל־
באַס איז נישט קיין בעל־עסקן אויף מצוות?

— נאָר וואָס? פון אַן אָרעמער אידענע ווערסט דו געלט נעמען?

— נו, נישט קיין געלט! איך וועל אייך עס טון פאַר גאָר אַ

קליינ׳גקייט: איך וועל אייך אויסבעטען די שטיוועל, און איהר וועט נאר מיר דערצעהלען אייערע חטאת נעורים...

ווייל זי נישט, האב איך זי אפגעשיקט צו אן איינבינדער!

בעט איך נישט קיין שטיוועל אוים! עס איז מיר אזוי אויך נמאס ומאוס פאר׳ן לעבען! איהר לאכט? און דאך, אז איך האב נישט קיין שטריימעל, איז מיר אלעס נמאס ומאוס! ווארים וואס? אויף וואס ארבייט איך? אלץ דעם שטיק חומר אנצולעגען! און מיט וואס? מיט ברויט און מיט קארטאפעל, ברויט אהן קארטאפעל און גאנץ אפט נאך מיט קארטאפעל אהן ברויט, כדאי?

גלויבט מיר, אז א מענש ארבייט פופציג יאהר און עסט פופ־ציג יאהר טאג־טעגליך קארטאפעל, מוז איהם נמאס ומאוס ווערען דאס לעבען! מוז איהם דאך אמאל איינפאלען — זיך, אדער לייבעל מילנער, א מעשה צו טון! און אויב איך עס ווייטער רוהיג מיינע קארטאפעל, און ארבייט ווייטער, האב איך עס נאר דעם שטריי־מעל צו פארדאנקען!

אז איך קריג א שטריימעל אין דער האנט אריין, ווערט מיר אויפגעפרישט דאס בלוט אין די אדערען! ווייס איך נאך וואס איך לעב!

— — — — — — — — — — — — — —

מאכענדיג דאס שטריימעל, פיהל איך, אז איך האלט א פויגעל אין דער האנט, און אט וועל איך זי עפענען, וועט דער פויגעל ארויספליהען הויך, הויך, קוים מיט׳ן אויג צו דערזעהן!

און איך וועל שטעהן און קוקען און קוועלען: דאס איז מיין פויגעל, א י ך האב׳ן געמאכט, א י ך האב׳ן ארויפגעשלאגען אין דער הויך!

אין שטאדט, ברוך השם, האב איך קיין דעה נישט, צו קיין אסיפה רופט מען מיך נישט, אליין גערן, בין איך קיין שניידער נישט, איך קום נישט כמעט ארוים אין גאס אריין! איך האב קיין שטאדט נישט, נישט אין שול, נישט אין בית־המדרש, נישט ביי א מנין! איך האב אויף גארנישט, אין ערגעץ נישט צו שא־פען... אין דערהיים איז מרת מרים די רייטערקע! איידער איך פרואוו עפענען דאס מויל צו רעדען א ווארט, באהאגעלט זי מיך

שווין מיט קללות! זי ווייסט שוין, וואס איך וויל זאגען, וואס „בערעל קאלבאס“ מיינט, און עס קאכט!

נו, וואס בין איך? א גאר־נישט! און דאך, לאז איך אמאל ארוים א שטריימעל אויף קהל — בויגט זיך קהל אין דרייען!

איך זיץ אין דערהיים און שווייג, און מיין שטריימעל שאקעלט זיך אויבען אן אויף א חתונה, אויף א ברית, אויף א סעודת מצוה... עס הוידעט זיך איבער׳ן גאנצען עולם ביי דער קלפי, ביי א דין־תורה!

און אז איך דערמאן מיך אין דער גדולה, וואקסט מיר טאקע דאס הארץ...

*   *
*

קענענאיבער מיר וואוינט א שמוקלער... איך בין איהם אסור נישט מקנא!

זאל זיינער אן עפאלעט, אדער א שליפע, זאגען אויף א י י ן אקס „טרפה!“ און אויפ׳ן צ ו ו י י ט ע ן „כשר!“ אדרבא לאמיר זעהן! און אז מיין שטריימעל זאגט אויף פיער אקסען דורכ־אנאנד: „טרפה!“ ווערט דער קצב אויסגעריסען, די העקער־יונגען באהאלטען די ציין אין בייטעל, דאס גאנצע שטעדטעל האט נייע „ניין־טעג“, א גאנצע סאטניע קאזאקען קריגט פאר זעקס גראשען א פונט פלייש, און פארפאלען! עס רעדט קיינער נישט א ווארט!

אט, דאס הייסט א גבורה!

איך געדענק דען נישט?! פאר א יאהרען איז געווען א פגירה אויף שאף.

עפעס, זאגט מען, מאכען די שעפעלעך אזוינע מאדנע הקפות, ביז זיי פארדרעהען די קעפלעך און פאלען אנידער טויט! איך בין נישט געווען דערביי; „הקפות“ איז „הקפות“, נאר מן הסתם האט שוין יענקעל קצב געהאט ווגזלוועל שאפען־פלייש!

דער וועטערינאר איז געקומען און געזאגט: טרפה! מען הערט איהם ווי די קאץ!

ער האט אראפגעבראכט פיערערליי עפאלעטען, א פאר שלי־פיעס! מען האט זיי אלע אוועקגע׳גנב׳עט דאס פלייש פון אונטער

די הענט, און נאך אויפ'ן דריטען טאג האט דאס גאנצע שטעדטעל געהאט וואלוועל כשר־פלייש אויף וועטשערע!

ביי מיין שטריימעל גנב'עט מען נישט! עס דארף קיין שלי־פעס, קיין עפּאלעטען נישט. ער אליין ריהרט זיך אויך נישט פון ארט! און כל־זמן מיין שטריימעל זאגט נישט: עס! עפענט זיך אין שטעדטעל קיין מויל נישט אויף!

איהר מיינט אפשר, אז די גבורה שטעקט אין דעם, וואס איז אונטער'ן שטריימעל? אסור חזיר!

איהר ווייסט אפשר נישט, וואס דערונטער איז?

איך, ב"ה, ווייס!

די בריאה איז, ב"ה, פריהער אין נאך א קלענערען שטעדטעל א מלמד געוועזען, און מיין טאטע עליו השלום, איידער ער האט גע־זעהן, אז עס וועט שוין פון מיר קיין לייט נישט זיין, האט ער מיך אהין געשיקט צו דער בריאה לערנען! עס איז געוועזען רחמנא לצלן א שלים־מזל, וואס די וועלט פארמאגט עס נישט! א זעלטע־נער מלמד!

די בעלי־הבתים האבען געזעהן, אז ער קאן זיך נישט אויף קיין „צורת מטבע", האבען זיי איהם באלד אפגעריסען א העלפט שכירות, און די צווייטע העלפט געצאהלט מיט אפגעריבענע צוויי־ערם פאר דרייערם, אדער מיט בלעכענע פיערציגערם; די רבי'צין האט געזעהן, אז זי וועט מיט איהם מיט גוטען נישט ארוים, פלעגט זי איהם טאג־טעגליך דאס בערדעל אויסצופען!

און איהר האט איהר נישט וואס פאראיבעל צו האבען!

ערשטענס האט געפעהלט פרנסה; צווייטענס האט א אידענע ליעב צו צופען; דריטענס, האט ער שוין אזא בערדעל געהאט, וואס האט זיך געבעטען, כמעט גע'חלש'ט, מען זאל עס צופּען!

עס האט אזוי באשיינפערליך געבעטען, אז מיר תלמידים האבען זיך אויך נישט געקאנט איינהאלטען, און אלע מאל האט זיך אן אנדערער געמוזט ארפלאזען אונטער'ן טיש, צוכאפען זיך צום רביז'ם בערדעל און אויסרייסען א האר!

נו, זאגט אליין! קאן איז אזא בריאה שטעקען א גבורה?

אפשר מיינט איהר, ער איז מיט דער צייט אנדערש גע־ווארען?

אסור חזיר! עס איז אין איהם קיין שום ענדערונג נישט גע־שעהן! די אייגענע קליינע, פארלאשענע, מיט אייטער פארגאסענע, בטלנ׳ישע, שטענדיג דערשראקענע אויגען!...

אמת, פאר דחקות איז איהם דאס ערשטע ווייב געשטארבען. נו וואס איז? מאי נפקא מינה? צופט איהם די צ ו ו י י ט ע דאס בערדעל! וויבאלד עס בעט זיך, עס חלש׳ט, מען זאל עס צו־פען, אז מען קאן עס נישט אפזאגען! און איך אליין, ווען איך זעה עס, קומט מיר אויך דאס וואסער אין מויל אריין, א צופ צו טון!

נאר, וואס דען איז געשעהן? נישט מעהר נאר וואס א י ך האב איהם א שטריימעל געמאכט!...

איך בין מודה ומתודה, אז נישט מיין עצה איז עס געוועזען! מיר וואלט עס גארנישט איינגעפאלען!

קהל האט באשטעלט און איך האב געמאכט; נאר קוים איז דאס אייגענע קהל געוואר געווארען, אז דאס שטריימעל, וואס זיי האבען ביי מיר באשטעלט, וואס איך ארעמער „בערעל קאלבאס" האב געמאכט, קומט צו פאהרען און איז שוין א וויארסט הינטער דער שטאד׳ט, איז עס ארויסגעלאפען מיט א שמחה, מיט א גדולה! קינד־און־קייט איז ארויסגעלאפען, קראנקע זענען פון די בעטען ארויפ! מען האט אויסגעשפאנט די פערד און גאנץ קהל האט זיך אויף איינמאל געוואלט איינשפאנען און שלעפען מיין שטריימעל; גאט ווייסט, וואס פאר א מחלוקת עס וואלט דערפון ארוים! וואס פאר פעטש, וואס פאר א מסירות... ווען נישט וואס א חכם האט אן עצה געגעבען: מען זאל מאכען א ליציטאציע!

און לייבעל מילנער האט געגעבען ח"י מאל ח"י זהובים, און ע ר איז געוועזען דאס ערשטע פערד!

נו, שטעקט נישט א גבורה אין מיין שטריימעל?

* *

*

מיין אשה צנועה רופט מיך (אחוץ בערעל קאלבאס) נאך בעל־תאוה׳ניק, עזות־כיהיצף׳ניק, נבול־פה׳ניק, כל־בו׳ניק, און וואס דאס וואסער ברענגט איהר אין מויל אריין...

עס איז אמת, א מענש איז קיין חזיר נישט! איך האב הנאה פון א גלייכווערטעל; איך האב אמאל ליעב לייבעל מילנער, און די אויגען און הינטער די אויגען, ארייגצווזעצען א שפילקע.

אויך — וואס וועל איך דא לייקענען? — די דינסט־מיידלעך, וואס נעמען וואסער קעגענאיבער אין הויף ביים פלומפ, זענען ח"ו קיין כהנים און דוכענען נישט. האב איך ליעב א קוק צו טון...

נאר, גלייבט מיר, אז נישט דאס דערהאלט מיך ביים לעבען!

מיך דערהאלט ביים לעבען איין זאך: איך וויים, אז איך לאז איין מאל אין א יובל ארוים אן עבודה זרה'לע אויף קהל, און דער גאנצער עולם בוקט זיך צו איהר, צו מיין „מעשי ידי"!

איך וויים, אז מיין אשה צנועה ווארפט מיר די שליסעלעך איבער'ן טיש, אז דאס האט איהר מיין שטריימעל אזוי נעהייסען! מיך הערט זי ווי די קאץ, אבער מיין שטריימעל מוז זי פאל־גען!

ווען זי קומט אהיים ערב שבת וויום־טוב פון יאטקע אהן פלייש, און שילט דעם קצב — וויים איך, אז דער קצב איז א מכה שולדיג, אז מיין שטריימעל לאזט זי הייגט קיין קוגעל נישט מאכען!

איך וויים, אז ווען זי נעמט נאך גאר א גוטען טאפ און ווארפט איהם ארוים אין גאס אריין, אז דאס האט נישט זי, נאר מיין שטריימעל דעם טאפ ארויסגעווארפען! אז ווען זי נעמט און קנייפט אוים פון ראשטשינע א שטיק טייג און ווארפט עס אין פייער אריין, און הויבט אויף די הענט און פארגלאצט די אויגען צום באל־קען, וויים איך גאנץ גוט, אז דער באלקען הויבט דערפון גארנישט אן צו וויסען, — אז דאס האט גאר מיין שטריימעל דאס שטיקעל טייג פארברענט!

* *
*

און דערביי וויים איך, אז מיין אשה צנועה איז נישט קיין בת־יחידה ביי קהל, און קהל איז נישט קיין בן־יחיד ביי גאט; אז קהל האט אסך אזוינע נשים צדקניות, און גאט ב"ה, האט אסך,

אסך אזוינע קהל׳ס, און אז מיין שטריימעל האט איבער אלע מיליאנען מיליאסען נשים צדקניות צו שאפען!

מיליאנען שליסעל ווערען געווארפען, מיליאנען ווייבער מאַכען נישט קיין קוגעל, מיליאנען טעפ פלאצען אויף די שטיינער אין גאס, און פון דעם חלה־נעמען וואלט איך מיך אונטערגענומען מפרנס צו זיין א פאלק אביונים!

און ווער טוט דאס אלעם! אלץ מעשי ידי! אלץ מיין שטריימעל!

*   *

*

וויימער דער שמוקלער! אט זיצט ער קעגענאיבער דעם פענסטער; זיין פנים גלאנצט, גלייך מען וואלט עס מיט שמאלץ באַשמירט.

וואס גלאנצט עס? וואס פינקלען איהם די לויפענדיגע אויגעלעך?

ער האט אנגעדרעהט א פאר גאלדענע שליפעס!

ערשטענס, ווייסען מיר וואס גאלד און וואס מישורא איז! און צווייטענס, ווייס איך, אז א פאר שליפעס מוזען צעהן מאל מעהר זעלנער האבען הינטער זיך אלס לייבעל׳ס שאפענפעלץ — סיערמיענגעס און טרעגער־פעלצלעך! און היינט זאל פרואווען די גרעסטע גאלדענע שליפע אר:יסגעבען א פריקאז: „צעהן אקסען זאלסט דו קוילען און א האלבען קאכען!“ „קרענק זאלסט דו קייען, פיערעלייי געפעס האבען און די מילץ עסען אויף דער לינקער זייט טעלער!“ „פון יעדען ביסען זאלסט דו ווארפען א שטיק אין פייער צי אין וואסער אריין!“ אדער: „יעדער חתן מוז מיר פריהער ווייזען זיין כלה, און יעדע כלה איהר חתן!“ „מיט מיר — אלעם, אפילו צוזעצטערהייט, אהן מיר — נישט א לעק!“

די גרעסטע גענעראלסקע שליפע וועט גאר די פאנטאזיע, די העזה דערצו נישט האבען! און ווען יא, וואלט זי געמוזט פארזייען מיט נייע זעלנער די גאנצע מדינה: ביי יעדען בעט אנידערשטעלען כאטש א פאר קאזאקען, איינער זאל היטען דעם צווייטען, און ביידע — דאס בעט!

און וויפיעל וואלט דערביי נאך גנבות געשעהן, וויפיעל קאנט־

ראבאנד! וויפיעל וואלט מען אפגענארט! רבונו של עולם, ווי פאר־מאגט מען דאס!

און מיין שטריימעל טוט דאס אלעס, און שטיל און פיין, אהן נאהייקעס, אהן קאזאקען!

איך זיץ מיר גאנץ שטיל אין שטוב און וויים, אז אהן מיין שטריימעלס ערלויבניש וועט זיך קיין משה'לע צו קיין חנה'לען נישט צוריהרען, קיין אויג נישט ווארפען!

חס ושלום!

און פארקעהרט, אז מיין שטריימעל הענגט אן אזא משה'לען אדער א חנה'לען א לונג־און־לעבער אויף דער נאז, איז — צום טויט! קענסט דו פון איהר נישט אנדערש פטור ווערען, סיידען מיט'ן לעבען צוזאמען! און ווילסט דו אזוי לאנג נישט ווארטען, מוזט דו קומען בעטען, חלש'ען פאר'ן אייגענעם שטריימעל: שטריימעלע, ראטעווע! שטריימעלע, עפען מיר אויף די קייטען! לאז מיך ארויס פון תפיסה!

*   *
*

אין עק גאס איז דא א שענק.

זייט מיין אשה צנועה איז א גבאי'טע געווארען, און גיסט מיר אויף וויינשעל קיין שנאפס נישט אויף, כאפ איך מיך דארט אמאל אריין, דאס הארץ צו דערכאפען! בפרט אין א תענית... על כל פנים בין איך דאך נישט מחויב צו פאסטען; עס איז דאך פארט מיין אייגען שטריימעל.

דעם שענקער קען איך שוין פון לאנג... ער לעבט אויך נישט פון מצוות און מעשים טובים... נאר נישט אין דעם בין איך אצינד אויסען...

צוויי טעכטער האט ער געהאט! צוויי שוועסטער פון איין טאטע־מאמע! וואס זאג איך, א צווילינג! ווי איך בין א איד.

עס איז דען מעגליך געוועזען איינע פון דער צווייטער צו אונטערשיידען? און א חן'עווודיגער צוויל־נג, א ברכה צו מאכען! פנים'לעך — ווי שמחת־תורה־עפעלעך פון א פאהן אראפ! באשמועקט — ווי בשמים־שטעקעלעך; אויפגעוואקסען ווי לולבים.

און צוויי פּאָר אויגען, זאָל גאָט שומר ומציל זיין! אַז איינע וואַרפט אַ בליק, דאַכט זיך — אַ בריליאַנט האָט געבליצט, און אַרענטליכע קינדער! אין שענק און דאַך ווייט פון שענק!

אין אָרון קודש אַליין וואָלט מען זיי נישט בעסער און עהר־ליכער ערצויגען!

* *
*

אין שענק געבוירען און דאָס זענען מלכות געוועזען! עס האָט קיין איינציגער שכור פאַר זיי קיין שלעכט וואָרט נישט גערערט... קיין סטראַזשניק, קיין אַקציזניק! עס זאָל געוועזען דער גרעסטער מאַן אַריינקומען, וואָלט ער אויך, דאַכט זיך, די העזה נישט גע־האַט, איינער אַ קניפּ צו געבען אין בעקעל נישט מיט די הענט. נישט מיט'ן אויג, נישט אפילו אין געדאַנק! איך האָב שיער. שיער נישט געזאָגט: אַז אין ז י י שטעקט מעהר גבורה ווי אין מיין שטריימעל! און איך וואָלט אַ גראָבען טעות געהאַט!

דאָס שטריימעל, האָט זיך אויסגעוויזען, איז שטאַרקער, טוי־זענט מאָל שטאַרקער פאַר זיי!

* *
*

אַ צווילינג! איינע אהן דער אַנדערער האָט זיך נישט גע־וויזען. אַז איינער האָט עפּעס וועה געטאָן, האָט די צווייטע דעם אייגענעם שמערץ געפיהלט... און דאַך — ווי געשווינד האָבען זיך זייערע וועגען צושיידט...

דאָס איינענע געטאָן, קוים עטוואָס אַנדערש, און דאַך!...

ביידע האָבען זיך פּלוצלונג פאַרענדערט: טיילמאָל זענען זיי פרעהליכער, טיילמאָל טרויעריגער און פאַרטראַכטער געוועזען ווי פריהער! — איך קאָן אייך נישט אויסמאָלען, וואָס מיט זיי איז געשעהן. די רעכטע ווערטער ליגען מיר אויף דער צונג, נאָר איך קאָן זיי נישט אַראָפּשאַרען... אַ מענש האָט נישט געלערענט...

נאָר אין זיי איז עפּעס ט־פער, פעסטער און צוגלייך טרויעריגער און זיסער געוואָרען...

און מען האָט געוואוסט, ווער עס איז שולדיג דערינען: מען האָט געטייט מיט די פינגער אויף צוויי משה׳לעך, וואָס האָבען ביידע חנה׳לעך נאָך שענער, נאָך בעסער, נאָך חנ׳עוודיגער, נאָך עפּעס העכער געמאַכט!...

עט, עפּעס האָב איך אַן אַנדער לשון באַקומען, עס פּאַסט גאָרנישט פאַר אַ קירזשנער! אַ טרער האָט זיך מיר אין די אויגען פאַרדרעהט: נישט פאַר מיינע יאָהרען.

מיין אשה צנועה וועט ווייטער זאָגען: בעל־תאוה׳ניק...

איך וועל אייך שוין לאַנג נישט ברייען:

ביידע שוועסטער האָבען דאָס אייגענע געטאָן, כהויה דאָס אייגענע, נישט אומזיסט זענען זיי דאָך אַ צווילינג געוועזען!

ביידע האָבען משה׳לעך באַקומען, און ביידע האָבען געמוזט אין אַ קורצער צייט אַרום אַריינזעצען קלינעם אין די קליידעלעך!

שעמט אייך נישט, דער סדר עולם איז אַזוי; גאָטס ווילען איז עס, וואָס איז די בושה?

און דאָך ווי אַנדערש איז ביי יעדערער געשעהן!

איין שוועסטער האָט געטראָגען פראַנק און פריי: פאַר גאָט אין שול, פאַר לייט אין גאַס, פאַר׳ן סטראַזשניק, אַקציזניק און אַלע געסט אין שענק!

די אייגענע שוועסטער האָט זיך דערנאָך אין דער ווייט פון די שכורים, אין אַ שטילע שטוב, אין אַ וואַרעמע שטוב, און אין אַ ווייס בעט אַריינגעלעגט.

מען האָט די פענסטער פאַרהאַנגען, די גאַס מיט שטרוי אויסגעלעגט, עס איז אַ באָבע געקומען; מען האָט נאָך אַ דאָקטאָר געשיקט... דערנאָך איז אַ שמחה געוועזען... און ווי הייסט אַ שמחה!

און עס האָט אַנגעהויבען וואַקסען אַ נייע קליין משה׳לע — לתורה, לחופה ולמעשים טובים! און, אַז זי האָט געזעהן ווי גוט עס איז, שיט זי שוין יאָהר ביי יאָהר קליינע משה׳לעך, און איז אַ בעל־הבית׳טע עד היום הזה...

אָבער די צווייטע האָט געטראָגען בסוד סודות, וועהען געקריגען אין אַ קעלער, דאָס קינד האָט אַפּגענומען אַ שוואַרצע קאַץ...

איהר קליין משה׳לע ליגט שוין לאַנג ערגעץ הינטער אַ צוים,

מעהר וועלען שוין קיין משה׳לעך ביי איהר נישט זיין! און איין גאָט ווייסט, וואו זי אליין איז אהינגעקומען! — זי איז אוועק!

כ׳ען זאָגט, אז זי דינט ערגעץ אויף דער ווייטער וועלט, אז זי לעקט אָפּ פון פרעמדע טעלער... אנדערע זאָגען, אז זי לעבט שוין נישט מעהר...

אַ שלעכטען סוף גענומען!

און דער גאַנצער חלוק איז געוועזען, וואָס דאָס ערשטע איז געשעהן אויפ׳ן שול־הויף, אויפ׳ן אַלטען בערגעל מיסט, אונטער אַ ברודיג שטיק וואַלענצייג מיט באזילבערטע אותיות... נאָר מיט׳ן שטריימעל, — און דאָס צווייטע איז געשעהען ערגעץ אין א זינ־גענדיגען וואַלד אויף פרישען גראָז מיט פרישע בלומען, אונטער גאָטס בלויען הימעל, אויסגעזייהט מיט זיינע שטערען, נאָר — אהנ׳ם שטריימעל.

עס העלפען נישט קיין שמעקעדיגע בלומען, קיין זינגענדיגער וואַלד, נישט גאָטס הימעל, נישט זיינע שטערען, נישט גאָט אליין! —

נישט אין ז י י אַלע שטעקט די גבורה; אין שטריי־מעל שטעקט זי! נישט אין פּאַגאַנעס, נישט אין שליפעס, נישט אין טויזענט־מאָל שענערע חנה׳לעך, נאָר אַלץ אין שטריימעל. אין דעם שטריימעל, וואָס איך „בערעל קאַלבאָס“ מאַך.

און דאָס נאָר דערהאַלט מיך ביים נארישען לעבען פון קאָר־טאָפּעל.

אינהאלט:

	זייט
שלום בית	7
אין קעלער שטוב	12
„אז מען זאגט „משוגע“ — גלויב“	21
דער פעטער שכנא און די מוהמע יאכנא	32
מענדעל בריינעס	42
די אלמנה	51
דער משולח	53
צוזאמען	65
א כעס פון א אידענע	70
עלענד	77
קלאָץ געשיכטען	87
א פערשטערטער שבת	100
דער חלום פון א ליטווישען מלמד	109
דער כעלמער מלמד	123
ווי א פּרוש איז געווארען אוים פּרוש	127
בשעת מגפה	135
משוגעים	166
דער משוגענער בטלן	173
וואס הייסט נשמה	186
קינדער	202
דאס קראנקע אינגעל	217
א ליעבע	224
משופע	232
אהן מזל	249
שוועסטער	255
מוסר	260
דאס שטריימעל	267